

**Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Інститут філології
кафедра української мови**

М. Голянич, Н. Іванишин, Р. Ріжко, Р. Стефурак

***Лінгвістичний аналіз тексту:
словник термінів***

**Івано-Франківськ
2012**

УДК 81'42:81 '374
ББК 81.2 Ук-4
Г 63

*Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту філології
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника
(протокол № 1 від 12 вересня 2012 року).*

Рецензенти:

- доктор філологічних наук, професор Гуйванюк Ніна Василівна (м. Чернівці);
- доктор філологічних наук, професор Хороб Степан Іванович (м. Івано-Франківськ).

Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І.

Г 63 Лінгвістичний аналіз тексту : словник термінів / [Голянич М. І., Іванишин Н. Я., Ріжко Р. Л., Стефурак Р. І.] ; за редакцією М. І. Голянич. – Івано-Франківськ : Сімик, 2012. – 392 с.

ISBN .....

У словнику подано 869 словникових статей, 901 найуживаніший термін, які використовують при вивченні лінгвістичного аналізу тексту. Дефінітивна частина довідника побудована так, що до кожної реєстрової одиниці запропоновано декілька визначень різних авторів (зі вказівкою на джерело цитати – визначення певного терміна).

Словник орієнтований на студентів філологічних факультетів, аспірантів, учителів-словесників.

ЗМІСТ

Передмова.....	3
Загальні умовні скорочення.....	7
Словникові статті.....	8
Список використаної літератури.....	353
Термінологічний покажчик.....	375

ПЕРЕДМОВА

Лінгвістичний аналіз тексту – один із актуальних напрямів мовознавства – передбачає розгляд тексту на різних мовних рівнях і в річищі сучасних наукових парадигм, зокрема когнітивної і комунікативно-прагматичної.

Поглибленню розуміння відповідних термінів та оперуванню ними сприяє вивчення курсу «Лінгвістичний аналіз тексту». Для засвоєння студентами навчального матеріалу важливим є базовий рівень пояснення основних термінів, суті та характеру функціонування окресленої терміносистеми.

Укладений словник-довідник включає насамперед терміни, які найчастіше використовуються у процесі викладання цього курсу, передбачає систематизацію та пояснення значень термінологічних одиниць, їх взаємозв'язків і взаємозалежностей на всіх рівнях мови.

Оскільки змістове наповнення термінів здійснювалося протягом тривалого часу представниками багатьох наукових шкіл, то важливо було розкрити значення терміносистеми, яка відображає сучасний стан розвитку лінгвістики тексту. При цьому враховано наявність термінів-синонімів, кожен із яких подано в окремій словниковій статті.

Синонім-дублет представлено формулою «Див. ...». Наприклад: **ПРОЗОПОПЕ́Я**. Див. **персоніфіка́ція**.

Лінгвістичні терміни розміщено в алфавітному порядку.

Укладання словника здійснено з використанням прийому лексикографічного опису терміна – **прямого цитування**: у словниковій статті запропоновано, як правило, різні визначення кожного з термінів, які представляють усі рівні мови і використовуються при комплексному лінгвістичному аналізі тексту. Вони виписані зі словників, монографій, статей, підручників, передусім – з енциклопедії «Українська мова».

Дефінітивна частина словникової статті складається з одного (рідко), двох і більше визначень-цитат. Наприклад:

ТЕКСТ – «писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у ближчій перспективі смисловими і формально-граматичними зв'язками, а в загальнокомпозиційному, дистантному плані – спільною тематичною і сюжетною заданістю» [Баранник. – УМЕ. – С. 679].

«Писемний або усний мовленнєвий потік, [побудований як] послідовність звукових, графемних елементів у синтаксичних

структурах (реченнях), які виражають комплекс пов'язаних між собою думок (суджень)» [Ковалик. – С. 414].

«У широкому значенні – структура, що складається з елементів значення, єдності цих елементів та вираження цієї єдності; у вузькому значенні – єдність мовних знаків, що організовані за нормами даної мови і є носіями інформації» [СЗД. – С. 621].

«Механізм, утворений як система різних семіотичних просторів, у континуумі яких циркулює... вихідне повідомлення... У загальній системі культури тексти виконують ... дві основні функції: адекватну передачу значень і народження нових смислів» [Лотман. – СЗД. – С. 431].

«Не тільки генератор нових смислів, але й конденсатор культурної пам'яті. Текстові притаманна здатність зберігати пам'ять про свої попередні контексти»... «Породження» тексту пов'язане з багатократною семіотичною трансформацією» ...«Читач вносить у текст свою особистість, свою культурну пам'ять, коди й асоціації. А вони ніколи не ідентичні авторським» [Лотман. – ЛТСІ. – С. 21; 108; 112].

Результат «...мовленнєвотворчого процесу, що характеризується завершеністю, об'єктивований у формі писемного документа, літературно оброблений згідно з типом цього документа, твір, що складається з назви (заголовка) і низки особливих одиниць (надфразних єдностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, який має певну цілеспрямованість та прагматичну настанову... Текстові притаманна двоїста природа – стан спокою і руху. Представлений послідовністю дискретних одиниць, текст перебуває у стані спокою, й ознаки руху виступають у ньому імпліцитно. Однак коли текст відтворюється (читається), він перебуває у стані руху, і тоді ознаки спокою виявляються в ньому імпліцитно» [Гальперін. – С. 18–19].

«Певне предикативне синтаксичне утворення, яке складається зі слова (чи його аналога) або синтаксично зв'язаної групи слів (чи їх аналогів) і виконує комунікативну функцію» [Попова. – С. 11].

«Комплекс вербальних знаків природної мови, що характеризується формально-змістовою цілісністю та прагматично-комунікативною єдністю» [Кондратенко. – С. 12].

«Як спосіб відображення дійсності є одночасно продуктом діяльності індивіда й продуктом певної епохи» [Плющ. – С. 296].

«Слово «текст» передбачає, власне, сплетіння окремих ліній у

суцільну павутину, яка утримує себе і не дозволяє якійсь окремій нитці випасти із плетива, і художній текст відповідає цьому визначенню, позаяк його елементи сплетені у єдину словесно-звукову послідовність» [Гадамер. – ГП. – С. 157]. Див. **інтертєкст, макротєкст, мегатєкст, мікротєкст, надтєкст, паратєкст, текст антропóнімний, текст безпунктуаційний, текст зв'язний, текст канонічний, текст креолізований, текст культури прецедентний, текст наративний, текст поетичний, текст прозовий, текст художній, текст у тексті.**

Словникова стаття, крім визначень терміна, може репрезентувати різні аспекти його характеристики; залежно від цього виклад статті є стислим чи розгорнутим.

Укладачі словника зрідка вдавалися до трактування термінів і подавали в таких випадках авторські визначення без цитування.

Пропонований підхід при доборі реєстрових одиниць зумовлений необхідністю показати динамічність задекларованої в назві праці терміносистеми, розмаїття її елементів, взаємозв'язок із тими термінологічними системами, які маніфестують «помежові» з лінгвістикою галузі: етнолінгвістику, когнітивну лінгвістику та ін., а також підкреслити, що в сучасному мовознавстві відображено процес актуалізації тих одиниць, які раніше в ньому не були об'єктом термінологічної кодифікації (наприклад, терміни «дискурс», «фрейм», «слот», «модус» та ін.).

Словник термінів автори пропонують студентам використовувати при вивченні лінгвістичного аналізу тексту та сподіваються, що він стане також у пригоді всім, хто цікавиться питаннями лінгвостилістики.

Авторський колектив щиро вдячний за цінні поради, зауваги, висловлені в процесі підготовки рукопису до друку, вельмишановним рецензентам: Гуйванюк Ніні Василівні – докторові філологічних наук, професорові, завідувачу кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; Хоробу Степанові Івановичу – докторові філологічних наук, професорові, завідувачу кафедри української літератури, директорові Інституту філології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

ЗАГАЛЬНІ УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ВФ – внутрішня форма;
КС – ключове слово;
ЛЗ – лексичне значення;
ЛСВ – лексико-семантичний варіант;
ЛСГ – лексико-семантична група;
ЛСП – лексико-семантичне поле;
ЛТЛ – лексико-тематичні лінії;
ПА – паронімічна атракція;
ССЦ – складне синтаксичне ціле;
ФО – фразеологічна одиниця;
ФССК – функціональна семантико-стилістична категорія;
ХТ – художній текст;
Див. – дивитись;
англ. – англійська мова;
грец. – грецька мова;
лат. – латинська мова;
ісп. – іспанська мова;
нім. – німецька мова;
франц. – французька мова.

УКРАЇНСЬКА АБЕТКА

*Аа Бб Вв Гг Дд Ее Єє Жж Зз Ии Іі Її Йй Кк Лл
Мм Нн Оо Пп Рр Сс Тт Уу Фф Хх Цц Чч Шш Щщ
Ьь Юю Яя*

А

АБЗАЦ – «(нім. Absatz, букв. – уступ) – 1. Відступ у початку рядка друкованого чи рукописного *тексту*. З цим же значенням вживається термін «новий рядок». 2. Частина зв'язного тексту з кількох (рідше – з одного) *речень*, що характеризується тематичною цілісністю і відносною закінченістю змісту. В абзаці реалізується певна мікротема. Сукупність таких мікротем формує тему всього тексту. Візуально абзац – це словесний масив між двома відступами (двома абзацами в першому значенні). Як синонім терміна «абзац» у цьому розумінні вживаються часом терміни «*надфразна єдність*» (Л. Булаховський), «*довгий період*» (В. Виноградов), «*складне синтаксичне ціле*» (М. Поспелов), «*великі синтаксичні сполуки*» (І. Білодід)» [Баранник. – УМЕ. – С. 6].

«Структурно-змістова одиниця членування тексту, що характеризується єдністю теми та графічно позначена відступом початкового рядка праворуч. А. відповідає одиниці синтаксичного членування – надфразній єдності або складному синтаксичному цілому (періоду), значно рідше – одному висловленню. Засобами створення єдності А. є міжфразові зв'язки, опосередковані сполучниками і сполучниковими словами, тематично інтегрованими словами, кореферентними рядами, повторенням морфем і слів, актуальним членуванням, видовою та часовою послідовністю, а також логічними конвенційними імплікатурами й фоновими знаннями. А. виконує словесно-тематичну, композиційну, ритмічну, стилістичну функції. Його специфіка також зумовлена індивідуальним стилем автора, літературним методом і жанром тексту» [ЛЕ. – С. 5].

«...Певна частина писемного або усного тексту, що [характеризується] структурною, тематичною і змістовою закінченістю» [Ковалик. – С. 415].

Дослідники виділяють такі види А.: «...КІЛЬЦЕВІЙ – сегмент тексту, який має зачин, пояснювальну частину, закінчується узагальненим висловом і в якому перший та останній вислови лексично перегукуються, відбувається смислове завершення теми; ...КОМПОЗИЦІЙНЕ ЗІТКНЕННЯ – сегмент тексту, у якому перша частина вказує на попередній контекст, а друга – на наступний; ...СИНТÉТИКО-АНАЛІТИЧНИЙ – абзац, який починається з узагальненого, стрижневого вислову, зміст якого розкривається у подальшому повідомленні; ...СТРИЖНЕВІЙ ВІСЛІВ – частина тексту, яка містить

логічний висновок, узагальнення або репрезентацію нової теми» [Єщенко. – С. 245].

АБСУ́РД – «1) суперечливе висловлення, в якому одночасно щось стверджується й заперечується. А. поширений у фразеологізмах різних мов і, можливо, є мовною універсалією. Змістом абсурдного висловлення може бути заперечення часу (укр. (буде) як виросте гарбуз на вербі (груші))... 2) Художній прийом побудови текстового сюжету, де поєднуються принципово не поєднувані ситуації або складники цих ситуацій. А. характеризується відсутністю зв'язків причини та наслідку, формальною та змістовою аномальністю, наявністю відношень між висловленнями, коли наступне суперечить попередньому або спростовує його» [ЛЕ. – С. 6, 7].

«...Нісенітниця, безглуздя. Термін у цьому значенні вживається істориками літератури і критиками, які аналізують поведінку персонажів художніх творів з позицій правдоподібності (культурно-історична школа, реальна критика)» [ЛСД. – С. 7].

«...Смисловий антипод понять логічної обґрунтованості, раціональної осмисленості або дії, сумірності зі змістом вихідних принципів (аксіом, постулатів тощо) тієї чи іншої теоретичної системи або певної історичної парадигми системи знань і вірувань у цілому... На противагу повсякденним уявленням про А. як звичайну нісенітницю, науковий підхід допускає раціональну осмисленість абсурдного твердження (у даній теоретичній системі) в межах іншої, відмінної від цієї системи» [Бичко. – ФЕС. – С. 5].

АВЕР́СІЯ – «(лат. *aversion* – відхід, відвертання) – термін, що позначає такий різновид риторичного звертання, коли об'єктом (адресатом) звертання виступає персоніфікований предмет або відсутня (нежива, уявна) особа» [Сковородников. – КРМ. – С. 17]. Напр.: *Вечірнє сонце, дякую за всіх, / котрі нічим не осквернили душу* (Л. Костенко).

«Сукупність риторичних фігур, які активізуються при безпосередньому звертанні до аудиторії мовця, перейнятого миттєвим емоційним поривом, що позначається на темпоритмі мовлення. А. може виникнути ситуативно (апострофа), бути вираженою яскраво сформульованим питанням чи низкою питань (інтеррогація), моралізаторськими сентенціями (адмонізація), нагадуванням про минулі події, пересторогами, прокляттями,

оскарженням закидів, апеляціями до слухачів, складанням обітниць тощо. Усі засоби використовуються з різною метою... задля впливу на слухачів, маніпуляції... Прийоми А. часто вживають і в художній літературі, зокрема у памфлетах, інвективах, одах тощо. Прикладом може бути звертання в епопеї «Попіл імперії» Ю. Клена: *«Читачу мій! На учту ти чекав...»* [ЛЕ. – Т. 1. – С. 17–18]. Див. **апостро́фа**.

АВТОДІАЛОГ – комунікативна ситуація, «що передбачає діалогічні відношення між репліками внутрішнього монологу або між різними вимірами внутрішнього мовлення героя» [Кондратенко. – С. 277].

«Текст, у якому мовець сам ставить собі питання і сам на них відповідає, сам собі заперечує і под.» [Єщенко. – С. 245]. Напр.: *А тепер... Що тепер? Моє серце навіки стерпне. / На пожежах печалі я пам'ять свою обпалю...* (Л. Костенко). Див. **автокомуніка́ція, апокри́за**.

АВТОКОМУНІКА́ЦІЯ – «1) мовлення, спрямоване на самого адресанта як внутрішній монолог мовця із собою. Дослідники називають А. інтрасуб'єктною квазікомунікацією. 2) Тип інформаційного процесу в культурі, головною ознакою якого є збіг, ототожнення адресанта з адресатом. Термін А. уведений Ю. Лотманом... Текст у системі А. отримує потрійні значення: первинні як загальномовні; вторинні, що виникають за рахунок синтагматичної переорганізації тексту, і третього ступеня – сформовані шляхом уведення до повідомлення позатекстових асоціацій різних рівнів» [ЛЕ. – С. 7].

«...Внутрішній діалог людини з... собою; спілкування «Его» і «Alter Ego» особи» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 318]. Див. **автодіало́г, апокри́за**.

АВТОЛО́ГІЯ – «(від грец. *autos* – сам і *logos* – слово; букв. – «самослів'я») – мовлення, побудоване без використання у ньому слів і виразів у переносному значенні (тропів). Усі мовні одиниці автологічних текстів використовуються у своїх прямих, безпосередніх семантичних реалізаціях» [Пекарська. – КРМ. – С. 18].

«Слово *автологія* означає відсутність тропів. Це *антифігура*» [Леськів. – ПФ. – С. 14].

«Вживання слів у поетичному тексті у прямому значенні на

відміну від тропів: *Неначе іншим бачиш літо / І степ, і сонце, і жнива...* (Л. Талалай)» [ЛСД. – С. 11]. Див. **безо́бразна о́бразність**.

АВТОРИЗА́ЦІЯ – «інтеграційна прагмасемантична категорія, що відображає опредметнені в семантиці й структурі... дискурсу комунікативно-прагматичний, метакомунікативний та оцінний компоненти смислу й ідентифікує автора як мовну особистість та суб'єкта пізнання. Онтологічну основу авторизації становить опозиція «своє» / «чуже» мовлення. Складна мовленнєва взаємодія автора й метаавтора відбувається на тлі віддаленого в часі й просторі діалогу автора та читача. Мовленнєвий контакт між ними встановлюється й підтримується за допомогою метадискурсу..., тобто експліцитних вказівок, націлених на забезпечення адекватного розуміння основного змісту повідомлення» [Гніздечко. – С. 5].

«Схвалення автором тексту власного твору на тиражування у будь-якій копії (переписування, машинопис, ксерокопіювання, друковане перевидавання, переклад іншою мовою, інсценізація)» [ЛСД. – С. 13].

Авторизація антропоніма – «співвіднесеність того чи іншого імені з конкретним денотатом; у тому числі й власних назв, які функціонують як номінації для реальних денотатів у художній літературі» [СУОТ. – С. 32]. Див. **атрибу́ція**.

АВТОРИЗО́ВАНА ОЦІ́НКА. Див. **оці́нка авторизо́вана**.

А́ВТОРСЬКЕ ВТРУЧА́ННЯ – «1. Втручання наратора у формі коментаря до ситуацій чи зображуваних подій, їхнє представлення, відступ оповідача, який коментує контекст... 2. У художній літературі уривок, який повинен виявити позицію автора, що протиставляється наратору; сегмент тексту, що виявляє справжню «руку автора» [НС. – С. 6–7]. Напр.: – *Я йду, йду, мамо. / – Не йди, не йди, сину... Пішов, бо стелилася перед його очима ясна і далека...* (В. Стефаник).

А́ВТОРСЬКЕ МО́ВЛЕННЯ – «внутрішньотекстове втілення автора (образу автора), відповідального за те, що він сказав... Різні форми присутності автора в тексті залежать від його родової й жанрової належності. ...Автор найбільшою мірою виявляється в рамкових компонентах тексту (заголовку, епіграфі, початку і кінці тексту,

псевдонімі), а також у метатексті, що формує єдине ціле з основним текстом і включає присвяти, авторські примітки і ремарки, передмови, післямови, відступи і т. п. ...А.м. властива не лише зображальність, але й виразність. Воно характеризує не тільки об'єкт висловлення, а й того, хто говорить» [Ємельянова. – СЕСрм. – С. 13–14].

Мовлення, яке реалізується «в художній прозі, рідше в жанрах художньої публіцистики, якщо в них представлені різні точки зору: фрагменти тексту, в яких реалізується авторське саморозкриття. А.м. відображається у виборі заголовка, епіграфа, початку і кінця тексту, в характеристиці героїв, ситуацій і подій, пейзажу й інтер'єру. На основі А.м. читач створює у своїй свідомості образ автора, що допомагає зрозуміти задум письменника чи журналіста, пояснює його точку зору» [ПСЛТ. – С. 10].

«На відміну від мовлення літературних персонажів чи дійових осіб (власне прямого мовлення) – текст, у якому автор безпосередньо характеризує зображувані події та відповідні образи. У більшості епічних та ліро-епічних творів А.м. здійснюється від третьої особи, іноді – від першої (оповідання Марка Вовчка). У драматичних творах А.м. зводиться до ремарок... Ліричні відступи, опосередковано пов'язані з сюжетом та вчинками персонажів, вважаються своєрідною формою А.м. («Зачарована Десна» О. Довженка...)» [ЛСД. – С. 13].

АВТОСЕМАНТИЗМ (АВТОСЕМАНТІЯ) – «властивість мовної одиниці бути незалежною, мати самостійний окремий зміст. А. протиставлений синсемантизму – ознаці залежності, пов'язаності з іншими одиницями за змістом і граматично» [ЛЕ. – С. 13].

«Автосемантия – категорія тексту, зумовлена відносною незалежністю відрізків тексту стосовно змісту всього тексту чи його частин... Напр., сентенції...» [Котюрова. – СЕСрм. – С. 14].

У художньому дискурсі розрізняють три типи автосемантиї: «1. **Зовнішня автосемантия**... (автосемантичними є конструкції, що містять додаткові повідомлення, побічні зауваження, авторський коментар. У тексті таку інформацію... позначають дужками або тире). 2. **Внутрішня автосемантия**... (основний текст складається з окремих повнозначних компонентів, що не дуже тісно пов'язані між собою (надфразні єдності)). 3. **Абсолютна автосемантия**... (вираження синтаксичної деструкції в постмодерністському дискурсі... ґрунтується на порушенні текстових категорій когезії і

когерентності)» [Кондратенко. – С. 236–243].

АВТОЦИТАТА – «...внутрішньотекстові повтори, що викликають у читача «пучок асоціацій» і мають конотативні смисли» [Сільман. – С. 86].

«Ланцюжки лексико-семантичних повторів, що об'єднують різні твори одного автора і є, по суті, міжтекстовим повтором» [Ронен. – С. 40].

АДАПТАЦІЯ ТЭКСТУ – «пристосування тексту до можливостей сприймання читача» [Мацько. – КУФМ. – С. 340].

«Спрощення тексту літературного твору, пристосування його для сприйняття дітьми або малопідготовленими читачами» [ЛСД. – С. 15].

АДЕКВАТИВ – «фігура мови, різновид риторичного порівняння, яка будується за таким принципом: для порівняння береться предмет, об'єкт, котрий у текстуальній ситуації має найвищий ступінь якості, про яку йде мова» [Леськів. – ПФ. – С. 14]. Напр.: *І така тоді осінь зайшла – / осенішої не буває! / Причащався дощами шлях, / а дощі долиною – навзаєм* (В. Кордун).

АДРЕСАНТ – «один із комунікантів; той, хто породжує висловлення, тобто мовець або автор тексту» [ЛЕ. – С. 14].

«Один із основних складників будь-якого акту (словесного) спілкування: відправник, енунціатор» [НС. – С. 7].

«...Джерело повідомлення; у міжособистісному спілкуванні – особа, яка ініціює комунікацію, кодує своє повідомлення засобами мови і/або парамови і передає адресату (слухачеві, читачеві, аудиторії)» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 318].

«...Адресант реалізує в художньому тексті ряд функцій: 1) відображає власну позицію; 2) суб'єктивний план «образу автора»; 3) виконує роль оповідача, повістувача та ін.» [Загнітко. – С. 53].

АДРЕСАНТНІСТЬ – «текстова категорія, представлена трансформацією в тексті світоглядних позицій, ціннісних орієнтацій, емоцій і т. ін. реального автора у вигляді автора-функції, що інтерпретується реальним читачем як фігура адресанта. А. кваліфікується і на підставі підпорядкованості більш широкій

текстовій категорії – антропоцентричності, з огляду на те, що адресант є одним із трьох антропоцентрів тексту, поряд з адресатом і персонажем. А. виходить за межі тексту і розглядається як текстова-дискурсивна категорія» [ЛЕ. – С. 15].

«...Репрезентація в процесі спілкування особистості адресанта (ідей, позиції, світогляду тощо)» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 318].

АДРЕСАТ (ОТРИМУВАЧ, СЛУХАЧ, ЧИТАЧ, ІНТЕРПРЕТАТОР, АУДИТОРІЯ) – «один із комунікантів, на якого спрямовано й розраховано мовленнєву дію того, хто породжує висловлення, тобто співрозмовник або читач, реципієнт повідомлення. У комунікативній ситуації відбувається розщеплення А. на реального одержувача інформації, гіпотетичного адресата-функцію, програма адресованості якого створена автором і закладена в тексті повідомлення, а також фігуру А. як сприйняття гіпотетичного А. реальним читачем... Залежно від способу адресованості А. може бути конкретним, груповим... або масовим за умови адресованості будь-кому. У різних напрямках сучасної комунікативної лінгвістики А. розглядається у відповідних аспектах: особистісному, соціальному, культурному, етнічному» [ЛЕ. – С. 16].

«Партнер комунікативно-мовленнєвого акту, отримувач мовного повідомлення» [ШВТ. – С. 29].

«Один із основних складників будь-якого акту (словесного) спілкування: одержувач, енуційований» [НС. – С. 8].

«У різних теоріях мовленнєвої діяльності другого (пасивного) учасника комунікації називають по-різному: отримувач мовлення, рецептор, інтерпретатор, слухач, аудиторія, декодувальник, співбесідник (interlocutor). Ми користуємося терміном «адресат», підкреслюючи цим свідому спрямованість мовленнєвого висловлювання до особи (конкретної чи неконкретної), яка може бути певним чином охарактеризована, причому комунікативний намір автора повинен узгоджуватися з цією його характеристикою» [Арутюнова. – ФА. – С. 358].

«...Об'єкт, що сприймає, і суб'єкт, що реагує, в комунікації» [Азнабаєва. – С. 11].

«Комплексна одиниця, яка інтегрує в собі екстралінгвістичні та лінгвістичні чинники, актуалізуючись у реально-референтній чи / і художньо репрезентованій комунікації насамперед як особа, до якої адресант апелює за допомогою певних засобів

адресації» [Венгринюк. – С. 5].

«Кінцевий споживач повідомлення; у міжособистісному спілкуванні – особа, яка сприймає повідомлення і у відповідності зі своїми когнітивними стратегіями і конкретними конситуативними умовами інтерпретує повідомлення адресанта» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 318]. Див. **адресатна прогресія художнього тексту, внутрішній адресат.**

АДРЕСАТНА ПРОГРЕСІЯ ХУДОЖНЬОГО ТЭКСТУ – «розгортання текстового репрезентанта в перспективі від того, кому адресується мовлення» [Венгринюк. – С. 3].

АДРЕСАТНІСТЬ (АДРЕСОВАНІСТЬ) – «текстова категорія, представлена вбудованою в текст програмою його адресованості гіпотетичному читачеві, яка повинна сприяти оптимізації розуміння й інтерпретації тексту реальним читачем. А. кваліфікується й на підставі текстової категорії – антропоцентричності...» [ЛЕ. – С. 16–17].

Категорія, яка «відображає опредметнену у семантиці і структурі тексту... спрямованість на передбачуваного адресата комунікації, що задає певну модель інтерпретації тексту та є семантичною базою текстової рецепції» [Воробйова. – С. 15].

АКСІОЛОГІЧНІСТЬ – «принцип дослідження, спрямований на вияв ціннісних орієнтацій мовця і відображення їх у мові та мовленні. А. в мовній системі фіксується у вигляді конотації одиниць (оцінного, емотивного компонентів), а у висловленні представлена модальністю суб'єктивної оцінки (модусом пропозиції як мисленнєвого аналога ситуації, позначеної висловленням). Текст репрезентує А. в текстових категоріях оцінки й емотивності» [ЛЕ. – С. 19].

АКТ ДРАМИ – «закінчена частина драматичного твору, завершена подією, яка зумовлює наступний розвиток сюжету» [ЛСД. – С. 21].

АКТ ІЛЛОКУТІВНИЙ. Див. **іллокутівний акт.**

АКТ КОМУНІКАТІВНИЙ. Див. **комунікатівний акт.**

АКТ НОМІНАЦІЇ – «створення власної назви, надання, присвоєння власної назви будь-якому об'єкту...» [СУОТ. – С. 35]. Напр.: ...*Сховалося Слово в шухляду. Ні писк: Аж тут надбігла царівна Миша Голодна. ...Царівна сита й сьогодні, А в шухляді – тиша* (Т. Мельничук).

«Акти номінації – продукти мовленнєвої діяльності, а їх результати засвоюються мовною системою, функціональними і соціальними нормами мови і узусом» [Телія. – ЛЕС. – С. 336]. Див. **номінація**.

АКТ ПЕРЛОКУТІВНИЙ. Див. **перлокутівний акт**.

АКТА́НТ – «...1) будь-який член речення, що позначає особу, предмет, який бере участь у процесі, позначеному дієсловом; 2) у теорії тексту – типова функція особи (предмета) у розповіді» [Гак. – ВЕС. – С. 22].

«Певний тип «синтаксичної позиції», яка не має ані семантичної, ані ідеологічної окресленості або вживається у вигляді абстрактного вираження функціональної сутності персонажа; найабстрактніше поняття структуралізму» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 44].

«Синтаксична категорія глибинно-синтаксичної репрезентації фраз» [ШВТ. – С. 30].

АКТУАЛІЗАТОР – «мовний засіб, за допомогою якого віртуальні елементи мовної системи співвідносяться (пов'язуються) з дійсністю мовленнєвого спілкування, тобто знакові (одиниці, елементи) мови надається певна функція, розкривається його реальне значення в... конкретному контексті» [СЛТ. – С. 36–37].

«...Спосіб переведення мови в мовлення чи актуалізації віртуального мовного знака» [СМІхт. – С. 6].

«Елементи, які прив'язують зміст мовних виразів до умов спілкування, знань учасників конкретного мовленнєвого акту» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 319].

АКТУАЛІЗАЦІЯ – «(від лат. *actualis* – дійсний, сучасний) мовної одиниці – семантико-стилістичне наголошення вільного і фразеологічно зв'язаного слова, порушення узвичаєних синтаксично-семантичних зв'язків у словосполученнях, реченнях, змістове виокремлення слова завдяки несподіваним асоціативним зв'язкам

його з іншими поняттями... Якщо в *художньому стилі А.* зумовлює створення образно-естетичного ефекту, то в інших стилях, напр., у *публіцистичному*... вона породжує відхід від стандарту, *експресивність*» [Єрмоленко. – УМЕ. – С. 14].

«Реалізація потенційних властивостей мовних елементів у мовленні» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 349].

«Співвіднесення потенційного (віртуального) знака з дійсністю, яке полягає в пристосуванні віртуальних елементів мови до вимог даної мовленнєвої ситуації через посередництво актуалізаторів». О. Ахманова розрізняє два види актуалізації: **ЕКСПЛІЦІТНУ** – «розкриття реальних функцій і значення віртуальних одиниць (елементів, знаків) мови за посередництвом експліцитного актуалізатора» та **ІМПЛІЦІТНУ** – «розкриття реальних функцій і значення віртуальних елементів (знаків) мови за посередництвом імпліцитних актуалізаторів» [СЛТ. – С. 37].

«...Прийом порушення звичних семантико-синтаксичних зв'язків слова з іншими словами, в результаті чого виникають нове змістове виділення слова і несподівані асоціації. Термін «актуалізація» використовується в кількох значеннях: «1) співвіднесення потенційного (віртуального) знака з дійсністю, що полягає у пристосуванні віртуальних елементів мови до вимог конкретної мовленнєвої ситуації засобом актуалізаторів. 2) Відтворення у мовленні елементів мови, наприклад, окремих морфів як складових морфеми – у вигляді, необхідному для їх природного функціонування. 3) Таке використання елементів мови, яке сприймається як незвичне і тому притягує до себе увагу, напр., поетична (жива) метафора» [СМІхт. – С. 6]: *Жінка з очима тернового вітру, / З теплою казкою рук неминучих* (Г. Мороз).

«Використання зображально-виражальних засобів художнього мовлення таким чином, що вони здаються незвичними, одивненими, деавтоматизованими. Це стосується пожвавлення внутрішньої форми слова, індивідуальних тропів, розмаїтих випадків іронії, гри словами, моментів перифрастичного позначення» [ЛСД. – С. 24].

«Актуалізація слова чи окремого вислову може здійснюватися за допомогою різних прийомів через: особливу увагу до звучання слова (алітерація, асонанси, звукопис, параномазія); **нетрадиційну сполучуваність** слова з іншими; «випадання» слова чи вислову з контексту; **деавтоматизацію** мовлення у спосіб невластиве прямої чи прямої мови, різних форм оповідальності, нестандартності

мовлення» [Мацько. – С. 385].

«Актуалізація (тексту) – функціонування тексту у визначеному історичному, культурному, суспільно-політичному контексті та комунікаційній ситуації; спосіб реалізації текстуальних можливостей» [СЗД. – С. 600].

АКТУАЛЬНЕ ЧЛЕНУВАННЯ РЕЧЕННЯ – «теорія структури речення на комунікативному рівні. Залежно від комунікативного спрямування та інформативності мети висловлення речення поділяється на дві основні частини – тему (дане, основа, відоме) і рему (нове, ядро, повідомлюване)» [Багмут. – УМЕ. – С. 14].

«Певний тип репрезентації комунікативної організації змісту висловлювання. В його основі лежить концепція комунікативного статусу висловлювання (фрази), де фраза розглядається як повідомлююча структура, що складається з двох частин, перша, вихідна..., розкриває тему повідомлення, а друга, власне інформативна, повідомляє про нові аспекти теми, вона зветься ремою. Рема є смисловим центром фрази та виділяється за допомогою логічного наголосу» [ШВТ. – С. 31].

АКУМУЛЯЦІЯ – «збільшення вживаності слова, звороту та ін. в одній мові під впливом іншої мови, де відповідний вислів значно вживаніший» [МФЕ. – С. 15].

«...Різновид ампліфікації..., стилістичний прийом, що полягає в... нагнітанні синтаксично однотипних, але змістовно (предметно, поняттєво) не завжди однорідних членів чи частин речення з метою представлення певного складного цілого (явища, процесу, ситуації) шляхом перелічування окремих його аспектів, частин чи деталей» [Сковородников. – КРМ. – С. 23].

«Стилістична фігура, яка містить згущення, повторення слів, що позначають предмети, дії, ознаки, явища, у результаті чого формується єдине уявлення множинності або швидкої зміни подій» [ЛЕ. – С. 22]. Напр.: *А й правда, крилатим тунту не треба. / Землі немає, то буде небо. / Немає поля, то буде воля. / Немає пари, то будуть хмари. / В цьому, напевно, правда пташина... / А як же людина? А що ж людина? / Живе на землі. Сама не літає. / А крила має. А крила має! / Вони, ті крила, не з пуху-пір'я, / А з правди, чесноти і довір'я. / У кого – з вірності у коханні. / У кого – з вічного поривання. / У кого – з щирості до роботи. / У кого – з щедрості на*

турботи. / У кого – з пісні, або з надії, / Або з поезії, або з мрії. / Людина нібито не літає... / А крила має. А крила має! (Л. Костенко).

АКЦЕНТУАТОРИ – «різнорівневі мовні, особливо текстові, а також графічно оформлені засоби смислового виділення важливих, на думку автора, моментів змісту тексту, привернення до них читацької уваги. Термін «А.» у цьому значенні ввів у лінгвістику І. І. Сущинський» [Іванова. – СЕСрм. – С. 15]. Напр.: *Але з усмішки, / з потиску рук, / з брехні, убитої наповал, / історія – найскладніша з наук – / обчислює ЗОРЯНИЙ ІНТЕГРАЛ...* (Л. Костенко).

АЛЕГОРІЯ – «...*троп*, один із видів образного, непрямого називання, коли абстрактне поняття або судження передається через конкретний художній образ. У ролі алегорії можуть виступати як абстрактні поняття (совість, істина та ін.), так і типові явища, характери, міфологічні персонажі, навіть окремі особи. В основі алегорії лежить *порівняння*. В алегорії наявні два плани: образно-предметний і смисловий, але саме смисловий план первинний – у ньому образ фіксує уже якусь думку. На відміну від *символу*, який за своєю суттю багатозначний, алегорія однозначна» [Пустовіт. – УМЕ. – С. 18].

«...Символічна передача змісту шляхом співвіднесення абстрактного поняття з якимсь конкретним образом при використанні його найменування (наприклад, хитрість позначається А. лиса, тупість – А. барана, мужність – А. лева. А ґрунтується на культурних стереотипах, традиціях і звичаях народу)» [ЛЕ. – С. 23].

«...Втілення абстрактного поняття в конкретному художньому образі. Наприклад, у байках, казках хитрість показується в образі лисиці, жадібність – в образі вовка, боягузтво, полохливість – в образі зайця» [СЛТ ГО. – С. 13].

«А. належить до розгорнутої метафори: співвідноситься з символом, загадкою. Використовується в байках, притчах» [УМ. – С. 13].

«Спосіб двопланового художнього зображення, що ґрунтується на приховуванні реальних осіб, явищ і предметів під конкретними художніми образами з відповідними асоціаціями» [ЛСД. – С. 24].

«...Іносказання в широкому розумінні охоплює всі випадки відмінності між образом і значенням. Отже, ...у галузі словесності алегорія збігається з поезією взагалі. Крім того, в більш вузькому

розумінні під *алегорією* розуміють злиття кількох метафор.

Алегорія в більш вузькому розумінні є метафора не тільки а) *складна* (метафора в одному слові як «розуміння», «хвилювання»... і в одному реченні або сполученні речень, наприклад, прислів'я може алегорією і не називатися), але й б) *повна*, тобто така, в словесному виразі якої немає чітких вказівок на її значення (*повна*, ...така, що загалом іншого значення, крім метафоричного, не має)» [Потебня. – С. 134–135].

АЛЕГРОФОРМИ – «(від італ. *allegro*, букв. – веселий, радісний, бадьорий і лат. *forma* – форма, вигляд, устрій) – скорочені й стягнені форми слів та словосполучень, що виникають у розмовній мові при прискореному темпі мовлення (з додатковими чинниками емоційного характеру). На А. перетворюються частовживані та загальнозрозумілі слова, напр., діалектні або просторічні дієслівні особові форми *кау*, *каеш*, *кае* (*ка*) – від «казати»; сучасний ім. «цар» – від *цѣсарь* > *цьсарь*. Багато А. серед особових імен: *Кость* (з *Костянтин*), *Клим* (з *Климент*), *Хведь*, *Юр* (з *Хведір*, *Юрій*), *Муся* (з *Маруся*)» [Тараненко. – УМЕ. – С. 18].

АЛІТЕРАЦІЯ – «(від лат. *ad* – до, при, біля і *lit(t)era* – літера) – повторення однакових чи подібних за звучанням приголосних або звукосполучень з метою підсилення чи інтонаційної виразності тексту» [Калашник. – УМЕ. – С. 18].

«Один із видів звукопису, що полягає в симетричному повторенні однакових або однорідних приголосних звуків або звукосполучень для надання тексту (особливо і найчастіше – поетичному, тобто ритмічно організованому) особливої виразності – звукової та інтонаційної» [Ємельянова. – КРМ. – С. 29].

«...Стилістичний прийом, який полягає у повторенні однорідних приголосних задля підвищення інтонаційної виразності вірша, для емоційного поглиблення його смислового зв'язку» [ЛСД. – С. 26]. Напр.: *Горить герань. / На серці грань* (Я. Ткачівський), *Журавлів журавлий жмуток / Закурликав у чужинь* (Ю. Позаяк).

«А. надає фразі додаткової звукової інструментовки, своєрідного музичного супроводу, окселентації, що впливає на зміст твору та уяву читача і посилює її емоційність, гармонійність, цілісність враження від епізоду, пейзажу, опису» [СТСФ. – С. 10–11].

АЛОГІЗМ – «(від гр. а... і *logismós* – розум, міркування) – стилістичний прийом навмисного порушення логічних зв'язків у тексті, синтаксичного співвіднесення семантично не співвідносних слів з метою створення іронії, комічного ефекту, підкреслення жанрових і стилістичних особливостей. А. суперечить діалектичній логіці (наприклад, *квадратне коло, дерев'яне скло*)» [ЛЕ. – С. 24].

«1) Хід думок, що порушує правила й закони логіки; непослідовність думки; 2) троп, що використовується як навмисне порушення логічних зв'язків з метою створення комічного ефекту» [УМ. – С. 13–14].

«Фігура, стилістичний прийом, в основі якого – навмисне порушення в мовленні логічних зв'язків, словесна надлишковість, нагнітання в один ряд понять із достатньо далеких... сфер життя, стилів і мовленнєвих ситуацій. Алогізми використовуються у творах художньої літератури з метою створення іронії, комічного ефекту, мовленнєвої характеристики персонажів» [ВЛС. – С. 37–38].

«...Спеціальна, продумана внутрішня суперечність у тексті, що вживається з метою показати складний непрогнозований душевний стан персонажа, аби за допомогою протилежних, парадоксальних чи алогічних думок створити певний психологічний або комічний ефект» [СТСФ. – С. 12–13]. Напр.: *Здрастуйте, дайте води напитися, бо так їсти хочеться, що ніде й переночувати.*

АЛОФРА́ЗА – «(грец. *allos* – інший і *phrasis* – спосіб вираження, зворот) – поєднання двох і більше спільних за змістом, але різних за формою афоризмів, фразеологізмів, порівнянь, що характеризують один і той самий предмет, явище. Ці афоризми доповнюють один одного і посилюють відповідне враження: *«Грицько прибіг додому голодний і лютий. Та земля Притичина не одну вже ніч не давала йому спати, болячкою в серці сиділа, спичкою ув оці стриміла»* (Панас Мирний)» [СТСФ. – С. 13].

«...Варіант словосполучення, фразеологічного виразу та ін. Наприклад: *морочити голову – сушити голову – забивати голову; наводити на думку – наштотхувати на думку – прийти на думку; на весь рот горлати – на все горло кричати»* [ЛСД. – С. 28].

АЛЮ́ЗІЯ – «вияв текстової категорії інтертекстуальності, прийом художньої виразності, що змістово збагачує текстову інформацію, створюючи численні асоціації за рахунок явного натяку на події,

факти, реальних осіб, інші тексти, їх персонажів. А. є виявом безперервної діалогічності текстопородження, зокрема художньої творчості. На відміну від ремінісценції, А. використовується як риторична фігура, що вимагає однозначного розуміння (наприклад, *слава Герострата*)» [ЛЕ. – С. 25].

«Стилістичний прийом вираження підтексту, який полягає в непрямому співвіднесенні предмета мовлення із загальновідомим історичним, міфологічним, літературним чи іншим фактом, подією. Висловлювання, яке містить алюзію, має другий семантичний план, який змушує слухача (читача) звернутися до того чи іншого прецедентного факту, ...спогадів, асоціацій. Найчастіше алюзії – це трансформовані цитати з популярних пісень, вірші, назви літературних творів, прислів'я і приказки, імена літературних і казкових персонажів» [ВЛС. – С. 37].

«1. Літературна А. – художньо-стилістичний прийом; натяк, відсилання до певного літературного твору або історичної події з розрахунку на знання й проникливість читача, який має цей натяк витлумачити. 2. Ширше – особливий різновид *алегорії*, що, на відміну від інших її видів, розгадують у зв'язку з конкретними фактами й подіями історії та мистецтва, напр., *аннібалова (аннібалівська) клятва*» [МФЕ. – С. 18].

«...Стилістичний прийом, пов'язаний із використанням у тексті фольклорного, літературного, історичного чи побутового факту, а також відомого афористичного вислову, крилатого слова, ідіоми». Напр.: «*Бути чи не бути?*» – крилаті слова з трагедії В. Шекспіра «Гамлет, принц Данський», що позначають проблему життя або смерті» [СТСФ. – С. 13–14].

«Алюзія відрізняється від цитати своїм імпліцитним характером: прямого запозичення немає, а наявний текст лише викликає певні асоціації з передтекстом. Реципієнт повинен самостійно встановити семантичний зв'язок з текстом-першоджерелом, а асоціації, що виникають у процесі ідентифікації, ускладнюють загальну семантику тексту, накладаючись на авторські асоціації... Алюзії вважаємо також термінальними слотами, хоч вони не визначають структуру фрейму і можуть бути заповнені частково. Але згорнута форма алюзій дає змогу відтворити фрейм» [Кондратенко. – С. 190–191].

«Найбільш місткий і важкий для визначення вид текстової ремінісценції, що полягає у співвіднесенні предмета спілкування із ситуацією чи подією, описаною в певному тексті, без згадки про цей

текст і без відтворення значної його частини, тобто на змістовому рівні» [Карасик. – С. 35].

«...Прийом інтертекстуальності, за допомогою якого мовець в імпліцитній формі встановлює зв'язки цього тексту з іншим, дає уявлення про речі, не називаючи їх безпосередньо; співвіднесеність описуваного або того, що відбувається у дійсності, з яким-небудь стійким поняттям чи висловом літературного, історичного, міфологічного гатунку, натяк через наведення загальновідомого реального факту, історичної події, літературного твору чи певного епізоду з нього» [Єщенко. – С. 246].

АМБІВАЛЕНТНІСТЬ – «психологічний термін..., позначає подвійність чуттєвого сприйняття як наявності протилежних почуттів при сприйнятті певного об'єкта (задоволення – незадоволення, симпатії – антипатії тощо). У лінгвістиці використовується зі значенням подвійності протилежних змістів мовного знака... Принцип А. використовують у мистецтві при композиційній та емоційній побудові художнього твору на підставі зіткнення батьків і дітей, носіїв протилежних якостей (Христос та Іуда)» [ЛЕ. – С. 25].

«Суперечливе, «роздвоєне» емоційне переживання певного явища (одночасна симпатія та антипатія). Так, приміром, образ України у ліриці Є. Маланюка трактується як символ досконалості («Степова Еллада», ...«Земна Мадонна» та ін.) і разом з тим – як його заперечення («Чорна Еллада», «Антимарія» та ін.)» [ЛСД. – С. 31–32].

АМПЛІФІКАЦІЯ – «(лат. *amplificatio*, букв. – поширення, збільшення) – *фігура мови*, що полягає у нагромадженні *синонімів* і взагалі слів із близьким значенням, однотипних висловів і синтаксичних конструкцій, однорідних членів речення і т.п. або у висхідному повторенні слова, вислову, конструкції для підсилення експресивності висловлення» [Тараненко. – УМЕ. – С. 22].

«...Стилістична фігура, ...яку використовують для підсилення, доповнення, уточнення та збагачення думки шляхом нагромадження однорідних мовних засобів – синонімів, порівнянь, антонімічних конструкцій, стилістичних фігур тощо» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 60]. Напр.: *А тиша буде гранатова – / Глибоко-синя, як нітьма, – / І ти спроможешся на слово, / Якого в мові ще нема, / В якому – щось від раю-пекла, / Від вітражів і віражів, / З якого є лише переклад, / Але*

на музику душі (О. Слоньовська).

«1. Стилiстичний прийом, що полягає в нагромадженні, нанизуванні однорiдних мовних засобiв – антонiмiчних протиставлень, епiтетiв, порiвнянь, синонiмiв тощо для пiдсилення характеристики, доповнення й збагачення думки. 2. Збiльшення обсягу тексту пiд час перекладу» [МФЕ. – С. 19]. Напр.: *Красо моя! Вкраїночко моя!.. / Тебе люблю я всесвiтом i людством, / I соняхом у золотому снi, / I сивиною вченого-мислителя, / I на стернi горошком польовим* (М. Вiнграновський); *Пiвнiчний вiтер, нещадний вiтер зiрвався, / Спокiйний дощик, класичний дощик зiм'яв. / Крутнувся вихор, синнув краплини, / I раптом тихо, напрочуд тихо зiв'яв* (В. Мельник). Див. **перкусiя**.

АМФІБОЛІЯ – «(грец. ἀμφιβολία – двозначність, неясність) – неясність вислову, яка може приводити до двозначності в його сприйнятті. А. породжують синтаксичні і лексико-синтаксичні омоніми та омофонні слова і конструкції» [Тараненко. – УМЕ. – С. 22].

«1) Термін логіки; висловлення, підґрунтям якого є двозначність семантики деяких компонентів, побудована на полісемії або омонімії знаків мови; різновид логічної помилки; 2) у поезії та стилістиці фігура мовлення, що ґрунтується на омонімії граматичних відношень, яка виникає через можливе подвійне членування синтагми (морфологічна А.) або через подвійний зміст речення залежно від його членування (синтаксична А.): *Він божевільний, кажуть, Божевільний! Що ж, може бути. Він – це значить я. Боже – вільний... Боже, я – вільний!* (Л. Костенко)» [ЛЕ. – С. 25].

«...Свідомо завуальована, нечітко висловлена думка, що передбачає її двозначне тлумачення. Використовується з метою звернути увагу читача на порушуване питання, проблему. В амфіболічній фразі може не вистачати пунктуаційних знаків: *Скарати не можна помилувати. Якщо двозначність ужита не зумисно, то її слід вважати помилковою, оскільки в такому разі вона не має художньої цінності. Напр.: Добрий день дорогі мої батьки свині що ви подарували всі до ноги видохли бо якась пошесть напала. Зостався тільки кабан ваш син Іван. Якщо правильно розставити розділові знаки, комізм листа зникне» [СТСФ. – С. 16–17].*

АНАГРА́МА – «1. Переставлення літер і складів у слові чи групі слів, унаслідок якого утворюються нові слова (*тіло – літо, мука – кума*). 2. Зворотне читання слова, яке дає слово з новим значенням (*кіт – тік, рис – сир*). 3. Утворення псевдонімів та імен шляхом зворотного читання власних імен з додаванням літер або скороченням їх (*Симонов – Номис*)» [МФЕ. – С. 20].

«...Стилістична фігура, представлена графічним шифруванням слова шляхом перестановки букв, складів, зворотного прочитання: *Скала – ласка*» [ЛЕ. – С. 25].

АНАКЛА́ДИС – «(грец. anakladis – поворот) – стилістична фігура, сутність якої полягає в тому, що два протилежні за змістом або несхожі між собою речення утворюються так, що з першого логічно випливає друге. Таке може трапитися за умови, коли підмет попереднього речення у наступному стає присудком, а присудок – підметом: *Не забувайте того доброго, що вмієте, а чого не вмієте, того навчайтеся* (Володимир Мономах); *Істинне красномовство – це уміння сказати все, що треба, і не більше, ніж треба*» [СТСФ. – С. 17].

АНАКЛА́ЗА – «(грец. anaklasis – надлом, надрив) – стилістична фігура фонічного підпорядкування, що утворюється шляхом звуконаслідування, речитативу, скандування окремих слів, висловів, речень; пов'язана з розбивкою на склади та подовженням деяких звуків. А. надає слову, фразі певного емоційного забарвлення і звертає на них увагу читача: *Ой на горі білий камінь, ку-ку! / Верховинка сидить на нім / Кукуріку-ку-ку-ку!* (Українська народна пісня)» [СТСФ. – С. 17].

«Прийом фоностилістики, що створює ефект скандування розривом складів, подовженням звуків» [Мацько. – С. 432]. Напр.: *І я гукаю: – Су-ви-де!.. / – ... ви де? / – Ви де?.. Ви де?.. – відгукується Сувид* (Л. Костенко).

АНАКОЛУ́Ф – «(від гр. anakoluphos – непослідовний) – стилістична фігура, побудована на відсутності граматичного узгодження у висловленні (наприклад, узгодженні відмінкових і числових форм) за наявності смислового узгодження або на порушенні формально-синтаксичного зв'язку, що надає фразі певного прагматичного змісту. Наприклад, розрив висловлення

вставним реченням: *Людина прийде і – ти чуєш? – ти все їй поясниш*» [ЛЕ. – С. 26].

«...Часткове порушення логічної та синтаксичної узгодженості, послідовності між членами або групами слів. А. застосовують із метою увиразнення, індивідуалізації мови персонажа» [СТСФ. – С. 18]. Напр.: *Доле моя, доле! Де тебе шукать? / Вернися до мене, до моєї хати, / Або хоч приснися... не хочеться спать* (Т. Шевченко).

«Порушення правильних формально-синтаксичних зв'язків, особливо між початком складного речення і його кінцем; граматична неузгодженість членів речення, які пов'язані за змістом» [СЛТ ГО. – С. 15].

«Як стилістична фігура вживається для характеристики мови персонажа, створення комічного ефекту, в ліриці – для посилення експресії...» [СМІхт. – С. 7]. Див. **анантопóдотон (анантапóдотон, анантапóдатон), анатаподотон**.

АНАЛÉПСИС – «(англ. *analepsis*) – анахронія в оповіді, коли наратор відновлює колишні події, котрі зумовили нинішній момент. Виокремлюють А. завершальний (заповнення прогалин на місці еліпсів, фігур, умовчування наративу) та повторювальний (нагадування про те, що сталося). Так, спогад оповідача про кохання до Сюзан може бути прикладом А. у повісті «Via dolorosa» А. Любченка» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 64].

Повернення наратора «в минуле, яке стосується «теперішнього» моменту; відновлення однієї чи кількох подій, що трапилися раніше «теперішнього» моменту (чи моменту, коли хронологічне розповідання послідовності подій переривається для того, щоб утворити місце для аналепсису); ретроспекція, зворотній кадр... Завершальний аналепсис або відсилання заповнює попередні прогалини, які виникають з еліпсисів у наративі...» [НС. – С. 12].

«Неузгодженість між порядком подій, у якому вони відбуваються, й порядком їх викладу в розповіді: початок, ...за яким слідує повернення до попередніх подій, утворює типовий приклад анахронії (В. Стефанік «Новина»...)» [НС. – С. 13].

АНА́ЛІЗ ДІСКУРСУ – «міждисциплінарна галузь знань, у якій поряд із лінгвістами беруть участь соціологи, психологи, ...етнографи, літературознавці, ...філософи... Термін «аналіз дискурсу» був у 1952 р. використаний З. Харрисом, який намагався

поширити використання дистрибутивного методу з речення на зв'язний текст і застосувати його при описі соціокультурної ситуації... Аналіз дискурсу виконується в основному описовим та експериментальним методами...» [Арутюнова. – ЛЕС. – С. 137].

АНАЛІЗ ДИСТРИБУТИВНИЙ – «метод лінгвістичного дослідження, за яким класифікацію мовних одиниць і вивчення їхніх властивостей проводять на основі поділу їх у мовному потоці, тобто розглядають у контексті» [СЛТ ГО. – С. 63].

«Метод дослідження мови, спрямований на вивчення контекстного оточення (дистрибуції) мовних одиниць у тексті без врахування лексичного та граматичного значень таких одиниць» [ШВТ. – С. 93].

АНАЛІЗ КОМПОНЕНТНИЙ – аналіз, який «застосовується для опису значень слів. Суть його полягає в розщепленні значення слова на його елементарні смисли, які називають **семами**, або **компонентами**. Ці компоненти – своєрідні атоми значення. Так, наприклад, значення слова *йти* складається з сем 'переміщуватися', 'по землі', 'в одному напрямку', значення слова *ходити* – з сем 'переміщуватися', 'по землі', 'в різних напрямках'» [Кочерган. – ВМ. – С. 15]. Див. **методи лінгвістичного аналізу**.

АНАЛІЗ КОНВЕРСАЦІЙНИЙ – «аналіз, спрямований на вивчення структури усного мовлення (тексту)» [Єщенко. – С. 246].

«Назва усього комплексу досліджень діалогу як мовної форми комунікації» [ШВТ. – С. 33].

АНАЛІЗ КОНТЕКСТНИЙ – «визначення мовленнєвих умов, у яких реалізується актуальне значення досліджуваної мовної одиниці. В основу К.а. покладено твердження про те, що багатозначні елементи мови у *контексті* функціонують у своїх конкретних значеннях» [Грязнухіна. – УМЕ. – С. 271].

«Методика аналізу семантики мовних одиниць, яка представляє їх у єдності з їхнім оточенням (контекстуальним індикатором, указівним мінімумом, семантичним радіусом дії слова, висловлення тощо), що дає змогу встановити значення досліджуваного елемента тексту...» [ЛЕ. – С. 287].

АНАЛІЗ КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ – «метод дослідження, метою якого є виявлення концептів, моделювання їх на основі концептуальної спільності засобів їх лексичної репрезентації в узусі і тексті та вивчення концептів як одиниць концептуальної картини світу мовної особистості автора, що стоїть за текстом» [Болотнова. – ФАТ. – С. 464].

«...Методики концептуального аналізу... включають: ідентифікацію мовних показників іконічності – тих текстових ключів, на основі яких: ...реконструюються поєднання ключових для тексту концептуальних тропів, що становлять його ідеограмний зміст; ...простежується дискурсивна динаміка ментальних просторів, яка висвітлює смислові осциляції в текстовій семантиці; ...вибудовується домінантна мережа концептуальної інтеграції, що дозволяє зібрати докупи приховані текстові смисли; ...розплутується тканина художнього тексту, де за наявності [сми́слів] виокремлюються та наочно репрезентуються (як схеми, графіки або діаграми): а) ізотопові конфігурації тематично пов'язаної лексики; б) ритмо-синтаксичні сукупності текстових елементів; в) фоносемантична і просодична образність; ...г) вияви інтертекстуальної іконічності» [Воробйова. – МЛС. – С. 77]. Див. **ме́тоди лінгвісти́чного ана́лізу**.

АНАЛІЗ ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНИЙ (ХУДОЖНЬОГО ТЭКТУ) – «докладний і ретельний аналіз... функцій мовних засобів ...різних рівнів в організації вираження ідейно-тематичного змісту твору» [Данилевська. – СЕСрм. – С. 195].

Аналіз, який «повинен розкрити художню структуру...тексту, тобто...виявити систему словесно-художніх засобів.., за допомогою яких... створювалися системи образів художнього твору, і вказати на сигнали естетичної інформації у художньому тексті...» [Кочан. – С. 246].

АНАЛІЗ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ – «логічна процедура, суть якої полягає у розчленуванні цілісного літературного твору на компоненти, елементи, в розгляді кожного з них зокрема та у взаємозв'язках з метою осягнення, характеристики своєрідності цього твору. А.л.т. опосередковується розумінням специфіки художньої літератури і структури літературного твору, його безпосереднім естетичним сприйняттям» [ЛСД. – С. 37].

АНАЛІЗ ТЕКСТУАЛЬНИЙ – «...аналіз тексту, який передбачає визначення теми тексту, ...його структури, ...форми мовлення, типу зв'язків між частинами тексту, а також виявлення образно-виражальних засобів» [ВЛС. – С. 640].

«...*Прогулянка текстом*, ...яка відсилає нас до різних сфер культури, з погляду вихідних пунктів того чи іншого коду, але не з погляду їхньої детермінації... [Предметом текстуального аналізу (за Р. Бартом) є] ...створення рухливого структурування тексту (структурування, яке переміщується від читача до читача протягом історії), проникання у смисловий обсяг твору, у процес його «означування». Текстуальний аналіз не намагається відшукати, чим є те, що визначає текст (зібрати його у цілість як наслідок причинної послідовності), а радше як текст вибухає і розсіюється у міжтекстуальному просторі» [Барт. – СЗД. – С. 385–387].

АНАЛІЗ ТЭКТУ ЛІНГВІСТІЧНИЙ. Див. **лінгвістичний аналіз тэксту.**

АНАЛОГІЯ – «(грец. *αναλογία* – відповідність) – уподібнення, наближення в якомусь відношенні (аж до повної уніфікації) однієї мовної одиниці до іншої (як правило, поширенішої, продуктивнішої, регулярнішої або просто знайомішої для мовця) на підставі вже наявної їх подібності – формальної або значеннєвої. А. діє на різних мовних рівнях» [Тараненко. – УМЕ. – С. 24].

«...Процес формального і/або семантичного уподібнення однієї мовної одиниці іншій» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 350].

«...Уподібнення, викликане впливом одних елементів мови на інші, що зумовлює появу продуктивної моделі» [УМ. – С. 15].

«Стилістичний прийом, вживаний митцем для розкриття одного явища через інше, йому «подібне» [ЛСД. – С. 39].

«...Тенденція до збереження відповідності між думкою і виразом» [Мацько. – С. 432].

«Умовивід на основі порівняння предметів чи явищ. Якщо один із порівнюваних предметів має ознаки А, Б, В, а в іншому відомо, що він має ознаки А і Б, то можна припустити, що другий предмет може мати також і ознаку В. Міркування про А. потребує не тільки логіки, але й уяви. Абсолютною доказовою силою А. не володіє, вона дає тільки припущене знання, гіпотезу» [ПСЛТ. – С. 19–20].

«Елементи тексту чи сам текст, які наслідують оригінальний текст» [СЗД. – С. 600].

АНАНТОПОДОТОН (АНАНТАПОДОТОН, АНАНТАПОДАТОН) – «(від грец. *anantapodotikos* – не співвідносний) – стилістична фігура, різновид анаколуфа, що полягає в порушенні правильного синтаксичного зв'язку між частинами складного речення, коли друга частина складного речення, природно передбачена структурою і смислом першої частини, залишається не висловленою, і речення набуває несподіваного закінчення, синтаксично не пов'язане з початком» [Сковородников. – КРМ. – С. 48].

«...Вид анаколуфа, коли у другій частині речення – несподіваний поворот, що передає стрес, сильні емоційні зрушення» [Леськів. – ПФ. – С. 17]. Напр.: *Усміхнувся мій Ярема, / Тяжко усміхнувся. / Отут, отут позавчора. / Перед жидом гнувся, / А сьогодні... та й жаль стало, / Що лихо минуло* (Т. Шевченко). Див. **анаколуф**.

АНАПОДОТОН (АНАПОДАТОН) – «(грец. *anapodotos* – той, що не підлягає поверненню) – ...стилістична фігура, що ґрунтується на розчленуванні структури речення вставною конструкцією великої протяжності» [Сковородников. – КРМ. – С. 49].

«...Розрив правильної синтаксичної конструкції внаслідок появи вставного речення. Напр.: *...Коли останні строїлись святки / (Святвечір був, і коляда, і гамір / дитячої дзвінкої коляди), / ти чув про це* (В. Стус)» [Леськів. – ПФ. – С. 18].

АНАСТРОФА – «[< грец. *anastrophē*, букв. – переставлення] – зміна прямого порядку слів у реченні або словосполученні на непрямий без порушення змісту» [МФЕ. – С. 22].

«Вид інверсії... – перестановка сусідніх слів» [Сковородников. – КРМ. – С. 50].

«...Фігура мови, яка будується шляхом перестановки слів у конкретному мовному звороті. Напр.: *Не маю зла до жодного народу / До жодного народу зла не маю* (М. Вінграновський)» [Леськів. – ПФ. – С. 18].

АНАТАПОДОТОН – «(грец. *anatapodoton* – позбавлений віддачі) – різновид анаколуфа, уживання замість цілого вислову його частини.

Рідше А. є фрагмент усіченого фразеологізму – його середня частина. А. розрахований на компетентність, здогад читача і «запрограмовує» своєрідне спонукування його до роздумів над «реставрацією» вислову: *Мусій мовчки розпрягав коня, накривав його старою шинеллю; а Мар'яну на порозі зустрічала мати: «Загордувала, дочко, наче дець за морем живеш...»* (Г. Косинка). У повному варіанті вжитий фрагмент вислову із казки звучить так: *За високими горами, за широкими морями»* [СТСФ. – С. 18]. Див. **анаколу́ф**.

АНА́ФОРА – «(грец. *ἀναφορά*, букв. – піднесення), **єдинопоча́ток** – *фігура мови*, що утворюється повторенням певних звуків, слів чи синтаксичних конструкцій на початку суміжних мовних одиниць; протилежна *епіфорі*» [Ставицька. – УМЕ. – С. 25].

«...Тип відношення між мовними сегментами, де в один сегмент входить посилення на інший. Анафора полягає у заміщенні слів, речень, фрагментів речень тощо іншими мовними одиницями. Таке заміщення базується на відношенні референційної або лексичної тотожності заміщуваних мовних структур» [ШВТ. – С. 33].

«...Риторична лексико-синтаксична фігура або троп, що полягає в повторенні тих самих слів, конструкцій на початку суміжних речень, поетичних строф..., відтинків (фрагментів) тексту. Вона допомагає зосередитися на понятті, позначуваному повторюваним словом, актуалізує його, наприклад: *Холодний сон. Холодний сан добра, / Холодний сенс багряного пера* (І. Драч)... Початок речення відповідає у формально-граматичному плані, зазвичай, позиції підмета, а в комунікативному плані – темі, тобто відомому, знаному» [Коломійцева. – С. 37].

«Виділяють **А. фонетичну** (повтор звуків або звукосполучень), **А. морфемну** (повтор однакових морфем або частин складних слів), **А. лексичну** (повтор слова або словосполучення), **А. синтаксичну** (повтор синтаксичних конструкцій, виражених однотипними морфологічними засобами)» [Копніна. – КРМ. – С. 50]. Напр.: *Сім світлих сонат вже відчалили в вічність... / Агов, капітане!.. / До нової стрічі...* (А. Мойсієнко); *Жовтень жовті жолуді / На базар несе...* (А. Мойсієнко); *Зелен ліс, зелен гай, / Зелен бір-дідуган, / Зелен дуб-сонцелюб, / Зелена травичка, / На траві – лисичка* (А. Мойсієнко); *Тут ніч і дощ. Тут холодно тепер. / Тут листя падає обличчям на обличчя. / Тут вітер із нічних глухих озер / У двері двічі стукає, як тричі* (Т. Федюк); *Бери мене, доле, не бійся, / Бери мене,*

щастя крилате, / Бери мене, болю незнаний (М. Людкевич).

«А. виділяє повторюваний елемент в емоційно-експресивному відношенні і сприяє створенню ефекту поступового нагнітання змісту» [ПСЛТ. – С. 20].

АНАФОРІЧНИЙ – «той, що вказує на попередній вислів, відсилає до раніше сказаного. Як правило, таку функцію виконують займенники. Напр.: *Глибина, вона що ж? – потойбічна сестра висоти* (Л. Костенко)» [УМ. – С. 15].

АНАХРОНІЗМ – «помилкове або свідоме із спеціальною стилістичною настановою використання слова чи вислову, що вже застаріли і не відповідають мовним (лексичним, фонетичним та ін.) нормам певної епохи... Переважають А. лексичного характеру. Це історизми та архаїзми, ...неологізми» [Муромцева. – УМЕ. – С. 25].

«Уживання слова чи виразу, які не відповідають лексичним, фразеологічним, семантичним нормам сучасної літературної мови. Напр.: *Я починаю сердитись, бо що таке «дізік»? Дізік – страшне для мене слово, бо воно нагадує мені про дійсність – раз, а друге – в нашій революційній термінології це є дезертир, а я, товариші, саме до них і належав!* (Г. Косинка)» [УМ. – С. 16].

«Культурно-історичні, хронологічні та інші невідповідності у художньому творі, зумисне чи мимовільне привнесення в літературний текст невластивих певній добі застарілих поглядів, звичаїв, суджень, лексики» [ЛСД. – С. 41].

АНАХРОНІЯ. Див. **аналéпсис**.

АНДРО́НІМ – «[< грец. aner (andros) – чоловік і онута – ім'я, назва] – іменування дружини, витворене від імені (прізвища, прізвиська тощо) чоловіка, напр., *Горобець – Горобчиха, Кіндрат – Кіндратиха, Онуфрійчук – Онуфрійчучка ...* та ін.» [МФЕ. – С. 23].

«Ім'я, що переходить на жінку від її чоловіка» [ЛСД. – С. 41].

АНЕПІ́ФОРА (АНАЕПІ́ФОРА) – «стилістична фігура, що поєднує в собі анафору та епіфору: повторення однакових елементів на початку і в кінці декількох паралельних відрізків висловлення з різною серединою» [Кузнецова. – КРМ. – С. 52]. Напр.: *Несу тобі передчуття снігів, / І білим холодом зелена пахне*

м'ята. / Некликана, нелюблена, не клята – / Несу тобі передчуття снігів (Л. Голота); *Яка зелена тиша навкруги! / Довкіл п'янке липневе різнотрав'я. / І поплавка стрімкого завмирання / На плесі, що в хустині з окуги. / Тут плине час привільно, без снаги / Стежиною від хати на помості. / Дрімає серце у солодкій млості. / Яка зелена тиша навкруги!* (В. Калашник).

«Стилістична фігура, за допомогою якої оформлюють однаковий початок і кінець певної граматичної одиниці (речення, абзац тощо)» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 69]. Напр.: *Чорний сон віків не збудеться / що мине / а що й забудеться / що засне / а що й розбудиться / Чорний сон віків не збудеться* (Л. Костенко).

АННОМІНАЦІЯ – «(лат. *annominatio* – інше найменування) – риторична мікрофігура, що побудована на різкому зрушенні семантики в близьких за звучанням словах: *приватизація – прихватизація...*» [Мацько. – С. 377].

АНТАНАКЛАЗИС (АНТАНАКЛАСИС) – «[< грец. *antanaklasis*, букв. – уживання слова в протилежному значенні] – риторична фігура, яка полягає в повторенні того самого слова, але у відмінному семантичному полі. А. обігрує двозначні мовні звороти, ідіоми, каламбури, омонімічні рими. Напр.: *Досягнення чужих умів / За власні видати умів* (А. Гарматюк)» [МФЕ. – С. 24].

«...Фігура мови, що полягає в повторенні омонімічних або багатозначних одиниць у різних контекстуальних значеннях» [Москвін. – С. 77].

АНТЕСКРІПТУМ – «авторська ремарка, що передує текстові (на відміну від постскриптуму), який міститься у кінці тексту» [СМІхт. – С. 7].

АНТЕЦЕДЕНТ – «вербальний чи невербальний фрагмент змісту висловлення чи тексту, який заміщується займенником чи займенниковим словом. Термін запозичено з логіки, де А. поєднується з консеквентом у межах складного імплікативного висловлення на кшталт «якщо.., то...». А. є частиною такого висловлення з елементом *якщо* (підставою подальшого змісту), консеквент – наслідком з елементом *то*. А. використовується в теорії референції, логічній семантиці, лінгвістиці тексту. А. займенника

може бути виражений словом, сполукою, предикативною одиницею, складним реченням, фрагментом тексту або мати невербальний статус як елемент змісту, декодування якого ґрунтується на фонових, енциклопедичних, дискурсивних знаннях (глибинна анафора)» [ЛЕ. – С. 32]. Напр.: **Якщо всерйоз / якщо без антраша / Якщо прозріти страшно і раптово** – / *Поети / чи звалтована душа / спроможна вільно вимовити слово* (Л. Костенко).

«Перший член анафоричного відношення – відношення між мовними виразами (словами чи словосполученнями), які полягають у тому, що в смисл одного виразу входить відсилання до іншого» [Падучева. – ЛЕС. – С. 32]. Напр.: *З дому доріг багато: / З білих ромашок – до мерзлоти. / **Якщо ти безпутній** – до твого багаття / Зуміє інший дорогу знайти* (Т. Мельничук).

АНТИЕЛІПСИС – «стилістично значуща гіперхарактеризація, що ґрунтується на використанні плеоназмів і тавтології. Антиеліпсис протилежний еліпсису, як мовленнєва надмірність протилежна економії. Антиеліпсис може бути контекстуальним і ситуативним, монологічним і діалогічним. Напр.: *Вона хотіла забути той прикрий випадок, але його не можна було забути*» [Данилевська. – СЕСрм. – С. 478].

АНТИКЛІМАКС – «...спадна градація; стилістична фігура, яка розкривається при спадній інтонації. Напр.: *Може, й поети лиш ті, / Що за юнацтва вже сиві... / ...Мрії мої золоті, / Мрії мої нещасливі!* (Є. Плужник)» [МФЕ. – С. 24–25].

«...Слово і фрази, звороти розташовані так, що кожний наступний член має менше інтонаційне, смислове навантаження (семантично йде від більш суттєвого до менш суттєвого)» [Леськів. – ПФ. – С. 21]. Напр.: *На майдані пил спадає. / Замоває річ... / Вечір. / Ніч* (П. Тичина).

АНТИМЕРІЯ – «використання слова однієї частини мови у невласивій для цього слова функції іншої частини мови або okazіональне утворення частин мови» [Іванов. – КРМ. – С. 55]. Напр.: *Ворони п'ють надкльовані горіхи. / А що їм, чорним? Чорним все одно* (Л. Костенко).

«Зворот мови, в якому слово вжите у невласивій для нього граматичній формі. Напр.: *У щастя людського два рівних є крила: /*

Троянди й виноград, красиве і корисне (М. Рильський)» [Леськів. – ПФ. – С. 22].

АНТИМЕТАБОЛА – «гібридна стилістична фігура, що ґрунтується на протилежності понять, що порівнюються (антитезі), і водночас на синтаксичному перехрещенні позицій двох суміжних відрізків тексту (хіазмі)» [ЛЕ. – С. 32].

«...Використання повторів, інверсій та парадоксів, коли здебільшого міняються місцями головні члени речення; поширена синтаксична конструкція, в якій друга частина речення має зворотну послідовність компонентів стосовно першої, від чого змінюється її зміст» [СТСФ. – С. 21]. Напр.: *Щоб бути коханою, краще бути красивою. А щоб стати красивою, потрібно бути коханою* (Франсуаза Саган).

«...Уживання слів у зворотному порядку – двочленна стилістична фігура, у якій симетрично повторюються ті самі слова, але зі зміною їхніх синтаксичних функцій і змісту. Часто виступає як різновид *антитези*. Напр.: *Їм, щоб жити, а не живу, щоб їсти* (афоризм)» [МФЕ. – С. 25].

АНТИНОМІЯ – «протилежність між двома судженнями, кожне з яких вважається однаковою мірою обґрунтованим у межах певної системи.., в А. протилежні висловлювання співіснують, але не виводяться одне з одного» [Булатов. – ФЕС. – С. 24].

«Антиномії – протилежні начала, внутрішні суперечності мови, боротьба між якими приводить до її змін» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 350].

Суперечності, серед яких «...основними є такі: **1) антиномія позначувального і позначуваного.** План вираження (позначувальне) і план змісту (позначуване) мовного знака перебувають у стані нестійкої рівноваги..., що зумовлює розвиток багатозначності й омонімії, з одного боку, і синонімії – з іншого»; **2) антиномія норми і системи..;** **3) антиномія мовця і слухача..;** **4) антиномія інформаційної та експресивної функцій мови..;** **5) антиномія коду і тексту** (мови і мовлення)» [Кочерган. – ЗМ. – С. 195–196].

АНТИПОД – «художній образ, який своїм змістом, поглядами, рисами характеру, моральними якостями тощо контрастний, протилежний іншому. Наприклад, у народних казках яскравими

образами-антиподами є персонажі-добротворці і злотворці...» [ЛСД. – С. 45–46].

«Літературний персонаж, протилежний іншому персонажу за якостями, рисами характеру, моральними настановами, ціннісними орієнтирами; виступає в ролі протагоніста певному героєві (або навпаки). Так, диявол постає А. Богові, козак Голота (з однойменної думи) – татарину, Кожум'яка – змієві тощо» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 73].

АНТИПРОЗОПОПЕЯ – «(від грец. *anti* – проти, *prosōpon* – особа, *poieō* – роблю) – метафоричне представлення людей як неодухотворених об'єктів. Часто виступає засобом вираження оцінки, негативної (*ганчірка*) чи позитивної (*золото*)» [Іванов. – КРМ. – С. 56].

«Представлення людини як неодухотвореного предмета; уподібнення живого неживому» [Горте. – С. 33]. Напр.: *Поспішайте писати, / щоб і влад, і впад. / Є вакантні посади: / поет-автомат* (Л. Костенко).

АНТИСТА́СИС – «(грец. *anti* – проти і *stasis* – стояння, нерухомість) – використання двічі одного і того самого слова, коли в другому випадку вживання воно стає опозиційним до першого випадку. При цьому кардинально змінюється його змістове наповнення. А. часто застосовується в афоризмах: «*Не розум від книг, а книги від розуму створювались*» (Г. Сковорода); ...«*Хто заражений страхом хвороби, той уже заражений хворобою страху*» (Мішель де Монтень)» [СТСФ. – С. 22].

«Стилістична фігура, що полягає у повторному вживанні слова так, що воно має протилежне значення» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 74].

АНТИТÉЗА – «(грец. *αντιθεσις* – протиставлення) – *фігура мови*, що полягає в протиставленні або зіставленні порівнюваних понять, явищ, ситуацій шляхом поєднання їх позначень в одному контексті для досягнення певного виражально-зображального ефекту (увиразнення протилежності, підкреслення несумісності або, навпаки, діалектичне співіснування контрастних понять у межах певного цілого і т.ін.). Напр.: «*І як у серці поєднати розлуки лід, любові жар!*» (В. Сосюра), «*Тотожним бути й відрізнятися – в цьому життя живого суть*» (П. Тичина). А. будується на основі використання *антонімів* і взагалі слів та висловів, що можуть бути якось протиставлені у

відповідних контекстах, а також за допомогою певних синтаксичних засобів, інтонації» [Тараненко. – УМЕ. – С. 26–27]. Напр.: *Півжиття, що минуло, ти чекала цього кохання – / Півжиття, що лишилося, забуватимеш цю любов; А хмарна ніч зірки похмуро лузає. / А білий день проміння перелічує* (О. Слоновьовська).

«Стилістична фігура, що підкреслює виразність мови через контрастне зіставлення протилежних понять, думок, образів; часто вона будується з використанням антонімів. Напр.: *Він був сином... мужика, і став князем у царстві духа. Він був кріпаком, і став велетнем у царстві людської культури. Він був самоуком і вказав нові, світлі і вільні шляхи професорам і книжним ученим* (Іван Франко)» [УМ. – С. 16].

«...Зіставлення діаметрально протилежних, контрастних понять, предметів, явищ, думок тощо. Надає тексту особливої виразності, медитативності. Напр.: *Коли б не зима, то й літо було б довше*» [СТСФ. – С. 23–24].

«Семантична фігура мови: стилістичний засіб підсилення виразності за рахунок різкого протиставлення, контрасту понять чи образів... Власною моделлю А. є **акротеза** – А., побудована із використанням заперечення (*не друг, а ворог; не ввечері, а вночі*)» [ПСЛТ. – С. 22].

«Стилістична фігура в художній літературі та в ораторському мистецтві, що полягає у драматичному запереченні певної тези чи у вмотивованому контрастуванні смислових значень бінарних образів» [ЛСД. – С. 48].

«Мовними засобами вираження антитези... виступають пари слів, пов'язані антонімічними відношеннями (антоніми); сполуки слів, що позначають логічно несумісні поняття (оксиморон); структури простого речення з ужитими в них антонімами і складні синтаксичні конструкції з центрами, побудованими на контрастному протиставленні лексем, однорідних синтаксичних рядів і ритмомелодичних частин структури поетичного тексту» [Плющ. – С. 287].

АНТИФРА́ЗА (АНТИФРА́ЗИС) – «(від грец. *ἀντί* – префікс, що означає протилежність, протидію, та *φράσις* – фраза) – різновид *енантіосемії*, *троп*, що полягає в навмисному, спеціально заданому вживанні мовної одиниці з протилежним значенням або *конотацією*. А. виявляється по-різному: як *іронія*, *астейзм*, як один із засобів

творення *евфемізмів* і *дисфемізмів* та в ін. випадках, напр.: «**Близенький (блигомий) світ!**» (не близько, далеко); «Ми люди **маленькі**» (як вияв псевдоскромності), «**По-моєму**, ти все це **дещо** перебільшуєш» (з метою пом'якшити категоричність зауваження), «**До речі**, зовсім **забув** тобі сказати: я теж купив машину» (навмисне применшення значущості повідомлення)» [Тараненко. – УМЕ. – С. 27].

«...Троп, який будується на вживанні слова в протилежному значенні.: *Од молдаванина до фінна / На всіх язиках все мовчить, / Бо благоденствує!* (Т. Шевченко)» [СУМ П і Ф. – С. 45].

«Фігура поетичного синтаксису, побудована на вживанні слів або зворотів у протилежному значенні, що розкривається в контексті. Напр.: *Багато, як у лисого чуприни*» [СТСФ. – С. 24].

«...Уживання *слів* і висловів у протилежному значенні; найчастіше має іронічне забарвлення, характерне для гумористичних та сатиричних творів, напр., *...білий, як сажка; не хоче, як старець копійки*» [МФЕ. – С. 26].

АНТИЦИПАЦІЯ – «1) психологічна здатність людини передбачати майбутні події та явища, при читанні тексту прогнозувати подальший розвиток сюжету на підставі власного досвіду, дискурсивної і культурної компетенції, установки... 2) Семантико-синтаксичне явище встановлення лексичної або референційної тотожності займенника з його вербальним відповідником, який знаходиться в наступному контексті (те саме, що й катафора)... А. є підґрунтям побудови багатьох складнопідрядних речень... У стилістиці А. може розглядатися як особливий стилістичний прийом ефективного виділення, що ґрунтується на знаннях мовцем й адресатом антецедента виділеного займенника (*Образили його, таку святу людину*)» [ЛЕ. – С. 32–33].

«Пролепсис, кадр із майбутнього, анахронія, що зображує майбутнє стосовно «теперішньої» події (чи моменту, коли хронологічний опис послідовності подій переривається для утворення простору для антиципації)» [НС. – С. 15].

«Випередження, здогад. У літературі А. – композиційний засіб, суть якого полягає в тому, що автор від імені оповідача чи ліричного героя (або в інший спосіб) подає інформацію, яка стосується наступних подій, мотивів, розвитку дії чи поведінки персонажів. Антиципаційну функцію виконують у творах зачини, заспіви, віщі

знаки, сни, пророцтва» [ЛСД. – С. 49]. Див. **випередження**.

АНТОНІМИ – «(від грец. *άντι* – префікс, що означає протилежність, протидію, і *ὄνομα* – ім'я, назва) – слова (переважно однієї частини мови) або їх окремі значення, а також стійкі сполучення, афікси, граматичні форми, зокрема синтаксичні конструкції, що, тісно поєднуючись певною семантичною спільністю, розрізняються на цій же основі максимально протилежними значеннями... (...багатий – бідний, жирний – пісний, яскравий – тьмянний...))» [Тараненко. – УМЕ. – С. 27–28].

«Слова однієї і тієї ж частини мови, пов'язані відношеннями антонімії, тобто протилежності за значенням внутрішньої семантичної спільності: *вузький* – *широкий*, *добре* – *погано*, *молодість* – *старість*, *хвалити* – *сварити*, *зараз* – *потім*... Похідні із префіксом *не-* (*несильний*, *незлий*, *недобрий*) антонімічного значення не мають, вони вказують лише на семантичне віддалення від основної якості» [ПСЛТ. – С. 23].

«Слова, в основі значення яких лежить протилежна предметно-понятійна віднесеність...» [Лисиченко. – С. 85].

«Пари слів, які вживаються в художній літературі як лексична антитеза, зважаючи на їхню смислову бінарну опозицію (*високий* – *низький*, *добрий* – *лихий*, *світлий* – *темний*, *верховина* – *долина* і т. ін.)» [ЛСД. – С. 52].

АНТОНОМА́ЗІЯ (АНТОНОМА́СІЯ) – «*троп*, що полягає в заміні прямої *назви* особи іншою: 1) загальної – *власною назвою* з міфології, історії, літератури тощо на основі певних асоціацій метафоричного характеру (**крес** замість багатій, **Мафусаїл** замість довгожителів, **донжуан** замість зальотників, залицяльник), така А. відрізняється від *деонімізації* – явища нетропеїчного характеру; навпаки, власної – загальною назвою на основі асоціацій переважно метонімічного характеру (**Каменяр** – І. Франко); 2) описовим найменуванням особи (**батько української історії** – М. Грушевський). А. є різновидом *перифраза*» [Тараненко. – УМЕ. – С. 29].

«1. Поетичний *троп*, різновид *метонімії*, що полягає в непрямому називанні літературного *персонажа* (інколи предмета, явища). Його особливість у тому, що знане (з літератури, історії) ім'я метафорично використовують як *загальну назву* особи, яка має риси, властивості носія цього імені, напр., *Колумб* – першовідкривач,

Отелло – ревнива людина, *Цицерон* – красномовець. 2. *Стилістична фігура*, що полягає у вживанні замість власної назви описового звороту, напр., *столиця України* – замість Київ, *місто Лева* – замість Львів, *автор «Сонячних кларнетів»* – замість П. Тичина» [МФЕ. – С. 27].

«Метафорична чи метонімічна, перифрастична заміна прямої назви особи іншою, загальною – власною назвою з літератури, історії, міфології на зразок: ...*Крути* – «місце самопожертви в ім'я незалежності своєї Батьківщини», *донкіхот* – «захисник ображених, дивакувата людина»...» [СУОТ. – С. 38].

«Поетичний троп, який вживається у непрямому, часто метонімічному називанні літературного персонажа або зображуваного явища іменем міфічного чи літературного героя: ...*хочу вірити, / що от / надійде знов / любити працю / новий ліричний / Гесіод!* (О. Влизько)» [ЛСД. – С. 52].

«...Один із моментів впливу літературних типів на життя, через що історія цього впливу не може обійтися без вказівки на антономазію (*Митрофанушка, Простаков, Чацький, Молчалін, Скалозуб, Загорецький, Хлестаков, Чичиков, Печорін*)» [Потебня. – С. 129].

АНТРОПОМОРФІЗМ (АНТРОПОМОРФІЗАЦІЯ) – «(від гр. *anthrōpos* – людина і *morphē* – вид, форма) – семіотичний принцип метафоризації, згідно з яким найменування людини, частин її тіла, ознак і дій за аналогією використовуються на позначення інших предметних сфер, зокрема явищ природи, штучно створеного світу, тварин, рослин тощо» [ЛЕ. – С. 34]. Напр.: *Ранок липневий припав на коліна / Й щиро до Бога за дощик моливсь* (М. Турчин).

«...Форма художньо-словесного зображення, в основі якої – уподібнення об'єктів живої та неживої природи властивостям людини» [УМ. – С. 17]. Напр.: *Горох зацвів двома пелюстками / У вересневому саду, / Де грає вітер на дуду / В подертім від дощу картузику* (А. Мойсієнко).

«Різновид персоніфікації, коли предмет художнього зображення вподібнюється людині: *В соняшника були руки і ноги, / було тіло шорстке і зелене. / Він бігав наввипередки з вітром, / Він вилазив на грушу і рвав у пазуху гнилиці...* (І. Драч)» [ЛСД. – С. 54].

АНТРОПОНІМ – «будь-яке власне ім'я людини (або групи людей), у тому числі ім'я, по батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім, криптонім (таємне, зашифроване ім'я), андронім (найменування дружини прізвищем чоловіка), гінеконім (найменування чоловіка прізвищем матері, дружини), патронім (найменування людини від імені чи прізвиська батька або предків). А. вивчаються особливою галуззю ономастики – антропонімікою. Розмежовують індивідуальні та групові А.; перші властиві конкретній людині, другі – роду, родині. У художніх текстах автор створює вигаданий антропонімікон, складники якого нерідко виконують функції характеристики героя, стилістичну, соціальну й ідеологічну, служать засобом гумору й сатири...» [ЛЕ. – С. 34].

«...Будь-яке власне ім'я людини (особисте ім'я, по батькові, прізвище, прізвисько, псевдонім, криптонім). Напр.: *Тарас Григорович Шевченко, Олена Пчілка, Гамалія, NN*» [УМ. – С. 17].

АНТРОПОЦЕНТРИЧНІСТЬ (АНТРОПОЦЕНТРИЗМ) – «одна із провідних епістем сучасного гуманітарного знання, методологічний принцип дослідження, згідно з яким людина розглядається як центр і найвища мета світобудови. У лінгвістиці цей принцип застосовується при дослідженні мови як продукту людської діяльності» [ЛЕ. – С. 34].

«Сукупність поглядів на людину як кінцеву мету світобудови та центр *Всесвіту*... У контексті сучасної філософії та природознавства А. розуміється не як затвердження якоїсь «кінцевої мети» світобудови, а з погляду визнання як умови оптимальності, фундаментальності тих тенденцій розвитку природи, які ведуть до виникнення людини, визначають єдність матеріальних та інформаційних передумов мислення в структурі буття...» [Табачковський, Свириденко. – ФЕС. – С. 5].

«Актуалізація чинника людини в художньому тексті через комунікативні позиції мовця й реципієнта» [Кондратенко. – С. 277].

«...Текстова категорія, зумовлена сукупністю здібностей і характеристик людини створювати та сприймати мовленнєві витвори (тексти)» [Єщенко. – С. 246].

АПЕЛЯТИВ – «(лат. *appellare* – називати) – 1. Загальна назва (*стіл, дім, ключ, рука*). 2. Власна назва, ужита в значенні загальної (*френч, ампер, джоуль, дизель*)» [МФЕ. – С. 28].

«Узагальнене найменування як предметів, так і істот, явищ

природи та ін.» [СУОТ. – С. 45].

АПЛІКАЦІЯ – «фігура мови, коли у текст включається чужий вислів, загальна сентенція, крилаті слова, афоризми, походження яких може бути відоме читачеві, слухачеві. У цьому вислові – основна суть, смисл, думка автора. Напр.: *«Не кидай матері!» – казали, / а ти покинула, втекла. / Шукала мати – не знайшла, / Та вже й шукати перестала* (Т. Шевченко)» [Леськів. – ПФ. – С. 26–27].

«Введення у літературний текст цитат (прислів'я, приказки, афоризми, фрагменти з художнього твору та ін.) почасти у зміненому вигляді: *А любо Дону шоломом зачерпни! / Одважний князю, ти не знаєш смерти, / Круг тебе гуслі задзвенять...* (М. Зеров)» [ЛСД. – С. 56].

АПОКО́ПА – «[< грец. арокорē – утинання] – 1. Усічення наприкінці слова одного або кількох звуків без порушення його значення, напр., *ранкова тиш*. 2. Спосіб словотворення, що полягає в скороченні за абрєвіатурним зразком кінця твірної основи (слова) незалежно від морфемної межі, напр., *дюралюміній > дюраль, спеціаліст > спец, кілограм > кіло*» [МФЕ. – С. 29].

«Різновид умовчання; стилістичний прийом, що полягає у навмисному недоговорюванні кінцевої частини слова (як правило, складу або складів) у зв'язку із прозорим натяком на зміст недоговореного» [Копніна. – КРМ. – С. 75].

«Скорочення однієї або кількох букв усередині або в кінці слова» [СТСФ. – С. 26]. Напр.: *На Аскольдовій могилі Поховали їх – / Тридцять мучнів українців, Славних, молодих...* (П. Тичина).

АПОКРИ́ЗА – «фігура мови, в якій автор або персонаж твору ставлять запитання і самі відразу намагаються дати на нього відповідь». Напр.: *«Що це є Батьківщина» – раз питалася Оля, а батько радо відповів на це дитині: «Знай, Батьківщина – це ріка, що серед поля, поза селом, ген попід лісом, тихо плине...»* (Вл. Белза) [СТСФ. – С. 26].

«Фігура мови, суть якої полягає у тому, що на поставлене запитання дається відповідь, у якій пояснюються обставини, пов'язані із ходом дій. Відповідь переважно йде від самого автора» [СМІхт. – С. 9]. Напр.: *Завтра? За тиждень? Ніколи. / На вигляд Геракл, Корчии Страждальця? / Цей номер давно не коронний...*

(О. Слоньовська). Див. **автодіалог, автокомунікація**.

АПОСІОПЕЗА (АПОЗІОПЕЗА, АПОЗІОПЕЗИС, АПОСІОПЕЗИС) – «...незавершене, обірване висловлення, що передає емоційний стан мовця (схвильованість, порив, нерішучість тощо), його небажання або неспроможність з різних причин про щось говорити, а також використовується автором як натяк на що-небудь, лишаючи це на здогад самого читача, слухача» [Тараненко. – УМЕ. – С. 757].

«...Незакінченість *речення*, обрив його, що підкреслює неможливість передати всю глибину думки, почуття, небажання, нездатність про все говорити, бо *адресат* може зрозуміти й без слів» [МФЕ. – С. 30].

«Навмисне замовчування у середині висловлювання під впливом думок, для яких мовець не може або не хоче знайти відповідного вираження...» [СМІхт. – С. 9]. Напр.: *Ввійде в намет цариця після мене. / Я ж ... пектораль... не віддала їй... / (Темно!.. І – пізно вже) / ... / На тім ... світі ... віддам...* (О. Слоньовська).

«Стилістична фігура, пов'язана з обірваністю, незавершеністю думки на слові чи півслові. Читач домислює її, спираючись на контекст твору. Напр.: *Ах, бідні коні, – зітхнула Ліда, – що ж вони винні...* (М. Коцюбинський)» [СТСФ. – С. 27].

«Усічення (апозіопезис), або незавершені, недоговорені, перервані речення, виникають і функціонують у конкретних (усних або писемних) мовних актах і розрізняються ступенем визначення невираженої інформації... Усічені конструкції характерні в основному для розмовного і двох книжних стилів – художнього і публіцистичного, де вони виконують характерологічну функцію, характеризуючи мовця з будь-якого визначеного боку: передають у мові пряму специфіку усного мовлення, виражають різні емоції й емоційні стани мовця... Іноді введення в мову усічених конструкцій показує не лише специфіку мовлення мовця, але й обставини розмови або її сприйняття. Таке використання усічених конструкцій пов'язане із зображальною (естетичною) функцією даного типу речень. Усічені конструкції сприяють також створенню в мовленні ефекту інтимізації, рекламності, підсилення у висловленні суб'єктивно-модальних значень, оформленню в тексті композиційних стиків і переходів (у межах діалогу як репліка-стимул / репліка-реакція, ...перехід від репліки до паралінгвістичного плану поведінки персонажа...)» [Данилевська. – СЕСрм. – С. 478–479].

АПОСТРОФА – «[< грец. *apostrophē* – особисте звертання] – стилістична фігура, що полягає в безпосередньому звертанні до відсутньої особи, персоніфікованих явищ природи, предметів тощо, напр., звертання Ярославни до Сонця, Вітру та Дніпра («Слово о полку Ігоревім»)]» [МФЕ. – С. 31].

«Звернення автора чи персонажа твору, в якому викладені важливі відомості, аргументи, прохання, побажання, заповітні думки тощо, до певної особи, персоніфікованих явищ та ін.» [СТСФ. – С. 27]. Напр.: *Старі дуби, спасибі вам за осінь, / За вілдітання радості і птиць. / Ще, певно, я затуркана не зовсім, / Що чую шурхіт княжих багряниць. / Моя княгине! Ти ідеши вмирати, / Піднявши вгору стомлене лице. / Я плачу й можу сліз не витирати. / Старі дуби, спасибі вам за це* (Л. Костенко). Див. **аверсія**.

АПОФАЗІЯ – «(грец. *apo* – наперекір і *phasis* – вислів) – стилістична фігура психологічного характеру, в якій автор спочатку стверджує певну неприємну думку, а потім несподівано, після обов'язкової паузи, її заперечує і переходить на компліментарність. Це своєрідна «словесна пастка», що структурно складається з двох пов'язаних між собою тверджень. ...У драмі Лесі Українки «Камінний господар» Дон Жуан звертається до Анни: «*Анно! Я досі вас не знав. Ви мов не жінка, і чари ваші більші від жіночих!*». Перша частина цієї фрази («*Ви мов не жінка...*») шокує красуню Анну, однак друга частина («*...чари ваші більші від жіночих!*») одразу заперечує попередню. Інший приклад: *Ішов, ішов дорогою, та і в яму впав; любив, любив хорошую, а плюгаву взяв*» [СТСФ. – С. 32–33].

«Композиційний і стилістичний прийом, що полягає в рішучому запереченні раніше висловленого міркування, думки в межах одного вірша (вислову)» [МФЕ. – С. 31].

АПЕРЦЕПЦІЙНА СИСТЕМА (ПОЕТИЧНОГО ТЭКСТУ) – це система багаторівневих відношень між фактами, що «перебувають у корелятивному зв'язку «першочергово освоєне в контексті – сприйняте на основі попереднього», де попереднє стає певним досвідом реципієнта щодо другого і маніфестується при декодуванні художньої структури» [Мойсієнко. – С. 258].

АПЕРЦЕПЦІЙНИЙ ФОН – «зумовленість сприйняття людиною тих чи інших предметів і явищ об'єктивного світу її попереднім

досвідом та психічним станом у момент сприйняття» [СЗД. – С. 600].

«Власний досвід реципієнта, зокрема естетичний, умовно можна розглядати: а) як загальноонтологічний, позатекстовий і б) як такий, що впливає безпосередньо з внутрішніх законів розвитку образної системи тексту, окремих складових цієї системи; останній... відбиває суть динамічних відношень на основі фонетичних, лексичних, граматичних, власне образних взаємодій, що постають при декодуванні художнього твору... Пізнавально-апперцепційний механізм, що реалізується в синтагматичному і парадигматичному аспектах, знаходить свій вияв через текст на власне сприйняттєвому рівні» [Мойсієнко. – ТАС. – С. 23].

АППЕРЦЕПЦІЯ – «у психології – уважне, зосереджене сприймання зовнішнього щодо людини світу на основі попереднього досвіду, на противагу перцепції як несвідомому, автоматичному сприйманню» [ЛСД. – С. 55].

«...У філософії Лейбніца: ...А. є «усвідомлене сприйняття»... У філософських словниках – ...залежність сприйняття від попереднього досвіду особистості та її психічного стану тощо... Кантознавство орієнтується на... тлумачення – трансцендентальна А. як єдність самосвідомості» [Булатов. – ФЕС. – С. 35].

«...Участь певних мас уявлень в утворенні нових думок» [Потебня. – С. 225].

АРТИОЇМ – «власна назва будь-якого художнього та публіцистичного твору, витвору образотворчого, музичного й театрального мистецтва, в т.ч. балету, скульптури, а також кінофільмів, циркових вистав, художніх фотографій та ін., напр.: «Зів'яле листя» (І. Франко), «Мона Ліза»... (Леонардо да Вінчі)...» [СУОТ. – С. 48].

АРХЕТИП – «первісна вроджена психічна структура, вияв родової пам'яті, історичного минулого етносу, людства, їхнього колективного позасвідомого, що забезпечує цілісність і єдність людського сприйняття і виявляється у знакових продуктах культури (у вигляді архетипних образів). Термін уведений швейцарським психологом К. Юнгом у 1919 р.» [ЛЕ. – С. 40].

«...Системно-структурні елементи людської психіки, які приховані в колективному несвідомому і передаються спадково так,

як успадковується конституція цілісного тіла індивіда» [ПЕН. – С. 31].

«(Мета)концепт: інваріантне і найбільш сутнісне ядро людської ментальності, яке видозмінюється відповідно до конкретної історичної ситуації... *Архетипи – це базові концепти, що задають координати, у яких людина сприймає й осмислює світ, реалізуючи свою життєдіяльність, і які в процесі реалізації в людській практиці набувають того чи іншого імені.* У просторі словесної творчості архетип виявляє себе як іменована сутність» [Большакова. – С. 29].

«Прообраз, первісний образ, ідея. За Платоном, – це «ейдос», образ, що осягається інтелектом; за Блаженим Августином, – споконвічний, наявний в основі пізнання образ... У лінгвістиці – вихідна форма слова для пізніших утворень» [ЛСД. – С. 64].

«Архетипи – у широкому розумінні – символічні структури історії культури, асоціюють певний тематичний матеріал свідомого та підсвідомого функціонування людських цінностей. Символіка А. співвіднесена з ідейним змістом чи образним змістом таким чином, що при всіх конкретно-історичних варіаціях цього змісту інваріантним, незмінним залишається сама тематизація через архетипічні символи тих чи інших цінностей. Так, трійця «істина – добро – краса» притаманна всім епохам цивілізаційного розвитку, але в кожній з них має специфічне змістове втілення... З символічного боку А. є пресупозиціями, тобто схильностями до реалізації певних образів чи ідей... Поняття А. було введено піфагорійцями та розглядалося в подальшому платоністськими школами як аналог «вічних ідей» (ейдосів) в їх символічному позначенні... У функції «праформ» А. трактувалися в творчості Данте, Гете, Т. Манна. У психологічному плані вчення про А. розроблялося Юнгом, який пов'язував їх із символічними структурами «колективного підсвідомого» типу «Самість» (особистість власного «Я»), «Маска» (соціальні ролі, що заміщають справжню суть особи чи псевдо-«Я»), «Тінь» (чи анти-«Я», демон), «Аніма» (образ жіночості) та ін. А. можуть виступати як міфологеми (на зразок фантастичних уявлень про небо, землю, пекло) чи як раціональні утворення (типу наскрізних для історії науки уявлень про атоми, образів симетрії та гармонії, хаосу та порядку)... Існують також національні А., які, за Гайдеггером, у ментальності різних народів можуть позначатися образами типу «Дім» (символ святого довкілля, буття), «Поле» (символ життєвого топосу, джерела існування), «Храм» (символ святинь)...» [Кримський. – ФЕС. – С. 39].

АРХІСÉМА (ІНТЕГРАЛЬНА СÉМА, ГІПЕРСÉМА, РОДОВА́ СÉМА) – «(від гр. *archi* – головний, старший) – головна сема у структурі значення слова, що демонструє віднесення позначеного словом видового поняття до певного класу, ознака роду понять» [ЛЕ. – С. 41].

«Сема, спільна для певного лексико-семантичного поля чи тематичної групи (час, погода, переміщення, почуття тощо)» [Кочерган. – ЗМ. – С. 239].

«...Категоріально-лексична сема, ...надсема (Б. Портъє, Ю. Караулов, Й. Стернін)... Прикладом архісеми є сема 'рідина' у значеннях слів *вода, молоко, сік* та ін., яка уточнює в них лексико-граматичну сему 'речовина' й уточнюється за допомогою ще більш конкретних сем диференційного характеру» [СУЛМ ЛФп. – С. 43]. Див. **сéма**.

АРХІТЕКТÓНІКА – «основний принцип побудови літературного твору як єдиного цілого, інтегральний взаємозв'язок основних його складників» [МФЕ. – С. 33].

«...Спосіб внутрішньої організації текстів, їх структурна композиція, схеми синтактико-лексичних зв'язків між реченнями в тексті тощо» [ШВТ. – С. 39].

АСИНДЕТÓН (БЕЗСПОЛУЧНИКÓВІСТЬ) – «[< грец. *asyndeton* – незв'язне] – стилістична фігура, яка передбачає пропуск єднальних сполучників між однорідними членами *речення* та сурядними реченнями, що надає розповіді особливої компактності, сприяє відтворенню раптових змін явищ або настроїв тощо» [МФЕ. – С. 34].

«Фігура зменшення: стилістичний засіб підсилення виразності через навмисне пропущення сполучників у сурядних синтаксичних конструкціях, як правило, при використанні трьох і більше однорідних членів речення або частин складного речення» [ПСЛТ. – С. 28].

«Навмисне випускання сполучників між однорідними членами речення чи його частинами з метою надання оповіді особливої виразності, динамізму» [СТСФ. – С. 33]. Напр.: *Маю день, маю мить, маю вічність собі на остачу. / Мала щастя своє, проміняла його на біду. Голубими дощами сто раз над тобою заплачу. / Гіацинтовим сонцем сто раз над тобою зйду* (Л. Костенко).

АСОНАНС – «(франц. *assonance*, від лат. *assonare* – відгукуватися) – повторення однакових голосних (переважно наголошених) звуків у суміжних чи близько розташованих словах художнього тексту; співзвучність голосних у римі; вид *звукопису*. Для мови поезії характерне поєднання стилістичної та віршувальної функції А.: «І від сліз тих гарячих розтане Та кора льодовая, міцна. Може, квіти зійдуть, – і настане Ще й для мене весела весна» (Леся Українка, «*Contra spem spero*»)» [Тараненко. – УМЕ. – С. 34].

«1. Добір слів у *віршовому рядку, реченні, строфі*, у яких часто повторюються ті самі схожі за звучанням *голосні звуки* для посилення інтонаційної виразності, виокремлення певних слів тощо. Напр.: *Гомоніла Україна, довго гомоніла...* (Т. Шевченко). 2. Неточна, неповна рима, що ґрунтується на збігові наголошених голосних або наголошених *складів*, причому закінчення заримованих слів можуть не збігатися» [МФЕ. – С. 34–35].

«Повторення, співзвуччя однакових або схожих за вимовою голосних звуків у реченні, строфі з метою нагнітання фонічного забарвлення, пов'язаного з їхнім змістом. А. гармонійно поєднує мовлення з другим сенсорним каналом – слуховим, що посилює враження від прочитаного, надає тексту фігурності (звукової окраси). Напр.: *Дзвін шабель, пісні, походи, / воля соколина, / тихі зорі, ясні води – / моя Україна. / Синь гаїв, поля, світання, / пісня солов'їна, / ніжний шепіт і зітхання – / моя Україна* (В. Сосюра)» [СТСФ. – С. 34].

АСОЦІАТ – «мовна реакція на стимул, звичайно лексична. Асоціативні зв'язки слів відіграють важливу роль у мовному спілкуванні і текстотворенні, слова-асоціати спеціально виявляються в психолінгвістиці... Сукупність А. створює асоціативні поля (слова в мові, емоційної оцінки в тексті й ін.)» [ПСЛТ. – С. 28].

«...Реакція на слово-стимул, виявлена шляхом асоціативного експерименту» [ЛЕ. – С. 43].

АСОЦІАТИВНА СТРУКТУРА СЛОВА – «фрагмент семантичної структури слова, представлений сукупністю (мережею) найбільш частотних асоціацій, що складають ядро асоціативного поля. А.с.с. є інваріантним асоціативно-смысловим комплексом, закріпленим за словом і сформованим на підставі наявної в суспільстві традиції його вживання. Термін уведений американським психолінгвістом

Дж. Дізом у 1965 р. у книзі «Структура асоціації у мові й думці» [ЛЕ. – С. 42].

«Закріплення асоціативних ознак у значенні слова, як і формування інших елементів слова, – процес історичний» [Шмельов. – С. 20].

АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ (АСОЦІАТИВНА ГРУПА) – «асоціативна група (поле) – це сукупність слів, пов'язаних у свідомості людини з яким-небудь словом. Асоціативні групи не входять в ієрархічну організацію (тематична група – лексико-семантичне поле – лексико-семантична група – синонімічний ряд), а пронизують у різних напрямках усю лексичну систему мови» [СУЛМ ЛФп. – С. 22].

«Сукупність лексичних одиниць, отриманих у результаті психолінгвістичного експерименту як реакції на певне слово-стимул» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 351]. Напр., *мама – жертовність, добро, ласка, любов...*

«А.п. має ядро (найбільш частотні реакції) і периферію (одиночні реакції). Дослідники розрізняють індивідуальне й колективне А.п. Друге встановлюється при узагальненні й обробці результатів експерименту й назване асоціативною нормою. Термін А.п. уведений Ш. Баллі» [ЛЕ. – С. 43].

АСОЦІАТИВНИЙ ЕКСПЕРИМЕНТ – «у лінгвістиці методика досліджень мовних реакцій на слова чи сполуки (стимули), що виявляє рефлекторні тимчасові зв'язки відчуттів, почуттів, образів, понять і їхніх позначень у ментальному лексиконі носіїв мови з метою конструювання мережі асоціацій у свідомості індивіда й етносвідомості... Найсучасніші дослідження асоціативних норм у різних галузях мовознавства свідчать про становлення нової галузі мовознавства – асоціативної лінгвістики, представлені асоціативною лексикографією, лексикологією та граматиною» [ЛЕ. – С. 43–44].

«Особливий проективний метод дослідження мотивації особистості. В умовах А.е. досліджуваний повинен якомога швидше відповідати на запропоновані йому слова-стимули словом, яке першим спаде на думку. При цьому реєструється тип асоціацій, які виникають, частота однотипних асоціацій, величина латентних періодів, поведінкові і фізіологічні реакції» [ПЕн. – С. 117].

АСОЦІАТИВНІСТЬ – «здатність мовних одиниць вступати в

парадигматичні й синтагматичні зв'язки на основі єдності їх формальних або логіко-семантичних ознак» [Підгородецька. – С. 6].

АСОЦІАЦІЯ – «динамічний тимчасовий нервовий зв'язок між двома й більше психологічними явищами (відчуттями, уявленнями, почуттями, думками, образами тощо), а також їхніми позначеннями в мові, який утворюється за певних умов на підставі рефлексу суб'єктивного реагування на відповідні стимули. А. є одним із засобів експлікації внутрішнього лексикону й організації його вербальної мережі» [ЛЕ. – С. 44].

«Зв'язок між психічними явищами (відчуттями, уявленнями, думками, почуттями), за якого актуалізація одного з них зумовлює появу іншого» [ПЕн. – С. 33].

«Психосемантичний зв'язок у свідомості людини між різноманітними мовними одиницями або будь-якими явищами навколишнього світу та мовними одиницями. Такий зв'язок виявляється в різноманітних ментальних ефектах – виникненні в свідомості людини певних образів, фантомів, згадок в умовах певного вербального стимулювання і, навпаки, у вербальних реакціях на будь-які зовнішні враження, в тому числі і на вербальні» [ШВТ. – С. 39].

«Асоціація полягає в тому, що різноманітні сприйняття, дані одночасно або одне вслід за іншим, не знищують взаємно своєї самостійності..., а, залишаючись самі собою, сполучаються в одне ціле» [Потебня. – С. 232].

АСОЦІАЦІЯ ХУДОЖНЯ – «зв'язок уявлень, коли одне з них у людській свідомості викликає низку інших, подеколи ірраціональних..., постає наслідком естетичного освоєння дійсності та розбудови нових естетичних реалій, не тотожних будь-яким позаестетичним, але рівновеликих їм...» [ЛСД. – С. 718].

АСОЦІОЇМ – «(грец. *assocío* – з'єдную, зв'язую, сполучаю) – троп, що ґрунтується на переході загальної назви предмета, істоти, явища у власну, привертає увагу до незвичного, нетрадиційного сприйняття слова, позначеного великою літерою, і переводить його до розряду т. зв. суперслів. Ця обставина спонукає читача до асоціативних роздумів над новою графічною структурою слова, яке інколи перетворюється на символ: *Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух, – / Лиш Сонячні Кларнети. / У танці я, ритмічний рух, / В*

безсмертнім – всі планети (П. Тичина). ...Різновидом А. є написання певного слова більшим шрифтом, ніж увесь текст, або врозбивку» [СТСФ. – С. 34–35].

«Специфічний троп, утворений шляхом переходу загальної назви у власну як засобу естетизації дійсності... Парадигма асоціонімів... із ключовою семою «Бог-Першотворець» представлена таким чином: *Найвищий Розум, Провидіння, Велика Ріка Пізнання, Життя, Небо, Сила Всевишня, Геній-Спаситель, Першотворець, Сила Предвічна, Святий Дух*» [Галич. – СТ. – С. 41–42].

АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ТЭКТУ – дослідницькі підходи лінгвістичного аналізу художнього тексту: «1) лінгвоцентричний; 2) текстоцентричний; 3) антропоцентричний; 4) когнітивний» [Бабенко. – С. 15], 5) комунікативний.

«Лінгвоцентричний – ...пов'язаний із традиційним вивченням тексту, зокрема й художнього, тобто передбачає мовностилістичний аналіз тексту, актуалізацію текстових одиниць і категорій...

Текстоцентричний – ...ґрунтується на тлумаченні тексту як структурно-семантичної цілості...

Антропоцентричний – ...пов'язаний з інтерпретацією тексту з позицій автора і читача, у центрі цього підходу постає теорія мовної особистості...

Когнітивний – ...зумовлений тлумаченням тексту як складного знака, що «виражає знання письменника про дійсність, реалізовані у формі індивідуально-авторської картини світу» [Бабенко. – С. 24].

«Комунікативний (дискурсивний) – ...скерований на актуалізацію прагматичного чинника в тексті як вияву комунікативного наміру мовця й реципієнта» [Кондратенко. – С. 33–37].

АСТЕЇЗМ – «(грец. ἀστεϊσμός – дотеп, жарт) – різновид *антифразису*, *троп*, де мовна одиниця з негативним значенням, осудливою *конотацією* уживається як форма вираження похвали, захоплення, ласки тощо. Напр., лайливі, образливі, зневажливі й под. слова – як вираження дружнього ставлення, схвалення, захоплення («Поглядав дід Пилип, любувався шельмою-їздовим». – В. Бабляк; «– Виходить, ти чекала мене? – Дуже ти потрібний мені, волоцюга, одвела [дівчина] голову від парубка, а на устах ворухнулась посмішка». – М. Стельмах) чи просто як пом'якшення осуду («Іди,

кажуть, бабко, додому... А самі регочуть, бодай би вас Бог мав у своїй ласці». – М. Коцюбинський)... До А. можна віднести і випадки фамільярного слововживання, наявні, зокрема, в молодіжному жаргоні: старий – звертання юнаків один до одного, тачка – у значенні таксі й взагалі легкового автомобіля» [Тараненко. – УМЕ. – С. 34].

«...Один із видів *іронії*, стилістичний прийом, коли захоплення чимось висловлене словами, які звичайно мають негативний зміст, або ж навпаки, засудження набирає форми похвали. Напр.: *Що за славний рік новий! / Хоч співай, хоч вовком вий* (В. Самійленко)» [МФЕ. – С. 35].

«У широкому значенні слова – витончений жарт, у вузькому – троп (семантична стилістична фігура), що становить різновид антифразиса. Суть А. – у використанні слова, словосполучення... у значенні, протилежному звичайному, але на відміну від антифразиса має позитивний характер: є похвалою, компліментом у формі удаваного осуду чи грубувато-жартівливого докору» [Сковородников. – КРМ. – С. 88].

«Різновид прихованого іронічного вислову, коли схвальний відгук, комплімент має завуальовану форму осуду, і навпаки. Напр.: *Панчохи новенькі, а п'яти голенькі*» [СТСФ. – С. 36; 38].

«Схвалення у вигляді осуду: ... *ах ти розбійнику* (ласкаво)» [Мацько. – С. 433].

АСТЕЇСМУС (АСТЕЇЗМУС) – «...композиційно складна стилістична фігура, пов'язана з використанням неповних фразеологізмів (частіше – їх початку, рідше – кінця), перемежованих авторськими міркуваннями чи додаванням нових частин фразем. Напр., уривок із повісті «Під тихими вербами» Б. Грінченка: *От гляньте ви на його! – засміявся Васюта. – Наговорив сім мішків гречаної вовни, а все півтора людського, що й купи не держиться! Ти йому про діло, про зерно, а він тобі про ласку! Та нам не треба ніякої ласки – нам не треба твого зерна. Усі А. в ньому дуже близькі до прислів'їв: *Наговорив сім мішків вовни – і всі неповні; Набалакав такого, що й купи не держиться; Ти йому про Тараса, а він тобі півторапта; Ти йому про діло, а він тобі про козу білу; Я йому про зерно, а він мені – про полову; Діждався ласки від Параски*» [СТСФ. – С. 38].*

«...Фігура думки, що прикрашає мовлення доречним виразом – вставкою, загадкою, дотепом, приказкою чи прислів'ям, сентенцією, афоризмом тощо: *І доки буду рясн топтати – бо ще ж зоря моя горить!* – Хотів би мову так пізнати, щоб із землею говорить (Ю. Петренко)» [Мацько. – С. 434].

АТРИБУТ (ОЗНАЧЕННЯ) – «невід'ємна ознака субстанції, що репрезентує властивості відповідного предмета чи поняття» [ЛЕ. – С. 48].

«...Невід'ємна, необхідна, істотна властивість предмета або явища, без якого вони не можуть бути самими собою. Термін «А.» зустрічається вже в *Аристотеля*, який відокремлював випадкові, неістотні, минущі властивості – **акциденції** – від істотних і необхідних» [ФЕС. – С. 43].

«...Другорядний член речення, який відноситься в реченні до іменника або субстантивованого слова і виражає ознаку, якість чи властивість предмета. У ролі морфологізованого означення виступає прикметник...» [СЛТ ГО. – С. 164]. Напр.: *Рожеві сосни... Арфа вечорова.../ Але прислухайсь: ми тут не одні. / Он гномики заготовляють дрова / В смарагдовій вечірній тишині* (Л. Костенко).

АТРИБУЦІЯ – «(лат. *attributio* – приписування) тексту – встановлення авторства твору на основі композиції, способів текстотворення, почерку, мови, змісту і позатекстових відомостей (автографів, щоденників, листування, мемуарів, документів та ін.) про його походження та історію. А. здійснюють типологічним зіставленням неавторизованого твору з авторизованими або спеціально дібраними неавторизованими, щоб на підставі подібності (відмінності) довести прийняту, передбачувану чи дискутовану гіпотезу про авторство, тому А. називають ще авторизацією... При А. фрагментів (напр., у літописах, хронографах, житіях) ефективні методи розшарування тексту на «своє» й «чуже», виявлення особливостей включення «чужого» в автентичний текст, встановлення характеру його переробки для припасування до даного способу викладу» [Пещак. – УМЕ. – С. 36].

«Наукова проблема текстології, що полягає у з'ясуванні достовірності авторства певного твору, опублікованого анонімно чи підписаного псевдонімом, криптонімом, астронімом, на підставі документів (свідчення очевидців, дані графології, манера письма,

лінгвостилістичні особливості мовлення, листування, щоденники тощо). Здійснюється шляхом типологічного зіставлення неавторизованого твору з авторизованим (або спеціально дібраним неавторизованим) задля віднаходження схожих та відмінних ознак, що підтверджували б чи спростовували гіпотезу про авторство письменника, літописця, переписувача, упорядника» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 103]. Див. **авторизація**.

АФЕРЕЗА – «[грец. *apheresis*, букв. – позбавлення] – утрата на початку слова звука. У фольклорних та оригінальних *текстах* уживана для уникнення збігу голосних або для збереження віршового розміру. Напр.: *А ми в парі ходять будем, / Один 'дного любить будем* (Народна пісня). Явище А. зафіксоване в *говірках* Чернігівщини, Київщини, північної частини Полтавщини, напр., *д'одного < до одного, д'неньки < од нььки*. А. в основному зазнає початковий *о* (голосний, який випав, позначають *апострофом*)» [МФЕ. – С. 37].

«Утинання або заміна першого звука на початку слова на простіший, краще вимовний у зв'язку з небажаним збігом того самого або схожого звука в кінці попереднього слова. Напр.: *Ой далеко, козаченьку, до осені ждати, / Хотуть мене отець, мати за іншого 'ддати* (Українська народна пісня)» [СТСФ. – С. 39].

АФОРІЗМ – «(грец. *αφορισμός* – визначення, вислів) – короткий влучний вислів, що передає узагальнену закінчену думку повчального або пізнавального змісту в лаконічній увиразненій формі. Особливість А. полягає у тому, що це гранично стисле і водночас вичерпне визначення предмета чи ситуації, яке конденсує набутий досвід суспільного життя, реальності, що оточує людину. А. здебільшого впливають на свідомість оригінальністю формулювання думки в своєрідній, несподіваній, часом парадоксальній формі (напр.: «Я знаю, що я нічого не знаю» (Сократ)» [Гнатюк. – УМЕ. – С. 39].

«Стислий влучний вислів, узагальнена, глибока думка, виражена в лаконічній формі. Напр.: *борітеся – поборете* (Т. Шевченко)...» [МФЕ. – С. 38]. Див. **сентенція, максима, парадокс, цитата, ремінісценція**.

Б

БАГАТОСПОЛУЧНИКОВІСТЬ. Див. **полісиндетон**.

БАЗОВА МЕТАФОРІЧНА МОДЕЛЬ – «об’єктивована в культурі інваріантна бінарна структура, «в основі якої – аналогова проекція структури знань донорської зони на структуру знань реципієнтної зони. Базова метафорична модель є науковою абстракцією, вона може бути і співвідносна з метафоричним архетипом, і виведена на основі групи семантично споріднених метафор, серед яких можуть бути й метафоричні архетипи. Наприклад, на основі групи метафор виведено метафоричні моделі *тканина* → *небо*, *рослини* → *сонце*, *вода* → *життя* та ін. Лівий компонент базової метафоричної моделі позначає донорську зону, властивості якої проектуються на реципієнтну зону, позначену правим компонентом: *вода* → *небо*, *вода* → *час*, *людина* → *рослина*, *тварина* → *людина* та ін.» [Кравець. – С. 71].

БЕЗЕКВІВАЛЕНТНА ЛЕКСИКА – «слова певної мови, що позначають специфічні явища культури і не мають однослівного перекладу на іншу мову» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 351]. Напр.: япон. *кімоно*, укр. *дідух* (*різдвяний сніп*).

«Слова (лексеми), у значенні котрих немає спільних семантичних компонентів (сем) зі словами (лексемами) рідної мови іншого учасника міжкультурної комунікації...» [СТМК. – С. 98].

«...Лексика, яка служить для номінації понять та реалій, що не мають точних відповідників у соціокультурних парадигмах мов, які порівнюються. Це, зокрема, так звана етнокультурна лексика. Вона служить для позначення етнотипових для того чи іншого народу предметів та явищ матеріальної і духовної культури. Не маючи точних семантичних відповідників у системі понять і реалій іншої мови, безеквівалентні слова не мають у ній відповідників і в системі номінацій, що робить ці слова такими, які принципово не можуть транспортуватися, не можуть бути перекладені однослівно... Так, українська лексема *рушник* має два ЛСВ, перший з яких означає «довгасти́й шматок тканини... для витирання обличчя, тіла, посуду тощо»... Цей ЛСВ має в російській мові еквівалент *полотенце*. Однак другий ЛСВ українського слова *рушник* ніби «віддає» частину своєї експресії першому ЛСВ. У другому значенні як укр. *рушник* розуміється «шматок декоративної тканини з вишиваним або тканим

орнаментом, традиційно використовується для оздоблення житла, в українських народних обрядах і т.ін.». Еспресія слова підвищується за рахунок активного функціонування даного ЛСВ у складі фразеологізмів української мови (...подавати рушники, присилати рушники, ...стати на рушники)» [Космеда. – ДК. – С. 58–59]. Див. **екзотизми**.

БЕЗОБРАЗНА ОБРАЗНІСТЬ – «образність, яка досягається без використання спеціальних образних засобів (епітетів, метафор, метонімії, гіпербол, алегорії, іронії та інших тропів, фігур і засобів художньої зображальності)» [ВЛС. – С. 81]. Напр.: *Цвіло латаття. Плавали качки. / Звичайна річка, як усі річки* (Л. Костенко). Див. **автологія, образність**.

БЕЗСПОЛУЧНИКОВІСТЬ. Див. **асиндетон**.

БІБЛІЗМИ (БІБЛЕЇЗМИ) – «вислови із Святого Письма, що вживаються в літературній мові, зокрема в художньому та публіцистичному стилях, з метою створення словесно-художніх образів. Напр.: *нести свій хрест, Адамові діти, святая святих, вавилонське стовпотворіння*» [УМ. – С. 23].

«Біблеїзм – ...зафіксована у тексті Біблії фразеологічна одиниця, що має синтаксичну структуру словосполуки, де семантична єдність домінує над структурною роздільністю компонентів, які утворюють цілісність» [Андрейчук, Карамишева. – С. 56].

В

ВАЛЕНТНІСТЬ – «(від лат. *valentia* – сила) – здатність слова визначати кількість і якість залежних від нього словоформ, зумовлена його семантичними і граматичними властивостями. Так, властивості дієслова «керувати» передбачають його поєднання з іменними формами називного й орудного відмінків у позиціях підмета і додатка» [Андерш. – УМЕ. – С. 62].

«Потенціал семантико-синтаксичної сполучуваності лексичних одиниць, що є виявом системно-мовної синтагматики. При описі значення слова В. виступає змінною, що відображає здатність слова до семантичного зв'язку з іншими словами. В. є терміном семантики й синтаксису, що ввійшов до наукового обігу в середині ХХ ст.

...Щоб запобігти [збігові] термінів «валентність» і «сполучуваність», М. Степанова розрізнила В. як потенційну здатність слова до поєднання з іншими словами, а сполучуваність як конкретну реалізацію цієї здатності» [ЛЕ. – С. 57–58].

«Здатність слова вступати в синтаксичні зв'язки з іншими словами. Слова можуть бути авалентними (*світає*), одновалентними (*сидить, спить* – хто?), двовалентними (*їсть* – хто? що?), тривалентними (*присвятив* – хто? що? кому?), чотиривалентними (*нагородив* – хто? кого? чим? за що?) тощо. ...Слова відкривають «вакантні місця» (порожні клітинки), які необхідно заповнити іншими словами. Слова, що заповнюють ці «вакантні місця», називають актантами» [Кочерган. – ВМ. – С. 307].

«Здатність слова до семантичного та синтаксичного сполучення з іншими словами в реченні» [МФЕ. – С. 54].

«Властивість слова сполучатися з певним колом лексичних одиниць... Наприклад, слова в парах *юний* – *молодий*, *кохати* – *любити* відрізняються тим, що перші сполучаються з іменниками, які називають осіб, а другі не мають такого обмеження і можуть сполучатися із назвами істот і неживих предметів» [Лисиченко. – С. 17].

«Здатність слова створювати навколо себе певні вільні позиції, що займаються певними обов'язковими та факультативними актантами, тобто є лише потенційною сполучуваністю без реалізації сполучувальних задатків слова» [Левицький. – АМВЛС. – С. 24].

«Здатність мовної одиниці (або групи мовних одиниць) сполучатися з іншими мовними одиницями того ж рівня, що зумовлено їх формально-семантичними особливостями» [Алефіренко. – СПС. – С. 215]. Див. **колокація**.

ВАРВАРИЗМ – «(гр. *barbarismos* – властивий іноземцеві) – іншомовне або створене за іншомовним зразком слово чи зворот, що не стали загальноживаними, не відповідають нормам даної мови, зберігаючи своє національно-конотативне забарвлення. Залежно від того, якого походження слово (зворот), розрізняють **латинізми** (з латинської), **галліцизми** (з французької), **германізми** (з німецької), **грецизми** (з грецької), **полонізми** (з польської) та ін. В. уживаються переважно в описах життя й побуту інших народів для відтворення місцевого колориту, назв чужих реалій, звичаїв, специфічних понять (*мадам, шериф, консьєрж, імпічмент., харакірі*)» [Ленець. – УМЕ. –

С. 62].

«Іншомовне слово або вираз, ще не засвоєні мовою, що запозичує, через труднощі граматичного засвоєння (наприклад, незмінність для флективних мов, невідповідність нормам реципієнтної мови). В. використовується для опису звичаїв, побуту, реалій життя іншого народу, для передачі мовлення чужоземців. В. зберігають національно-культурні конотації донорської мови та служать для створення етнічного колориту, комічного ефекту тощо. *Barbarism*» [ЛЕ. – С. 58].

«...Іншомовні слова та звороти, що не стали загальноживаними, повністю не засвоїлися в мові: *леді, авеню, хені енд, тет-а-тет*. В. використовують при характеристиці особливостей життя, побуту, звичаїв інших народів. Нерідко В. зберігають іншомовну графічну форму слова. Напр.: *memento mori* (пам'ятай про смерть), *alma mater* (мати-годувальниця), *nota bene* (занотуй добре)» [УМ. – С. 26].

«...Іншомовні слова, що використовуються переважно в книжній мові» з метою ознайомити читачів із номінаціями мови-оригіналу [Лазуткіна. – КРМ. – С. 103].

«Лексема іншомовного походження, що лише частково освоєна і рідко вживається в національній мові. Напр.: *Ой із города із Трапезонта виступала галера, / Трьома цвітами процвітана, мальована. / Третім цвітом процвітана – Турецькою білою габою покровена* (Українська народна дума)» [СТСФ. – С. 41].

ВАРІАНТИ СЛОВА – «(...від лат. *varians, (variantis)* – змінний) – видозміни, паралельні форми існування мовної одиниці, що модифікують різні аспекти її вираження (фонемний, морфемний або лексичний склад, місце наголосу, парадигму відмінювання, порядок слів і т. ін.), але не порушують принципу її тотожності» [Тараненко. – УМЕ. – С. 62].

«Різновиди одного й того ж слова, що мають тотожний морфемний склад і деякі незначні відмінності (в фонетичному складі, наголосі, афіксах), які не порушують єдності лексичної одиниці в цілому... Семантичними варіантами слова вважаються різні значення багатозначного слова» [СЛТ ГО. – С. 31].

«Видозміни того самого слова, що регулярно відтворюються і зберігають тотожність морфолого-словотвірної структури, лексичного і граматичного значення та розрізняються або з

фонетичного боку (вимовою звуків, складом фонем, місцем наголосу чи комбінацією цих ознак), або формотворчими афіксами (суфіксами й флексіями). Найбільш поширеними є такі варіанти слів: **акцентуаційні** (*беззахі́сний – безза́хисний, по́милка – помі́лка*), **орфоепічні** (*соня[чн]ий – соня[шн]ий, бе[зп]ечний – бе[сп]ечний*), **фонематичні** (*онук – внук*), **морфологічні** (*зал – зала*)» [СКМ. – С. 12–13].

ВАРІА́НТИ ТЕ́КСТУ – «у широкому розумінні – текстові відмінності між автографами, копіями, списками чи друкованими виданнями одного і того ж твору. У вузькому значенні – видозміни тексту внаслідок його виконання (приміром, сценічного) чи переписування (різні списки Києво-Печерського патерика) тощо» [ЛСД. – С. 104].

ВАРІАТИ́ВНІСТЬ (ВАРІА́НТНІСТЬ) – «мовна універсалія, яка полягає в можливості виразити одну і ту ж лінгвістичну категорію різноманітними мовними одиницями та структурами» [ШВТ. – С. 47].

«На рівні тексту варіативність може бути представлена паралельним функціонуванням синтаксичних одиниць – речень, надфразних єдностей, що не є тотожними, але перебувають у певних семантичних відношеннях – протиставлення, пояснення, градаційності тощо... Завдяки варіативності маємо не один текст, а декілька його варіантів» [Кондратенко. – С. 87].

ВЕРЛІ́БР – «неримований нерівнонаголошений віршорядок (і вірш як жанр), що має версифікаційні джерела у фольклорі (замовляння та інші форми неримованої чи спорадично римованої народної поезії)» [ЛСД. – С. 109].

«...Бунт проти мертвих форм, підготовка до творення нових і поновлення давніх; ...демонстративна увага до внутрішньої організації твору, завжди неповторної, на протигагу зовнішній, суто формальній організації, завжди типовій» [СЗД. – Еліот. – С. 81].

«Невпорядкована суміш віршів різних метрів або ...взагалі аметричних відрізків (у крайніх виявах за ритм має правити те, що здається ритмом самому авторові)» [Качуровський. – М. – С. 97].
Напр.: *Пробіг зайчик. / Дивиться – / Світанок! / Сидить, грається, / Ромашкам очі розтулює. / А на сході небо пахне. / Півні чорний плащ ночі / Вогняними нитками сточують. / – Сонце – / – Пробіг*

зайчик (П. Тичина).

ВЕРТИКАЛЬНИЙ КОНТЕ́КСТ. Див. **конте́кст вертика́льний.**

ВІ́ГАДАНІ О́НИМИ. Див. **міфо́нім.**

ВІРА́ЗНІСТЬ (О́БРАЗНІСТЬ) МОВЛЕННЯ – «спосіб передавання певних понять через художні образи, якими відтворюється не зовсім звичне бачення, сприймання людиною навколишнього світу і себе в ньому. Найповніше образне мовлення реалізується в художньому стилі мови. Високою образністю позначені твори О. Олесея: *З журбою радість обнялась... В обіймах з радістю журба*» [Дудик. – СУМ. – С. 316].

«Риторичний аспект комунікації, складова комунікативної компетенції адресанта, пов'язана з прагматичним впливом на адресата. Виявляється у доборі елементів мовного коду й умінні побудови повідомлень з найвищим перлокутивним ефектом» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 56–57].

«Виразність не зводиться лише до виражально-зображувальних засобів мови (...тропів, стилістичних фігур) – звичайне слово, навіть окремі звуки можуть виявитися виразними, якщо вони будуть актуалізовані інтонаційно, контекстуально, зокрема за допомогою порядку слів, членування мовлення паузами...» [Бабич. – КФМ. – С. 82].

ВІСЛОВЛЕННЯ – «одиниця мовлення; конкретна реалізація в ситуації мовлення речення як інваріанта згідно з дихотомією мови й мовлення... Речення як моно- або поліпредикативна одиниця репрезентоване в мовленні певною кількістю варіантів – В., що отримують додаткові смисли, пов'язані з намірами мовця й іншими параметрами комунікативної ситуації... У сучасній лінгвопрагматиці й комунікативній лінгвістиці В. уживається як корелят мовленнєвого акту і містить насамперед показники іллокутивної спрямованості комунікативних дій мовця» [ЛЕ. – С. 64].

«...Найменша комунікативна одиниця, ...сміслове закінчене ціле, відповідно граматично та інтонаційно оформлене» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 11].

«Речення, яке може мати логічну оцінку «істинно»... Основні типи висловлень: ствердження, запитання й

імператив» [ФЕС. – С. 83].

«...Висловлення наповнене діалогічними обертонами..., будується з урахуванням можливих реакцій-відповідей, заради яких воно, по суті, і створюється... Суттєвою (конститутивною) ознакою висловлення є його *зверненість* до когось, його *адресованість*. На відміну від одиниць мови, слів та речень..., висловлення має і автора (відповідно й експресію), і адресата» [СЗД. – Бахтін. – С. 311–315].

«Структурно-семантична і комунікативна одиниця, що концептуально об'єднує значення лексичних, граматичних, логіко-семантичних, комунікативних її рівнів, співвіднесених з контекстом, з конкретними ситуаціями, з національно-мовними, фоновими знаннями адресантів й адресатів, з лінгвістичною і змістовою пресупозицією (передзнанням), з мовною картиною світу учасників комунікації» [Загнітко. – С. 321].

«Мінімальна «клітинка» спілкування, яка, як правило, взаємодіє з іншими висловленнями, утворюючи крупнішу одиницю – дискурс... Сутнісними ознаками висловлення можна вважати *предикацію*, *референцію*, *актуалізацію*... Саме у висловленні реалізуються комунікативні *наміри (інтенції)* мовця» [Формановська. – С. 73–75; 80]. Див. **іронічне висловлення**.

ВИСУВАННЯ – «1) спосіб формальної організації тексту, що передбачає концентрацію уваги читача на певних елементах повідомлення, що викликають здивування своєю несподіваністю, непередбачуваністю й неприродністю з метою підкреслення, виділення певної думки... У сучасній когнітивній лінгвістиці В. є когнітивною процедурою відбору мовних форм позначення найбільш важливого змісту у процесі обробки інформації, що спрямовує інтерпретаційну діяльність адресата, полегшує пошук релевантної інформації, її сприйняття, активізує не лише ментальну, а й чуттєву сферу. Мовні форми, які стають способами В., здебільшого є ключовими, пошуковими стимулами у процесах рецепції повідомлення й рефлексивної діяльності інтерпретаторів» [ЛЕ. – С. 64].

ВІДТІНОК ЗНАЧЕННЯ – «додаткове значення, яке напластовується на основне, конкретизуючи його... Відтінок (на відміну від значення) не виконує номінативну функцію в мовленні і співвідноситься не з поняттям, а з предметами і відповідними

асоціаціями, закріпленими за словом. У тлумачних словниках відтінки виокремлюються від значень двома паралельними рисочками» [ВЛС. – С. 409].

ВІДЧУТТЯ – «відображення окремих властивостей, якостей предметів і явищ об'єктивного світу, а також внутрішніх станів організму при їх безпосередньому впливі на відповідні рецептори» [ПЕН. – С. 62].

«Психічна функція свідомості, що забезпечує сприйняття людиною довкілля за рахунок дії його предметів і явищ на органи чуття (зорові, слухові, тактильні, одоративні, смакові тощо)... В. відіграють значну роль у процесі номінації й комунікації. Чимало найменувань ґрунтується на синестезії – психологічному явищі виникнення одного В. під впливом неспецифічного для нього подразника іншого, наприклад, ...зорових щодо одоративних (*яскравий запах, різнобарвний аромат*)... В. у мовах світу є аксіологізованими, що приводить до творення на базі знаків В. найменувань з оцінним компонентом: укр. *солодке життя, медом по губах*... У сучасній лінгвокультурології й етнопсихолінгвістиці знаки В. розглядають як сенсорний код культури, який використовується на позначення духовного, просторового, часового, предметного, оцінного й ін. культурних кодів у мові» [ЛЕ. – С. 67–68].

ВІЗІОПОЕЗІЯ (ЗОРОВА́ ПОЕ́ЗІЯ, ПОЕЗОМАЛЯ́РСТВО, ВІЗУА́ЛЬНА ПОЕ́ЗІЯ) – «(...від лат. *visualis* – зоровий та грец. *poesus* – творення). Синтетичний вид мистецтва, котрий надає текстовому символу (літері, слову, знаку, реченню) візуальне трактування через специфічне його розміщення у зображенні або об'єкті» [Єшкілев. – Плерома. – С. 37].

«ВІН» («ВОНА́», «ВОНО́»)-ТЕКСТ – «третьоособова наративна форма» [НС. – С. 24].

«...Текст від 3-ї особи однини або множини, який репрезентує невідповідність фактичного витворювача мовлення і його суб'єкта» [Єщенко. – С. 246]. Напр.: *І коли вона сміялася, дзвонили з неба голубі дзвони, а вона думала про те, що ось-ось стане дорослою, тому плакала разом із дощем, бо дощ виявився дженджуристим парубком і залицявся до неї, танцював навколо, цілуючи їй білі босі ноги* (В. Шевчук).

ВІРШОВИЙ ТЕ́КСТ. Див. текст поетичний.

ВКЛЮ́ЧЕННЯ. Див. інклюзі́в.

ВНУ́ТРІШНЄ МО́ВЛЕННЯ (ЕНДОФА́ЗІЯ) – «1) превербальний етап породження мовлення, результатом якого є формування схеми майбутнього висловлення, частково вербалізованої за рахунок ключових слів, предикатів, які несуть головну, найбільш істотну інформацію... 2) Внутрішнє промовляння, розмова «про себе», викликана труднощами розв'язання завдань або прийняття рішень, комунікативним шумом» [ЛЕ. – С. 68].

«Вид мовленнєвої діяльності, за допомогою якого виконують інтеріоризовані мисленнєві операції» [ПЕн. – С. 206].

«Внутрішнє мовлення не реалізується ні у вигляді звуків, ні у вигляді знаків: воно служить для підготовки процесу спілкування, регулює поведінку, опрацьовує отриману інформацію» [Бабич. – С. 197].

ВНУ́ТРІШНІЙ АДРЕСА́Т – «...у художньому тексті – це насамперед образ, якому притаманні динамічність, експресивність, багатоплановість і який, реалізуючи свій конструктивно-креативний потенціал, виступає важливим засобом текстотворення. ВА – типологічно складна одиниця, розгляд якої у таксономічній проекції пов'язаний із осмисленням комунікативної організації прозового тексту як художнього цілого» [Венгринюк. – С. 15].

ВНУ́ТРІШНЬОФОР́МНА ОЗНА́КА – «ознака денотата, закріплена у внутрішній формі слова» [Голянич. – С. 175].

ВНУ́ТРІШНЬОФОР́МНА ПРЕДИКА́ЦІЯ – «виділення і закріплення внутрішньою формою слова певної референційної ознаки в структурно-семантичній характеристиці слова» [Голянич. – С. 175].

ВНУ́ТРІШНЬОФОР́МНА ПРОГРЕ́СІЯ ТЕ́КСТУ – «розвиток, «рух» у тексті значення, вираженого внутрішньою формою певного слова» [Голянич. – С. 175].

ВНУ́ТРІШНЬОФОР́МНЕ ЗНА́ЧЕННЯ – «значення, що базується на внутрішній формі слова і представляється нею» [Голянич. – С. 175].

ВНУТРІШНЯ МОВА (ПЕРСОНАЖА, ОПОВІДАЧА) – компонент «художньої прозової мови, ...протиставлення усній та писемній мові, що в ...дослідженнях означається в термінах «невласне пряма мова» (Л. А. Булаховський, Б. М. Кулик, М. І. Каранська, А. А. Андрієвська та ін.), «напівпряма мова» (Й. А. Багмут, О. С. Ахманова та ін.), «вільна пряма мова» (Н. Ю. Сахарова, І. П. Ющук), «зображене внутрішнє мовлення» (Г. Г. Ярмоленко), «внутрішнє мовлення» (І. В. Артющков), «художньо трансформоване внутрішнє мовлення» (Н. І. Сакварелідзе), «внутрішня рефлексія» (І. М. Семенов)» [Бибик. – С. 31].

ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА – «звуковий або морфемний комплекс (рідше окремий звук), що з різним ступенем виразності розпізнається всередині звукової оболонки слова як її мотивувальний образ... В.ф.с. вказує на ознаку, що з тих чи інших причин була виділена мовцем як визначальна й диференціювальна для певного об'єкта і покладена в основу його назви» [Тараненко. – УМЕ. – С. 84].

«...Центр образу, одна з його ознак, яка переважає над усіма іншими.., образ образу, тобто *уявлення*... Найближче етимологічне значення слова, той спосіб, яким виражається зміст» [Потебня. – С. 33–34; 45].

«Концептуальна ознака, закріплена в слові» [Голянич. – С. 57].
Напр.: *На узліску – свої тривоги, / шурхотлива піщана тиша. / Подорожник іде край дороги. / Материнка дітей колише* (Л. Костенко).

«Семантична і структурна співвіднесеність морфем слова з іншими морфемами цієї ж мови; ознака, покладена в основу номінації при творенні нового лексичного значення» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 352].

«Асоціативна мотивованість значень далеко не завжди відповідає оцінці відповідних явищ, ...але алогічність внутрішньої форми... (пор. *синє чорнило, кольорова білизна* і т.п.) ...не заважає їх нормальному функціонуванню» [Колшанський. – КС. – С. 28].

«...ВФ ...безпосередньо пов'язана з ономасіологічним аспектом... і виступає як засіб процесу мотивації» [Архангельська. – С. 25].

ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА АНАЛІТИЧНА – «концептуальна ознака, закріплена в слові і конкретизована взаємовідношенням

безпосередніх складників похідного» [Голянич. – С. 175].

ВНУТРІШНЯ ФОРМА СЛОВА СИНТЕТИЧНА – концептуальна ознака, закріплена в слові, «яка на словотвірному рівні оприявлюється у твірних основах, дорівнюючи інваріантному значенню словотвірного гнізда» [Голянич. – С. 177].

ВОКАТИВ – «форма іменника, що означає особу (або, у випадках персоніфікації, предмет), до якої звертається той, хто говорить, наприклад: *брате, сестро, товаришу, земле, пісне*. Іменники в кличній формі в українській мові виконують функцію звертання або вокативного слова-звертання» [СЛТ ГО. – С. 107].

«Відмінкова форма імені, що використовується при звертанні, широко вживається в українській мові, напр.: *батьку! брате! Андрію! Маріє! Олеже! Петре Григоровичу!*» [СУОТ. – С. 67].

«Роль звертання, тобто позначення передбачуваного адресата мовленнєвого акту, виражається *вокативом*» [Булигіна, Крилов. – ЛЕС. – С. 356].

ВОЛИТИВ – «модальний вираз волі» [НС. – С. 12]. Напр.: *Ярій, душе! Ярій, а не ридай... / У білій стужі серце України. / А ти шукай червону тіль калини / На чорних водах тіль її шукай...* (В. Стус).

ВТОРИННІ ЖАНРИ – «складні жанри, які складаються з різноманітних трансформованих первинних жанрів (реплік діалогу, побутових оповідань, листів, щоденників, протоколів тощо)...» [Бахтін. – СЗД. – С. 317].

Г

ГАПАКС (ЛЕГОМЕНОН, ЕЙРЕМЕНОН) – «слово, словосполучення, що трапляється лише один раз у художньому тексті, більше ніде і ніколи не повторюючись. До гапаксної лексики належать переважно неологізми: «...*хребетносилі / Уже ворушаться царі*» (Т. Шевченко), «*хрещатикуючи серед літа*» (М. Семенко), «*Осінь з рухів, сонце з ласки, / лист із золотану*» (П. Тичина)» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 212].

«Оказіональне слово або зворот, що вживається «один раз», для певного випадку...» [СМІхт. – С. 13]. Див. **оказіоналізм**.

ГЕМІНАЦІЯ – «стилістичний прийом, який полягає в багатократному повторі (найчастіше контактному) певних слів (словосполучень) з метою підсилення їх смислової значущості» [ВЛС. – С. 117].

«Подвоєння звуків у словах, що використовується у літературних текстах як засіб інструментарію (П. Тичина: «*О панно Інно, о панно Інно*»). Вживається також Г. слів чи мовних зворотів без зміни їхньої форми: «*Погибнеш, згинеш, Україно*» (Т. Шевченко)» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 215]. Див. **редуплікація**.

ГЕНДІАДИС (ГЕНДІАДИС) – «від грец. *hendiadys* – фігура «одне через два» – надмірна узгодженість членів речення, що полягає у використанні морфеми (закінчення) одного слова морфемою (закінченням) іншого, «незаконне» узгодження» [Пекарська. – КРМ. – С. 128].

«Зворот мови, в якому складне слово подано його частинами. Іноді в контексті саме складне слово не присутнє. Напр.: *Але майбутнє тому і майбутнє, / Що має бути, що б не було* (Л. Костенко)» [Леськів. – ПФ. – С. 38].

«Стилістична фігура, вживання іменників замість іменника та прикметника: «*Рим славний відвагою та мужами*» (замість «відважними мужами»)» [ЛСД. – С. 151].

ГЕНОЛОГІЯ – «(грец. *genos* – рід і *logos* – вчення) – у деяких лінгвістичних традиціях (зокрема, польській) розділ комунікативної лінгвістики, який вивчає комплекс проблем, пов'язаний з мовленнєвими жанрами» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 321].

«Галузь мовознавства, метою якої є лінгвістичне вивчення мовленнєвих жанрів» [Єщенко. – С. 246].

ГЕРМЕНЕВТИКА – «філософсько-методологічне вчення про інтерпретацію та розуміння тексту» [ШВТ. – С. 60].

«...Теорія чи наука інтерпретації тексту»... «За Рікером, мета герменевтики – не тільки аналіз конфлікту інтерпретацій, але й також досягнення розуміння-себе. Він виокремлює три етапи розуміння літературного тексту: а) більш-менш об'єктивний аналіз самого тексту; структуральний та семіотичний аналіз змісту і форми твору; б) процес читання, коли текстуальний світ актуалізується; тут особлива роль відводиться теорії реакції читача; в) стадія

екзистенціального та рефлексивного привласнення собі значення тексту» [СЗД. – С. 600; 603].

ГЕТЕРОЇЗИС – «вживання одного відмінка замість іншого. Напр.: *В кожній пригоді яви себе як Мономах. / Згинув варяг, але сам будь варягом, будь Рюрик, / що відкриває ніким ще не ходжений шлях* (Юрій Клен)» [Леськів. – ПФ. – С. 39].

ГЕШТАЛЬТ – «...своєрідна функціональна структура, законам якої підпорядковані всі навколишні явища. Це цілісна характеристика образу чи психічної структури, що не може бути зведена до суми характеристик його частин» [ПЕн. – С. 118].

Гешталти лінгвістичні – «гіпотетичні універсальні структури, що «вписують» мову у загальний контекст свідомості людини, відтворюють взаємодію з іншими когнітивними процесами свідомості – мисленням, сприйняттям світу, емоціями, різноманітними локальними операціями когнітивної та моторної діяльності тощо» [ШВТ. – С. 63].

ГШАЛАГА (ГПОЛАГА) – «(від грец. *ὑπαλλαγή* – обмін, зміна) – ...зміщення означень від одного означуваного слова до іншого» [Тараненко. – УМЕ. – С. 341]. Напр.: *карий погляд* (М. Рильський), *солодкі пакунки* (М. Коцюбинський).

«...Відокремлення епітета від слова, яке він пояснює, і перенесення його до іншого слова, пов'язаного з першим: *Хай сніг іде холодний і лапатий, / Засипле поле і на гай спаде* (М. Рильський). Епітети «*холодний і лапатий*» відмежовані від пояснюваного слова «*сніг*» і безпосередньо пов'язані з лексемою «*іде*» [СТСФ. – С. 47].

«Зміна логічного зв'язку між поняттями в реченні» [Горте. – С. 57].

ГШЕРБАТОН – «[< грец. *hyperbaton* – перестановка] – стилістична фігура, у якій порушено усталену синтаксичну послідовність слів, які безпосередньо поєднуються за змістом» [МФЕ. – С. 76–77]. Напр.: *Стан високий, лист широкий – / Нащо зеленіє?* (Т. Шевченко).

«Стилістична фігура, що полягає у зміні естетичного порядку слів, а саме – у відділенні їх один від одного вставними словами» [Ємельянова. – КРМ. – С. 132].

ГІПЕРБОЛА – «...стилістична фігура, що ґрунтується на перебільшенні предмета, інтенсивності ознаки, перебігу дії з метою увиразнення й аргументації» [ЛЕ. – С. 85].

«...*Трон*, що полягає в надмірному перебільшенні характерних властивостей чи ознак предмета, явища або дії для увиразнення художнього зображення чи виявлення емоційно-естетичного ставлення до нього. Напр.: *А сльоз, а крові? Напоїть / Всіх імператорів би стало / З дітьми і внуками, втопить / В сльозах удов'їх* (Т. Шевченко)» [МФЕ. – С. 77].

«...Мета Г. – посилити увагу до того, що автор хоче виокремити, піднести, похвалити, осудити чи скритикувати. Напр.: *Якби син узяв матір свою на одне плече, а батька – на друге і носив би їх сто років поспіль, то і тоді він зробив би для них менше, ніж вони для нього* (Буддійська мудрість)» [СТСФ. – С. 44].

«Гіпербола є результат нібито оп'яніння почуттям, яке заважає бачити речі в їхніх справжніх розмірах» [Потебня. – С. 136].

«Гіпербола... з погляду змісту належить до логічних побудов, або металогізмів, будучи при цьому одним із субстанціональних виразів. Водночас гіперболічне додавання може бути невіддільним від процесу формування семантичних фігур, або метасемем (див., наприклад, структури з метафоричними епітетами-гіперболами: *всесвітні пожари* – у В. Сосюри, *громовозвукі слова* – у М. Рильського; пор. також відповідні генітивні словосполуки: *ненависті море* – у В. Еллана, *громи диктатури* – у В. Поліщука чи *терпіння гори* – у М. Доленго), у яких наявне конструктивно зумовлене значення» [Калашник. – С. 154].

ГІПЕРО-ГІПОНІМІЯ – «...родо-видові відношення в лексико-семантичній системі. Наприклад: *береза, дуб, клен, явір, сосна – дерево*» [Кочерган. – ВМ. – С. 206].

«Як вид парадигматичних відношень, так і тип семантичних змін та полісемії, який полягає в утворенні нового значення на основі родо-видового включення в нього ознак попереднього» [Левицький. – АМВЛС. – С. 24].

ГІПЕРОНІМ – «(*грец. hyper: над, надміру і опута: ім'я*) – слово з абстрактним значенням, яке вживається як відповідник слова з конкретним значенням (*будова* у значенні *палац*)» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 228].

«Родове слово за гіпонімічних відношень між словами» [СУМ Ф. – С. 356]. Напр.: *фрукти* – *яблука*.

ГШЕРО́ХА – «...різновид гіперболи, її найвища форма, пов'язана з максимальним художнім перебільшенням важливих ознак при змалюванні позитивних людських рис, емоцій та ін. Напр.: *Моя любов чолом сягала неба, / А Гриць ходив ногами по землі* (Л. Костенко)» [СТСФ. – С. 47].

«Вид гіперболи, найбільша похвала: *Нічого кращого за неї нема під сонцем*» [Мацько. – С. 435].

ГШЕРСЕМАНТИЗА́ЦІЯ – «явище, протилежне десемантизації. Сюди належать такі випадки вживання слова, коли воно виступає із значно ширшим, багатшим змістом, ніж звичайно. ...Гіперсемантизація найчастіше має місце при оказіональному вживанні слова, де воно збагачується експресивними відтінками й набуває смислового поліфонізму» [Кочерган. – КС. – С. 20–21].

ГШЕРТЕ́КСТ – «у первісному розумінні – інформаційна (комп'ютерно-підтримувана) технологія організації та споживання текстових матеріалів, що поєднує нелінійний, асоціативно фрагментарний, та сітковий принципи репрезентації інформаційного середовища з процедурами вільної навігації за будь-якими нелінійними зв'язками, зафіксованими в цьому середовищі» [ШВТ. – С. 65].

«...Текст, у якому виявляються зв'язки з іншими текстами, створеними до нього чи паралельно з ним. Найпростішим прикладом гіпертексту може виступати термінологічний словник. Словник, в якому статті мають відсилання до інших статей цього ж словника» [ВЛС. – С. 119].

«...Спосіб організації текстової інформації у вигляді сітки, вузли котрої співвідносяться з певними фрагментами тексту, а дуги, що сполучають вузли, символізують різноманітні нелінійні і глибинні зв'язки між цими фрагментами» [Загнітко. – ОД. – С. 149].

ГШО́НІМ – «(грец. ὑπο – префікс на означення зниження, нестачі, і ὄνομα – ім'я, назва) – видове слово за гіпонімічних відношень між словами» [СУМ Ф. – С. 356]. Напр.: *квітка* – *троянда*.

Гіпоніми – «слова, що називають предмети (властивості, ознаки) як елементи класу і перебувають у відношеннях гіпонімії зі словом – назвою цього класу (гіперонімом чи суперординатою)» [Белоусова. – РМЕ. – С. 81].

ГІПОНІМІЧНІ ВІДНОШЕННЯ – «це родо-видові відношення, які характеризуються привативною опозицією і включеною дистрибуцією: ...*троянда – квітка, ранок – день*. Родове слово називають гіперонімом, видове – гіпонімом. Це найфундаментальніші семантичні відношення, які структурують словниковий склад мови» [Кочерган. – УМЕ. – С. 283].

ГІПОНІМІЯ – «(грец. ὑπο – префікс на означення зниження, нестачі, і ὄνομα – ім'я, назва) – одне з основних парадигматичних відношень у семантичному полі – ієрархічна організація його елементів, що базується на родо-видових відношеннях» [Новиков. – ЛЕС. – С. 104].

ГІПОТАКСИС (ПІДРЯДНІСТЬ, ПІДРЯДНИЙ ЗВ'ЯЗОК) – «синтаксичний зв'язок, який вказує на граматичне підпорядкування одного компонента іншому в реченні чи словосполученні. ...Це зв'язок синтаксично нерівноправних компонентів, один з яких є граматично незалежним (опорним), а інший граматично залежний. Цей зв'язок реалізується у простому реченні й складному реченні, а також у словосполученні» [Вихованець. – УМЕ. – С. 489].

«...Вираження синтаксичних відношень залежності одного елемента від іншого» [СЛТ ГО. – С. 47].

ГІСТЕРОЛОГІЯ (ГІСТОРОЛОГІЯ, ГІСТЕРОПРОТЕРОН, ГІСТЕРОН-ПРОТЕРОН) – «(від грец. hysteron – послідовне, proteron – попереднє) – 1. Стилістична фігура, пов'язана з таким порядком слів, який не відповідає логічній чи часовій послідовності описуваних подій... 2. Г. може бути не тільки стилістичним прийомом, але й логічною помилкою...» [Смельянова. – КРМ. – С. 136].

«Оригінальна чи складна фігура, яку іноді називають порушенням логічної послідовності, оскільки в звороті наступна подія, явище і т. д. ставляться перед тією, яка була раніше. Напр.: *Кличуть: кру-кру-кру. / В чужині умру. / Заки море перелечу, / Крилонька зітру* (Б. Лепкий)» [Леськів. – ПФ. – С. 41].

ГІФЕН – «(грец. *hyphē* – тканина, павутина) – поєднання двох лексем в одному складному, оригінальному слові. Здебільшого Г. має форму неологізма. Напр.: *Сідало десь у полі сонце велике, червоновишневе* (С. Васильченко)» [СТСФ. – С. 48].

«Приєм зумисного злиття окремих слів у одне складне слово: *Ах, Стрункодівчина, Русодівчина, Руходівчина, Теплодівчина в ажурній сукні* (М. Семенко)» [Мацько. – С. 435].

ГЛИБІННА СТРУКТУРА МОВНИХ ВИРАЗІВ – «абстрактна, недоступна для безпосереднього спостереження структура, на основі якої визначаються логічні, семантичні відношення між компонентами відповідних виразів» [Голянич. – С. 175].

ГОРИЗОНТАЛЬНИЙ КОНТЕКСТ. Див. **контекст горизонтальний.**

ГОРИЗОНТ СПОДІВАНОВОГО – «...пункт бачення, який окреслює читацькі можливості схоплення тексту як цілості і який є органічним елементом будь-якої інтерпретаційної ситуації та процесу оцінювання літературного тексту (за Г. Р. Яуссом)» [СЗД. – С. 601].

Те, «**чого** жде читач від твору, **що** в нім шукає, у **чому** його інтерес? ...«Горизонт сподіваного» залежить від таких чинників, як загальна культура реципієнта, його естетичний досвід, здатність розуміти «мову мистецтва»... Завдання тут полягає не в тому, щоб повизбирувати в тексті епітети, символи, метафори, стилістичні фігури та ін. (хоч і це важливо), а збагнути естетичні механізми творення, моделювання тексту, його глибину (підтекст), його горизонти (образний контекст)» [Білоус. – С. 23–24].

ГРА – «образ для динамічного, не фундаментального процесу творення значень. У ...книжці «*Homo ludens*» («Людина, яка грається») Йоган Гейзінг ввів поняття гри як метафору для характеризування діяльності культури або культури як діяльності. «Гра» – це динамічна і творча діяльність, обмежена в часі й просторі, яка втягує в себе все... Постмодерністська гра зі словами (тропи, каламбури, анаграми, літературні алюзії) та з граматичними правилами, книжками та об'єктами мистецтва рішуче уриває спробу спостерігача вчитати значення якоїсь праці і в такий спосіб вимагає, щоб він був свідомий своєї участі у творенні гри значення...» [ЕП. – С. 97].

«Різновид фізичної й інтелектуальної діяльності, позбавлений прямої практичної доцільності, що надає індивідові можливість самореалізації, яка виходить за межі його актуальних соціальних ролей. Г. – одне з ключових понять сучасної культурології» [Жбанков. – ПЕ. – С. 293].

«Форма вільного самовиявлення людини, котра передбачає реальну відкритість світові можливого й розгортається – як імпровізація, змагання або як вистава, репрезентація певних ситуацій, смислів, стану речей... Протилежністю гри є не «серйозність», а насильство... Різноманітність ігрових моделей розкривають герменевтика культури *Аверинцева*, онтологічна естетика *Гартмана*, теорія соціальних ролей *Морено*, концепція «мовних ігор» *Вітгенштейна*» [Сігов. – ФЕС. – С. 129–130]. Див. **гра слів, мовна гра**.

ГРАДАЦІЯ – «(лат. *gradatio* – поступове підвищення, посилення, від *gradus* – крок, ступінь) – розташування послідовно нагромаджуваних семантично близьких і / або синтаксично однотипних компонентів конструкції в напрямі поступового наростання, посилення або (значно рідше) спаду, послаблення (з відповідним наростанням або спадом інтонації) інтенсивності їх значення (*Прийшов, побачив, переміг*), а частіше – просто емоційно-експресивної характеристики всього висловлення» [Тараненко. – УМЕ. – С. 109; 757].

Наприклад, «...**градація висхідна** – розташування слів у порядку підсилення їх значення: *...І в'яне, сохне, гине, гине твоя єдина дитина* (Т. Шевченко). **Градація спадна** – розташування слів у порядку послаблення їх значення: *Тріснуло, струхло і стихло. Лиш шум все шумів рясношумний* (П. Тичина)» [СЛТ ГО. – С. 52].

«...Стилістична фігура, що полягає в нагнітанні засобів художньої виразності для підвищення або зниження їхньої емоційно-сислової значимості» [МФЕ. – С. 84].

«...Поступове наростання, що прямує до найвищої точки, або послідовне спадання, послаблення настрою, мотиву, опису тощо» [СТСФ. – С. 50].

ГРА СЛІВ – «використання звукової, лексичної, граматичної форми мовних одиниць (слів, їх окремих значень та частин, фразеологічних одиниць, синтаксичних конструкцій і т. п.) для

створення певних фонетико- та семантико-стилістичних явищ, що ґрунтується на зіставленні і переосмисленні, обігранні близькозвучних або однозвучних одиниць з різними значеннями: «*вибори без вибору*» – газетна замітка» [Тараненко. – УМЕ. – С. 107].

ГРАФОН – «(від грец. *graphō* – пишу) – фігура мови, що полягає у ...відхиленні від графічного стандарту і / або орфографічної норми. На фоні графічно стандартного і орфографічно нормативного тексту незвичайні, але мотивовані стилістичним контекстом написання (накреслення) слів (різні шрифти, розбивка, дефісація, введення в основний текст іншомовних знаків, написання великих літер... та інші графіко-орфографічні альтернативи), а також фігурні розміщення тексту на площині паперу – набувають прагматичного навантаження (експресивно-видільного, емоційно-оцінного, естетичного)» [Сковородников. – КРМ. – С. 145].

«Фіксація індивідуальних особливостей вимови... За формою звучання та за функційним навантаженням графони поділяються на: просторічні; діалектні; okazіональні ...(*хранцюзький (французький), ...драсте (здрастуйте), ...чамайдан (чемодан)*)» [Кочан. – С. 152 – 153].

Д

ДЕВАЛЬВАЦІЯ СЛОВА – «(від лат. *de* – префікс, що означає віддалення, припинення, і *valeo* – мати значення) – втрата дієвості, смислового навантаження слова, коли його вживають без урахування умов і завдань комунікації» [СКМ. – С. 16].

«Знецінювання слова через утрату ним природного, зумовленого мовною практикою зв'язку вираження (звукової та графічної форми) із змістом (лексичним значенням)... Д.с. починається там, де за словом не відчувається відповідне його змісту значення, не проглядає адекватний образ, а є лише риторика, мовний трафарет, штамп» [ЛСД. – С. 181].

ДЕВІАЦІЯ КОМУНІКАТИВНА – «збій у спілкуванні, недосягнення перлокутивного ефекту тощо, причиною яких є недостатня комунікативна компетенція адресанта, перш за все недотримання правил, максим, постулатів, конвенцій комунікативного кодексу.

Пов'язана зі специфікою комунікативної семантики та прагматичними чинниками» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 322].

ДЕВІАЦІЯ МОВНА – «мовні висловлення, у яких відбуваються різноманітні відхилення від норм функціонування мовної системи, не спричинені зміненими станами свідомості, патологіями» [ЛЕ. – С. 439].

«Помилка, неправильність, що виявляється на будь-якому рівні мови (фонетичному, лексичному, семантичному, синтаксичному, прагматичному та ін.)» [ВЛС. – С. 152].

ДЕДИКАЦІЯ – «вказівка перед початком твору імені адресата, якому автор присвячує його. Найчастіше виражає жест поваги, вдячності автора певній особі; інколи вказує на зв'язок мотиву твору або його задуму з творами адресата Д. чи факт спілкування з ним» [ЛСД. – С. 185].

ДЕЕТИМОЛОГІЗАЦІЯ – «(від лат. *de...* – префікс зі значенням віддалення, припинення, скасування, усунення і *етимологія*) – втрата словом етимологічної *мотивованості* внаслідок затемнення його семантичного і словотвірного відношення до мотивувального слова (кореня) і здебільшого його морфем, структури» [Тараненко. – УМЕ. – С. 133].

«Втрата словом своєї внутрішньої форми, тобто етимологічних зв'язків із спорідненими словами (відповідно й первинного значення)» [Кочерган. – ВМ. – С. 236]. Напр.: *сердитися* походить від *серце*, *уміти* – від *ум*, *столиця* – від *стіл*.

ДЕЙКСИС – «вказівна функція мовної одиниці, що передбачає локалізацію й ідентифікацію осіб, предметів, подій, процесів відносно просторового та часового контексту, який створюється актом висловлення й комунікантами... Д. забезпечує зв'язність тексту, є універсальним виявом прагматичної (дискурсивної) компетенції носіїв мови» [ЛЕ. – С. 112–113].

«Вказівка на учасників мовленнєвого акту, на предмет мовлення, ступінь віддаленості об'єкта, на його місце, часову локацію і т. д. Дейктична функція властива різним видам займенників, займенниковим прислівникам, часткам і прийменникам (*ти, мій, твій, ваш, цей, той, ось, ... зараз, тут, в ліс, із лісу*)» [ВЛС. – С. 155].

ДЕКЛАРАТИВ – «мовленнєвий акт, що проголошує або констатує певні явища реальності; категорія теорії мовленнєвих актів» [ШВТ. – С. 80].

«...Тип мовленнєвого акту, іллокутивна мета котрого – встановити відповідність між пропозиційним змістом повідомлення та реальністю» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 322].

ДЕКОДУВАННЯ (ДЕШИФРУВАННЯ) – «1) відновлення розуміння невідомої або забутої писемності чи мови; 2) розшифрування; читання тексту...» [СІС. – С. 351].

«Переведення адресатом змісту отриманого мовного повідомлення у звичні особистісні смисли» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 322].

ДЕКОМПОЗИЦІЯ – «операція розкладання мовного об'єкта на експліцитно виражені компоненти» [ШВТ. – С. 81].

«Виділення основи похідного слова або однієї зі складових основ складного слова як нового самостійного слова, наприклад, ім'я *Влад* походить від імені-комполита *Владислав*, *Даль* від *Далебор*» [СУОТ. – С. 76].

ДЕКОНСТРУКЦІЯ – «поняття, що окреслює ситуацію відношення до *тексту*, в межах якої *деструкція* поєднується з *реконструкцією* для подолання замкненого та «логоцентричного» характеру цього тексту. Д. як певний методологічний ракурс була запроваджена *Дерридою*... Д. постає фундаментальною ознакою філософії *постмодернізму*. Принциповим моментом Д. є її ретроспективний характер – вона є передусім стратегією не творення, а витлумачення вже існуючих текстів... У просторі культури постмодернізму Д. трактується і як креаціоністська стратегія, про що свідчить її розгортання не тільки в теоретичній, а й у художній формі. Поєднання Д. з реконструкцією вносить у Д. іронічне забарвлення, що робить її як теоретичним, так і художнім феноменом...» [Соболь. – ФЕС. – С. 145].

«Методологічний принцип аналізу тексту як комунікативного акту, що має розгалужену систему інтерпретаційних кодів за умови наявності одного адресатного коду»... «Типологія деконструкції як методології містить такі особливості: пошук інтердискурсивних елементів у тексті, розрізнення перцептивних і рецептивних змістів,

виявлення засобів репрезентації актуальності тексту тощо» [Кондратенко – С. 87; 86].

ДЕЛІМІТАЦІЯ (ДЕМАРКАЦІЯ) – «(нім. *Abgrenzung*, англ., франц. *delimitation*, польс. *demilitacja*, рос. *демаркация*, лат. *demilitatio*: *визначення меж і франц. demarcation*: *розмежування*) – обмежене використання нормативів художнього мовлення, жанрової і стильової специфіки літературних текстів. Вона стосується як окремих важливих елементів на зразок просодії, окремих сегментів вірша, що зумовлюють його внутрішню єдність, структурних складників прози чи драматургії, так і сформованих конкретно-історичних рухів – шкіл, стильових тенденцій, напрямів» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 265].

«Визначення меж поширення певного мовного явища. Так, для смислової структури багатозначних слів важливою є делімітація, розмежування окремих значень слова, що найчастіше виявляються в різних контекстних ситуаціях» [ВЛС. – С. 157].

ДЕМІНУТИВИ – «(лат. *deminutivum* – зменшувальне слово) – похідні іменники, що виражають значення зменшеності, яке здебільшого супроводжує ще і значення суб'єктивної оцінки: позитивної (пестливість – **коник**) або рідше негативної (зневажливість – **ідейка, гімнастик, дільце**); протилежне – **збільшувальні утворення**» [Клименко. – УМЕ. – С. 205].

«Слова, що виражають значення зменшення та переважно мають відтінки позитивної оцінки, пестливості (рідше – негативної оцінки й зневажливості), уживаються здебільшого в розмовному мовленні. Д. є формами суб'єктивної оцінки, лексичними та словотвірними синонімами. Значення зменшення передається за допомогою відповідних афіксів і має градацію кількох ступенів» [ЛЕ. – С. 114].

Демінутив – «онім, найчастіше ім'я, з пестливо-зменшувальним, переважно позитивним відтінком значення у певному контексті, яке створюється за допомогою окремого афікса чи групи афіксів, що виражають демінутивне значення; ...варіант імені, утворений за допомогою суфіксів суб'єктивної оцінки, напр.: *Андрійко, Андрійчик, Андрійцьо, Андрієчко, Андрунь, Андрусь, Андрусенько* і под.» [СУОТ. – С. 77].

ДЕНОТАТ – «у загальному, базовому розумінні – сутність, явище реального або ментального світу, що кодується мовним знаком»

[ШВТ. – С. 31].

«...Предмет чи явище навколишньої дійсності, з яким співвідноситься певна мовна одиниця; те, що можна назвати певним іменем» [СЛТ ГО. – С. 60].

«Зміст (сутність) мовного знака, що вказує на його предметну співвіднесеність. Денотатами є предмети, явища об'єктивної дійсності, події, процеси, які можна назвати, позначити певним словом» [ВЛС. – С. 157].

«Об'єкт позамовної дійсності, що співвідноситься з мовним знаком (онімом), мислиться під цією назвою у системі мови; часто замість терміна «денотат» вживають термін «референт»...» [СУОТ. – С. 77].

«Позначуваний предмет; об'єкт позамовної діяльності, який має на увазі мовець, коли говорить про нього» [СІС. – С. 339].

«Предмет або явище дійсності, яке служить об'єктом позначення для знака в процесі семіотичної діяльності; одне з ключових понять семіотики» [ЛСД. – С. 185–186].

«Предметна віднесеність лексичного значення слова в системі мови; клас предметів, виражений словом. На відміну від референта, має віртуальний характер» [ПСЛТ. – С. 85].

«Макрокомпонент семантичної структури мовної одиниці, який кодує узагальнене відображення особливостей і ознак класу однорідних об'єктів (типізованих предметів чи ситуацій) реального чи віртуального світу» [Алефіренко. – СПС. – С. 318].

«Екстралінгвістичний корелят сигніфіката»; «клас ідентичних предметів, об'єднаних у свідомості мовця визначеними (часто... інтуїтивно), сприйнятими і засвоєними в процесі вербальної діяльності ознаками» [Левицький. – С. 72].

«...Під денотатом, як правило, розуміють не конкретний, реальний предмет, про який ідеться у певній ситуації спілкування, а клас відповідних предметів, виділюваний носіями мов за найзагальнішими критеріальними ознаками» [СУЛМ П. – С. 108].

ДЕНОТАТИВНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА – «зміст слова, що вказує на його предметну віднесеність, позначений ним клас об'єктів. Д.з. протиставляється конотації, яка вказує на суб'єктивну думку мовця. Д.з. вичерпує собою лексичне значення (в нейтральній лексиці) або може бути об'єктивно-логічним компонентом лексичного значення слова (в експресивній лексиці)» [ПСЛТ. – С. 85].

«Мисленнєве відображення певного явища дійсності, поняття. Так, наприклад, слово *обличчя* має концептуальне значення «передня частина голови людини» [Кочерган. – ВМ. – С. 188].

ДЕНОТАТИВНИЙ – той, «який служить для вираження співвіднесення мовної одиниці з предметом чи явищем, указує на предмет безвідносно до його природних чи відмітних рис» [СЛТ ГО. – С. 60].

«Той, що пов'язаний з відсиланням свідомості мовця до предметів і явищ позамовного світу через називання їх певними мовними виразами. ...*Д. значення слова*» [УМ. – С. 46].

«Той, що «пов'язаний» із предметним рядом, або просто з категорією предметності, оформленою мовними засобами [Алефіренко. – СПС. – С. 156].

ДЕНОТАЦІЯ – «співвіднесеність мовного знака із предметним світом» [Алефіренко. – СПС. – С. 156].

ДЕСЕМАНТИЗАЦІЯ – «(від лат. *de...* – префікс із значенням віддалення, припинення, скасування, усунення, і *семантика*) – один із наслідків змін значення: ослаблення аж до повної втрати первісного більш чи менш конкретного або «наочного» значення слова чи морфеми. Напр.: розвиток модальності припущення на основі значення впевненості: *очевидно, мабуть* у значенні вставних слів» [Тараненко. – УМЕ. – С. 138].

«Звуження значення полягає в тому, що слово набуває більш вузького смислу внаслідок обмеження кола явищ, що ним називаються. Так, слово *чоловік* у давньоруській мові мало значення «людина», а в сучасній українській цим словом... називається тільки людина чоловічої статі, отже, воно звузило своє значення» [Лисиченко. – С. 37].

Десемантизація в ономастиці – «утрата основою назви свого початкового значення; Д. відбувається переважно при онімізації ...і трансонімізації...» [СУОТ. – С. 80].

ДЕСКРІПТОР – «метаінформаційна категорія для позначення ключових слів текстових документів (статей, монографій, звітів, інструкцій тощо), що визначають найважливіші топіки, відбиті в цих документах» [ШВТ. – С. 84].

ДЕСКРИПЦІЯ – «(лат. *descriptio* – опис) – мовна конструкція, що замінює власну або загальну назву предмета» [МФЕ. – С. 97].

«...Аналітичні або синтетичні описові одиниці, які здійснюють номінативно-референційну функцію власного імені та використовуються для класифікації денотата за певною (постійною / ситуативною, одиничною / комплексною) ознакою, виділяючи його з-поміж інших об'єктів. Напр.: *«Ці вже вайлуваті ловеласи», – показала разок зубів і помітила, що чоловіки за столом якісь підтоптані. Той і той, і той, що хрумкотить яблуком, і той із палевою краваткою, і повний брюнет, що важко дихає, поклавши біля ноги ковіньку, і худий жовтляк, у якому ледь тримається дух. Тільки молодик у костюмі кольору маренго... Єдиний, здається, на кому нема печаті приреченості»* (В. Даниленко «Місто Тіровиван»); «Термін **«дескрипція»** у науковий обіг було введено Б. Расселом, який розумів її як «те, що відноситься до чогось...», тобто якийсь невідомий чи конкретний об'єкт, якому притаманні певні ознаки. Учений виділяв два різновиди дескрипцій – **визначені** («*the so-and-so*») і **невизначені** (або неоднозначні, «*a so-and-so*»), чітко розмежовуючи власні назви і **дескрипції**, або денотативні (називні) вирази, які він кваліфікував як загальні назви та іменні словосполучення типу *людина, ця людина, кожна людина, теперішній король Англії, центр Сонячної системи* тощо (Б. Рассел). Денотативні фрази можуть називати один цілком визначений предмет (напр., *теперішня королева Англії*), тоді вони є **визначеними** (одичними, індивідними) **дескрипціями**» [Бабій. – ХТСО. – С. 176; 164].

ДЕСТРУКЦІЯ – «мовностилістичний прийом, пов'язаний із внутрішньотекстовими суперечностями свідомого характеру... Це не тотальне порушення структури або змісту тексту, а особливий тип цієї структури (або змісту), що подібно до прийомів «шокової терапії» впливає на адресата: внутрішньотекстові суперечності, скеровані на відображення специфіки еkleктичної реальності...» [Кондратенко. – С. 87].

Н. В. Кондратенко на матеріалі українського модерністського і постмодерністського тексту виокремлює *«формально-синтаксичну, власне синтаксичну, графічно-знакову, структурно-семантичну, комунікативну»* деструкції [Кондратенко. – С. 89–113]. Напр.: *Ми – атомні заложники прогресу, / Вже в нас нема ні лісу, ні небес, / Так і живем: од стресу і до стресу, / Абетку смерті маємо –*

АЕС (Л. Костенко).

ДЕФОРМАЦІЯ ІДІОМИ – «фігура мови, що виникає шляхом порушення семантичної монолітності фразеологічного зрощення через повернення одному зі слів його первинного значення. Напр.: *І було мені так: ранок, вечір – одне. / Соломинка, яка тримала мене, / Стала тоншою за соломинку* (В. Герасим'юк)» [Леськів. – ПФ. – С. 48].

ДИГРЕСІЯ – «(лат. *digression*, від *digredior*: відходжу, відхиляюсь) – відхилення від основної теми певного наративу, запровадження оповідей, пов'язаних з нею опосередковано або автономних. Д. представлена авторськими чи ліричними відступами, ретардаціями, вставними новелами, спогадами, документами тощо» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 278].

«Стилістичний прийом миттєвого відхилення від теми, викладу для того, щоб слухачі відпочили від інтелектуального чи емоційного напруження (може бути жарт, примовка)» [Мацько. – С. 436].

«Дигресію можна класифікувати як логічну помилку або ж мовленнєвий прийом, який використовується з метою «заплутування» адресата, відволікання його від основної думки і т.д.» [ВЛС. – С. 174].

ДИЗ'ЮНКЦІЯ – «(лат. *disjunction* – роз'єднання, розрізнення) – логічна операція, яка за допомогою сполучника «або» об'єднує два чи більше припущень, міркувань, що сприяє появі нового складного судження. Напр.: *Така честь, як собаці в ярмарок: або всюди ганяють, або хазяїн до воза прив'яже*» [СТСФ. – С. 50].

«Стилістична фігура, синтаксична конструкція, яка, на відміну від ад'юнкції, полягає у нанизуванні крайніх, паралельних сегментів тексту – анафори, епіфори, симплоки, синонімічного ряду тощо» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 280].

ДИСКРЕТНІСТЬ – «переривистість, пропуск яких-небудь мовних елементів... Дискретність часто використовують як прийом композиційної структури тексту: спочатку, наприклад, описується якийсь епізод із дитинства героя, а потім – діяльність героя у зрілому віці» [ВЛС. – С. 177].

«Дискретність дискурсу – категорійна ознака комунікації, яка представляє роздільність у часі та/або у просторі фаз породження та

сприйняття повідомлення» [ЛЕ. – С. 120].

«Дискретність тексту – членованість тексту на окремі елементи, кожен із яких є складником цілого і водночас постає відносно автономною частиною» [Єщенко. – С. 247]. Див. **членованість тексту**.

ДІСКУРС – «(франц. discours – промова, виступ, від лат. discursus – бесіда, розмова) – 1. Одиниця спілкування, більша за речення, в якій наявні міжреченнєві зв'язки забезпечують цілісність і зв'язність висловлювання, логічне розгортання думки. 2. Висловлення як безпосередня мовна діяльність, що реалізується у конкретній життєвій ситуації, у певній формі спілкування, поведінки, міміки, жестів, настрою мовця, а також у характерних соціокультурних, психолінгвальних умовах, коли на перший план виступає соціальна роль мови. 3. Текст (письмовий і усний), об'єднаний наскрізною ідеєю, одним мотивом; розглядається у широкому контексті його творення і сприймання, тобто відбиває національно-культурні, соціальні, психічні умови авторської мовотворчості» [Єрмоленко. – УМЕ. – С. 142].

«1) Зв'язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників – онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо..; 2) замкнена цілісна комунікативна ситуація (подія), складниками якої є комуніканти й текст як знаковий посередник, зумовлена різними чинниками, що опосередковують спілкування й розуміння (соціальними, культурними, етнічними і т. ін.); 3) стиль, підмова мовного спілкування; 4) зразок мовної поведінки в певній соціальній сфері, що має відповідний набір змінних» [ЛЕ. – С. 120–121].

«Мовлення, занурене в соціальний контекст (із цієї причини поняття «дискурс» рідко використовується стосовно древніх текстів). Дискурс не є ізольованою текстовою чи діалогічною структурою, бо набагато більшого значення в його рамках набуває паралінгвістичний супровід мовлення, що виконує ряд функцій (ритмічну, референтну, емоційно-оцінну та ін.)» [Усманова. – ПЕ. – С. 240].

«Тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних,

психологічних тощо) чинників, які визначаються колом «форм життя», залежними від тематики спілкування. Складниками дискурсів є мовленнєві жанри і мовленнєві акти» [Бацевич. – НЛП. – С. 13].

«Зв'язний текст у сукупності з ...прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; текст, взятий у подієвому аспекті», «це мовлення, «занурене в життя» (Н. Арутюнова); він невіддільний від паралінгвістичного супроводу мовлення, від «форм життя», зафіксованих у ньому, тобто в його структурі окреслюють референційну, емоційно-оцінну, іллокутивну й пресупозиційну буттєвості; дискурс може розглядатися і через призму семіотичного процесу, тому все, що стосується цього процесу, розташовуючись на синтагматичній осі мови, стає дотичним до нього; маніфестуючись через дискурсивну практику, насамперед мовну, дискурс стає синонімом поняття «текст» (А. Греймас); дискурс іноді ототожнюють із висловлюванням, у якому окремі фрагменти-фрази з'єднані між собою його інтенційністю й цілісністю, або розглядають за аналогом фразових граматик, де акцентується не стільки когерентність макротексту, скільки «дискурсивні послідовності» – окремі ланки в структурі цілого (А. Греймас)...

Як міждисциплінарний об'єкт знання, як «мова у мові» (Ю. Степанов) дискурс характеризується багатовекторністю підходів у його інтерпретації: за родо-видовим співвідношенням закодованої інформації чи характером розгортання відбитої в ньому ситуації, за аналогією до підходів у виділенні функціональних стилів, за напрямками дослідження різновидів мовлення, за опозиційністю пов'язаних із ним таких величин, як об'єктивне – суб'єктивне, експліцитне – імпліцитне, ігрове – серйозне, «доросле» – «дитяче», реальне – ірреальне та ін. Розрізняють дискурси науковий, соціальний, розмовний, діловий, а також міфологічний, історичний, філософський, культурологічний, літературознавчий, фольклорний, психологічний, соціологічний, етнологічний, розповідний (нарративний) та ін., виділяється і середньовічний, античний, архаїчний, модерний, постмодерний, політичний, «виборчий» (пов'язаний з виборами), «оцінний» та інші дискурси... Отже, **дискурс – це текст у динаміці, з урахуванням усіх можливих (прагматичних, психологічних, етнологічних, соціокультурних тощо) змістотвірних чинників; це**

актуалізований текст, що сприймається як складна комунікативна подія, невіддільна від концептуальних баз автора й мовця – дешифрувальника, їх прагнень і цілей, їх пресупозиційного і ментального фонів» [Голянич. – ВФД. – С. 39–42].

«Мовленнєва репрезентація комунікативного акту, що є відбиттям певної ситуації об'єктивної дійсності й містить вербальний компонент, яким є текст, та невербальні компоненти, які впливають на створення та розуміння тексту»; «Дискурс = текст + комунікативна ситуація» [Кондратенко. – С. 40; 44]. Див. **дискурс прямий**.

ДИСКУРС ПРЯМИЙ – «тип дискурсу стосовно висловлень персонажа, в якому висловлення або думки персонажа даються чи цитуються так, як (припускається) персонаж сформулював їх, на протигагу до непрямого дискурсу: пор. «Пилип сказав: «Я роблю це» і «Пилип сказав, що він робив це» [НС. – С. 114].

ДИСКУРСИВНА ПРАКТИКА – «використання мови в межах сфери спілкування якоїсь соціальної чи професійної групи при обговоренні відповідної цій сфері проблеми з огляду на стереотипний заданий спосіб бачення дійсності за умови забезпечення групової ідентичності. Д.п. є результатом панування дискурсу, мови над людиною, залученою до певної сфери спілкування й кола комунікантів цієї сфери» [ЛЕ. – С. 123].

ДИСКУРСИВНИЙ ЧАС І ПРОСТІР – «час і простір комунікативної ситуації. Усна спонтанна комунікація описується в термінах «тут і зараз», її дискретність незначна, але наявна, адже режим породження повідомлення мовцем передує адресатному режиму інтерпретації... Д.ч і п. має три режими: час і простір породження (створення) тексту (авторський); час і простір описуваних подій у тексті і режим інтерпретації тексту читачем... Д.ч. і п. треба відрізняти від хронотопу (термін М. Бахтіна) – вияву текстової категорії континууму, тобто тексту та простору описуваних у тексті подій. Хронотоп є лише одним із режимів Д.ч. і п.» [ЛЕ. – С. 124].

ДИСКУРСИВНІСТЬ – «спеціальний термін постмодерністської філософії, уведений для фіксації автохтонної процесуальності, дискурсивних практик..., які демонструють, будучи не обмеженими

соціокультурними нормами і заборонами, безмежний креативний потенціал... смислопородження...» [Можейко. – ПЕ. – С. 237].

«Здатність художнього тексту «занурюватися в життя», репрезентувати комунікативну ситуацію, виступаючи її органічним елементом» [Кондратенко.– ВЛУ. – С. 321].

ДИСКУРСОЛОГІЯ – «мовознавча дисципліна, представлена методологічно й теоретично різноманітними течіями, лінгвістичними школами й окремими дослідженнями, спрямованими на всебічний опис і характеристику мовленнєвого спілкування людей у специфічних і стандартних комунікативних ситуаціях з урахуванням соціальних, культурних, когнітивних, психологічних, етнічних й ін. чинників. Об'єктом Д. є різноманітні дискурсивні практики мови, а предметом – організація дискурсу» [ЛЕ. – С. 124].

«Крос-дисципліна, що спеціалізується на вивченні різноманітних форм і видів дискурсу» [СТД. – С. 8].

ДИСОНАНС – «[франц. *dissonance* < лат. *dissono* – недоладно, негармонійно звучу] – 1. У віршуванні – неповна *рима*, побудована на збігові приголосних при частковій або повній розбіжності голосних. Напр.: *Будьте безумні – не зумні* (П. Тичина). 2. Брак у чомусь гармонії, невідповідність чийхось слів або поведінки настроям, переконанням, що панують у певному середовищі» [МФЕ. – С. 101].

«Неблагозвучність у віршованому тексті, зумовлена вимогами віршового розміру, збігом приголосних» [ЛСД. – С. 197].

ДИСТРИБУЦІЯ – «сукупність контекстів, оточень, релевантних для вживання певних мовних одиниць» [ШВТ. – С. 94].

«Сукупність («клас») усіх оточень (контекстів) мовної одиниці» [СЛТ. – С. 137]

«...Сума всіх оточень, у яких виступає певна мовна одиниця (фонема, морфема, слово), бо кожна з них (крім речення) має більш чи менш обмежену здатність поєднуватися з іншими подібними до неї одиницями, одиницями того ж рівня мовної системи» [СЛТ ГО. – С. 63].

«Узагальнена сукупність усіх оточень, у яких трапляється одиниця мови – фонема, морфема, слово і т.д., на відміну від оточень, у яких вона трапляється не може» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 355].

ДИСФЕМІЗМ (ДЕФЕМІЗМ, КАКОФЕМІЗМ) – «троп, що полягає в заміні звичайної, нейтральної назви грубим, вульгарним словом або висловом з метою приниження об'єкта її позначення, для емоційного підсилення та увиразнення висловлення; іноді це є виявом мовної бравади, прагненням епатувати слухача: ...стосовно людини (змія, паща, кубло, здохнути, не гавкай)» [Тараненко. – УМЕ. – С. 143]. Пор.: *Ми хочем тиші, хочем храмів. / Ми хочем музики й садів. / А всі залежимо від хамів, / від хрунів, хряків і вождів* (Л. Костенко).

«...Стилістична фігура, представлена грубою, вульгарною номінацією особи, істоти з метою її приниження й увиразнення мовлення шляхом надання нейтральному знакові негативного змісту» [ЛЕ. – С. 131].

«...Троп, протилежний *евфемізму*, який полягає у вживанні грубого, вульгарного, фамільярного слова або вислову замість стилістично й емоційно нейтрального. Напр.: ...*Янус часу з мордами двома...* (І. Драч). Д. використовують для сатиричного або іронічного забарвлення» [МФЕ. – С. 103].

«Різновид метонімії, який полягає в заміні літературного нормативного слова чи вислову згрубілим, образливим, лайливим. Напр.: *Дурний сватає, а розумний заміж бере*» [СТСФ. – С. 53–55].

«Д. поширений у ліриці як один із прийомів іронії, ...більш вживаний у гумористичних та сатиричних жанрах» [ЛСД. – С. 198].

ДИТЯЧА ЛЕКСИКА – «слово, характерне для мови дітей раннього віку, утворене за допомогою деформації звичайних слів або звуконаслідування, алітерації, напр., *папа* – хліб, *жижа* – вогонь, *дюдя* – холодно, *моня* – молоко й т.ін.» [МФЕ. – С.104].

«Фонетично спрощені експресивно забарвлені слова, якими спілкуються з дітьми раннього віку, напр.: *бі-бі* (машина), *ляля* (дитина), *руця* (рука)» [СУМ Ф. – С. 274].

ДИХОТОМІЯ – «у загальному значенні – поділ цілого на дві частини; в логіці – поділ за ознакою суперечності. Основою поділу виступає наявність чи відсутність деякої ознаки (а не її зміна...). У результаті дихотомічного поділу родового поняття (А) отримують два видові поняття (Х і не-Х), що перебувають у відношенні суперечності і є підпорядкованими поняттю (А)... Результатом дихотомічного поділу, напр., обсягу поняття «речення» можуть бути поняття «розповідне речення» і «нерозповідне речення»... Будь-який

дихотомічний поділ є двочленним, але не кожний двочленний поділ є дихотомічним...» [ФЕС. – С. 157].

«Прийом Д. застосовується і в літературознавстві, зокрема, коли йдеться про членування художнього твору на зміст і форму, що аргументував Арістотель («Поетика»)» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 286].

ДІАЛЕКТИЗМ – «позанормативний елемент літературної мови, що має виражену діалектну віднесеність. Розрізняють Д. акцентуаційні, фонетичні, словотвірні, граматичні, лексичні, семантичні, фразеологічні... (*война, хтіти, меї, свеї, рихметика, баче, просе, до його, тайстра* (торба), *чудно* (незручно), *ні долів – ні берегом – ні водов*)» [Гриценко. – УМЕ. – С. 146].

Діалектизми – «слова або словосполучення, характерні для мови певних територій. Напр.: *я му ходити – ходитиму, вуйко – дядько, кибель – відро, когут – півень, пор'ядок – порядок*. Д. вживаються в художній літературі зі стилістичною метою (для відтворення місцевого колориту, мовної характеристики персонажів тощо)» [УМ. – С. 49].

«...Слова, словосполучення, які властиві говіркам і які використовують для змалювання місцевого мовного колориту, особливостей лексики персонажів. Напр.: *Цур же йому!.. А тим часом / Кете лиш кресало / Та тютюну, щоб, знаєте, / Дома не журилось* (Т. Шевченко)» [СТСФ. – С. 57].

ДІАЛЄКТНЕ СЛОВО – «...у словнику – це літературне слово з територіальним і письменницьким «портретом», а *діалектне слово в тексті* – це стилема, експресема, засіб художньо-образної конкретизації» [Бибик. – С. 112].

ДІАЛОГ – «...одна з двох типологічних форм мовлення (див. також *Монолог*); така ситуативно-композиційна форма мовлення, коли мовець і слухач перебувають у безпосередньому словесному контакті, а самий комунікативний процес становить активну мовленнєву взаємодію: висловлення (репліки) одного змінюються висловленнями (репліками) другого, мовець і слухач весь час міняються ролями. Кількість учасників мовленнєвого процесу – два, іноді кілька (полілог)» [Баранник. – УМЕ. – С. 151].

«Форма мовлення, ситуативно зумовлене спілкування двох або кількох (полілог) осіб, комунікативні ролі яких інверсуються (мовець

стає адресатом, адресат перетворюється на мовця, адресатом якого є перший мовець), за умови визнання учасниками спілкування спільної мети й напрямку комунікації... Висловлення у Д. названі репліками, або комунікативними (інтерактивними кроками (ходами)). У теорії мовленнєвих актів Д. визначають як упорядковану зміну актів мовлення. Важливість вивчення Д. під кутом зору цієї теорії зумовлена наявністю в ньому, на відміну від монологу, мовленнєвої дії відповіді, що експлікує перлокутивну реакцію мовленнєвого акту адресата першої репліки, перетворивши його на мовця» [ЛЕ. – С. 134–135].

«У загальному розумінні – подовжений мовний комунікативний акт, обмін репліками, в якому беруть участь дві особи. У теорії мовленнєвих актів діалогом називають «впорядковану зміну мовленнєвих актів», наприклад, дискусію, обговорення, отримання або передачу чогось, обмін посланнями, розповідь тощо» [ШВТ. – С. 94].

«Зображення (драматичне за типом) усного обміну, що залучає двох чи кількох персонажів» [НС. – С. 35].

«Один із типів організації усного мовлення (поряд із монологом), який за своєю формою є розмовою двох або декількох (полілог) осіб. Кількість осіб у Д. – питання неістотне, бо діалогічність мовлення закладена у самій природі мови як засобу спілкування. Д. може вести одна особа (т. зв. внутрішній Д. – розмова з самим собою) або більше двох осіб. Головною метою виникнення Д. має бути усвідомлення опозиції «Я – Ти» на тлі «інших» [ЛСД. – С. 199].

«...Відношення, взаємодія різних якостей, що породжує нове; у ньому виявляється сутність, яка не має орієнтації лише на певну сферу чи окремий текст; діалог невіддільний від розвитку...подієвості, здатної (завдяки своїй поліфонічності) імплікувати новий зміст...» [Голянич. – ВФД. – С. 49].

«У художній оповіді – це композиція з типових форм вираження теми, її типового емоційно-експресивного наповнення, ритмомелодики висловлення». Діалоги «мають велику драматизовану силу, оскільки в цих стилізованих типах уснорозмовної мови прямо засвідчене багатоголосся прозового тексту, що контрастує з непрямою мовою, до того ж діалогічний ряд як компонент текстового цілого забезпечує розвиток теми, рухає словесну дію. Моделі реальної мовної комунікації в діалогічному контексті зазнають

художньо-естетичної трансформації. У діалозі типізована чи індивідуалізована мова персонажа / персонажів виступає одним із способів зображення характерів» [Бибик. – С. 215; 22–23].

Виділяють такі види діалогу:

«АРГУМЕНТАТИВНИЙ – тип комунікації, мета якої вплинути на свідомість адресата за допомогою мовних виразів, організованих відповідно до прийнятих у певній культурі та мові принципів переконання..; ФАТИЧНИЙ – діалог, спрямований на тривале спілкування, на підтримку мовного контакту у разі відсутності суттєвого інформаційного обміну» [ШВТ. – С. 34; 321];

«ЕКСТРАВЕРТНИЙ – діалог, орієнтований на співбесідника; ІНТРОВЕРТНИЙ – діалог, що передає самовираження автора без урахування інтересів слухача або читача; ІНФОРМАЦІЙНИЙ – формальний діалог, інформаційно незалежний, не пов'язаний із сюжетом тексту; КОНТАКТНИЙ – діалог, що передбачає початок або саме спілкування без певної мети; СЮЖЕТНИЙ – діалог, за якого автор ніби створює драматизм у зображуванні, діалогічну напругу, в основі якої – семантико-стилістичне зміщення, певна суперечність між репліками (або репліками і текстом)» [Єщенко. – С. 247];

ПОЛІФОНІЧНИЙ – «стилізована розмова трьох і більше мовців. Нерідко в художній оповіді він виконує загальну функцію емоційно-оцінного центру сюжету. Це поліголоси-оцінки, думки-узагальнення тощо» [Бибик. – С. 226].

ДІАЛОГІЗАЦІЯ ОПОВІДІ – «засіб створення поліфонізму художньої мови, багатоманіття смислових та ритмоінтонаційних планів ефекту живомовності. Місце монологічних розповідей, описів, роздумів автора чи персонажів визначають художньо-естетичні принципи створення прозового континууму. Прозове багатоголосся, внутрішній динамічний поліфонізм здатні створити й монологічні за зовнішніми ознаками структури тексту» [Бибик. – С. 35].

ДІАЛОГІЗМИ / ДВОГОЛОССЯ – «терміни, які М. Бахтін використовував у двох значеннях. По-перше, двоголосся є прикметою всякого мовлення, бо жодне висловлювання не існує в ізоляції, йому притаманна інтенційність чи адресованість. По-друге, термін *двоголосся* стосується досліджень великих прозових жанрів. Тут двоголосся є висловлюванням, що містить так звані «сліди цитування» [СЗД. – С. 603].

«Діалоги у поєднанні з іншими риторичними фігурами, що використовуються в монологічному мовленні для створення діалогічного ефекту. У структуру діалогізмів, як правило, включаються діалоги у формі прямої чи непрямої мови, а також авторські коментарії (ремарки)» [ВЛС. – С. 172].

«Удавана розмова ліричного героя із самим собою, яка розкриває потаємний плин думок, пов'язаних із власним становищем, виходом зі складної ситуації, пошуком істини» [СТСФ. – С. 57–58].

ДІАЛОГІЧНА ЄДНІСТЬ (ДІАЛОГІЧНА СИНТАГМА) – «будь-яка пара реплік, що перебувають у такому структурно-смысловому зв'язку, коли попередня репліка зумовлює наступну... Кожне нове висловлення лише продовжує діалог, а все сказане до цього творить інтерпретаційну рамку для наступного висловлювання» [Лагутін. – С. 10].

Ця одиниця «здебільшого описується у термінах двох реплік: репліки-стимула і репліки-реакції... У структурному плані діалогічна єдність містить два компоненти: перший... – висловлення у позиції **преформи**, а другий – висловлення у позиції **репліки**. Преформа відкриває діалог, визначає відповідну контекстну матрицю для репліки, що повинна заповнити преформу належним матеріалом – інформацією у відповідній формі. Згодом репліка може перетворитися у преформу для наступної репліки, що створює діалогічний ланцюжок» [Загнітко. – ОД. – С. 52].

ДІАЛОГІЧНІСТЬ – «дослідницький принцип лінгвістики тексту, теорії мовної комунікації, що ґрунтується на концепції Д. гуманітарного пізнання російського філолога М. Бахтіна... Виходячи з його концепції, можна виокремити кілька аспектів Д. Першим... є *гносеологічний*, який відтворює діалогічні відношення суб'єктів комунікативного акту (комунікантів) із інтеріоризованим буттям у процесі сприйняття й пізнання навколишнього світу та соціуму. Співіснуючи зі світом дійсності та пізнаючи його, людина діалогізує з ним... Другий аспект Д. (*мовний*) представляє взаємодію людини й мови, виходячи із природи мови як конвенційної символічної системи, що фіксує результати концептуалізації й категоризації представниками певного етносу навколишнього рефлексивного досвіду... Третім аспектом Д. є *культурно-історичний*, що полягає у взаємодії комунікантів і тексту із семіотичним універсумом культури,

який розвивається в часі і в просторі... Четвертий аспект Д. – *комунікативний* – представлений взаємодією адресанта або текстового втілення позиції автора (автора-функції) і його програми адресованості з адресатом (читачем)...» [ЛЕ. – С. 136–139].

«Комплекс комунікативно-прагматичних параметрів, що... становлять специфіку діалогового акту, зв'язок та співвідношення реплік за іллокутивними функціями та багатьма іншими ознаками» [ШВТ. – С. 99].

«Принцип текстотворення..., який... передбачає настанову на інтерактивну взаємодію на всіх рівнях: автор – текст, читач – текст, автор – читач, текст – текст тощо» [Кондратенко. – С. 58].

«Властивість тексту, яка розкриває соціальну сутність мови в цілому і тексту зокрема, характеризує комунікативно-прагматичну природу тексту і реалізується різними засобами, способами та формами, що залежать від лінгвістичних та екстралінгвістичних засад комунікації, необхідним мінімальним та обов'язковим компонентом якої є експліцитний адресант (автор)» [Синиця. – ДНТ. – С. 60].

ДІАФОРА – «(від грец. *diaphora* – різниця, відмінність) – стилістична фігура (...риторичний прийом), що полягає у повторі слова чи словосполучення у вузькому контексті в різних, хоча і не різко контрастних значеннях. Оскільки цей повтор здійснюється в доволі вузькому контексті (одного речення або близько розташованих речень), переосмислення повтореного слова може бути розцінене як одночасне відхилення від двох норм – логічної (порушення закону тотожності) та мовної (порушення смислової однозначності слова в мікроконтексті). Тому Д. можна розглядати як синкретичний, стилістико-паралогічний риторичний прийом» [Сковородников. – КРМ. – С. 160–161]. Напр.: *Тепер дивись на Україну. От. Дивись* (Л. Костенко).

«Стилістичний прийом, побудований на використанні у невеликому контекстному відрізку одного й того ж слова в різних його значеннях. Найчастіше цей термін використовується для створення комічного ефекту» [ВЛС. – С. 174].

ДІЕГЕЗИС – «у лінгвістиці тексту різновид текстової референції як відмова від зв'язку тексту з дійсністю й орієнтація на створення уявних, неправдоподібних й імітованих текстових світів згідно із задумом та естетичною концепцією автора. Д. протиставлений

мімезису – орієнтації тексту на правдоподібність» [ЛЕ. – С. 140].
Див. **мімезис**.

ДОМІСЕЛ – «народжена творчою уявою письменника, художньо трансформована дійсність. Д. – дофантазовування, додавання до того, що насправді існувало чи існує, чому є документальне чи якесь підтвердження; він полягає в художній трансформації письменником відомого факту через діалог, пейзаж, портретну характеристику тощо. Д., будучи допоміжним інструментом, стосується деталей, штрихів, на відміну від вимислу – фактично певного придумування істотного, визначального у творі» [ЛСД. – С. 205–206].

«Різновид фантазії, логічно вмотивований здогад, процес остаточного освоєння осмислюваного матеріалу, не підкріпленого прикладами. Іноді вживається як синонім до слів «вимисел», «вигадка», «уява», інколи застосовується як заміна вимислу (А. Бандура); ці терміни можуть семантично розмежовуватися» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 294–295].

ДОМІНАНТА ЕМОЦІЙНО-СМИСЛОВА – «система когнітивних та емотивних уявлень автора – як особистості – про світ, квінтесенція авторського смислу, що визначає мовну системність тексту на всіх рівнях – лексичному, стилістичному, синтаксичному, структурному (морфологічному) – і систему його художньо-образних засобів» [Белянін. – С. 298].

ДОМІНАНТА ІДІОСТІЛЮ ПИСЬМЕННИКА – «комплекс когнітивних, емотивних та естетичних еталонів, характерних для особистості, які слугують психічною основою метафоризації і вербалізації картини світу у художньому творі (В. П. Белянін, Я. Мукаржовський, Р. О. Якобсон) і детермінуються системою особистісних цінностей» [Дойчик. – С. 8].

«...Ті визначальні риси, які виділяють індивідуальний стиль з-поміж інших, допомагають найяскравіше виразити... творчу особистість» [Кухар-Онишко. – С. 50].

Д.і.п. «характеризує ту особливість індивідуального стилю, яка переважає за частотністю прояву, за функціональним значенням у творах... письменника (використання ритміко-метричних конструкцій, алюзій, невласне прямої мови, іронії тощо)» [ЛСД. – С. 206].

ДОМІНАНТА СТИЛЮ – «найзагальніша ознака стилю, яка реалізується в конкретних виявах лексичних, граматичних, текстових одиниць» [УМ. – С. 53].

«Характерний тому чи іншому функціональному стилю головний принцип відбору мовних засобів і їх текстової організації, зумовлений базовими *екстралінгвальними стилетвірними факторами*, що формує унаслідок цього специфіку функціонального стилю» [Кожина. – СЕСрм. – С. 180].

«...Одне зі стилістичних понять, що у низці однотипних мовних одиниць є носієм основного значення і підпорядковує собі всі інші змістові й стилістичні значення: *Україна – рідний край, рідна земля, Вітчизна, Батьківщина, барвінковий край*» [Мацько. – С. 436].

ДОМІНАНТА ТЭКТУ ХУДОЖНЬОГО – «стрижневий критерій певного художнього твору, стильової специфіки автора або стильової тенденції, школи чи напрямку, що визначають їхні концептуальні засади. Виступаючи провідним елементом художнього твору, Д. підпорядковує собі інші його складники. Вона може бути композиційною, пов'язуючи структурні елементи будови твору залежно від його жанрової основи (наприклад, у ліричному вірші головним вважається вираження переживань, у прозі – фабула). Відома також стилістична Д., втілена в будь-якому елементі твору, що набуває визначального характеру: монологічне мовлення у ліриці, спосіб функціонування слова через тропи, застосування риторичних фігур, використання версифікаційних можливостей у твердих строфічних формах або у верлібрах тощо. Вживається у системі провідних стилів, характеризує специфіку ідіостилу, частотність прояву художніх засобів, функціональне забезпечення певних метрично-ритмічних конструкцій, інтертекстів, прийоми зображення у конкретних літературних творах» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 295].

«Ключовий у літературному зразку смислообраз, що є своєрідним «центром притягання» (атрактором у синергетичній терміносистемі) ментальної сфери автора й читача, а також знаків різних рівнів художньої цілісності. ...Це – закладений інтуїтивно письменником образ, мотив, сюжетний, композиційний і т. ін. елемент, який кристалізується лише в динаміці його рецептивно-комунікативного розгортання» [Луцак. – С. 27–28].

ДОМІНАНТИ ЕТНОКУЛЬТУРНІ – «відносно стійкі ...мотиваційні установки (ієрархія мотивів і установок), які домінують в етносоціальних співтовариствах (групах), формуючи потреби їх представників і визначаючи основні соціокультурні параметри їх самоорганізації... Е.д. комплексно (семіотично) виражені у структурі й змісті стереотипу поведінки, що переважає, ...функціонують у вигляді ідеалів (концептів, ідеальних конструктів), можуть бути результатом рефлексії і (або) виступати предметом рефлексії авторів...» [Шапошникова. – С. 28].

ДОМІНАНТИ КОГНІТИВНІ – «особливі ментальні утворення, які відповідають індивідуальним особливостям творення мовної картини світу автора тексту / учасника дискурсу». Вони «відображають систему когнітивних трансформацій, реалізованих індивідуальною мовною свідомістю за моделлю «слово» – «текст», а також – «вертикальну» систему трансформацій елементів тексту через рівні мовної абстракції (когнітивні ряди слів, когнітивні конфігурації, висловлювання, фрагменти тексту)». Саме так «відбувається «граматична резервація» і наповнення смислами трьох когнітивних груп: номінативної, предикативної і дейктичної, які створюють усі структурно-семантичні різноманіття висловлювань літературної мови...». У межах цих груп можна виокремити три типи домінант:

1) **«НОМІНАТИВНІ ДОМІНАНТИ** – відображають світ у вигляді номінативів і / або номінативних конструкцій (відповідно, текст із номінативною домінантою містить набір висловлювань, репрезентованих номінативними конструкціями, які виконують смислетвірну функцію);

2) **ПРЕДИКАТИВНІ ДОМІНАНТИ** – скеровані на вираження ідеї діяльності, часової мінливості або зміни подій (вони характерні для наративного і ненаративного текстів, утворюючи стилістичний ефект розповіді там, де вона фактично відсутня);

3) **ДЕЙКТИЧНІ ДОМІНАНТИ** – вказують на текст, контекст, його елементи, діячів, автора, читачів, спостерігачів (якщо це можливо), зовнішні (ситуативні) обставини тощо (вони мають широкий стилістичний та синтаксичний потенціал, надають «вторинного» за логічною предикацією смислу висловленню, створюючи у мовній ситуації недомовленість, замовчування, двозначність)» [Сулимов. – С. 45–46].

ДОМІНАНТИ КОНЦЕПТУАЛЬНІ – «опорні точки» лінгвокультури, вербалізовані смисли середовища побутування етносу, його життєвого досвіду; цінності, втілені в духовні ідеї, позначені словом з високим ступенем узагальнення. Іноді їх називають «ключовими словами культури» [Приходько. – С. 148–149].

ДОМІНАНТИ КУЛЬТУРНІ – «...найважливіші для певної культури смисли, ...сукупність яких і утворює відповідний тип культури, що підтримується і зберігається в мові.., концепти лінгвокультури» [Карасик. – С. 118].

ДРАМА – «літературний рід, який змальовує світ у формі дії, здебільшого призначений для сценічного втілення» [ЛСД. – С. 207].

«Твір художньої літератури, який життя й характери героїв, гострі конфлікти розкриває через розмови дійових осіб (монологи, діалоги, полілоги) і призначений для сценічного втілення. Має індивідуалізовану мову персонажів і сценічні засоби» [Мацько. – С. 436].

«Специфічний тип художнього тексту, який має свої структурно-мовленнєві особливості, зумовлені його прагматичною заданістю; для драматичного твору характерний рух від упорядкованої просторово-часової та причиново-наслідкової організації дії, що виражається через правило трьох єдностей, до об'ємно-прагматичного розподілу реплік» [Мізецька. – С. 5].

«Літературний «підрід», споріднений з епосом, який... відтворює людське життя у соціальних особливостях його буття» [Поспелов. – С. 56].

ДРАМАТИЗМ (ДРАМАТИЧНІСТЬ) – «загострена напруженість дії певного художнього твору будь-якого роду літератури» [ЛСД. – С. 210].

«Особлива напруженість, конфліктність, динамізм, відверті зіткнення. Драматичність властива не лише творам драматичного роду, але для драматичного роду вона стає домінантою, яка очолює ієрархію засобів» [ОЛ. – С. 168].

ДУБЛЄТИ – «(фр. doublet, від double – подвійний) – слова (два або більше – питоме і запозичене чи всі запозичені), спільні походженням і тому фонетично подібні, які внаслідок різних причин

(зокрема, при різночасовому запозиченні або запозиченні за участю мов-посередниць) розійшлися значеннями. Напр., східнослов'янські і старослов'янські: *хором і храм, голова і глава*» [Тараненко. – УМЕ. – С. 164].

«1) Один із двох термінів, що виражає одне і те ж наукове поняття. Наприклад: *слово – лексема, значення – семантика*; 2) варіантний різновид мовної одиниці: фонетичної, морфологічної, лексичної тощо. ...Наприклад: дублети **акцентуаційні** (*завжди – завжди*), ...**морфологічні** (*Івану – Іванові*)» [СКМ. – С. 18].

Дублетні імена – «різні імена, що давались одній і тій же особі у певних суспільних (конфесіональних) ситуаціях, напр.: князь *Володимир*, він же *Василь...*» [СУОТ. – С. 82].

Е

ЕВРИТМІЯ – «гармонійна плавність ритмічної організації поетичного мовлення, породжена як вимогами віршової фоніки, так і евфонічними принципами української мови» [ЛСД. – С. 216].

ЕВФЕМІЗМ – «слово або вислів, троп, що вживається для непрямого, прихованого, зокрема пом'якшеного, ввічливого позначення певних предметів, явищ, дій замість прямої їх назви (вже існуючої при перейменуванні або логічно найбільш умотивованої при первинному найменуванні). Джерела Е. – у явищах табу і взагалі в прагненні уникнути з тих чи інших міркувань прямої назви предмета (шляхом заміни небажаної назви її нейтральним, «позитивним» або, навпаки, «негативним» еквівалентом. Функції Е.: магічно-забобонна., криптологічно-маскувальна., політико-ідеологічна., пом'якшувально-меліоративна., жартівливо-іронічна...)» [Тараненко. – УМЕ. – С. 168–169].

«Стилістична фігура; навмисна заміна ознаки певного поняття описовим найменуванням або іншим знаком для усунення небажаних, надто різких, недостатньо ввічливих слів шляхом їхнього пом'якшення або шифрування через заборону на вживання деяких слів, наприклад, абсценної лексики» [ЛЕ. – С. 144]. Напр.: *Там ні печалі, ані сліз. / Ні дня, ні вечора, ні рання. / Його нема ніде. / Він скрізь, вже в остаточній формі існування* (Л. Костенко).

«Ушляхетнена» назва, яка спершу заміняла собою первинну правильну назву, що видавалася грубою, непристойною, образливою,

напр.: прізвище *Чумаченко* – зам. *Чума*, ...м. *Верховина* – зам. *Жаб'є*» [СУОТ. – С. 83].

«...Різновид метонімії; заміна грубих, непристойних слів та висловів літературною нормативною лексикою, фразами чи описами. Напр.: *Носить голову тільки для шапки*» [СТСФ. – С. 59–62].

«...Різновид табу, стилістичний прийом, близький до перифразу, витворений культурою народного світобачення (так, слово «ведмідь» досі має евфемічну назву «вуйко»)» [ЛСД. – С. 216].

ЕВФОНІЯ – «(грец. *euphōnia* < *eu* – добре та *phōnē* – звук) – 1. Гармонійний добір звуків у тексті художнього стилю. 2. Уникання в мові нехарактерних для неї сполучень звуків» [МФЕ. – С. 119].

«Найприємніше для слуху та зручне для вимови сполучення звуків» [Ємельянова. – КРМ. – С. 99].

«Вияв фоніки, який означає гармонійну сув'язь позитивно-естетичних явищ художнього, передовсім поетичного, твору, ...спирається на визначальну інтонаційну основу української мови – вокалізм, зумовлюючи тяжіння версифікаційних пошуків до музичності, ...виконує особливу стилістичну функцію у розмаїтті симетричного звукового ладу поетичного мовлення, забезпечує міру кількості, частоти, комбінування та тривання фонем» [ЛСД. – С. 216–217].

«Здатність фонетичної системи мови до мелодійного звучання, а також до створення звукових образів у висловленні» [Мацько. – КФУМ. – С. 343].

ЕЗОПІВСЬКА МОВА – «(за ім'ям давньогрец. байкаря Езопа) – особливий стиль викладу, для якого характерним є використання натяків, недомовок, алегорій, перифразів, іронії тощо» [Масенко. – УМЕ. – С. 169].

«Замасковане алегоричне висловлення думок натяками, недомовками, покликане уникнути будь-яких заборон, переслідувань» [МФЕ. – С. 120].

Наприклад, «Е.м. використав І. П. Котляревський, приховавши за формою «перелицьованої» травестійної «Енеїди» історичні події після приєднання України до Росії, зруйнування Запорізької Січі, прагнення козаків зберегти свою самостійність» [УМ. – С. 55].

ЕКВАТИВ – «порівняльний зворот із значенням однакового ступеня якості» [СМІхт. – С. 19] стосовно порівнюваного, напр.: *Шляхетне «Ви», як нота, як акорд. / «Ви» офіційне, як межа, як віха* (О. Слоньовська).

ЕКВІВАЛЕНТ – «мовленнева одиниця, яка збігається за функцією з іншою мовленневою одиницею. Еквівалентність може виявлятися на рівні слів, ...словосполучень, ...фразеологізмів, ...речень...» [ВЛС. – С. 688].

Еквівалент тексту – «авторські пропуски у тексті (рядок, кілька рядків, цілі абзаци чи строфи), за допомогою чого створюється ефект ліричного умовчання, фрагментарності тощо... На місці пропуску ставляться крапки» [ЛСД. – С. 218].

ЕКЗОТИЗМИ – «(гр. *έξωτικός* – чужий, іноземний) – слова, запозичені українською мовою з інших мов для позначення реалій життя іншого народу чи країни. Е. можуть бути: назви установ (*меджліс, сейм, бундестаг*), посад, професій (*полісмен, тореадор, гейша*), житла, поселень (*аул, вігвам, фазенда*), предметів одягу (*паранджа, сарі, кімоно*), страв, напоїв (*саке, барбекю, чебурек*), явищ культури (*рамазан, ханука, тамтам*), звертань до людей (*мадам, синьйорита, містер*) та ін.» [УМ. – С. 56].

«Розрізняють у лексиці екзотизми вузькі, пов'язані з життям однієї країни чи одного народу (*бундестаг* – парламент...) і широкі, що відображають явища, властиві для життя кількох країн (*полісмен* – поліцей в Англії та Америці)» [СУМ Л і Ф. – С. 148]. Див. **безеквівалентна лєксика**.

ЕКСКУРС – «у літературному творі – відхилення від основної сюжетної лінії, теми задля висвітлення додаткових, побічних питань. Визначається часовий Е. (заглиблення у минуле чи майбутнє) та просторовий Е. (перенесення в інший краєвид, країну тощо); здійснюється за допомогою введення у художній текст додаткових епізодів, вставних новел, нових персонажів, авторських ретроспекцій і т. п.» [ЛСД. – С. 222].

ЕКСПЛАНАТОРНИСТЬ – «дослідницький принцип, упроваджений до сучасної лінгвістики О. Кубряковою, згідно з яким мовні явища мають бути пояснені на підставі строгої й доказової наукової теорії...

Для адекватної характеристики мови як експланандума необхідно звернутися до феноменів свідомості, мислення, суспільства, культури (як експланансів) і, навпаки, для пояснення цих останніх феноменів потрібно звернутися до мови» [ЛЕ. – С. 148].

«Парадигмальний вектор сучасної лінгвістики, ...прагнення знайти адекватні пояснення різноманітних мовних явищ та процедур, що їх породжують, структурної організації мовних об'єктів» [Яцимирська. – С. 19].

ЕКСПЛІЦІТНИЙ – «явно виражений, чіткий, розгорнутий, доступний для зовнішнього розгляду» [ПЕн. – С. 118].

ЕКСПЛІЦІТНІСТЬ – «спосіб представлення інформації за допомогою вербальних засобів. Е. протиставлена імпліцитності – невербальному способу представлення інформації, які завжди поєднуються в умовах реальної комунікації і в актуалізованих текстах, створюючи смислову багатошаровість тексту на підставі асиметрії форми та змісту» [ЛЕ. – С. 148].

ЕКСПОЗИЦІЯ – «(лат. *expositio*: виклад, від *expono*: виставляю, розкладаю, показую) – початкова частина фабульної, сюжетно-композиційної структури художнього твору, в якій зафіксовано ситуацію, умови, час і дію, що хронологічно передують зав'язці та майбутньому розвитку дії, зазначено персонажів; Е. органічніше, ніж пролог, включена в наратив. У ній дається передня інформація про персонажів та обставини їх дій, ще відсутніх, але передбачених у творі разом із вірогідними колізіями та конфліктами...» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 322].

«Вихідна частина сюжету художнього твору, в якій стисло подається ситуація, що логічно випереджає зав'язку, хоча може в тексті передувати не тільки їй, а й подаватися після неї окремими деталями впродовж усього твору (затримана Е.) або ж наприкінці (зворотна Е.)...: затримана Е. («Сміх» М. Коцюбинського), зворотна Е. («Новина» В. Стефаніка)...» [ЛСД. – С. 222–223].

ЕКСПРЕСЕ́МА (ЕКСПРЕСІ́В) – «елемент лінгвостилістичної системи, мовна одиниця, вжита в експресивно-стилістичній функції, яка суміщає власне лінгвістичне з емотивним, волюнтативним, естетичним, художньо-образним, оцінним тощо. Експресемами

можуть бути різнорівневі одиниці поетичної мови, диференційними ознаками яких є логічно-емоційне підсилення як наслідок формальних і семантичних трансформацій порівняно з узуальними одиницями мови. Розрізняють експресеми різних рівнів: фонетичні, лексичні, словотворчі та граматичні (морфологічні й синтаксичні)» [Гуйванюк. – С. 87].

«Емоційно забарвлена лексема, яка слугує для опису почуттів, а також для передачі емоційних відтінків в оцінці явищ, подій, людей... Виокремлюємо дві групи лексичних експресивів: 1. **Внутрішньосистемні** (інгерентні, фонові, словникові, парадигматичні) **Е.** – слова, семантичне ядро яких саме собою привносить позитивну або негативну інформацію; більшість таких одиниць належить до абстрактної лексики, наприклад: *радість, сум, ненависть, ніжність*... Експресія таким мовним знакам притаманна внутрішньо, вона є постійною і невід'ємною їхньою ознакою у будь-яких ситуативно-контекстних умовах... Інгерентна експресивність характерна також для вигуків та звуконаслідувальних слів... Априорі емоційно забарвленими словами є вульгаризми..; жаргонізми..; лайливі слова. Мають яскраво виражену внутрішню експресію авторські неологізми (оказіоналізми)..; поетична лексика (поетизми)... 2. **Контекстуальні** (адгерентні, синтагматичні) **Е.** – нейтральні одиниці, які набувають експресії лише у відповідному контексті: ...*змія* (про злу людину); *котик* (про людину лагідну)...» [СУЛМ ЛФп. – С. 119–120].

ЕКСПРЕСІВНІСТЬ – «(франц. *expressif*, від лат. *expressus* – виразний) – властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивного увиразнення мови» [Єрмоленко. – УМЕ. – С. 170].

«...Здатність мовної одиниці передавати експресію. **Адгерентна Е.** – та, яку набуває вислів тільки в певному контексті, ситуації спілкування. **Інгерентна Е.** – внутрішньо притаманна вислову як одиниці мови» [УМ. – С. 56].

Експресивність є «семантико-стилістичною властивістю мовних одиниць, психологічно і соціально вмотивованою, яка забезпечує цим одиницям повноцінне функціонування і створення стилістичного значення, фону, ефекту» [Мацько. – С. 189].

«...Сила враження від думки як функція способу її вираження»

... «Всяке художнє слово, віртуальне чи актуальне, експресивне, але не всяке експресивне слово є художнім... Специфічна експресивність поетичного слова пов'язана з особливостями семантизації слова в художньому мовленні, з великою свободою семантичного варіювання, широкою можливістю тропеїчної деривації. Будучи більше функцією, ніж... властивістю слова, ...експресивність як змістово-прагматична ознака, пов'язана в мовленні з певною мовною одиницею, виявляє себе як функція контексту»... «Спрямованість на поетичне мовлення робить слово поетичним... У співвідношенні частини і цілого визначальним є ціле. Спрямованість формує поетичний контекст, і в контексті поетичного цілого слово набуває... експресивності...» [Нікітін. – КЛС. – С. 298; 304; 100].

ЕКСПРЕ́СІЯ – «(лат. *expressio* – вираження, виявлення) – 1) виразність, підкреслена почуттєвість мови; 2) виразово-зображальні властивості мови, закладені в її лексичних, словотвірних, граматичних, стилістичних засобах і призначені для створення образності, емоційності висловлювання» [УМ. – С. 57].

«Особливий прийом увиразнення поетичного мовлення при активному застосуванні розмаїтих художніх засобів (тропів, стилістичних фігур, звукових повторів, звуконаслідувань і т. п.)» [ЛСД. – С. 224].

«Інтенсивна виразність тексту, що створюється фонетичними, лексичними, граматичними, стилістичними засобами мови» [Мацько. – С. 437].

«Виразність, зовнішнє вираження емоційних переживань людини у чітких рухах, міміці, голосі, жестах» [ПЕн. – С. 118].

«Насиченість повідомлень мовними і позамовними засобами вираження суб'єктивного ставлення адресанта до адресата або змісту комунікації, їх оцінки» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 323].

«Експресію синтаксичних одиниць посилюють емоційно виразні лексичні засоби, що входять до їхнього складу. Визначаючи статус експресивної синтаксичної конструкції, традиційно спираються на два критерії: прагматико-стилістичний, вектор якого спрямований на виразність і певний ефект впливу, та формальний, зорієнтований на наявність синтаксичного розчленування. Структурного вираження експресії досягають переміщенням змістового центру конструкції на неочікувану позицію, наприклад, від центру до периферії» [Завальнюк. – С. 36].

ЕКСТЕНСІОНАЛ – «(лат. *extensivus* – розширювальний) – 1) ...денотативне значення слова; 2) обсяг поняття. Антонім: **інтенсіонал**» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 357].

«Співвіднесеність слова з предметами і явищами об'єктивної дійсності. Екстенсіонал у лінгвістичній літературі часто використовується як синонім термінів *денотат, референт*» [ВЛС. – С. 706].

«Зміст мовного виразу, що встановлюють... з опертям на суто зовнішній контекст» [Загнітко. – СЛТ. – С. 161].

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНИЙ – «позамовний, такий, що відноситься до реальної дійсності, в умовах якої функціонує і розвивається мова. До екстралінгвістичних факторів розвитку мови належать насамперед суспільно-політичні фактори: розвиток виробництва, зміна суспільного ладу, взаємовпливи мов, взаємодія літературної мови і діалектів, розселення племен і народів на нові території тощо» [СЛТ ГО. – С. 74].

ЕКСТРАЛІНГВАЛЬНІ СТИЛЕТВІРНІ ФАКТОРИ – «явища невербальної дійсності, у яких локалізовано мовлення і під впливом яких відбувається відбір та організація мовних засобів, тобто мовлення набуває стильових характеристик.: *сфера спілкування* (...наука, мистецтво, політика, право, релігія, ...побут); *форма мислення* (логіко-поняттєве, образне, деонтичне...); *мета спілкування*; ...*функції мови* (комунікативна, естетична, експресивна, фатична...); *типова (базова) ситуація спілкування* (офіційна / неофіційна); ...*умови спілкування і форми мовлення*» [Кожина. – СЕСрм. – С. 624].

Е́ЛПС (Е́ЛПСИС) – «(від гр. *elleipsis* – опущення, недостатність) – стилістична фігура, яка полягає в тому, що один із компонентів речення опускається з метою надати повідомлюваному більшій виразності, динамічності. Е. ґрунтується на особливостях розмовного мовлення, де «згортання» тексту за рахунок переважно предикативного компонента компенсується підтекстом, ситуацією... Напр.: *Мені шептали: / «Не зірвись!» / А я – все вище, / Вище, вище!* (Г. Чубач)» [Плющ. – С. 317].

«...*Стилістична фігура, що полягає в опущенні певного члена речення чи словосполучення, які можна легко відновити за змістом*»

[МФЕ. – С. 125]. Напр.: *Коли над нею не було вже стелі, а тільки небо, небо і зірки* [були] (Л. Костенко).

«Різновид умовчання, навмисний пропуск у реченні слова чи словосполучення, про які можна здогадатися з контексту. Використовується для вираження швидкоплинності подій, схвильованості, радості, відчаю трагізму» [СТСФ. – С. 65].

ЕЛОКУ́ЦІЯ – «розділ античної риторики, що охоплював матеріал про впорядкування і висловлення думки, підпорядкування слів думці й потребам комунікації. Головні завдання теорії елокуції: типологія стилів, засади вибору мовних засобів відповідно до мети, творення тропів та фігур. Творцями елокуції як частини риторики були давньогрецькі ритори Сократ і Арістотель. У сучасній науці питаннями, що традиційно відносилися до елокуції, займається лінгвістична стилістика» [Мацько. – С. 437].

«Прикрашання мовлення тропами і фігурами» [Єщенко. – С. 247].

ЕМОСÉМА – «різновид семи, співвідносний з емоціями і почуттями мовця. У семантиці слово *емосема* є спеціалізованим компонентом таких ознак, як «емоція», «почуття», «любов», «розчулення», «зневага», «приниження», «захоплення» та ін.» [ВЛС. – С. 709].

ЕМОТІВНІСТЬ – «1) складник конотативного компонента в семантичній структурі мовної одиниці, який репрезентує емоційне ставлення носіїв мови до позначеного... 2) Текстова категорія, підпорядкована інформативності або модальності; ...імовірні емоції реального чи модельованого авторською свідомістю гіпотетичного читача щодо описуваних подій, явищ, персонажів, їхньої поведінки й актуалізується за допомогою емоційно заряджених текстових компонентів (емоціогенних маркерів)» [ЛЕ. – С. 151].

«Один із елементів конотації, що сприяє відображенню в мовній одиниці психічного стану людини, його емоцій, почуттів, переживань. Емотивність виявляється на різних мовних рівнях (насамперед – інтонаційному і лексичному)...» [ВЛС. – С. 708].

«Особлива когнітивна структура мовної свідомості етнічної особистості, головною функцією якої є емоційне національно зумовлене оцінювання дійсності» [Голубовська. – С. 52].

ЕМПА́ТІЯ – «1) спосіб розуміння емоційних станів інших людей, явищ дійсності, творів мистецтва, зокрема й художніх текстів шляхом співпереживання на підставі зіставлення побаченого, почутого та прочитаного із власними переживаннями, досвідом... При аперцепції тексту Е. зумовлена уподібненням емоційних станів шляхом стимулювання значеннями, стилістичними прийомами, образністю форми, фонаційними властивостями... 2) У функціонально-семантичному синтаксисі Е. позначає відношення мовця до обговорюваної ситуації, у якій автор висловлення обирає точку зору одного з учасників (фокус Е.). У фокусі Е. є той учасник, від якого відбувається відлік іншого (дескрипція). Наприклад, у фокусі Е. *Василь*, інші учасники позначені дескрипціями: *дружина Василя*, *батько Василя*... Принцип Е. є одним із основних в організації дискурсу» [ЛЕ. – С. 151].

«Здатність індивіда емоційно реагувати на переживання інших людей, розуміти їх стан, відчуття і думки» [ПЕН. – С. 121].

«Вираз емпатії – винесення комунікативно значущого елемента в початкову позицію в реченні для наголошення певної точки зору на ситуацію, про яку повідомляється у реченні. Емпатія може супроводжувати і цілком об'єктивну розповідь про будь-які події, і «ангажований» виклад тих же подій, вона може використовуватися для підкреслення абсолютної тотожності точки зору того, хто говорить, з точками зору діючих осіб описуваної ситуації тощо» [ШВТ. – С. 49].

«Емпатія має свою структуру – фокус і тло. Фокус емпатії – це учасник зображуваної у реченні (висловленні) ситуації події (у широкому сенсі слова), який перебуває в центрі уваги, інтересів (тобто емпатії) автора (адресанта, мовця). Тло емпатії – учасник зображуваної у реченні (висловленні) події (у широкому сенсі слова), який не перебуває в центрі уваги, інтересів автора (адресанта, мовця)» [Бацевич. – НЛП. – С. 166].

ЕМФА́ЗА – «виділення якогось елемента висловлення шляхом особливої інтонації, повторення, вживання емфатичних слів (часток, займенників, дієслів), синтаксичної позиції (при інверсії) із метою підсилення емоційної виразності мовлення, акцентування уваги. Р. Якобсон розглядав Е. як фонетичний показник мовлення» [ЛЕ. – С. 151].

«Емоційно-експресивне виділення якогось значущого елемента

висловлювання. Основними засобами такого виділення є інтонація (наголос), різні повтори, порядок слів, вигуки тощо» [ВЛС. – С. 710].

ЕНАЛА́ГА – «стилістична фігура, що ґрунтується на перенесенні епітета з керованого слова на керуюче: *дахів похилих старовинні плечі; дубів золоті герби горять над коронами сосен* (Л. Костенко)» [ЛЕ. – С. 151].

«...Стилістична фігура, яка виявляється в перенесенні члена однієї синтаксичної групи в іншу, суміжну; переподіл синтаксичних зв'язків. Напр.: *Будяки малиновоголово Про сніги подумали й собі* (М. Вінграновський)» [УМ. – С. 57].

«...Неправильне, невідповідне використання граматичних категорій: частини мови, числа, особи, відмінка, зокрема вживання форм середнього роду замість жіночого чи чоловічого, а також жіночого замість чоловічого і навпаки, що надає мовленню співчуття чи особливої прихильності до змальованої особи, рідше – гумористичного або сатиричного забарвлення. Напр.: *І золотої, й дорогої / Мені, щоб знали ви, не жаль / Моєї долі молодой: / А іноді така печаль / Оступить душу, аж заплачу. / А ще до того, як побачу / Малого хлопчика в селі. / Одно-однісіньке під тинном / Сидить собі в старій ряднині. / Мені здається, що се я, / Що це ж та молодість моя. / Мені здається, що ніколи / Воно не бачитиме волі, / Святої воленьки* (Т. Шевченко)» [СТСФ. – С. 66].

«Стилістична фігура, неправильний мовний зворот, заміна певної граматичної категорії іншою задля посилення мовної експресії» [ЛСД. – С. 231].

ЕНАНТЮСЕМІ́Я – «(грец. *έναντίος* – протилежний і *σήμα* – знак) – а) розвиток у мовної одиниці протилежних значень, поляризація її значень; б) наявність у семантичній структурі мовної одиниці таких значень. Виявляється на різних мовних рівнях як при власне семантичних змінах (*слух* – «те, що чується» – «здатність чути, слухати»: *немає ні слуху ні духу від когось – сприймати слухом*), так і при змінах емоційно-оцінної конотації (явище антифразису; з часом емоційно-оцінний компонент може зникати: *пресловутий* – «преславний, знаменитий» > «горезвісний»)» [Тараненко. – УМЕ. – С. 172].

«Наявність у слові протилежних (антонімічних) значень; внутрішньослівна антонімія» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 357].

«Розвиток протилежних, антонімічних значень у слові...: *слава* – почесна, широка популярність як свідчення визнання заслуг, таланту, доблесті і чутка, поголос про щось негативне...» [СУМ Л і Ф. – С. 44–45].

ЕПАНАЛЕПСИС (ЕПАНАЛЕПСА) – «повторення кінцевої частини попереднього відрізка висловлення на початку наступного сегмента» [Тараненко. – УМЕ. – С. 757].

«Стилістична фігура, що ґрунтується на повторенні слова наприкінці й на початку двох контактних речень: *Що в нас було? Любов і літо. Любов і літо без тривоги* (Л. Костенко)» [ЛЕ. – С. 26].

«Повторення слова (або групи слів, що означають один образ) підряд або в різних місцях... вірша» [СМІхт. – С. 21]. Напр.: *Вона була задумлива, як сад. / Вона була темнава, ніби сад. / Вона була схвильована, мов сад. / Вона була, мов сад і мов не сад...* (М. Вінграновський).

«Інтонанційно-звукова та лексико-композиційна фігура поетичної мови, що утворюється повторенням у наступному віршовому рядку, переважно на його початку, слів, фраз або їх частин, якими закінчувався попередній рядок. Різновид градації. У такий спосіб наступний рядок вірша ніби підхоплює зміст і звучання попереднього, інтонаційно стикується з ним, що й формує відповідну ритмомелодійну експресію вірша, строфи» [ЛСД. – С. 232]. Див. **зіткнення**.

ЕПАНОРТІЗА – «(грец. epianorthōsis – виправлення, уточнення) – стилістична фігура, пов'язана з перебігом пошуків оптимальної істини, з уточненням або виправленням початкової думки, враження. Напр.: *Весна. / В городі пахнуть рожі, / немов любовні слова. / А може, це не рожі, тільки / трава. / Хто зна? / Одначе байдуже, / Чи це є запах слів, / чи рож. / Сріблистий вечір, тишу маєш. / Чого це бажаєш? / Надходить ніч* (Б.-І. Антонич)» [СТСФ. – С. 69–70].

«Фігура, в якій мовець заперечує висловлену ним думку, так, наче і сам себе виправляє, ...висловлює щось ...протилежне...: *Отак пишуть: була криниця... Ні, не криниця, а село; Пишуть – давно колись було...* (Т. Шевченко)» [СМІхт. – С. 7].

«Фігура, за допомогою якої будь-яка думка спочатку висловлюється, а потім відмінюється, для того щоби висловити або цю ж думку точніше чи повніше, або іншу думку» [Горте. – С. 169].

ЕПІГРАФ (МОТТО) – «напис, що розташовується автором перед текстом твору або його частиною; як правило, Е. – це цитата з відомого тексту, вислів з афористичним змістом, приказка тощо» [ЛСД. – С. 240].

«...Компонент тексту, розміщений перед текстом або його частиною; здебільшого є цитатою з відомого тексту, висловом з афористичним змістом, приказкою тощо» [Єщенко. – С. 247].

ЕПІДИГМАТИКА – «тип зв'язків у мовній системі, що ґрунтуються на асоціативності й образності людського мислення... Термін уведений ...Д. Шмельовим як третій вимір мовної системи поряд із парадигматикою та синтагматикою...» [ЛЕ. – С. 152].

«Один із трьох аспектів системного вивчення лексики, який визначається асоціативно-дериваційними зв'язками між словами за формою і за змістом» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 357].

«Один із системних підходів до вивчення лексики, який полягає у встановленні дериваційних (словотвірних) зв'язків слів. Так, епідигматичні відношення спостерігаються у смисловій структурі слова при утворенні нового значення слова, його вивідності з іншого значення. Поняття *епідигматики* введено в науковий обіг у 70-і рр. ХХ ст. Д. М. Шмельовим» [ВЛС. – С. 711–713].

ЕПІЗОД – «(*грец. episodion*: у стародавній трагедії – діалог між двома виступами хору, вставка, інтермедія) – подія, відносно самостійний складник композиції в епічному, ліро-епічному та драматичному творі, органічна ланка в його загальній системі та композиції, що, постаючи на основі причиново-часових послідовностей, відіграє структурну роль у розгортанні фабули. Е. можуть бути вчинки персонажів, побічні події чи значна акція, що впливає на колізії твору» [ЛСД. – С. 234].

«Завершена частина дії, яка хоч і пов'язана з іншими подіями, але має певне самостійне значення, становить собою якийсь момент у долі персонажа» [МФЕ. – С. 127–128].

ЕПІЛОГ (ПОСТПОЗИЦІЯ) – «(*грец. epilogos*, від *epi*: після і *logos*: слово) – завершальна частина художнього твору, в якій ідеться про дальшу долю героїв. Поняття, протилежне за значенням до прологу» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 339].

«Компонент композиції, покликаний відтінити домінанту в

характерах, додати нову інформацію, авторську оцінку зображуваної моделі життя» [ЛСД. – С. 234].

ЕПІСТРОФА – «[< грец. *epistrophē* – поворот, повертання] – стилістична фігура, що полягає в повторенні одного й того самого слова чи вислову у фразі або періоді» [МФЕ. – С. 128]. Напр.: *Не ставте / не ставте / не ставте крапку над і / а якщо вже поставили / швидше повертайте його догори дном / може б воно стало знаком оклику!..* (Л. Костенко).

Е. «у поезії вживаються на початку і наприкінці строфи або лише в кінці строфи» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 341]. Напр., у поезії Л. Костенко «Моя любове».

ЕПІТЕТ – «(грец. *ἐπίθετο(v)*, букв. – прикладене, додане) – художнє означення або обставина способу дії, які образно змальовують особу, предмет, дію чи явище або виражають емоційне ставлення до них» [Мацько. – УМЕ. – С. 175].

«...Художнє, образне означення, що називає характерну властивість предмета, явища. Найчастіше в ролі Е. виступають прикметникові означення. ...Функцію Е. виконують також прислівники, що називають ознаку дії, та іменники-прикладки. Розрізняють: а) **постійні Е.**, що часто повторюються при тих самих іменниках; вони характерні для фольклорної мови і для художніх текстів, стилізованих під фольклор: *широкий степ, синє море, бистра річка, чорнобрива дівчина*; б) **індивідуально-авторські Е.**: *І небо невмите, і заспані хмари...* (Т. Шевченко)» [УМ. – С. 58].

«...Стилістична фігура, троп, що є означенням чи обставиною в реченні як атрибут предмета, дії, стану та характеризується високою емотивно-експресивною зарядженістю, оцінністю й образністю» [ЛЕ. – С. 153].

«...Художнє означення здебільшого прикметникового типу, що вказує на певну рису, ознаку чи якість об'єкта і надає йому посутньої характеристики» [СТСФ. – С. 71].

«Один із художніх тропів, художнє, образне означення, що підкреслює характерну рису, визначальну якість явища, предмета, поняття, дії. Найчастіше епітетами виступають означення-прикметники... У ширшому розумінні епітетом називають іменники-прикладки, а також прислівники, які метафорично пояснюють дієслово... Епітети, які часто зустрічаються в народній поетичній

творчості, а також в літературі, часто стоять при тих самих словах, називаються постійними епітетами» [СЛТ ГО. – С. 76]. Наприклад, у текстах Т. Мельничука: *Крилате життя – безкрила смерть* (означення-прикметники); *Місяць – в чорному капелан... Місяць – білан* (епітет-прикладка); *Люди живуть тяжко, як бджоли. Люди живуть весело, як бджоли. Люди не живуть дружно, як бджоли* (епітети-прислівники); *На Вкраїну дорога моя, на Вкраїну – Із усіх безнадій і надій, Чи то в чорну, чи в ясну годину, Бо там слово моє і мій дім* (постійні епітети).

«Троп поетичного мовлення, призначений підкреслювати характерну рису, визначальну якість певного предмета або явища і, потрапивши в нове семантичне поле, збагачувати це поле новим емоційним чи смисловим нюансом» [ЛСД. – С. 238]. Напр.: *В мережаних гаях, лісах / Я молодість шукаю* (М. Турчин); *В цей шовковий світанок вже холод вповза й нароста* (О. Забужко); *Ти слово й дух, маруда і поема / І трохи більше за шалений світ...* (Т. Гаврилів); *Оksamитовий вечір, ревнивець, потрапив у пастку...* (О. Гуцуляк).

ЕПІТОМА – «скорочений варіант художнього твору...» [ЛСД. – С. 239].

ЕПІФОРА – «...фігура мови, що утворюється повтором певних мовних елементів у закінченнях суміжних віршових рядків, строф, речень, абзаців, розділів твору; протилежна анафорі» [Ставицька. – УМЕ. – С. 175]. Напр.: *Збирачі легенд і міфів – / поміж вивітрених румовищ сну. / Черлений і чорний – / на білому / і то тільки на білому. / Іти на голос, / як важко йти лише / на голос. / Голос – черлений і чорний / на білому / і то тільки на білому* (О. Жупанський).

«Повторення слів та словосполучень у кінці віршованих рядків чи прозових абзаців. Е. протилежна анафорі і використовується як для підсилення змістовності, так і для звукового забарвлення фрази» [СТСФ. – С. 74–75].

«Риторична лексико-синтаксична фігура, що полягає в повторенні однакових слів чи словосполучень у кінці суміжних або близько розміщених відтинків тексту для посилення виразності, ритмічності, мелодійності, наприклад: *За тобою лечу, / журавлино ячу / За тобою... Тільки світить роса, / Як остання сльоза, – / За*

тобою (Б. Олійник)» [Коломійцева. – С. 37].

Е́ПОС – «1. Літературний рід, оснований на домінанті об'єктивованого зображення. Літературні жанри епосу – роман, повість, оповідання, новела, нарис, казка, байка тощо. 2. Жанр епічного роду літератури; частіше називається поняттям «героїчний епос» [ОЛ. – С. 171].

«Е. користується розмаїтими засобами викладу: розповідь, оповідь, діалог, монолог, авторські відступи. У ньому наявне авторське мовлення та мовлення персонажів, на відміну від драми, де застосовується один спосіб викладу – діалог чи монолог... Мова Е. – зображально-пластична, описова, на відміну від лірики, де панує емоційно-експресивна виражальна стихія...» [ЛСД. – С. 241].

ЕТИМОЛОГІЗАЦІЯ – «(грец. etymologia, від etymon – справжнє значення слова і logos – слово, вчення) – розкриття значення слова на основі його первісних форм, історичного розвитку, вимови, звучання або своєрідного тлумачення, «обігрування» термінів з метою з'ясування їхньої справжньої суті, походження. Напр.: *Росте івасик – око козине, / так у народі звать конюшину, / а ще віддавна: трава троян... / Коню мій! попаски поза яр / підем – і виглядімо Україну* (В. Коломієць)» [СТСФ. – С. 75–76].

ЕТИМОЛОГІЯ НАРОДНА – «переосмислення в народній мові етимологічного складу незвичних слів (частіше запозичених) і зближення їх із відомими словами рідної мови за значенням на основі зовнішньої звукової подібності... Наприклад, слово *коклюш* ... часом у говорах вимовляється *кашлюк* унаслідок зближення з словом *кашель*...» [СЛТ ГО. – С. 77].

«Намагання шукати в словах внутрішню форму в якості раціонального пояснення значення слів без урахування реальних фактів їх походження» [СЛТ. – С. 529].

«...Те саме, що й псевдоетимологія; суть **Е.н.** в тому, що походження неясних власних назв практично завжди виводять від назв загальних на підставі смислових асоціацій, що виникли через звукову схожість між ними; це намагання пояснити невідоме через відоме, семантично зблизити формально подібні лексеми, напр.: назва м. *Чернівці* за народною етимологією походить від того, що там паслися *чорні вівці*» [СУОТ. – С. 87]. Див. **паронімічна атракція**.

ЕТНОГРАФІЗМИ (ЕТНОГРАФІЧНІ ДІАЛЕКТІЗМИ) – «(від гр. *ἔθνος* – народ, *γράφω* – писати) – «різновид лексичного діалектизму, назва предмета, поняття, характерного для побуту, господарювання представників певної етнічної групи чи культурно-етнографічного регіону» [Гриценко. – УМЕ. – С. 178].

«Слова на позначення традиційних форм побуту, звичаїв, обрядів народу і т. ін. Напр.: *полонина, паляниця, трембіта, куманець, кутя* (українські), *кумис, аул, домбра, яничар* (тюркські), *хоровод, сарафан, самовар* (російські)» [УМ. – С. 58–59].

ЕТНОГРАФІЯ МОВЛЕННЯ – «напрям дискурсології в широкому розумінні, який вивчає вплив культурних і соціальних чинників на процеси мовленнєвого спілкування... В Е.м. спілкування розглядається як система культури. Опису підлягають різновиди мови й кодів, що використовуються в певному мовному колективі для говоріння, конвенційні мовленнєві акти й жанри, головні правила, норми продукування мовлення в цьому колективі, ролі, права й обов'язки, цінності й обмеження відповідних типів ситуацій» [ЛЕ. – С. 162]. Див. **етнолінгвістика**.

ЕТНОЕЙДЕМИ – «наскрізні словесно-образні лейтмотиви дискурсу (тексту); закріплені у межах певної ідіоетнічної культури в мовному коді емоційні стани і ситуації, притаманні певному етносу; специфічні в межах певної культури національно-образні концепти» [СТМК. – С. 49].

«Наскрізні образи, що є значущими під час конструювання національних «картин світу»... Наприклад, для фінів кольоровою етноейдемою є поєднання синьої і білої барви, бо це кольори їхнього національного прапора, тому з цією кольоровою гамою асоціюється все національне, патріотичне, фінське, піднесене» [Е. – С. 50; 57]. Напр.: *Вкраїнка Марія взяла сині очі у квітня – / І погасли зорі... / Воскресли зорі! / І освітили мій шлях і долю, і слово, – / Те слово, що стало початком Пісні про тебе, / Що (коли тобі співатимуть барвінкової) / Упаде перед тебе умираючим лебедем* (Т. Мельничук). Див. **етноміфологеми**.

ЕТНОЛІНГВІСТИКА – «...галузь мовознавства і етнології, яка вивчає зв'язки між мовою та різними сторонами матеріальної і

духовної культури етносу – міфологією, релігією, звичаями, мистецтвом, етнопсихологією та ін.» [Гриценко. – УМЕ. – С. 178].

«Галузь мовознавчої науки, що вивчає мову як творчий продукт її носія, тобто етносоціуму, що породив мовний феномен як ключовий елемент і водночас рушій національної культури» [Жайворонок. – УЕ. – С. 8].

ЕТНОМІФОЛОГЕМИ – «національно-своєрідні образи, які відбивають загальнолюдську дійсність, зокрема світ живої і неживої природи, через дзеркало етнічних та індивідуальних уподобань. Етноміфологеми входять до складу лексичних констант... Наприклад, образ сича в поезіях Шевченка формується синонімами *сич, сичі, сова, сови, сивий пугач*. Значення цих форм, які в тексті здатні заступати одна одну, характеризуються смисловою інваріантністю у межах полісемії» [Молотаєва. – С. 15–16].

Етноміфологема – «мовна одиниця, яка в національній культурі має стійке образне значення давнього походження, сформоване у віруваннях, звичаях, народній поетиці. Серед етноміфологем є слова різних лексико-семантичних груп, що набули міфологічного значення як виразники певних тематичних міфів. Наприклад, птахи персоніфікуються в міфах у носіїв доброї чи поганої звістки, вчинку: голубка (дівчина) / голуб (парубок); сич, сова – віщуни недоброго; зозуля – вісниця віку, мати; ластівка – провісниця весни; орел – мужній хлопець, чоловік; ворон – зла сила (три ворони в містерії Т. Шевченка «Великий льох»))» [Мацько. – С. 76–77].
Див. **етноейдэми**.

ЕТНОТЭКСТ – «текст, мовний код котрого (мова) є рідним для автора – носія певних етнокультурних рис, у структурі семантики одиниць якого відбилися особливості світосприйняття (мовна картина світу) конкретного етносу» [СТМК. – С. 52]. Напр.: *Життя моє в поезії, але поезія – ще не життя. / Цей світ чудовен, начей білий цвіт латаття. / А ти, ночей вкраїнських зоряне пиття, / Купальських вечорів люб-зільне водосвяття!* (Т. Мельничук).

ЕФЕКТИВНІСТЬ КОМУНІКАЦІЇ – «комунікативний параметр, що визначає досягнення комунікативного співробітництва (кооперації) між адресантом й адресатом або спрямований на такий спосіб організації концептуальної та прагматичної структури тексту, який

сприяє розумінню тексту з мінімальними зусиллями для читача» [ЛЕ. – С. 168].

«Складова інтерактивності; досягнення у процесах спілкування згоди, взаєморозуміння, кооперації, виформування сприятливої атмосфери комунікації» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 324].

ЕФЕКТ ОШУКАНОГО ОЧІКУВАННЯ – «різновид стратегії текстової інтерпретаційної програми, який характеризується навмисно створеною автором ситуацією невиправданості та спростування попередньої гіпотези дальшого розвитку подій, порушенням їхньої передбачуваності. І. Арнольд кваліфікує цей ефект як тип «висування», тобто спосіб формальної організації тексту, що фокусує увагу читача на певних елементах повідомлення та встановлює семантичні релевантні відношення між елементами одного або кількох рівнів. Е.о.о. є виявом текстового континууму та служить для створення комічного ефекту, збереження інтриги розвитку дії, сприяє виникненню психологічної напруги читацької уваги...» [ЛЕ. – С. 168].

«...Порушення суб'єктивно-читацької перспекції, створеної у процесі лінійного розгортання розповіді» [Шевченко. – С. 52].

Є

ЄДИНОПОЧАТОК. Див. **анафора**.

Ж

ЖАНР – «1. Тип мистецького й літературного твору. 2. Різновид мови (мовлення), який визначається умовами ситуації і метою вживання, що зумовлює в свою чергу специфіку використання мовних засобів» [СЛТ ГО. – С. 78].

«Конкретна форма реалізації мовного матеріалу функціонального стилю, текстова реалізація моделей і структур, що сформувалися і закріпилися в мовних ситуаціях» [Мацько. – КУФМ. – С. 25–26].
Див. **мовленнєвий жанр**.

ЖАРГОН – «(франц. jargon, первісно – пташина мова, цвірінкання, незрозуміла мова, від галло-романського garrige – базікати) – один із різновидів соціальних діалектів, що відрізняється

від загальноновживаної мови використанням специфічної експресивно забарвленої лексики, синонімічної до слів загального вжитку, фразеології, іноді й особливостями вимови. У широкому розумінні Ж. часом називають мову неосвічених верств суспільства, зокрема спотворену міжмовною інтерференцією» [Винник. – УМЕ. – С. 179].

«Різновид соціолекту, позбавлений елементів інтержаргону; додаткова лексико-фразеологічна система мови, яка містить паралельні експресивно-оцінні, найчастіше стилістично знижені позначення загальновідомих понять і належить певній соціальній субкультурі» [ЛЕ. – С. 169].

«...Соціальний діалект, яким користуються мовці, об'єднані спільними інтересами, захопленнями, професією, віком, ситуацією. Відрізняється від літературної мови специфічною лексикою і вимовою, існує не окремо, а на основі певної мови. *Ж. військовий, Ж. спортивний, Ж. молодіжний, Ж. канцелярський*» [УМ. – С. 60].

3

ЗАВЕРШЕНІСТЬ ТЕКСТУ – «ознака деяких текстів, що передбачає їхню формальну та змістову закритість. У лінгвістиці тексту категорійний статус З.т. є дискусійним питанням. Німецький дослідник Х. Ізенберг розглядав З.т. як текстову категорію, але додавав до неї атрибут «відносна». К. Кожевникова ототожнювала З.т. із цілісністю як текстовою категорією. Якщо під З.т. розуміти суто формальну наявність правобічної межі, то така межа є насамперед у реченні. Завершеними можна вважати певною мірою й розділи, частини трилогії тощо. Якщо З.т. кваліфікувати як закритість змісту, то виникають певні сумніви щодо такої ознаки у текстів із відкритим фіналом та текстів, не завершених через об'єктивні й суб'єктивні причини» [ЛЕ. – С. 170].

«Функція покладеного в основу твору задуму, що розгортається у ряді повідомлень, описів, роздумів, розповідей та інших комунікативних процесів» [Гальперін. – С. 131].

ЗАВ'ЯЗКА – «елемент сюжету, вихідний момент у розвитку дії художнього твору» [ЛСД. – С. 270].

«Елемент сюжету, від якого починається розвиток дії. Зав'язуються конфліктні стосунки, взаємини, які мусять протягом твору вирішитися («розв'язатись»)» [ОЛ. – С. 169].

ЗАГОЛОВОК – «назва твору або його частини, що пишеться на титульній сторінці рукопису, машинопису, видання або над текстом. З. має бути чітким, афористичним, містити в собі ідею (тему) художнього твору» [ЛСД. – С. 272].

«Сконденсований, нерозкритий зміст тексту. Його можна метафорично зобразити у вигляді пружини, що розкриває свої можливості в процесі розгортання». Виділяють такі види заголовків: «заголовок-символ, ...теза, ...цитата, ...повідомлення, ...натяк, ...розповідь» [Гальперін. – С. 133–134].

«Мовний знак, який перебуває поза текстом і має певну самостійність. Водночас... – повноправний компонент тексту, входить у його структуру й утворює цілісність... Заголовок – зовнішній індикатор тексту і може здійснювати найважливіші функції: *текстоутворювальну* та *текстооформлювальну*... «Заголовок установлює зв'язок із текстом, концентрує увагу адресата на інформаційному ядрі повідомлення, а також створює емоційне тло сприйняття... З. – невід'ємна частина вертикального контексту»... «Заголовки ...органічно вмонтовані в текст, щільно пов'язані з сюжетним рухом, логічно зумовлені підтекстовим плином, стають виразниками авторського голосу...: *Заголовок – це цілий світ, де повинні жити твої герої, нехай він не істинний, але лише породжений твоєю уявою, але це справжній світ, де є свої закони, свої протиріччя і де існують свої межі, чітко позначені саме назвою – заголовком* (П. Загребельний)» [Кочан. – С. 58; 60–61; 62].

ЗАДУМ ТЕКСТУ (ТВОРЧИЙ ЗАДУМ) – «вихідна евристична когнітивна структура, сформована у свідомості автора тексту, яка є підґрунтям внутрішньої програми майбутнього тексту. Поняття З.т. уведене до психолінгвістики... М. Жинкіним і розглядалося як ієрархія тем і субпідтем, яка передбачає орієнтацію на адресата, на наявність спільного фонду знань (текстових пресупозицій, фонових знань) автора й читача... З.т. керується мотивом й інтенцією автора, а також визначається його установками: з одного боку, установка впливає на жанрову модель майбутнього тексту, її мовну організацію, з іншого, З.т. може модифікувати текст усупереч установкам...» [ЛЕ. – С. 170].

«Перший етап творчого процесу письменника як намір, бажання написати твір. Творчий задум має образно-емоційну форму, це – ембріон майбутнього твору» [ЛСД. – С. 662].

«Етап творчого процесу, з якого починається рух до реалізації твору» [ОЛ. – С. 169].

«...Задумане автором, ще невербалізоване і неоформлене комунікативно, проте таке, що складається з інтенцій, стратегій, іллокутивних цілей» [Гнатковська. – С. 6].

ЗАПЕРЕЧЕННЯ – «засаднича операція когнітивної та комунікативної діяльності людини, що уможлиблює диференціювання об'єктів пізнання, корегування думок та намірів, дискусивне витлумачення світу, мовленнєвий вияв негативної реакції»... «Протиставлення ствердження і заперечення як двох опозитивних членів однієї категорії ґрунтується на трактуванні їх як паралельних, сурядних форм інтерпретації світу»... «Заперечення є прагматично зорієнтованою операцією, здатною передавати дуже широкий спектр оцінно-емоційних відтінків. У мовленні чітка мисленнєва операція заперечення зазнає істотної модифікації за рахунок того, що разом із запереченням мовець прагне реалізувати певні комунікативні наміри»... «Виразний інтерпретативний характер заперечних одиниць, що виявляють незгоду мовця з раніше висловленою думкою або його суб'єктивне витлумачення ситуації, дає підстави кваліфікувати заперечення як одну з модусних категорій» [Баган. – С. 313; 47; 28; 38].

ЗАСПІВ – «усталений початок співаного фольклорного твору – думи, билини, рідше історичної пісні. У ліро-епічному творі З. є, власне, ліричним вступом до оповіді: *Ой у святу неділеньку / Та рано пораненько...* (Дума «Бідна вдова і три сини»)» [ЛСД. – С. 278].

ЗВУКОВИЙ ПОВТОР – «основний принцип художньої, переважно поетичної, фоніки, зумовлений евфонічною природою української мови та вимогами культури поетичного мовлення. До З.п. належать не лише випадки ушляхетненої інструментації (алітерація, асонанс), а й інші форми: звуковий паралелізм, анафора, епіфора, зіткнення, рима, кільце тощо. Неабияке значення мають у З.п. звуконаслідування та інші форми звукопису» [ЛСД. – С. 282].

ЗВУКОВИЙ СИМВОЛІЗМ. Див. **символізм звуковий.**

ЗВУКОНАСЛІДУВАННЯ – «...слова, що передають акустичні уявлення мовців про звуки і шуми природи, деяких процесів, крики тварин» [Мацько. – УМЕ. – С. 202].

«Незмінна частина мови чи клас слів, представлені знаками-імітаторами сприйнятих носіями певної мови звуків істот і неістот (людей, тварин і їхніх дій, явищ природи, предметів)» [ЛЕ. – С. 178].

«1) Умовна імітація звуків навколишнього середовища засобами певної мови. Напр.: *ж-ж-ж*, ..., *так-так*; 2) створення слів, що звуковим складом частково нагадують позначувані предмети: *гавкати, цвірінькати, кувікати, кукурікати, нявчати*» [УМ. – С. 64].

Інші приклади: *Дощик сірий – кап-кап-кап! – / по балкону дзвонить, дзвонить* (І. Жиленко); *Поки навчилися цим словам, / уже й великими стали, / курочками та півниками, / і заговорили по-своєму: / курочка: «ко-ко-ко!», / півник: «ку-ку-рі-ку!»* (В. Голобородько).

«Фонетично мотивований зв'язок між звуками слова (мови) і звуковими ознаками денотата (звуки в природі, навколишньому світі)...» [Ємельянова. – КРМ. – С. 197–198].

Зв'язність імпліцитна – «різновид текстової зв'язності за представленістю, який ґрунтується на невербальних засобах створення змістового плану фрагментів тексту. З.і. застосовує смислові підтекстові зв'язки поєднання мовних одиниць, логічні імплікатури (умовиводи на підставі вербалізованої пропозиції), пресупозицію та постпозицію. І.з. протиставлена експліцитній і пов'язана з нею» [ЛЕ. – С. 199]. Див. **підтекст**.

Зв'язність ономасіологічна – «різновид зв'язності тексту за способом зв'язку, що ґрунтується на повторенні корневих чи афіксальних морфем, а також загального механізму творення слова: *Комарі на скрипці грають, комарівни завмирають... Ні вікна, ані зорі – комарюють комарі* (Л. Костенко)...» [ЛЕ. – С. 512].

Зв'язність прагматична – «різновид текстової зв'язності, який передбачає узгодження інтенційної програми впливу мовця на адресата та програми адресованості, її стратегій і тактик з очікуваннями адресата, його установкою на кооперативний результат, розуміння концепту тексту, а також гармонізацією свідомості автора-функції й читача» [ЛЕ. – С. 582].

Зв'язність РЕФЕРЕНЦІЙНА – «різновид зв'язності тексту, який ґрунтується на співвідношенні його інформаційного масиву із ситуаціями й фактами світу дійсності, із реальним станом речей. Порушення відповідності змодельованого авторською свідомістю... текстового світу дійсному стану речей зумовлює появу белетристичних лакун, які виникають через неухважність, необізнаність автора або через умисне відхилення від реальності...» [ЛЕ. – С. 618].

Зв'язність СЕМАНТИЧНА – «різновид зв'язності тексту за способом зв'язку, який застосовує механізми семного узгодження сполучуваних слів у взаємодії із семантичною структурою висловлення, а на основі міжфразових валентностей – з іншими висловленнями тексту. Узгодження сем... є явищем лексичної синтагматики, що ґрунтується на повторенні спільних сем чи сем у сполученнях слів...» [ЛЕ. – С. 636].

Зв'язність СМИСЛОВА – «різновид зв'язності тексту за способом зв'язку, який ґрунтується на логічних відношеннях причини й наслідку, умови й результату, часу і простору, на інтегрованості певних асоціацій, думок, відчуттів, почуттів, емоцій, які створюють цілісний образ або метафоричне уподібнення однієї предметної сфери іншій. Різновидами З.с. є логічна, асоціативно-метафорична й образна» [ЛЕ. – С. 73].

«Одна з... ознак тексту, що відрізняє його від випадкових послідовностей фраз. Доцільно говорити про «осмислену» зв'язність, оскільки фрази можуть об'єднуватися в псевдотекстові ланцюжки і суто формальними способами» [ШВТ. – С. 127].

Зв'язність ТЕКСТУ – «текстова категорія, що опосередковує розвиток тем тексту, формування його інформаційного масиву й забезпечує інтеграцію всіх текстових рівнів з метою створення цілісності сприйняття й розуміння тексту адресатом. З. завжди розглядалася дослідниками як одна з найважливіших категорій тексту» [ЛЕ. – С. 175].

«...Семіологічна категорія, ...основний текстотвірний фактор. Зв'язність тексту розглядають у двох аспектах: 1) зв'язність як властивість, що відображає, передає або створює наявність спільного в двох або більше фактах, явищах і т.д.; 2) зв'язність як властивість,

що відображає, передає в процесі мовлення факти, явища як завершене у смисловому відношенні ціле. Розрізняють два основні типи зв'язності тексту: 1) зв'язність радіального типу (зв'язність за співвіднесеністю), коли окремі частини тексту зв'язані не безпосередньо одна з одною, а тільки «пучковидно» з темою усього тексту (словники, питальники тощо); 2) зв'язність лінійного типу, коли окремі частини тексту, наприклад, висловлення, зв'язані безпосередньо одна з одною, залежать одна від одної. У лінійній зв'язності тексту виділяють ще різні часткові типи зв'язків: з погляду смислових співвідношень частин тексту смислове зчеплення, як правило, локалізоване або смислове перекриття нелокалізоване» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 5–6].

«Зв'язність маніфестує синтагматичні зв'язки у тексті, а цілісність – парадигматичні... Це формально-граматична єдність художнього тексту, що забезпечується різноманітними мовними засобами» [Кондратенко. – С. 23–24; 277].

«Категорія тексту, яка полягає в семантико-граматичному, структурно-композиційному інтегруванні окремих частин в словесне ціле» [Єщенко. – С. 248]. Див. **зв'язність імпліцитна, зв'язність ономасіологічна, зв'язність прагматична, зв'язність референційна, зв'язність семантична, зв'язність смислова, когезія, когерентність, лексична солідарність, параметри зв'язності, показники зв'язності.**

ЗЕВГМА – «[< грец. *zeugma* – зв'язок, ярмо] – стилістична фігура, яка виникає під час об'єднання однорідних членів, переважно підметів, одним дієслівним присудком, який відноситься тільки до одного з членів, напр., *один узяв книжку, другий – зошит, третій – ручку*» [МФЕ. – С. 145]. Інший приклад: *Стоїть сторозтерзаний Київ / і двістірозп'ятий я* (П. Тичина).

«...Стилістична фігура мовлення, синтаксично однорідне поєднання семантично різнорідних слів чи сполук: *Я п'ю каву із дружиною, із цукром, із задоволенням*» [ЛЕ. – С. 179].

«1) Послідовність однаково організованих синтаксичних конструкцій, у яких загальний для всіх член речення не повторюється, а використовується один раз: або на початку, або в середині, або в кінці всього висловлювання; 2) фігура мови... підсилення виразності через порушення семантичної однорідності в ланцюгу однорідних членів речення чи цілих речень. 3. як навмисне

відхилення від логічного закону тотожності створює... ефект ошуканого очікування» [ПСЛТ. – С. 115–116].

«...Риторична фігура, що ґрунтується на побудові тривалого мовного періоду таким чином, що у реченні з однорідними підрядними членами підмет або присудок представлений на початку, а далі мається на увазі» [Мацько. – С. 438–439].

ЗІТКНЕННЯ. Див. **епаналéпис.**

ЗМІСТ ТЭКСТУ – «внутрішня сутність, сукупність елементів рукопису, друкованого твору чи типу видання, що відтворює послідовність розміщення і членування матеріалу. Поняття вживається також у значенні переліку структурних компонентів твору» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 393].

«Авторське відображення певного фрагмента дійсності, що існує об'єктивно чи вигаданий мовцем» [Єщенко. – С. 248].

ЗМІСТОВО-КОНЦЕПТУАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ – «різновид текстової інформації, яка породжується й інтепретується шляхом складної синтетичної конденсації й когнітивної переробки цілісного змісту на підставі авторського задуму чи інтерпретаційного фільтра читача. Формування З.к.і. передбачає індивідуально-авторське осмислення відношень змістово-фактуальної інформації, розуміння зв'язків причини й наслідку представлених у тексті подій, усвідомлення їхньої значущості в житті людини й народу. З.к.і. є глобальною, перерваною, експліцитно-імпліцитною... Поділ інформації на три типи (змістово-фактуальну, змістово-концептуальну і змістово-підтекстову) здійснений російським дослідником І. Гальперіним» [ЛЕ. – С. 183].

«Комплексний естетично-пізнавальний концепт тексту... [З.к.і.] виступає суттєвою надтекстовою інформацією в художніх, публіцистичних і наукових текстах» [Загнітко. – С. 109].

ЗМІСТОВО-ПІДТЕКСТОВА ІНФОРМАЦІЯ – «прихована інформація, що виводиться зі змістово-фактуальної завдяки здатності мовних одиниць породжувати асоціативні і конотативні значення... З.п.і. – факультативна інформація, але коли вона присутня, то разом зі змістово-фактуальною утворює своєрідний текстовий контрапункт» [Гальперін. – С. 28].

«Різновид текстової інформації, яка ґрунтується на вербальній організації тексту, формується шляхом її змістової модифікації без збільшення знакового обсягу й нашаровується на первинний зміст як його другий план...» [ЛЕ. – С. 183]. Див. підтекст.

ЗМІСТОВО-ФАКТУАЛЬНА ІНФОРМАЦІЯ – та інформація, яка «містить повідомлення про факти, події, процеси, що відбувалися, відбуваються чи будуть відбуватися в навколишньому світі, реальному чи вигаданому» [Гальперін. – С. 27].

ЗНАК МОВНИЙ – «показник, виразник певного мовного значення» [СЛТ ГО. – С. 85].

«...Матеріальний, чуттєво сприйманий предмет, який є представником іншого предмета і використовується для отримання, зберігання і передачі інформації» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 358].

«Єдність формальної та змістової сторін, що передає в процесі комунікації необхідний мінімум натякової інформації і відзначається при цьому «асиметричною непостійною рівновагою» (Закон Куриловича-Карцевського)» [Левицький. – АМВЛС. – С. 26].

ЗНАКИ ЕКСПРЕСИВНО-ОБРАЗНОЇ НОМІНАЦІЇ – «продукти вторинного семіозису», які «характеризуються взаємодією мовного, комунікативного, прагматичного, психічного і культурного аспектів. Кожен із них – предмет лінгвістичного опису, епіцентр відповідної лінгвістичної парадигми» [Алефіренко. – С. 3].

ЗНАЧЕННЯ – «одна з фундаментальних категорій лінгвістики, філософії, логіки, за допомогою якої можна зафіксувати та охарактеризувати відношення між мовним об'єктом та фрагментом реальності, що відображає цей мовний об'єкт, а також відношення між певним мовним об'єктом та іншими мовними об'єктами» [ШВТ. – С. 139].

«Узагальнене відображення об'єктивної дійсності, яке людство виробило в процесі суспільно-історичної практики і зафіксувало в поняттях» [ПЕн. – С. 147].

«Властивість мовного знака повідомляти про щось, розташоване поза ним, його здатність виконувати різні комунікативні функції, виражатися у різних поняттях, судженнях, образних системах, теоріях тощо» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 395].

ЗООМОРФІЗМ (ЗООМОРФІЗАЦІЯ) – «семіотичний принцип метафоризації, згідно з яким найменування тварин, їхніх частин тіла, ознак та дій за аналогією використовуються на позначення інших предметних сфер. Зокрема людини, явищ природи, штучного світу, рослин, духовного коду культури тощо» [ЛЕ. – С. 189].

I

ІДЕЯ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ – «емоційно-інтелектуальна, пафосна спрямованість художнього твору, яка приблизно може бути охарактеризована як провідна думка, ядро задуму автора» [ЛСД. – С. 291].

«Головна думка, що визначає зміст твору...» [МФЕ. – С. 150].

ІДЮЛЄКТ – «(від гр. *idios* – свій, особливий і діалект) – індивідуальний різновид мови, представлений сукупністю різних ознак мовлення окремого носія мови (індивіда). І. містить ознаки норми й узусу відповідної мови, демонструє екземплярний рівень лінгвальної діяльності. У письмовому мовленні І. виявляє риси ідіостилю» [ЛЕ. – С. 191].

«Мовна практика окремого носія мови; сукупність формальних і стилістичних ознак, що вирізняють індивідуальну мову» [УМ. – С. 67].

«Індивідуальна мова особистості, сукупність семантичних і стилістичних особливостей мовлення і текстів окремого носія певної мови. Це індивідуальний варіант загальнонародної мови (пор. з діалектами – масовими територіальними варіантами). Специфічність І. створюється відбором і перевагою мовних одиниць, вибраним використанням їх сполучних і композиційних можливостей, творчими мовленнєвими діями. У найширшому значенні І. – не тільки особливості, але й увесь склад мовлення...» [ПСЛТ. – С. 119].

«...Специфічні мовленнєві особливості... окремої особи, ...усі реалізації й варіанти мови в устах індивіда, сукупність усіх текстів, породжуваних мовцем і досліджуваних у лінгвістиці з метою вивчення структури і системи мови» [ВЛС. – С. 203].

«Мова письменника... Мовленнєва діяльність в межах системи загальнонародної мови, індивідуальний стиль на основі загальнонародної національної мови. І все ж у певному сенсі письменник є творцем мови, він розкриває її потенційні можливості,

які інколи можуть закріплюватися у загальному вжитку» [Сологуб. – С. 134–135].

«Індивідуальне мовлення, що пояснюється місцем проживання, віком, фахом, соціальним станом, загальним рівнем культури певної людини. І. як мовна характеристика особистості не тільки окреслює особливе, а й розкриває різні аспекти мови як загальнонаціонального феномена, її невичерпний потенціал» [ЛСД. – С. 293].

«У пострадянському лінгвістичному термінопросторі термін поширився приблизно з кінця 70-х років минулого століття... У широкому розумінні ідіолект – реалізація певної мови в устах індивіда, тобто сукупність текстів, породжуваних мовцем і досліджуваних лінгвістом із метою вивчення системи мови; ...у вузькому значенні – тільки специфічні мовленнєві особливості певного носія мови; ...ідіолект відображає не тільки особистість, переконання, темперамент, а певною мірою також нашу **соціолінгвістичну біографію** – індивідуальну участь у комунікативних ситуаціях як пережитих, даних у досвіді, так і актуальних із відповідною їм мовною поведінкою... Під ідіолектом певного автора прийнято розуміти всю сукупність створених ним текстів у вихідній хронологічній послідовності, яка санкціонована самим автором, якщо тексти зазнавали обробки... Оперування терміном *ідіолект* зобов'язує дослідника враховувати екстралінгвальний фон мовотворчості письменника, а також різноманітні інтертекстуальні проєкції конкретних мовно-естетичних феноменів» [Ставицька. – С. 4; 6].

Ідіостіль (індивідуальний стиль) – «мовна практика окремого носія мови; сукупність формальних і стилістичних ознак, що вирізняють індивідуальну мову» [УМ. – С. 67].

«Сукупність усіх мовно-виражальних засобів автора, що реалізують його ідіолект» [Голяннич. – С. 175].

«...Специфічні мовленнєві особливості ...окремої особи, ...усі реалізації і варіанти мови в устах індивіда, сукупність усіх текстів, породжуваних мовцем і досліджуваних у лінгвістиці з метою вивчення структури і системи мови» [ВЛС. – С. 203].

«Іманентний (властивий його внутрішній природі) прояв істотних ознак таланту в конкретному художньому творі, мистецька документалізація своєрідності світосприйняття певного автора, його

нахилу до ірраціонального чи раціонального мислення, до міметичних принципів (принципів уподібнення) чи розкутого образотворення, його естетичного смаку, що в сукупності формують неповторне духовне явище» [ЛСД. – С. 303].

«Вербальна реалізація індивідуально-авторської картини світу письменника в системі мовних домінант (лексичних, фраземних, граматичних), спричинених його світоглядною орієнтацією, константних стилетвірних ознак, що визначають специфіку художньої системи» [Шатілова. – С. 6].

«Системність виражальних засобів мови окремого мовця, яка вирізняє його мову серед інших, сукупність саме текстових (мовленнєвих) характеристик окремої мовної особистості» [Мацько. – КУФМ. – С. 31–32].

«Сукупність основних стильових особливостей, які характеризують твори того чи того автора у певний період або всю його творчість. Ідіостиль письменника, включаючи в себе ідіолект, виявляється у мовній і комунікативній компетенції, усвідомленому виборі засобів спілкування, мовному чутті і смаку; ...сукупність глибинних текстотвірних домінант і констант певного автора, які визначили появу цих текстів саме в такій послідовності...» [Ставицька. – С. 6, 12].

«...Опосередкований у художньому тексті мовно-ментальний портрет письменника, який відображається у специфіці індивідуально-авторської концептуалізації дійсності, що детермінується системою особистісних цінностей»... «У лінгвостилістиці... розглядається як система індивідуально-естетичного використання засобів словесного вираження (В. В. Виноградов), комунікативно-когнітивний простір мовної особистості, творця художнього дискурсу (О. Г. Фоменко); у психолінгвістиці – як креативний спосіб дискурсивної реалізації значущих для мовної особистості смислів (домінант) (Ю. С. Паулі, В. А. Пищальникова); у комунікативній стилістиці – як складний, багатовимірний та багаторівневий прояв особистості автора, система концептуально значущих для письменника принципів організації тексту (Н. С. Болотнова); у когнітивній лінгвістиці – як сукупність ментальних і мовних структур художнього світу письменника, мовне втілення індивідуальної ментальної сутності автора (І. Боктінг, Л. Бутакова, У. Марголін, А. Палмер, Я. Попова, Е. Семіно, К. Свіндлгерст, І. Тарасова, М. Тернер, Р. Фаулер); у когнітивній

поетиці дослідження ідіостилю ґрунтується на застосуванні методологічного апарату когнітивної лінгвістики, лінгвопоетики, когнітивної психології, теоретичних засад когнітивної науки, яка зосереджується на вивченні інтелектуальної діяльності, процесів мислення, обробки, засвоєння та передачі інформації окремою особистістю (Л. І. Белєхова, О. П. Воробйова, Дж. Гевінз, О. М. Кагановська, В. Г. Ніконова, Е. Семіно, П. Стоквелл, М. Фрімен). Центральною одиницею дослідження когнітивного аспекту ідіостилю визнається індивідуально-авторський художній концепт...» [Дойчик. – С. 4; 1].

ІЗОКОЛОН – «риторична фігура, кількарізний повтор на невеликому відрізку художнього тексту одних і тих самих... слів або частин речення (колонів), розміщених в однаковому синтаксичному порядку, тобто синтаксичний паралелізм, анафора і т. п.» [СМІхт. – С. 29]. Напр.: *У синьому небі я висіяв ліс, / У синьому небі, любов моя люба, / Я висіяв ліс із дубів та беріз, / У синьому небі з берези і дуба. / У синьому морі я висіяв сні, / У синьому морі на синьому глеї / Я висіяв сні із твоєї весни, / У синьому морі з весни із твоєї* (М. Вінграновський).

«Повний паралелізм, рядки поезії, що, римуючись між собою, повністю підпорядковані ритміці. Психічний стан людей дається на фоні природи, наче відбиток у дзеркалі. Своєрідна, однакова побудова образних структур. Напр.: *Чи є кращі між вітрами / Та над весняні? / Чи є в житті кращі літа / Та над молодії* (Леся Українка)» [Леськів. – ПФ. – С. 74].

ІЗОТІПІЯ – «змістовий, семантичний різновид зв'язності, який проспектується у фрагменті тексту, об'єднаному спільною темою (топіком), наприклад, у надфразній єдності (періоді, складному синтаксичному цілому). Семантичними сигналами теми є її ключові слова, які мають спільні семи й перебувають у семантичному узгодженні. Термін уведений французьким дослідником А. Греймасом» [ЛЕ. – С. 193].

«Повторення семіотичних особливостей, що основує зв'язність тексту... У більш вузькому розумінні... термін вживається для позначення повторення семантичних одиниць у тексті (чи його частині). У найширшому значенні він позначає повторення одиниць на будь-якому чи на різних текстуальних рівнях (фонетичному,

стилістичному, риторичному, синтаксичному, просодичному і т. д.)» [НС. – С. 47–48].

ІКОНІЧНИЙ ЗНАК – «згідно із класифікацією Ч. Пірса, знак структурної та якісної подібності з позначеним, протиставлений знакам-індексам і символам. Наприклад, скульптура, живопис, кінохроніка тощо. Серед мовних знаків Із. є звуконаслідування, або ідеофони. Існування знаків-ікон визнавалося не всіма семіотиками» [ЛЕ. – С. 193].

Знак, який фіксує «подібність з об'єктом-референтом (ономатопея, звукосимволізм, синестезія тощо)» [Воробйова. – МЛС. – С. 77].

ІКОНІЧНІСТЬ – «своєрідний код, вписаний у художній текст», за допомогою якого формується «щонайменше подвійна ментальна симуляція: читач підсвідомо імітує свою участь у художньому дійстві, водночас зазнаючи сугестивного впливу іконічних образів, які у своїй хвильовій динаміці та геометричній статиці провокують читацький емотивний резонанс». І. – багатоаспектний феномен, який «у художньому тексті слід розглядати з декількох позицій: по-перше, у термінах класичного розмежування іконічних образів та діаграм, де під образом розуміються іконічні знаки, ...а під діаграмою – порядок слів як відбиток послідовності подій, риторичні фігури, нарративні прийоми тощо; ...по-друге, у ракурсі рівневої диференціації, коли послідовно вичленовуються композиційні, синтаксичні та лексико-граматичні, фоносемантичні й фонографемні засоби створення іронічності; ...по-третє, ...проміжний спосіб, у який досягається імітація значення семіотичною формою... (форма імітує структуру думки)...» [Воробйова. – МЛС. – С. 76–77]. Див. **іконічний знак**.

ІЛІТЕРАТИ – «[< лат. illitera – не буква, не літера] – звуки, для яких не існує відповідних графічних знаків, напр., «гм», «тпру», «угу», «хр-р-р» та ін.» [МФЕ. – С. 153].

ІЛЛЕЇЗМ – «надмірне вживання займенників третьої особи однини» [Леськів. – ПФ. – С. 75]. Напр.: *Художнику немає скутих норм. / Він норма сам. / Він сам в своєму стилі...* (І. Драч).

ІЛЛОКУТИВНА СИЛА – «функція мовленнєвого акту, що полягає у встановленні наміру його здійснення відносно адресата. Термін уведений американським логіком Дж. Сьорлем, який уважав усі мовленнєві акти іллокутивними. Розмежування іллокуції й І.с. є важливим у непрямих мовленнєвих актах, що характеризуються імпліцитною іллокутивною силою» [ЛЕ. – С. 193].

«Функції мовленнєвого акту, які містять в собі іллокутивну мету, що об'єднує мовленнєві акти в певні класи (напр., спонукання), її інтенсивність, спосіб досягнення мети та інші індивідуальні умови використання конкретних мовленнєвих актів (напр., акти спонукання, вимагання, поради тощо). Компоненти, які утворюють іллокуційну силу, відповідають програмі опису таких іллокуційних дієслів, як «запитувати», «просити», «забороняти» тощо» [СЗД. – С. 607].

ІЛЛОКУТИВНИЙ АКТ – «ключова категорія теорії мовленнєвих актів, введена Дж. Л. Остіном (1962 р.) та Дж. Сьорлем (1965 р.). За Дж. Л. Остіном, іллокутивний акт означає втілення у висловлюванні, породжуваному у ході мовленнєвого акту, певної комунікативної інтенції, комунікативної мети, що надає висловлюванню конкретної спрямованості. Іллокутивний акт розглядається як один із трьох конституентів мовленнєвого акту, поряд із такими двома, як локутивний та перлокутивний акти. Локутивний акт зіставляє висловлювання з дійсністю, тобто встановлює його смисл та референцію, а перлокутивний – відображає можливі або вже здійснені результати мовленнєвого акту, у тому числі й непередбачувані, «ненавмисні» наслідки» [ШВТ. – С. 141].

«Висловлення, мовні засоби якого експлікують певний комунікативний намір, мету адресанта» [ЛЕ. – С. 193].

«Одна з трьох складових (поряд з актами локутивним і перлокутивним) мовленнєвого акту, пов'язана із втіленням у повідомленні конкретної комунікативної інтенції, мети адресанта» [СТМК. – С. 16].

ІЛЛОКУЦІЯ – «один із трьох складників мовленнєвого акту, що, згідно з концепцією Дж. Остіна, основоположника мовленнєвих актів, представляє комунікативний намір, мету адресанта, які надають певного спрямування й дієвості висловленню. І. співіснує в мовленнєвому акті з локуцією... і перлокуцією...» [ЛЕ. – С. 193].

«Цільова спрямованість висловлення...» [ВЛС. – С. 210].

ІМПЛІКАТУРА – «тісно пов'язана з вербальним змістом невербальна... інформація, що опосередковує змістову залежність між висловленнями в тексті чи повідомленні й організовує їхню інтерактивну спроможність. Поняття І. застосовується в лінгвістиці тексту, логічній семантиці, лінгвопрагматиці» [ЛЕ. – С. 195].

«Небуквальні елементи значення і смислу, які не визначаються безпосередньо конвенційною структурою мовних виразів (мовним кодом), тобто те, що мається на увазі, на що натякається» [Грайс. – С. 244–246].

«...Імплицитний смисл, що згідно з принципом кооперації та комунікативними постулатами виводиться в конситуації спілкування» [Невідомська. – ІМА. – С. 364]. Див. **сми́сл імплі́цитний**.

ІМПЛІКАТУРИ МОВЛЕННЄВОГО СПІЛКУВАННЯ, АБО ДІСКУРСУ – «прагматичні компоненти змісту висловлювання, що виводяться слухачем із контексту мовленнєвого акту завдяки знанню комунікативних постулатів (або максим мовного спілкування) – правил ведення кооперативного діалогу» [ШВТ. – С. 144].

ІМПЛІКАТУРИ МОВЛЕННЄВОЇ ПОВЕДІНКИ – «прагматичні складники змісту висловлення, що відзначаються комунікативно значущими відхиленнями від постулатів (максим) спілкування як найголовніших і найбільш загальних комунікативних стратегій, які сприяють комунікативному співробітництву (кооперації)» [ЛЕ. – С. 195].

ІМПЛІКАЦІЙНІ ЗВ'ЯЗКИ – «когнітивний (мисленнєвий) аналог реальних зв'язків сутностей об'єктивного світу, їх взаємодій і залежностей... Одне поняття передбачає, викликає думку про інше, тобто імплікує інше поняття... Найбільш явним прикладом імплікаційних зв'язків є причинно-наслідкові, однак до них належать... просторові, часові, відношення частини і цілого та ін. Імплікаційні зв'язки значень широко представлені в семантичних структурах багатозначних слів. Чимало з них можуть бути описані як метонімічні... Конкретні види антонімічних зв'язків, що виступають основою імплікації, ...різноманітні: матеріал – виріб, причина – наслідок, ...дія – мета, процес – результат, частина – ціле, ознака – річ...» [Нікітін. – КЛС. – С. 225–226].

ІМПЛІКАЦІОНАЛ – «периферія значення, утворена імплікацією додаткових, але важливих у певному контексті ознак поняття (для лексеми *зима* імплікаціоналом є знання про те, що зимою йде сніг, холодно, люди носять теплий одяг і т. д.), у тому числі певних стереотипних ситуацій, що часом є неістинними (наприклад, для слова *зима* такою асоціацією може бути байдужість – *зима наших стосунків*). У концепції структури значення російського лінгвіста М. Нікітіна І. є компонентом концепту, «зв'язаного знаком», сукупністю периферійних, але важливих семантичних ознак, що імпліцитно підтримують понятійне ядро (інтенціонал)» [ЛЕ. – С. 196].

ІМПЛІКАЦІЯ – «альтернативний вербальному невербальний спосіб передачі інформації, який ґрунтується на інтеграції вербальних засобів із досвідом, фондом знань комунікантів, їхньою комунікативною компетенцією та сприяє оптимізації комунікативної взаємодії, взаєморозумінню. І. пов'язують з тенденцією до мовної економії, називають потужним засобом компресії повідомлення, тексту, доказом відсутності ізоморфізму між планом змісту та планом вираження мовного знака... Типами І. є імплікатури, підтекст, пресупозиції й фонові знання» [ЛЕ. – С. 196–197].

«...Складний вислів, за допомогою якого формується умовна думка за схемою «якщо – то», «якби – то», «як – то», «коли – то». У ній є два залежні один від одного вислови, що за допомогою зв'язки (інколи словесно не вираженої) складаються в збірну, комбіновану, складнішу фразу. Перша її частина, базована на умовності вислову, називається антецедентною (попередньою), друга – консеквентною (наступною, послідовною), приєднується здебільшого часткою «то» і є наслідком логічної операції. Напр.: *Як на вулиці зустрінеш, / То мене обходиш ти. / Добре робиш! Спільним шляхом / Не судилось нам іти* (І. Франко), *Якби одежа, то носив би, якби люлька. То курив би, Якби дівка-любка, то любив би*» [СТСФ. – С. 80–81].

«...Імплікація і підтекст є синонімами. Але між синонімами, як відомо, завжди існують певні відмінності. Імплікація припускає, що те, що мається на увазі, відоме і тому може бути опущене. У цьому відношенні імплікація зближується з пресупозицією. Пресупозиція – це ті умови, при яких досягається адекватне розуміння змісту речення. А підтекст – це така організація надфразної єдності (і в окремих випадках – речення), яка пробуджує думку, органічно не пов'язану з пресупозицією чи імплікацією» [Гальперін. – С. 56].

Виділяють три диференційні ознаки імплікації: «вираженими можуть бути або обидва компоненти зв'язки, або тільки антецедент; імплікація може передавати тільки предметно-логічну інформацію чи повідомляти також емоційну оцінку, функціонально стилістичну, експресивну інформацію; імплікація може базуватися на парадигматичних чи синтагматичних зв'язках слова» [Арнольд. – С. 86].

«Один із двох (поряд із класифікацією) універсальних способів організації свідомості в концептуальні структури» [Нікітін. – КЛС. – С. 226].

«Імплікація в широкому розумінні слова – мисленнєвий аналог зв'язків відображуваного світу, мисленнєва операція, яка базується на відображенні свідомістю реальних зв'язків сутностей» [Нікітін. – ЗЗЯ. – С. 197].

«Інформація, що додається до змісту сприйнятого повідомлення під впливом наявних у свідомості отримувача тексту знань про дійсність» [Федосюк. – С. 22].

«... Те, що автор «закладає» у висловлення, те, на що він натякає, імплікація належить сфері автора; встановлювані знання входять у сферу реципієнта» [Загнітко. – СЛТ. – С. 112].

«Мисленнєве виведення з експліцитного значення мовних величин прихованої в них інформації» [Невідомська. – ІМА. – С. 364].

ІМПЛІЦІТНИЙ (ЛАТЕНТНИЙ) – «...неявний, прихований; той, що виявляється лише опосередковано, через зв'язки з іншими об'єктами» [ПЕн. – С. 153].

«Прихований; той, що не виявляє себе видимими ознаками» [Голянич. – С. 175].

ІМПЛІЦІТНІСТЬ – «універсальна категорія мови і мовлення, значення якої виявляється через взаємозв'язок із відповідними експліцитними одиницями; комплексна величина, онтологічними ознаками якої є необлігаторність вияву, вивідність значення, здатність виступати у художньому тексті структурно-смысловим конектором; інтерпарадигмальний феномен, що інтегрує в одній семантичній площині логіко-філософські, психологічні, лінгвістичні чинники» [Іванишин. – ХТСО. – С. 302–303].

«Опосередкованість вираження змісту знаковими лінгвовеличинами, також похідними, або деривованими, яка полягає в тому, що певні додаткові значення, смисли, їх складники й фрагменти, не вербалізовані, не реалізовані з якихось причин за допомогою власних безпосередніх матеріально-звукових засобів, виявляються, встановлюються мовцями шляхом різного за характером домислювання з опорою на експліцитні значення лінгвоодиноць, мовленнєвий контекст, ситуацію, позамовну інформацію, інші можливі чинники, включаючи усвідомлювані й неусвідомлювані носіями мови прагматичні знання про її системну будову, механізми функціонування» [Невідомська. – ВПУ. – С. 23].

«Психологічно реальна форма знання, для якої характерні неусвідомлюваність, невербальність, автоматизм. Вона виступає як латентний фактор, що впливає на мову (і її системні властивості)» [Єрмакова. – С. 21].

«Опосередкована експліцитною семантикою знакових мовних одиниць вираженість різних типів такої інформації, яку носії мови, спираючись на синтагматичний і парадигматичний лінгвальні контексти, на певні когнітивні та прагматичні чинники й умови спілкування, сприймають, інтерпретують шляхом домислювання, що може бути відновлювальним (установлювальним), перетворювальним (модельованим) і вивідним» [Невідомська. – ІМА. – С. 368].

«...Імпліцитність завжди передбачає наявність віртуального компонента висловлення, не актуалізованого в акті комунікації» [Колядко. – С. 20].

Ім'я – «1) спільна назва змінних слів, що мають форми відмінка, числа та роду, на протигагу дієсловам, які характеризуються формами часу, способу та особи; 2) у вужчому розумінні – слово, що називає предмет (річ) або істоту. В українському мовознавстві поняттям «ім'я» звичайно поєднують слова чотирьох частин мови: 1) слова, що означають предмети та істоти, тобто мають граматичне значення предметності (**іменники**); 2) слова, які виражають ознаку предмета (**прикметники**); 3) слова на означення кількості предметів або астрономічно-математичного числа (**числівники**); 4) слова, які вказують на предмет, істоту, ознаку предмета і кількість, але не називають їх (**займенники**)» [Вихованець. – УМЕ. – С. 219].

«1) Загальна назва іменних частин мови, яким властива

категорія відмінка; 2) слово, рідше словосполучення, що виконує роль називання, найменування осіб чи предметів» [УМ. – С. 68].

«Вид антропоніма, індивідуальне, персональне ім'я людини, надане їй при хрещенні або лише при записі в РАГСІ; вживаються ще терміни: ...**ім'я алегоричне** – ім'я вигаданої, міфологічної істоти, яке найчастіше вживають у казках, міфах і под., напр.: *Валигора, Вернидуб*; ...**ім'я календарне** – ім'я з церковного календаря (святців), де перераховані імена канонізованих святих за місяцями і днями; ...**ім'я квалітативне**... – ім'я зі значенням будь-якої суб'єктивної оцінки, утворене від повної або скороченої основи імені; в т.ч. аугментативне, демінутивне і пейоративне ім'я ...(з презирливо-зневажливим відтінком)...» [СУОТ. – С. 95–99].

«Слово, рідше сполучення слів, що називає, іменує річ або людину. Відмітні риси І. як типу слів пов'язані з особливостями процесу іменування... та з роллю І. в реченні» [Степанов. – ЛЕС. – С. 175].

Ім'я КОНЦЕПТУ – «лексична одиниця, яка найбільш повно номінує концепт» [Дойчик. – С. 7].

Ім'я КУЛЬТУРИ ПРЕЦЕДЕНТНЕ – «(лат. *praecedens* – той, що йде попереду) – індивідуальне ім'я, географічна чи історична назва, пов'язані або з широковідомим текстом (прецедентним текстом культури), наприклад, *Тарас Шевченко, Тарас Бульба, Гонта*, або з прецедентною ситуацією (*Богдан Хмельницький, Переяславська рада*). І.к.п. – особливий складний знак, у випадку вживання якого в першу чергу актуалізуються конотативні ознаки, пов'язані з національною (етнічною) культурою. Знання І.к.п. – необхідна умова соціалізації особи, її культуризації» [СТМК. – С. 66].

ІНВЕРСІЯ – «(лат. *inversio* – переставляння, перевертання) – зміна звичайного прямого чи зворотного *порядку слів* у реченні на стилістично маркований» [Багмут. – УМЕ. – С. 221].

«...Вживання слів у реченні в непрямому порядку з метою оптимального розставлення смислових акцентів, надання висловлюванню експресивності, ритмічності. Опорне слово чи окрему частину провідної фрази автор розміщує залежно від умов і обставин мислення, фоніки... здебільшого на початку або в кінці речення. На відміну від прямого порядку слів в І. підмет стоїть після

присудка, означуване слово – після означення. Напр.: *Лиже полум'я жовте черево, / Важкувато сопє димар, / Галасує від болю дерево, / Піднімаючись димом до хмар* (В. Симоненко)» [СТСФ. – С. 83–84].

ІНДИВІДУАЛЬНА КОНЦЕПТОСФЕРА ПИСЬМЕННИКА – «упорядкована сукупність індивідуальних концептів автора художнього твору, яка об'єктивується у мовній картині світу, в тексті мовними засобами, характерними для письменника»; «мережа парцел, кожна з яких репрезентує набір ключових індивідуально-авторських художніх концептів, об'єднаних за тематичним принципом» [Дойчик. – С. 7; 3].

ІНКЛЮЗИВ – «(лат. *inclūdo* – замикати)... – стилістичний прийом, при якому мовець виступає від імені того, до кого говорить (включає його в поняття «ми»))» [Мацько. – С. 439]. Напр.: *Коли тільки сота частина мого народу відчуває так, як я, то ми не загинемо!* (О. Кобилянська).

ІНКРУСТАЦІЇ – «вид прикраси, оздоблення зі шматочків мармуру, кераміки, металу, дерева, перламутру тощо, які врізані в поверхню і відрізняються від неї за кольором чи матеріалом...» [СІС. – С. 471].

«Дивна поетична форма, де кожен рядок – окремий вірш і водночас весь цикл – цілісна поема... Це ніби макроформа, а після неї виникає потреба у мікроформі, у мінімалізмі, у спіритуалістичному відчутті світу. Після історичних полотен, де час розгорнутий, хочеш побачити світ у призмі одного рядка, де є концентрація часу. Це, по суті, окремий жанр, то ніби диригуєш симфонією, а то хочеш помовчати з різцем над твердою породою слова, дістатися до найменшої грані, видобути з матерії слова зблиски, мерехтіння. Хочеш недоговорити, інкрустувати, лишити повітря між рядками – людина думає про паузу. Заповнить її своїм почуттям, своїм розумінням» [Костенко. – С. 7]. Напр.: *...Душа вертає на свої руїни. / Тим часом там уже виросла квітка. / Я слухаю нечутні голоси / серед німої музики мозаїк. / Усе було на світі позавчора. / В зінцях часу предковичний лід...* (Л. Костенко).

ІНТЕГРАТИВНІСТЬ (ІНТЕГРАЦІЯ ТЕКСТУ) – «спосіб створення цілісності тексту, що виявляється не лише в горизонтальній

зв'язності текстових одиниць і фрагментів, а й у вертикальних асоціативних, імплікативних змістових зв'язках. І. Гальперін вважав І. парадигматичною текстовою категорією психологічного плану, однак підкреслював, що вона є способом створення цілісності тексту, а цілісність є результатом інтеграції. З. Тураєва ототожнювала І. із цілісністю» [ЛЕ. – С. 202].

«Одна з категорій тексту, що полягає у поєднанні всіх його частин з метою формування цілісності... Інтеграцію трактують як «приховану» категорію, яка може реалізовуватися засобами когезії, а також може формуватися на асоціативних та пресупозиційних відношеннях» [Котюрова. – СЕСрм. – С. 99–100].

«...Об'єднання всіх компонентів (і частин) тексту в єдине ціле» [Шевченко. – С. 113].

ІНТЕНСІОНАЛ – «1) зміст поняття, структурована сукупність семантичних ознак певного класу об'єктів... І. ототожнюється з одним зі значень терміна «сигніфікат». 2) Понятійне ядро значення слова, що складається з родової ознаки (архісеми, або інтегральної семи) і видових ознак (гіпосем, чи диференційних сем). У цьому значенні І. протиставлений екстенсіоналу, що представляє клас об'єктів, позначених мовною одиницею» [ЛЕ. – С. 203].

«...Відповідає плану змісту мовної одиниці і є базовим поняттям його дослідження» [ШВТ. – С. 144–145].

Структура лексичного значення «складається з інтенсіоналу (ядра ЛЗ) та імплікаціоналу (периферії – семантичних відтінків ядра)» [Нікітін. – С. 52].

«*Інтенсіонал* – когнітивне ядро значення» [Алефіренко. – СПС. – С. 318].

ІНТЕНСІОНАЛЬНИЙ – «смиловий; той, що стосується смислу; враховує його; спрямований на його аналіз» [Голяннич. – С. 175].

ІНТЕНЦІОНАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТА – «діяльність, що залежить від намірів суб'єкта у певний момент його буття» [Голяннич. – С. 175–176].

ІНТЕНЦІЯ – «(лат. *intentio* – зусилля, намір) – здатність дієслова чи іншого слова зі значенням дії або стану (віддієслівного іменника чи прикметника) відкривати функціонально-семантичні позиції для

заповнення їх назвами учасників дії чи стану типу агенса (носії дії), пацієнс (пасивний учасник ситуації, напр., об'єкт дії, носій стану), локатив, інструмент, адресат і т. п.» [Андерш. – УМЕ. – С. 224].

«Превербальний, осмислений намір (мета) мовця, що зумовлює комунікативні стратегії, внутрішню програму мовлення та способи її реалізації. І. є основною структурною ознакою свідомості та будь-якого її акту... Структура І., на думку лінгвістів, містить такі складники: 1) сформоване на підставі мотиву осмислене бажання домогтися певного немовленнєвого ефекту; 2) усвідомлення необхідності здійснити відповідні мовні дії для досягнення цього наміру; 3) конкретну мотивацію мовленнєвої дії як поштовх до здійснення комунікативного акту»... [ЛЕ. – С. 203].

«І. формується під впливом мотиву – домовленнєвого психологічного імпульсу мовної діяльності» [ПСЛТ. – С. 129].

«Інтенції складають сенс мовленнєвої дії, бо учасники спілкування виводять їх саме на підставі тих засобів, які мовець обирає для оголошення своїх намірів» [Приходько. – С. 27].

«Складне когнітивно-комунікативне явище, що формується метою чи потребою носія мови як спрямованість до її досягнення на основі певних знань та уявлень про світ, які становлять концептуальну та мовну картини світу... Поняття інтенції з'явилося ще у середньовічній схоластиці і позначало намір, мету і спрямованість свідомості на якийсь предмет. У лінгвістиці термін «інтенція» в широкому смислі означає комунікативний намір адресанта» [Гнатковська. – С. 6].

«Усі слова і форми заселені інтенціями» [Бахтін. – С. 106].

«...Комунікативний намір мовця, у той чи інший спосіб виражений у висловлюванні» [ШВТ. – С. 145].

ІНТЕРАКТИВНІСТЬ – «текстово-дискурсивна категорія, представлена суб'єктно-об'єктно-суб'єктною взаємодією адресанта й адресата на підставі знакового континууму тексту (повідомлення), інтенцій, стратегій, тактик комунікації та програми адресованості. Лінгвістичною основою І. є текст, який М. Бахтін називав засобом комунікації двох свідомостей, і спільний мовний код» [ЛЕ. – С. 203].

«Категорія дискурсу, комунікації в цілому, яка полягає у взаємодії адресанта і адресата в конкретній ситуації за допомогою вербальних і невербальних засобів мовного коду» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 326].

ІНТЕРА́КЦІЯ – «категорія дискурсу як комунікативна взаємодія, що забезпечує двосторонній зв'язок між соціальною реальністю, культурою та дискурсом. І. є головним поняттям дискурсології, представленої різноманітними напрямками. У більшості дискурсивно орієнтованих робіт дискурс та І. розглянуті як взаємно зумовлені ознаки комунікації: І. характеризується як дискурсивна категорія, а дискурс як інтерактивне явище» [ЛЕ. – С. 204].

«...Позначення фіксованої послідовності іллокутивно зв'язаних мовленнєвих актів» [ШВТ. – С. 145].

ІНТЕРІОРИЗА́ЦІЯ – «(лат. *interior* – внутрішній) – за П. Жане і Ж. Піаже – процес формування структурно-функціональних компонентів свідомості у результаті засвоєння зовнішніх дій із матеріальними предметами й оволодіння зовнішніми знаковими засобами. У процесі діяльності зовнішня (реальна) дія поступово відривається від свого матеріального носія і переміщується у внутрішній (ідеальний) план, стаючи інтеріоризованою (розумовою) дією» [ПЕн. – С. 159].

«Становлення внутрішніх структур психіки людини під впливом зовнішніх чинників, передусім рідної мови. І. слід відмежовувати від отриманої зовні знакової інформації. Термін запровадили в науковий обіг французькі психологи П. Жане, Ж. Піаже, А. Валлон та ін., його застосовували і представники символічного інтеракціонізму. На теренах психоаналізу проблема І. розглядається з позиції висвітлення того, яким чином в онтогенезі та філогенезі формуються структури несвідомого. Вона є визначальною у художній творчості» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 428].

«Складний перетворювальний процес формування уявлень, знань про зовнішній світ; рефлексія доквілля у свідомості індивіда або в етносвідомості... Найбільш уживаним є звужена дефініція І. як продукування внутрішнього плану свідомості, тобто механізму перетворення матеріального на ідеальне, зовнішнього на внутрішнє» [ЛЕ. – С. 205].

ІНТЕРПЕЛЯ́ЦІЯ – «...переривання мовлення з метою звернутися до читача, щось ствердити чи заперечити з використанням необов'язкових службових слів, слів-паразитів, що сповільнюють плин думки. Напр.: *Сю ніч будуть в Україні / Родитися близнята. / Один буде, як той Гонта, / Катів катувати! / Другий буде... оце вже*

наш! / *Катам помагати...* (Т. Шевченко)» [СТСФ. – С. 86].

«...Фігура, в якій автор перериває потік, щоб звернутися до слухача, щось ствердити чи заперечити: *Душа моя – послухай!* – *Як яблуня в цвіту* (П. Тичина)» [Мацько. – С. 440].

ІНТЕРПОЗИЦІЯ – «(лат. *inter* – між і *positio* – положення) – порядок слів у реченні або його частин, при якому дане слово чи частина речення розташовані всередині словосполучення або речення, тобто займають серединну лінійно-динамічну позицію» [Багмут. – УМЕ. – С. 225].

«...Стилістична фігура, у якій вставні слова вклинюються у словосполучення чи роз'єднують головне та підрядне речення. Напр.: *Люблю весну, та хто її не любить,* / *Коли життя цвіте, як пишній сад* (В. Сосюра), *Освіченість, сума знань, видно, не в змозі очистити людську натуру від підлоти, якщо вона вже була запрограмована в генах...* (О. Гончар)» [СТСФ. – С. 86–87].

ІНТЕРПРЕТАНТА – «(лат. *interpretatio*: пояснення, трактування) – складник тріади «об'єкт – знак – І», без якого знак не функціонує. Поняття теорії Ч. С. Пірса. Заповнюючи простір між реаліями та знаком, І. (новий знак) виникає у свідомості людини, яка користується ним, водночас репрезентуючи себе через потрактування. У такому разі І. постає як інша форма представлення, безперервно пов'язуючи не знак та об'єкт, а знак та інший знак...» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 429].

«Здатність адресата розуміти й інтерпретувати висловлення, текст, спрямована на успішність й ефективність спілкування. Термін уведений американським логіком Ч. Пірсом» [ЛЕ. – С. 207].

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ – «у лінгвістичному контексті – аналіз, тлумачення, репрезентація мовного об'єкта за допомогою певних репрезентаційних одиниць та структур, атрибуція мовного об'єкта у категоріях, що визначають його статус, властивості, внутрішню структуру, зміст, істинність чи хибність тощо» [ШВТ. – С. 145–146].

«...Цілеспрямована когнітивна діяльність, для якої характерний зворотній зв'язок з проміжною (локальною) і глобальною метою інтерпретатора... І. полягає у встановленні і/або підтриманні гармонії у світі інтерпретатора, що може виражатися в усвідомленні властивостей контексту мовлення і розміщенні результатів такого

усвідомлення в просторі внутрішнього світу інтерпретатора» [Дем'янков. – С. 10].

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТЕКСТУ – «цілеспрямований когнітивний процес або результат переведення адресатом змісту повідомлення, тексту на підставі процедур їхнього сприйняття й розуміння в будь-яку словесно-знакову форму... Опорними моментами І.т. є такі: 1) мовна компетенція; 2) комунікативна компетенція; 3) культурна компетенція; 4) інтенційність і стратегічність інтерпретатора; 5) програма адресованості адресанта, що передбачає спрямованість повідомлення чи тексту на відповідного адресата; 6) ступінь свободи смислів, закладених у вербальній формі, який визначає межу «вільноваріативної інтерпретації» (М. Бахтін)» [ЛЕ. – С. 208].

«Творча реалізація тексту, яка ґрунтується на самостійному тлумаченні та реконструюванні його реципієнтом» [СЗД. – С. 608].

ІНТЕРСУБ'ЄКТНІСТЬ – «(лат. *inter*: між і *subjectum*: підкладене) – феномени, що не залежать від окремого суб'єкта, виходять за межі його індивідуальної свідомості. Йдеться про специфічну спільність між суб'єктами пізнання, умову взаємодії і передавання знання однією особою іншій, наприклад, літературним критиком письменнику, і навпаки» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 430].

Текстова категорія, «пов'язана з орієнтацією тексту як на мовця, так і на реципієнта, тому її часто визначають і як антропоцентричність» [Кондратенко. – С. 29].

«Ступінь однакового розуміння змісту тексту двома учасниками текстової комунікації – *письменника і читача* з погляду інформативного, естетичного, ідеологічного сприйняття» [Кочан. – С. 43].

ІНТЕРТЕКСТ – «(лат. *inter*: між і *textum*: тканина, зв'язок, будова) – цитований, переписуваний, інтерпретований, стилізований, перекодований текст чи сукупність текстів. Так, повість «Ніоба» Ольги Кобилянської чи роман «Діти Ніоби» Софії Майданської тлумачать як семантичний слід відомого грецького міфу про трагічну долю матері, яка, кинувши виклик Гері, втратила своїх дітей. Термін запровадила дослідниця структуралізму й постструктуралізму Юлія Крістева» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 430–431].

«1. Текст (або сукупність текстів), який цитується,

перепишується, продовжується чи зазвичай змінюється іншим текстом, що робить його змістовнішим. «Одіссея» Гомера є одним із інтертекстів Джойсового «Улісса» і інтертекстуальність досягається між ними двома. На думку М. Ріфатера, текст і його інтертекст є відповідними й останній залишає у попередньому сліди, що контролюють його розшифровку. 2. Текст, який певною мірою приєднує і пов'язує велике число інших текстів (Л. Дженні)... 3. Сукупність текстів, що інтертекстуально поєднуються (М. Арівве))» [НС. – С. 49–50].

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНЕ ПРОЧИТАННЯ – «метод прочитання одного тексту супроти іншого, що дає змогу висвітлити спільні текстуальні та ідеологічні резонанси; це визнання, що всі тексти та ідеї існують у мережі відносин. Термін «інтертекстуальність» має стосунок і до методу читання, що зіставляє тексти з метою відкрити точки подібностей та відмінностей, і до віри в те, що всі тексти та ідеї є невід'ємною частиною мережі історичних, суспільних, ідеологічних і текстуальних відносин... По суті, інтертекстуальне прочитання – це дослідження глибокого контексту будь-якого акту модальності і йде кількома різними стежками асоціацій, що є фактично головним змістом тексту» [ЕП. – С. 171–172].

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІСТЬ – «наявність у певному тексті слідів інших текстів, у більш широкому розумінні – діалогічний зв'язок тексту в семіотичному універсумі з попередніми текстами (рекурсивний) та з подальшим текстотворенням (прокурсивний)... Виявами І. в тексті є *цитати.., алюзії.., ремінісценції.., мандрівні сюжети.., запозичення світоглядного способу естетичної фіксації світу, парадигматики асоціацій, синкретизм функціональних стилів, тиражування жанрових канонів тощо*)» [ЛЕ. – С. 210–211].

«Відношення, що виникає між даним текстом і іншими, які він цитує, переписує, приєднує, продовжує чи загалом перетворює і за допомогою яких він набуває значення. Поняття інтертекстуальності сформулювала і розвинула Ю. Крістева, яка переосмислила праці М. Бахтіна. У його найбільш обмеженому розумінні термін позначає відношення між одним текстом й іншими, які явно представляються у ньому й взаємодіють як внутрішньотекстові дискурси (Л. Деленбах). У найбільш загальному й радикальному тлумаченні (Р. Барт, Ю. Крістева) термін позначає відношення між будь-яким текстом і

сумою знань культури, що міститься в текстах, потенційно безмежної сітки кодів й означувальних практик. Ці впливи й джерела, які часто приховані, зумовлюють значення тексту. Ж. Женетт розрізняє п'ять типів інтертекстуальності: 1) співпричетну, коли в тексті наявні цитати з інших текстів; 2) паратекстуальну, яка зумовлює стосунок тексту до його назви, епіграфа, післямови; 3) метатекстуальну, яка коментує або критикує свій інтертекст; 4) гіпертекстуальну, коли текст висміює чи пародіює інший текст; 5) архітекстуальну, коли текст має жанрові зв'язки з іншим текстом» [НС. – С. 50].

«Текстова категорія, яка відображає співвіднесеність одного тексту з іншими, діалогічна взаємодія текстів у процесі їх функціонування, що забезпечує прирощення смислу твору» [Баженова. – СЕСрм. – С. 104].

«Чуже мовлення – експліцитно або імпліцитно введене до авторського мовлення чи тексту мовлення іншої особи» [Загнітко. – С. 113].

«Текстова категорія, що полягає у властивості словесного витвору відтворювати чуже мовлення у формі цитувань, алюзій, ремінісценцій, переказів, дописувань, відгуків тощо» [Єщенко. – С. 248].

ІНТОНАЦІЯ – «(від лат. *intonare* – голосно вимовляти) – сукупність звукових мовних засобів, завдяки яким передається смисловий, емоційно-експресивний і модальний характер висловлення, комунікативне значення та ситуативна зумовленість, стилістичне забарвлення тексту, індивідуальність виражальних прийомів мовця» [Багмут. – УМЕ. – С. 227].

«Характер звучання твору, зміст ритмомелодики, ті почуття, настрої, емоції, які втілились у відповідне звучання» [ОЛ. – С. 171].

ІНТОНУВАННЯ – «спосіб інтонаційного оформлення висловлювання, надання... мовній одиниці певної інтонації» [ВЛС. – С. 224].

ІНТРОДУКЦІЯ – «(лат. *introduction*: введення) – те саме, що й вступ. Її застосовував Т. Шевченко, зокрема в поемі «Гайдамаки»: «Була колись шляхетчина, / Вельможная пані [...]» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 433].

«Невеликий... вступ, що передує основній частині

висловлювання. Багато казок починаються відомими інтродукціями *жили-були...* Залежно від мети висловлювання, жанру авторського тексту інтродукції можуть бути простими і складними» [ВЛС. – С. 224].

ІНФЕРЕНЦІЯ – «процес отримання вихідних знань при обробці інформації і сам умовивід... У когнітивних і комунікативних дослідженнях І. розглядається як когнітивна операція, що опосередковує розуміння повідомлення, тексту на підставі обробки попередніх текстових даних і побудови висновку. У лінгвістиці тексту І. служить підґрунтям текстових імплікатур – латентних... пропозицій, що забезпечують зв'язність вербально виражених контактних пропозицій або представляють семантичну залежність між компонентами змісту тексту, в основі якої лежить явний або прихований умовивід» [ЛЕ. – С. 214].

«...Висновок зі сказаного, який робить співрозмовник із метою зрозуміти, що адресант мав на увазі» [Єрмакова. – С. 72].

«...Когнітивна операція людського мислення, у ході якої, опираючись на безпосередньо розміщені у тексті відомості, читач виходить за його межі і отримує нову інформацію» [КСКТ. – С. 33–34].

ІНФОРМАТИВНІСТЬ ТЭКТУ – «текстова категорія, яка уособлює інформаційний масив текстового макрозака, що не лише міститься в його вербальній організації, а й впливає з її взаємодії з авторською й читацькою свідомістю... Інформаційний масив тексту є складним і дифузним, його формування здійснюється на підставі діалогічності свідомості комунікантів із текстовим смислом, інтеріоризованим у свідомості автора й адресата буттям, семіосферою та семіотичним універсумом культури...» [ЛЕ. – С. 214–215].

І. Р. Гальперін вважає інформативність обов'язковою ознакою тексту, що може виявлятися в різних формах – «від нульової, коли зміст тексту не дає нічого нового, а лише повторює вже відоме, до концептуальної, коли для її виявлення потрібно ґрунтовно проаналізувати текст»; І. «включає різну за прагматичним навантаженням інформацію: а) змістово-факультативну...; б) змістово-концептуальну...; в) змістово-підтекстову...» [Гальперін. – С. 29; 27–28].

«Термін «інформативність» указує на те, що текст слугує засобом фіксації, зберігання та передання інформації... Категорія інформативності тісно пов'язана з проблемою змісту тексту, розуміння його семантичного наповнення і текстотворення»... «Інформативність художнього тексту передбачає наявність нової інформації на фактичному, концептуальному та підтекстовому рівнях, серед яких основна роль належить концептуальному» [Кондратенко. – С. 29; 277].

ІРОНІЧНЕ ВІСЛОВЛЕННЯ – «мовна одиниця, наділена суб'єктивною модальністю, побудована за схемою простого чи складного речення на антифразисних відношеннях між його компонентами або на основі лексико-синтаксичного алогізму. Таке висловлення передає імпліцитно виражену авторську, переважно негативну, оцінку автора щодо предмета мовлення, зокрема емоційно-експресивну суть того, з приводу чого висловлюється іронія» [Гуйванюк, Пацаранюк. – С. 150]. Див. **вісловлення**.

ІРОНІЯ – «...різновид антифразису, *троп*, де з метою прихованого глузування або для легкого, добродушного жарту мовна одиниця з позитивно-стверджувальними (в широкому розумінні) значенням, конотацією або модальністю вживається з прямо протилежними характеристиками» [Тараненко. – УМЕ. – С. 230].

«Троп, суть якого полягає в тому, що слову чи висловленню надається протилежне значення з метою насмішки, глузування; насмішка, якій навмисне надана форма позитивної оцінки або похвали. Іронія – важливий стилістичний засіб гумору або сатири» [СЛТ ГО. – С. 99].

«Іронія не однорідна з тропами (синекдоха, метонімія, метафора), по-перше, тому, що, з одного боку, може зовсім обходитися без образу (наприклад, бути чистим формальним твердженням замість заперечення: «Так, як же!»), з іншого, – не виключає тропів, може бути антономазією.., метафорою, зокрема алегорією. По-друге, в іронії *X*, шукане – не об'єктивні ознаки значення, як у тропях, оскільки значення в цьому розумінні усвідомлюється мовцем до виразу в формі іронії, а вираз почуття, яке супроводжує це значення. Таким чином, іронія, на відміну від тропів, не є засобом пізнання властивості явищ» [Потебня. – С. 137]. «Іронія – фігура. Вона може обходитися зовсім без тропів: «добре!»»,

«як же!», «еге!»; може містити троп: «Вона у нас процвітає, як *макуха* під лавою»...» [Потебня. – С. 138].

«У літературознавчому трактуванні іронія – це вид комічного, що передбачає кпин чи скепсис, перевагу чи поблажливість, зумисне приховані, але визначальні для загальної тональності висловленого в тексті. Іронія у мовознавчому тлумаченні – це лукаве чи насмішкувате інакомовлення, імпліцитно передане відповідною мовною одиницею, коли вираз набуває протилежного до буквального в образному контексті значення» [Гуйванюк, Пацаранюк. – С. 4–5].

«Провідною ознакою І. є її подвійний зміст, що полягає в запереченні того, що на початку фрази нібито стверджувалося... Проте друга частина фрази не завжди буває заперечною, нерідко вона виконує коригувальну роль. Інколи в І. формально відсутня «двосічність» думки, однак впізнається протилежний зміст слів і їх призначення. Напр.: *Ми з тобою, як риба з водою: я на лід, а ти під спід; Свій своєму лиха не мислить: як побачить на сухому, то в болото тисне*» [СТСФ. – С. 87].

«Концептуальна проекція з двох ментальних просторів, де перший вхідний простір закорінений в іронічному висловленні, другий відображає його когнітивне оточення, а дійсні риси певного явища контрастують з очікуваннями реципієнта» [Дойчик. – С. 11].

ІСТОРИЗМИ (МАТЕРІАЛЬНІ АРХАЇЗМИ) – «це слова або їх окремі значення (семантичні історизми), що вийшли з ужитку разом з позначуваними ними реаліями і не мають у сучасній мові синонімічних замінників. Це назви понять матеріальної культури (одягу, їжі, знарядь праці та зброї, грошей і т.п.), соціально-політичної сфери, професій, звичаїв та обрядів і т.ін. минулих епох: **кобеняк, саламаха, рало.., злотий.., справляти колодія**» [Тараненко. – УМЕ. – С. 180].

«Лексеми, вжиті у творі з метою відображення колориту певної епохи, її уреальнення, індивідуалізації мови персонажів. Напр.: *Минають фронди і жіронди, / минає славне і гучне. / Шукайте посмішку Джоконди. / Вона ніколи не мине* (Л. Костенко)» [СТСФ. – С. 89].

ІСТОРИЧНИЙ РОМАН У ВІРШАХ – «це особлива архітектура, особлива драматургія форми, напруга епіки. Приходять у рух великі історичні масиви, з'єднані різнозарядженими

емоціями» [Костенко. – С. 7].

К

КАЛАМБУР – «(франц. calembour – гра слів) – різновид гри слів, що полягає у створенні комічно-сатиричного ефекту шляхом обігравання близькозвучних або однозвучних мовних одиниць з різними значеннями. Напр., випадки жартівливої етимологізації: «Баба в нас любила **парене** молоко, а ми **кисле**. То, бувало, баба **парить, парить** по селу, а ми з дідом **киснем, киснем** у запічку» (з народної небилиці), зокрема аббревіатур або простих слів як аббревіатур: «**РУХ**» (у назві громад, організації Народний рух України) – як «Рятуйте Україну, хлопці!» [Тараненко. – УМЕ. – С. 243].

«...Гра слів – стилістична (риторична) фігура, побудована на використанні багатозначності слова, випадкового збігу звучання слів для створення гумористичного, сатиричного ефекту, для словесного дотепу» [УМ. – С. 57].

«Вид *мовної гри*, мовна форма комічного, що виявляється в навмисно створеному семантично неочікуваному співзвуччі одиниць одного контексту. З позиції адресата, К. передбачає семантичну ускладненість висловлювання: додаткове естетичне навантаження, наявність двозначності й ін.» [ПСЛТ. – С. 138–139].

«Стилістична фігура, створена на основі використання омонімів, омографів, повторів слів та інших комбінацій і модифікацій із подібним звучанням та багатозначністю» [СТСФ. – С. 90]. «До К. також належать **протезис**, або **протеза** (грец. prosthesis – додавання), – поява на початку слова додаткової літери або складу, та **епентезис**, або **епентеза** (грец. epenthesis – вставка), – вставка додаткової літери або складу всередині слова. Напр: *А яблуня стояла на землі / Вся попід пахви – в яблуках червона, / І крона, мов вогненна та корона, / І яблука, мов з тронів королі, / Де впали, де розбіглись, де лежать...* (І. Драч)» [СТСФ. – С. 91].

«Стилістична фігура, яка виділяється специфічністю своєї мовної форми: слово вживається у такому лексичному оточенні, яке примушує сприймати його у двох планах, з двома значеннями, що надає думці несподіваного комічного напрямку. Наприклад: *Йшов дощ і два студенти*. Комічне переосмислення слів і виразів відбувається переважно на основі їх багатозначності або

співзвучності: *Цей критик розсмішив мене – / І то ж була в житті курйозне: / Писав серйозно про смішне, / А вийшло смішно про серйозне* (Д. Білоус)» [СКМ. – С. 27].

«...Гра слів, побудована на їхній двозначності. К. найчастіше трапляється в *комедіях, сатири, епіграмах* тощо. Напр.: *Скажіть, цю іграшечку з вати / Коровою чи вовком звати?* (А. Гарматюк)» [МФЕ. – С. 166].

КАРНАВАЛІЗАЦІЯ ХУДОЖНЬОЇ МОВИ – «вербалізація ігрової концепції культури, карнавального протесту проти лінгвістичного пуританства, що втілено засобами амбівалентної мовної гри, пародії, створенням семантичного й текстового хаосу та стилістично зниженими мовними ресурсами для усвідомленого порушення естетичних канонів мововираження» [Дегтярьова. – С. 9].

КАРТІНА СВІТУ – «одна із форм світоглядного подання об'єктивної реальності в суспільній свідомості, що [є образом] освоєної в практиці дійсності, насамперед узагальнений образ соціального середовища, що становить вихідну умову людського буття... Цей інтегральний образ, який постійно змінюється, не є ідентичним живій картині, що виникає при безпосередньому сприйнятті речей та явищ у поєднанні з системою їхніх значень, що складаються в культурі... Формування К.с. відбувається за допомогою людського пізнання (буденного, художнього, наукового)...» [Лісовий. – ФЕС. – С. 271].

«...Результат людського сприйняття, фантазій, мисленневих процесів і перетворювальної діяльності» [Жайворонок. – УЕ. – С. 9].

«...Глобальний образ світу, який є результатом усієї духовної діяльності людини...» [Маслова. – С. 71].

«...Динамічний образ світу в розмаїтті його властивостей, який лежить в основі світогляду людини, виражає сутнісні властивості світу у розумінні людини та є результатом і регулятором усіх видів її діяльності (Є. В. Бондаренко)» [Дойчик. – С. 7].

У лінгвістиці визначають такі її види:

КАРТІНА СВІТУ КОНЦЕПТУАЛЬНА – «представлення у свідомості інтеріоризованого людиною світу... Останнім часом ...К.с.к. замінюється термінами «когнітивна модель світу», «ментальна модель», «ментальна репрезентація», які позначають універсальне концептуальне представлення дійсності в

різноманітності її зовнішніх і внутрішніх зв'язків, що існує у вигляді певної системи понять (час, простір, причина, наслідок, число, частина, ціле тощо)» [ЛЕ. – С. 300].

«Це не лише система понять про сукупність реалій довкілля, але й система значень, що втілюються у ці реалії через слово-знак і слово-концепт» [Жайворонок. – УЕ. – С. 11].

«...Авторські концептуальні картини світу мають свої... особливості, детерміновані... чинниками, до яких відносимо: 1) соціальні, 2) регіональні, 3) освітні характеристики автора, 4) належність його до певного літературного напрямку тощо» [Скаб. – КС. – С. 293]. Див. **ментальні репрезентації, модель ментальна;**

КАРТИНА СВІТУ МОВНА – «членування предметного і поняттєвого світу засобами мови – словниковими, граматичними одиницями. У К.с.м. відбиваються особливості сприймання мовцями навколишньої дійсності. Розрізняють національну, соціальну, індивідуальну К.с.м., кожна з яких залежить від культурно-історичних умов життя суспільства, соціуму, від індивідуального лінгвопсихологічного досвіду. Через К.с.м. пізнається ментальність народу, його міфологічне мислення, виявлення мовних форм, що відтінюють універсальні логічні закони людського мислення» [УМ. – С. 93].

«Спосіб відбиття реальності у свідомості людини, що полягає у сприйнятті цієї реальності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу, інтерпретація навколишнього світу за національними концептуально-структурними канонами» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 368].

«Історично сформована в повсякденному пізнанні спільноти та відображена в мові сукупність уявлень про світ, певний спосіб відображення і концептуалізації дійсності крізь призму мовних та культурно-національних особливостей, притаманних певному мовному колективу, інтерпретація навколишнього світу за національними концептуально-структурними канонами відображення дійсності у свідомості того чи іншого етносу, які засвоюються дитиною у процесі її соціалізації» [Ашиток. – С. 22].

«Мозаїкоподібна польова структура взаємопов'язаних мовних одиниць, що через складну систему фонетичних явищ, лексико-семантичних і граматичних значень, а також стилістичних характеристик відбиває відносно об'єктивний стан речей довкілля і

внутрішнього світу людини, тобто загалом картину (модель) світу як таку» [Жайворонок. – УЕ. – С. 15].

«Національно-мовна картина світу (національно-мовна модель світу) – виражене етносом засобами певної мови світовідчуття і світорозуміння, вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу і себе самого в цьому світі» [Голубовська. – С. 29].

«Роль мови у членуванні довкілля, виділенні із реального континууму за допомогою матеріальних знаків окремих відрізків дійсності... не підлягає сумніву» [Шмельов. – С. 30];

КАРТІНА СВІТУ НАІВНА – «уявлення про світ пересічних носіїв мови, що ґрунтується на донаукових загальних поняттях і може бути представлена в мові. К.с.н. частково базується на міфологічному мисленні, яке є історично зумовленим різновидом суспільної свідомості, некритично сприйнятим смислом. Міфологічна частина К.с.н. є одним із можливих світів, більш сильним, ніж світ реальності, оскільки він задіює найпотужнішу силу, яка здатна опиратися будь-яким фактам, – віру;

КАРТІНА СВІТУ НАУКОВА – система знань, що синтезує результати дослідження певних наук із знаннями світоглядного характеру як результатом цілісного узагальнення пізнавального досвіду людства» [ЛЕ. – С. 477–478];

КАРТІНА СВІТУ ХУДОЖНЯ (ХУДОЖНІЙ СВІТ) – «створена уявою письменника і втілена в тексті твору образна картина, яка складається з подій, постатей, їх висловлювань і виражених ними духовних феноменів (уявлень, думок, переживань тощо)» [ЛСД. – С. 717].

«Художньо-образна площина, яка «інтегрує знання автора про світ під особливим кутом осмислення» (О. П. Воробйова, В. Г. Ніконова) й репрезентується в індивідуально-авторській системі концептів – концептосфері...» [Дойчик. – С. 7].

КАТА́ФОРА – «різновид анафори в широкому розумінні цього терміна; семантико-синтаксичне явище встановлення лексичної або преференційної тотожності займенника з його вербальним відповідником, який знаходиться в наступному контексті (постцедентом), на противагу анафорі (у вузькому значенні), що потребує співвідношення з вербальним антецедентом, який перебуває в попередньому контексті (*Я знаю те, чого тобі знати не можна. Це таємниця родини*)» [ЛЕ. – С. 219].

«Фігура мови, яка полягає в тому, що певне слово, що не несе жодного логічного навантаження, стоїть перед певним висловом, думкою, є наче введенням при їх вираженні. У пісенній творчості найчастіші катафори «Ой» та «Гей»: «*Ой чого ти почорніло / Зеленеє поле?*» / «*Почорніло я від крові / За вольную волю...*» (Т. Шевченко)...» [Леськів. – ПФ. – С. 81].

КАТАХРЕЗА – «...несподіване (часто тільки на перший погляд) вживання слова, розвиток нового значення або розширення предметно-поняттєвої віднесеності слова, що не відповідають і навіть суперечать його первісному, етимологічному значенню, *внутрішній формі слова*. Напр.: **немолода молодиця**, «степів **широчина бездонна**» (М. Рильський)» [Тараненко. – УМЕ. – С. 247].

«1. Вид тропа, в якому слова і звороти вжиті у неприродному, часто перебільшеному значенні; різновид гіперболічної метафори. 2. Уживання слів або виразів не відповідно до їх етимологічних значень, хоч нерідко воно стало нормою, наприклад: *червоне чорнило, рожева білизна*» [СЛТ ГО. – С. 102].

«Поєднання граматично узгоджених, певною мірою суперечливих, але не протилежних слів, понять чи думок: *Спитав сухо, якимсь арифметичним голосом: «Вам чого?»* (М. Куліш)» [СТСФ. – С. 92].

«Різновид гіперболічної метафори, в якій сполучаються слова, логічно між собою не узгоджені» [ЛСД. – С. 331].

«Стилістично вмотивоване порушення норм сполучуваності слів, поєднаних понять і виразів всупереч їхньому буквальному змістові» [СМІхт. – С. 29]. Напр.: *Тяжко жив і вмирав він тяжко, / Просив синів, щоб його доби́ли. / І світу **червона** ромашка / Востанне цвіла йому **біло*** (Т. Мельничук).

КАТЕГОРИЗАЦІЯ – «(грец. *katēgoria* – висловлювання, ознака) – розумова дія, за допомогою якої одиничний предмет, подію, переживання та ін. відносять до певного класу, яким можуть бути вербальні і невербальні значення, сенсорні і перцептивні еталони, певні соціальні стереотипи тощо» [ПЕн. – С. 166].

«Механізм виведення у структурах мислення, який передбачає об'єднання предметів і явищ у відповідні класи як рубрики досвіду, сформовані шляхом пізнавальної діяльності людини. К. пов'язана з усіма когнітивними системами й операціями (порівнянням,

ототожненням, аналогією)» [ЛЕ. – С. 220].

«Переосмислення художнього тексту із залученням імпліцитного знання того чи іншого типу; важливим аспектом категоризації є становлення імпліцитних смислів на основі гіпотетичних проєкцій тексту у свідомості читача» [Єрмакова. – С. 75].

КАТЕГОРИЗАЦІЯ ХУДОЖНЯ – «це процес творчості читача при сприйнятті тексту, не «готове розуміння», а дієва рефлексія, коли уже набутий досвід переростає в процесі осмислення тексту в новий досвід» [Єрмакова. – С. 61].

КАТЕГОРІЯ – «наукове поняття, що виражає найзагальніші властивості та зв'язки явищ дійсності» [МФЕ. – С. 170]. Наприклад:

категорія акцентності – «одна із текстових категорій, яка представляє систему акцентуаторів – різнорівневих мовних, власне текстових, графічно оформлених засобів, функціонально-семантично об'єднаних на текстовій площині для смислового виокремлення концептуально важливих, на думку автора, моментів змісту тексту, притягання уваги до них, переконання адресата в правильності авторської точки зору і досягненням у такий спосіб взаєморозуміння між відправником і одержувачем інформації» [Іванова. – СЕСрм. – С. 120];

граматична категорія – «...узагальнене граматичне значення, яке об'єднує низку протиставлених одне одному однорідних граматичних значень і граматичних форм вираження цих значень. У кожній граматичній категорії визначальною є категорійна семантична ознака. Наприклад, узагальнене граматичне значення відмінка або числа, що розчленовується в українській мові на сім відмінкових граєм і на дві граєми числа. Необхідну ознаку граматичної категорії становить єдність значення і його вираження системою граматичних форм як двобічних мовних одиниць» [Вихованець. – ТМ. – С. 28];

категорія суб'єктивної оцінки – «семантико-граматична категорія, яка виражає суб'єктивну оцінку предмета, ознаки чи ознаки дії і вносить в основне лексичне значення слова додаткові емоційно-експресивні відтінки: значення пестливості, здрібнілості, прихильності, ніжності або негативної оцінки: зневажливості і згрубілості чи фамільярності» [СЛТ ГО. – С. 103] тощо.

КВАНТОР – «особлива одиниця логічної метамови... К. – це слова з кількісною семантикою (*усі, деякі, кожний, мало, багато...* тощо), зокрема й кількісні числівники. К. усезагальності маніфестований в мовах світу кванторними займенниками: *весь, всюди, завжди, повсякчас* та ін.» [ЛЕ. – С. 226].

КІЛЬЦЕ. Див. *просаподосис*.

КІЛЬЦЕВІ СТРОФИ – «особливий структурний тип прозових строф, початок і кінцівка яких повністю чи частково збігаються на лексичному рівні» [Солганик. – СЕСрм. – С. 157].

КЛІМАКС – «(від гр. *klimax* – драбина) – ...*стилістична фігура*, яка полягає в групуванні однорідних *означень*, інтонаційно-смісловому напруженню яких поступово посилюється. Напр.: *В країнах теплих, полудневих / Злітає дощ із хмар рожевих / І переймають на путі / Його проміння золоті* (Олександр Олесь)» [МФЕ. – С. 180].

«Стилістична фігура, різновид градації, протилежна за значенням антиклімаксу, розкривається у поетичному мовленні в напрямі наростання його інтонаційно-сміслового напруження» [ЛСД. – С. 347].

КЛЮЧОВІ СЛОВА – «...у лексичному складі мови – слова з високою частотністю, що позначають поняття важливих для суспільства сфер життя і характеризують лексику певних історичних етапів, періодів» [Тараненко. – УМЕ. – С. 255].

«...Опорні слова тексту, без яких він неможливий. Як правило, до складу таких слів відносяться назва теми тексту і слова, що виражають головну характеристику цієї теми, – основу авторського задуму» [ПСЛТ. – С. 145].

«Ключове слово – онтологічна підоснова й кодування, і декодування художнього тексту, оскільки його зміст сприймається крізь призму того освітлення, яке здійснюється ВФ тексту саме через це слово. Крізь нього проходить та буттєва перспектива, яка, зароджуючись у ВФ тексту як багатомірне значення, набуває у ключовому слові відносно окреслених форм визначеності (усі семантичні валентності в ньому не бувають заповненими)... І хоча вибудова змісту не може обмежитись одним чи кількома мовними одиницями (навіть якщо вони і є зоною найбільшого згущення

думки), – вдало дібране автором слово, крізь яке «пропускається» основний художньо-естетичний зміст і від якого «залежить малюнок буття майбутнього» (Л. Карасьов) (того, що має вже смисловий стрижень – онтологічну визначеність), слово, у світлі значення якого сприймаються інші мовні одиниці чи й смислові блоки, представлені цими одиницями, є тією мітою, що певною мірою може представити увесь текст. Ключове слово містить у собі онтологічну заданість змісту (**що** є зображене в тексті?). Воно є стрижневим смисловим орієнтиром, який дозволяє читачеві розглядати текст як певну ієрархію значень – опорних смислових точок, що у функціональній взаємодоповнюваності вибудовують ту структуру і ту смислову цілісність, якою і є художній текст як дискурс» [Голянич. – ВФД. – С. 60].

«Одна із важливих одиниць словника опису мови письменника, ... тобто домінантна одиниця, що виявляє його індивідуальний стиль (конкретну художню систему), оскільки є носієм реального, контекстуального та естетичного значення слова... Слово з таким статусом має перебувати на перетині смислових сфер основних наскрізних мотивів твору і входити в максимальну кількість функціонально-смислових та тематичних груп слів (З. Ю. Петрова). Дослідники виділяють кілька параметрів ідентифікації ключових слів – багатозначність, алегоричність, контекстуальна зумовленість, ієрархічність, інформативність, частотність...» [Бибик. – С. 48].

«... Специфічний розряд високочастотної актуалізованої автосемантичної лексики художнього тексту, що створює його семантичне ядро (на лексичному рівні) й реалізує в межах конкретного тексту три типи значень: реальне, концептуальне і естетичне, які виникають під час взаємодії ключових слів з різнорівневим концептуальним оточенням» [Титикало. – С. 3].

«... Нерідко для позначення цього поняття користуються різними лексемами: **лейтмотивні слова** (Адмоні В. Г. і Сільман Г. І., Бочаров С. Г., Кожевнікова Н. А.), **слова-скріпи** (Гей М. К.), **слова-символи** (Гіршман М. М., Малявін Д. В., Сологуб Н. М.), **ключі-коментарії** (Гросман Л. П.), **ключові слова** (Зубова Л. В., Малявін Д. В., Будагов Р. А.), **слова-фаворити** (Кухаренко В. А., Малявін Д. В.), **опорне слово** (Кожевнікова Н. А.), **наскрізне слово** (Кожевнікова Н. А.), **концептуальні слова** (Петровський В. В.), **тематичні слова** (Малявін Д. В.), **слова-субстантиви** (Міхалінчик Л. І.), **опорні ключові метафоричні словоформи**

(Матвєєва Т. П.). Іноді значення перелічених вище термінів далеко не тотожне в розумінні того чи іншого автора, воно може мати зони перехрещення. КС виступають предметом не тільки зорового сприйняття – вони є епіцентром твору. КС несуть ключову інформативність оповіді. КС становлять більш витончену систему засобів опису портрету, думок, почуттів, дій, явищ та широких суспільних процесів. Склад, природа, функція КС визначаються характером ідейно-тематичного спрямування образної системи письменника та елементу стилю. Адже ключові слова у реалістично-побутовому оповіданні часто схрещуються з метафоричними зображеннями, фольклорними епітетами, фразеологічними зворотами, лейтмотивом, символом»... «Обов'язковою умовою придбання словом статусу ключового слова є, по-перше, реалізація ним суб'єктивно-модального контекстуального значення, по-друге, неодноразове використання у тексті... **Ключові слова – це розряд високочастотної автосемантичної лексики художнього тексту, яка складає його семантичне ядро (на лексичному рівні) і виступає як вектор інтерпретації художнього тексту...** Критерії відбору КС у ХТ.: а) асоціативна спільність означуваного та означального, б) інакомовність, в) багатозначність, г) символічність, д) контекстуальна зумовленість, е) частотність, є) інформативність. **КС відрізняються такими ознаками:** багатозначністю, полівалентністю, повторюваністю, додатковою виразністю, вживанням не лише в межах одного твору, а в низці творів певного письменника, хоч іноді стають ключем до одного творіння митця. Ключові слова підсилюють інформативність твору й стають квінтесенцією художнього тексту» [Форманова. – С. 234; 238].

КОГЕЗІЯ – «структурно-граматичний різновид зв'язності тексту, показниками якого є формальні засоби зв'язку слів, речень, зокрема, узгодженість морфологічних категорій слів, синтаксичні відношення сурядності й підрядності, поверхнева організація синтаксичних структур, повтори, анафоричні зв'язки, дейксис, сполучники, порядок слів тощо. К. протиставлена когерентності – змістовому (семантичному) різновиду зв'язності. Термін запозичений із фізики й уведений в обіг лінгвістики тексту мовознавцями В. Дресслером, Р. Бограндом, М. Холлідеєм» [ЛЕ. – С. 230].

«Зв'язність тексту, що виявляється на поверхневому, формальному рівні. Когезія включає граматичні й лексичні засоби

зв'язку, прономіналізацію, різні повтори, анафори та ін.» [ВЛС. – С. 247].

Особливі типи зв'язків, що «забезпечують континуум, тобто логічну послідовність, (темпоральну та / або просторову) взаємозалежність окремих фактів, дій тощо»... «Мовні засоби когезії: традиційні граматичні, які виконують текстотвірну функцію, і логічні, асоціативні, образні, композиційно-структурні, стилістичні та ритмікотвірні» [Гальперін. – С. 74; 78].

«Зв'язок елементів тексту, коли інтерпретація одних елементів тексту залежить від інших» [Загнітко – СЛТ. – С. 37]. Див. **зв'язність, когезія образна.**

КОГЕЗІЯ ОБРАЗНА – «форми зв'язку, які, перегукуючись із асоціативними, викликають уявлення про об'єкти дійсності, що сприймаються чуттєво. Одна з найбільш відомих форм образної когезії – розгорнута метафора» [Гальперін. – С. 80].

КОГЕРЕНТНИЙ – «синтезувальний, об'єднувальний на смисловому рівні» [Голянич. – С. 175].

КОГЕРЕНТНІСТЬ – «змістовий, семантичний різновид зв'язності, показниками якого є семантичне узгодження лексичних одиниць, тематично однорідні ряди слів, повтори, синоніми, антоніми, пароніми, гіпероніми, гіпоніми.., семантико-стилістичні фігури... На сучасному етапі розвитку лінгвістики тексту, зважаючи на її інтеграцію з когнітивною наукою, К. отримує нове значення дії комплексу когнітивних процедур, які забезпечують когнітивну інтегрованість тексту. Такими процедурами вважаються логічні відношення причини й наслідку, включення, умови й результату та ін., а також взаємодія знань, представлених у тексті, із фоновими знаннями, досвідом людини» [ЛЕ. – С. 230].

«Зв'язність тексту, що виявляється на змістовому, смисловому рівні» [ВЛС. – С. 254].

«Властивість тексту, яка полягає у тому, що він (як макро-, так і мікро-) становить єдине висловлювання і має цілісний характер. Розгляд тексту на рівні когерентності означає вивчення його змістових потенцій» [СМІхт. – С. 31].

«Властивість... тексту, яка полягає в тому, що в [його] складі є тенденції до взаємопов'язаності та взаємонакладання» [СЗД. – С. 608].

«Зв'язність, що привноситься чимось зовнішнім щодо тексту, перш за все знаннями його адресата» [Загнітко – СЛТ. – С. 37]. Див. **цілісність т́ексту.**

КОГНІТИВНА КАРТА (МАПА) – «інформаційна модель повідомлення, тексту, що містить ментальні репрезентації їхнього змісту, представляє глобальну картину кореляції та функціонування смислових програм, зумовлену стратегіями породження, сприйняття повідомлення й інтерактивністю комунікантів...» [ЛЕ. – С. 233].

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА – «(пізньолат. *cognitivus* – пізнавальний) – мовознавчий напрям, в якому функціонування мови розглядається як різновид когнітивної, тобто пізнавальної, діяльності, а когнітивні механізми та структури людської свідомості досліджуються через мовні явища» [Кочерган. – УМЕ. – С. 258].

«...Напрям, основу якого становить мова як загальний когнітивний механізм» [Загнітко – СЛТ. – С. 133].

Код – «1. Один із основних складових чинників акту словесної комунікації. Код є системою норм, правил і обмежень, з погляду яких повідомлення має значення. Він щонайменше стосується адресанта й адресата повідомлення... 2. Один із «голосів» (моделей вже відомого, моделей дійсності), з яких складається наратив... «Референційний код... відсилає читача до більш ранніх текстів культури. Усі коди є культурно визначені; але так званий референційний код – найбільшою мірою» [НС. – С. 54–55, 59].

«Лінгвосеміотичне тлумачення коду передбачає виділення трьох аспектів: 1) код як «семантичні правила», що встановлюють відношення між знаком і об'єктом (за Ч. Моррісом), 2) код як відношення між об'єктами у дискурсі, що забезпечує розкриття смислу мовного знака (контекст), 3) код як відношення знаків у дискурсі, що відображають соціально, історично та культурно обумовлені зв'язки об'єктів, які є визначальними для певного типу дискурсу (лінгвокультурний код)» [Андрейчук. – С. 83].

«Знаки або система знаків, що застосовуються для вираження специфічних текстуальних або культурних посилань» [ЕП. – С. 206].

«Поняття, яке широко використовується в семіотиці і дає змогу розкрити механізм породження смислу повідомлення. У теорії інформації (К. Шенон та ін.) К. визначається як сукупність (репертуар) сигналів. У працях Якобсона і Еко «код», «семіотична структура» і «знакова система» виступають як синонімічні поняття» [Усманова. – ПЕ. – С. 371].

«Правило, що дозволяє порівнювати з кожним повідомленням певну комбінацію сигналів» [СМІхт. – С. 31].

«Сукупність правил або обмежень, які забезпечують функціонування мовленнєвої діяльності природної мови або будь-якої іншої знакової системи; код служить для забезпечення комунікації, тому він мусить бути зрозумілим усім учасникам комунікаційного процесу, а отже, повинен мати конвенційний характер» [СЗД. – С. 609].

КОЛІЗІЯ – «(лат. *collisio*, від *collido*: *стикаю*) – гостра суперечність, зіткнення протилежних сил, інтересів, переконань, мотивів, джерело конфлікту як ідейно-тематичної категорії та форма його реалізації у літературному творі. Термін запровадив у естетику Г.-В.-Ф. Гегель» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 498].

«Оформлення (прояв) конфлікту у вигляді персоніфікованих (очевидних) зіткнень» [ОЛ. – С. 172].

КОЛОРИТ – «(італ. *colorito*, букв. – забарвлений, від лат. *color* – колір) – стилістичне забарвлення (тональність, реєстр) висловлення, тексту, орієнтоване на його суб'єктивно-оцінне сприймання, на потребу викликати певні емоції, настрої у читача, слухача» [Єрмоленко. – УМЕ. – С. 261].

«Спосіб розташування фарб, передавання природного забарвлення предметів з усіма відтінками та змінами, зумовленими їхнім розташуванням, відстанню, освітленням при збереженні основного тону картини. К. вважається одним із визначальних складників твору поряд із композицією, рисунком, характеристикою... У художній літературі та літературознавстві термін вказує на стилістичне забарвлення висловлень, тексту, орієнтоване на його суб'єктивно-оцінне сприймання, на емоційне переживання прочитаного, провокування відповідного настрою реципієнта. Будь-який художній твір відображає специфіку певної доби, етнічної традиції, національної культури, тому в ньому для

передавання місцевого та часового К. використовуються історизми, архаїзми, діалектизми, жаргонізми тощо, запроваджуються різні інтертекстуальні прийоми, передусім стилізація... К. пов'язаний з умовами спілкування, психічним станом мовця, рівнем його культури, жанрово-стильовою специфікою, своєрідністю ідіостилю кожного автора» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 500].

«...Тональність тексту, яка закладається мовцем із метою викликати у слухача відповідний настрій, емоції, тон спілкування» [Мацько. – С. 207].

КОМІСІВ – «тип мовленнєвого акту, що виражає прийняття на себе певних зобов'язань, відповідальності тощо» [ШВТ. – С. 181].

«...Тип мовленнєвого акту, іллокутивна мета котрого – накласти на адресанта зобов'язання виконати певні дії у майбутньому або дотримуватись певної лінії поведінки» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 328].

Комісивами виступають «дієслова мовлення (говоріння), вжиті у формі першої особи теперішнього часу недоконаного виду дійсного способу (*обіцяю, клянуся, присягаюся, вітаю, раджу, наказую* тощо) як предикати мовленнєвих актів».: «*А вам клянуся праведним хрестом...*» (І. Кочерга); ...«*Присягаюся смертним часом – не полишу тебе ні в якій біді*» (Ю. Мушкетик)» [Дедушно. – С. 106–112].

КОМПАРАТИВ – «вищий ступінь порівняння, який указує на більшу чи меншу міру вияву ознаки одного предмета порівняно з іншим чи із самим собою в часовій перспективі» [ЛЕ. – С. 255].

«К. творять з потреби вираження міри ознаки, не безвідносної, а такої, що виникає внаслідок порівняння, зіставлення кількох ознак, предметів, явищ або дій. К. можна утворити... від якісних прикметників: ...*швидкий – швидший, ...красивий – кращій...*» [МФЕ. – С. 188].

КОМПЕТЕНЦІЯ КОМУНІКАТИВНА – «здатність мобілізувати різноманітні знання мови (мовну компетенцію), паравербальних засобів, ситуації, правил і норм спілкування, соціуму, культури для ефективного виконання певних комунікативних завдань у відповідних контекстах чи ситуаціях. К.к. передбачає володіння не лише знаннями, а й уміннями й навичками побудови інтенційно-стратегічної програми комунікації, дотримання її і контролю за нею у процесі спілкування; орієнтації на співрозмовника, передбачення

його реакції; вибору мовних і паравербальних засобів комунікації і їхнього декодування; подолання комунікативних перешкод...» [ЛЕ. – С. 263].

«Система знань про правила мовної комунікації, що складається із знань моделей комунікативної поведінки, знання мовного етикету, шаблонів спілкування» [ШВТ. – С. 185].

«Сукупність знань і умінь учасників інтеракції спілкування у різноманітних умовах (ситуаціях) з різними комунікантами; набір комунікативних стратегій разом із володінням комунікативними правилами, максимами, постулатами і конвенціями спілкування» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 328].

КОМПЛЕКСІЯ. Див. **симпліока**.

КОМПОЗИТ – «...номінативна одиниця, цілісно оформлена графічно й лексико-граматично, яка має дві чи більше ономасіологічні ознаки (у словотворі – твірні основи чи корені). Способами творення К. є переважно осново- та словоскладання» [ЛЕ. – С. 257].

«...Похідне складне слово, утворюване способом основоскладання: *дівичвечір, кашовар, хлібороб, лицемір, крутивус*» [Клименко. – УМЕ. – С. 262].

КОМПОЗИЦІЯ ТІКСТУ – «схема організації та структурної впорядкованості цілого тексту (твору), яка відображає будову, співвідношення і взаємне розташування його частин, членування на смислові елементи, ступінь і характер вираження цих елементів, порядок їх розташування і взаємозв'язок між ними» [Баженова. – СЕСрм. – С. 168].

«Побудова твору, доцільне поєднання всіх його компонентів у художньо-естетичну цілісність, зумовлену логікою зображеного, представленого читачеві світу, світоглядною позицією, естетичним ідеалом, задумом письменника, канонами, нормами обраного жанру, орієнтацією на адресата» [ЛСД. – С. 361].

«Структура, побудова твору певного жанру, «художній план» твору, у якому співвідношення частин зумовлене темою і задумом» [Мацько. – КУФМ – С. 345].

«...Будова, структура, розташування і взаємний зв'язок складових частин певного цілого, найчастіше художнього твору, в

якому його частини, складові, образи, пейзажні малюнки поєднані в одне тематичне ціле, сприймаються компактно» [Дудик. – СУМ. – С. 357].

КОМПОНЕНТИ ТЕКСТУ – «тематично і граматично організовані частини (елементи) тексту, яким притаманна відносна самостійність і які виконують ту чи іншу функцію (характеризувальну, описову, розповідну, пояснювальну, аргументаційну, цільову, мотиваційну, ілюстративну). Компоненти тексту можуть збігатися з мікротемою, абзацом, надфразною єдністю, із главою, параграфом...» [ВЛС. – С. 254].

«Компонент... – складова частина цілісного художнього твору, синонім елемента» [ЛСД. – С. 364].

КОМУНІКАНТ – «особистість, яка здійснює комунікативний акт передачі інформації й комунікативного впливу або сприймає й інтегрує її» [ЛЕ. – С. 260].

«Комуніканти – особи, які беруть участь у спілкуванні: у діалозі – адресант (мовець) і адресат (слухач); у полілозі – адресант, адресати, учасники» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 328].

КОМУНІКАТИВНА МЕТА – «мета комунікативного акту, наприклад, інформування, досягнення злагоди, кооперації, навмисне створення непорозуміння, ескалація напруженості тощо» [ШВТ. – С. 185].

«Запланований адресантом результат, на який скерована комунікативна діяльність» [Яшенкова. – С. 286].

КОМУНІКАТИВНА ОСОБИСТІТЬ – «узагальнений образ носія культурно-мовних і комунікативно-діяльнісних цінностей, знань, установок і поведінкових реакцій» [Карасик. – С. 19].

«Комуніканти, наділений сукупністю індивідуальних якостей і характеристик, які визначаються його комунікативними потребами, когнітивним діапазоном і комунікативною компетенцією та виявляються в процесі комунікації» [Яшенкова. – С. 282].

КОМУНІКАТИВНА ПОЗИЦІЯ – «поняття трансакційного аналізу; комунікативна роль, яку підсвідомо виконує кожен із учасників

спілкування. За Е. Берном, це ролі Дитини, Батька і Дорослого» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 334].

«Позиція, яку займає комунікант щодо інших учасників комунікації, що характеризується ступенем його авторитетності, впливовою силою його мовлення в конкретній комунікативній ситуації» [Яшенкова. – С. 283].

КОМУНІКАТИВНА (МОВЛЕННЄВА) СИТУАЦІЯ – «ситуація, яка впливає на вибір учасниками мовленнєвого акту тих чи інших мовленнєвих прийомів і мовних засобів. На характер мовленнєвої ситуації впливають: ...учасники мовленнєвої ситуації, їх віковий і соціальний статус..., предмет мовлення, обставини мовленнєвої ситуації (місце, час, умови), мовленнєвий жанр (лекція, урок, бесіда, проповідь, інтимна розмова), мета повідомлення та ін.» [ВЛС. – С. 522–523].

«...Конкретна ситуація спілкування, в яку входять партнери по комунікації і яка спонукає її учасників до міжособистісної інтеракції. Комунікативна ситуація визначає мовленнєву поведінку, способи реалізації комунікативної інтенції (стратегію, тактику комунікації тощо) [Бацевич. – ОКЛ. – С. 337].

«Сукупність реальних умов протікання комунікації...» [Колшанський. – КС. – С. 73].

«Збіг обставин, що спонукає людину до комунікації; визначає мовленнєву поведінку, способи реалізації комунікативної інтенції» [Яшенкова – С. 282].

КОМУНІКАТИВНА СТРАТЕГІЯ – «складник евристичної інтенційної програми планування дискурсу, його проведення й керування ним із метою досягнення кооперативного результату, ефективності інформаційного обміну та комунікативного впливу. Дослідники представляють стратегію у вигляді деякої комбінаторики проміжних цілей, а безпосередню реалізацію такої комбінаторики називають тактикою» [ЛЕ. – С. 268–269].

«Інтенційно спрямований комплекс мовленнєвих дій, що ґрунтуються на когнітивних процесах узагальнення минулого комунікативного досвіду для планування дискурсу в сукупності з реалізацією цього плану» [Загнітко. – ОД. – С. 25].

«В основі лексичного значення слова *стратегія* лежить ідея планування дій, пов'язаних із соціальною конфронтацією... У

психологічній інтерпретації цього поняття також зберігається ідея прогнозу ситуації і поведінки комунікантів... Усі види стратегії об'єднані тим, що вони представляють свого роду гіпотези стосовно майбутньої ситуації... В основі комунікативних стратегій, зокрема й мовленнєвих, лежать мотиви, потреби й установки комунікантів» [Іссерс. – С. 55; 61].

КОМУНІКАТИВНА ТАКТИКА – «підпорядкований комунікативній стратегії конкретний спосіб реалізації інтенційної програми дискурсу. К.т. має динамічний характер, що забезпечує оперативне реагування на ситуацію, і ґрунтується на мовленнєвих уміннях, комунікативній компетенції... Кожна тактика спрямована на певну зміну фрагмента свідомості адресата в потрібному для адресанта напрямку. Інструментом реалізації К.т. є комунікативний хід. К.т. має певні маркери. На семантичному рівні – це кліше, номінації учасників комунікації..., перформативи, конотативне значення слів, частки, повтори. Лексико-граматичними маркерами можуть бути синтаксичні конструкції відповідної модальності, фразеологізовані речення, синтаксичні синоніми..., синтаксичні стилістичні фігури (паралелізм, градація, анафора, епіфора...)» [ЛЕ. – С. 270].

«Сукупність практичних ходів у реальному процесі мовленнєвої взаємодії» [Клюєв. – С. 11].

«Сукупність прийомів і методів реалізації комунікативної стратегії, визначена лінія мовленнєвої поведінки на певному етапі комунікативної взаємодії, спрямованої на одержання бажаного ефекту чи запобігання ефекту небажаного» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 340].

КОМУНІКАТИВНИЙ (МОВЛЕННЄВИЙ) АКТ – «базова мінімальна одиниця вербальної комунікації; інтенційно й ситуативно зумовлене, граматично й семантично організоване висловлення, що супроводжується відповідними діями мовця, спрямованими на адресата та його реакцію... Дж. Остін розмежовував 5 класів М.а. за іллокутивною силою: 1) вердиктиви – акти рішення, думки, оцінки, схвалення; 2) екзерсітиви... – акти наказу, примусу, попередження, поради, призначення; 3) комісиви... – акти обіцянки; 4) бехабітиви... – акти вибачення, похвали, співчуття, сварки, привітання; 5) експозитиви... – акти ролі висловлення мовця в розмові (*Я доводжу, визнаю, відповідаю, припускаю*)... Дж. Сьорль...

запропонував власний поділ М.а. залежно від іллокутивної мети, напрямів пристосування, виражених психологічним станом мовця, на: 1) репрезентативи, або асертиви, які зобов'язують мовця відповідати за істинність висловлення (*хвалитися, скаржитися*); 2) директиви – акти спонукання, наказу, прохання, поради; 3) комісиви, які зобов'язують мовця виконати обіцянку; 4) експресиви, що передають психологічний стан мовця згідно з етикетом (співчуття, вітання, вибачення); 5) декларативи, які встановлюють відповідність між пропозиційним змістом висловлення й реальністю, регламентовану соціальними конвенціями (призначення на посаду, присвоєння імен, звань...). Дж. Сьорль розробив також концепцію прямих і непрямих М.а., визначивши другі як такі, іллокутивний тип котрих не збігається з іллокутивною силою: мовець передає інший зміст, ніж той, який він реально позначає...» [ЛЕ. – С. 425–429].

«Цілеспрямована мовленнєва дія, здійснювана відповідно до норм комунікації; елементарна одиниця мовного спілкування. М.а. включає: акт виголошення; побудову висловлення за правилами граматики певної мови; пропозиційний акт, який здійснює референцію і предикацію; іллокутивний акт, який виражає комунікативну мету. Здійснення мовленнєвої дії викликає прогнозований наслідок (перлокутивний ефект)» [Салімовський. – СЕСрм. – С. 351].

«...Основна мінімальна прагматична одиниця спілкування... Деякі дослідники мовленнєвий акт називають комунікативним актом...» [Формановська. – С. 69].

Розрізняють такі види мовленнєвих актів: ІНІЦІАТИВНИЙ – мовленнєвий акт, який відкриває собою діалогічне спілкування учасників комунікації; НЕПРЯМІЙ – мовленнєвий акт, у якому іллокуція адресанта виражена не буквально засобами повідомлення, а повинна «вичитуватись» адресатом з опертям на імплікатури дискурсу; ПРЯМІЙ – мовленнєвий акт, у якому іллокуція адресанта виражена буквально засобами повідомлення; РЕАКТИВНИЙ – мовленнєвий акт учасника спілкування, який слідує за мовленнєвим актом мовця; ВІДПОВІДЬ адресата на *ініціативний мовленнєвий акт* адресанта; ФІНАЛЬНИЙ – мовленнєвий акт учасника комунікації, яким завершується діалогічне (полілогічне) спілкування» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 319].

КОМУНІКАТИВНИЙ КОНФЛІКТ – «тип інтеракції адресанта й адресата в комунікативній ситуації, який характеризується неузгодженістю намірів, стратегічних програм комунікантів, асиметричними відношеннями між ними..., результатом чого зазвичай є припинення спілкування...» [ЛЕ. – С. 271].

«Комунікативна невдача, що характеризується неадекватною комунікацією, повним нерозумінням комунікантами один одного, недосягненням очікуваного перлокутивного ефекту та призводить до припинення комунікації» [Яшенкова. – С. 283].

КОМУНІКАТИВНИЙ СТАТУС – «комунікативні права й обов'язки учасників комунікації. К.с. має кілька складників: *статусну* роль як відносно постійний статус комуніканта, який він має від народження як належність до певної статі, віросповідання, етносу; *позиційну* роль, що відповідає місцю людини в суспільстві (професії, соціальному статусу); *ситуаційну* роль, яка є варіативною й залежить від конкретної ситуації (покупець, пасажир, керівник, підлеглий, друг, жертва, кривдник і т. ін.). К.с. впливає на перебіг комунікації, на тип інтеракції (кооперативний і конфліктний), на вибір мовних засобів і зразків дискурсу, на стратегії й наміри спілкування...» [ЛЕ. – С. 272].

КОМУНІКАТИВНИЙ ХІД – «ланка діалогу як блок інтерактивної програми комунікантів, обмежений висловленням, реплікою одного з комунікантів» [ЛЕ. – С. 272].

«Функціонально-структурна одиниця дискурсу, мовленнєвий акт або послідовність декількох актів (мовленнєвих і немовленнєвих), які функціонально об'єднані метою в макроакт з погляду динамічного розвитку дискурсу; визначається межами мовлення одного з комунікантів» [Яшенкова. – С. 283].

КОМУНІКАТИВНИЙ ШУМ – «один зі складників комунікативної ситуації, що [виявляється як] перешкоди різного рівня та природи, які знижують ефективність комунікації, дестабілізують процес сприйняття і розуміння інформації, що передається, і можуть призвести до припинення комунікації» [ЛЕ. – С. 272].

«Різноманітні форми порушень та/або деформації повідомлень, які утруднюють процес передавання або сприйняття інформації» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 342].

КОМУНІКАТИВНІСТЬ – «текстова категорія, ...характерними ознаками якої є інтегративний характер; обґрунтування теорією мовленнєвої діяльності; висування тексту та мовної особистості як основних понять; підвищене зацікавлення екстралінгвістичними чинниками спілкування; експланаторність... Комунікація, зокрема текстова, є цілісним безперервним процесом, що відбувається як взаємодія його учасників – комунікантів. Комуникативний процес складається з... комуникативних подій, комуникативних актів, інтеракцій...» [Кондратенко. – С. 20–21].

«Передача конкретного змісту в логічно зрозумілих формах і здатність входити до будь-яких форм спілкування. Одна із характеристик речення» [Кочерган. – ВМ. – С. 314].

«Принципова здатність здійснення акту комунікації, реальне змістове наповнення речення, доступне учасникам акту комунікації й так чи інакше інтерпретоване, це осмислення й розуміння того, що генерують чи сприймають як окрему одиницю спілкування» [Попова. – С. 10].

КОМУНІКАЦІЯ (МОВЛЕННЄВА КОМУНІКАЦІЯ) – «цілеспрямований процес інформаційного обміну між двома і більше сутностями за допомогою певної семіотичної системи» [ЛЕ. – С. 274]: «Говорити – значить не передавати свою думку іншому, а тільки збуджувати в іншому його власні думки» [Потебня. – С. 256].

«Смисловий та ідеально-змістовий аспект соціальної взаємодії» [Бабайцев. – ПЕ. – С. 371].

«...Стратегічний процес, основою для нього є вибір оптимальних мовних ресурсів... У природній комунікації важко уявити ситуацію, коли поставленої мети можна досягти за допомогою одного-єдиного звертання до партнера... Мовленнєва поведінка варіативна – у тому розумінні, що вирішення комуникативного завдання допускає декілька способів (ходів). Учасники діалогу коригують свої дії залежно від... ситуації» [Іссерс. – С. 10; 52].

«У широкому розумінні – спілкування особистостей за допомогою мовних і паралінгвальних засобів з метою передавання інформації. ...Види комунікації: **КОМУНІКАЦІЯ ВЕРБАЛЬНА** – цілеспрямована психо-лінгво-ментальна діяльність учасників спілкування за допомогою мовного коду, результатом котрої є інформаційний обмін, взаємовплив тощо; **КОМУНІКАЦІЯ МАСОВА** – спілкування з аудиторією, яка складає 1000 і більше осіб за

допомогою спеціальних засобів (радіо, преса, телебачення, Інтернет тощо); КОМУНІКАЦІЯ МІЖКУЛЬТУРНА – спілкування носіїв різних культур, які, як правило, послуговуються різними мовами; КОМУНІКАЦІЯ МІЖСОБІЇСТІСНА – взаємний обмін суб'єктивним досвідом людей, які перебувають у просторовій близькості, мають можливість бачити, чути, торкатися один до одного, легко забезпечувати зворотний зв'язок; КОМУНІКАЦІЯ НЕВЕРБАЛЬНА – взаємодія між учасниками спілкування за допомогою невербальних (паралінгвальних) засобів» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 329].

КОНДУБЛІКАЦІЯ – «(лат. *con*: префікс, що означає сумісність, і *duplicatus*: подвоєний) – стилістична фігура, що називає подвоєння одного чи кількох слів на початку речення задля зосередження уваги на певному мотиві, настрої чи переживанні ліричного героя або персонажа» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 513]. Напр.: *Думи мої, думи мої, / Лихо мені з вами! / Нащо стали на папері / Сумними рядами?* (Т. Шевченко).

КОНОТАТІМА – «...у межах системно-структурного підходу до мови – матеріальний носій (морфема, лексема, фразеологізм тощо) різноманітних конотацій (національно-культурних зокрема)»; **К. національна** – «матеріальний носій (морфема, лексема, фразеологізм та ін.) конотацій національно-культурного характеру, які віддзеркалюють етнічні особливості осмислення «культурних предметів», культурних феноменів» [СТМК. – С. 85–86]. Напр.: *-есеньк-, благовіст, підносити гарбуза* тощо.

КОНОТАЦІЯ – «(від. лат. *connote* – маю додаткове значення) – додаткові семантичні і прагматичні особливості («співзначення») лексичного значення та значень інших мовних рівнів, які нашаровуються на їхній предметно-поняттєвий аспект і можуть бути зумовлені як змістовою стороною, так і внутрішньою формою слова. На рівні власне семантичного аспекту К. – це різноманітні асоціації, пов'язані в сприйнятті мовців з тим або іншим позначуваним предметом, які можуть об'єктивуватися в переносних значеннях слова, фразеологічних одиницях та порівняннях на його основі тощо (напр., К. швидкості, стрімкості в лексичних значеннях слів *куля, стріла*, пор. «*летіти як стріла, стрілою*»)». На рівні прагматичного аспекту К. виявляється в різних мовних формах емоційного ставлення

мовця до позначуваного об'єкта і взагалі до предмета мовлення та його емоційної оцінки (напр., несхвально: *смаківщина, красунчик, тютюнище*; зневажливо: *люди, молокосос*; пестливо: *доня, голубчик* та ін.)» [Тараненко. – УМЕ. – С. 267].

«Додатковий компонент значення мовної одиниці, що доповнює її предметно-логічний зміст суб'єктивними відтінками оцінки, емоційності, експресивності, функціонально-стилістичної забарвленості, а також відтінками, зумовленими соціальними, ідеологічними, культурними, ситуаційними аспектами комунікації. К. протиставляється денотації як предметно-логічному компоненту значення, хоч таке протиставлення є не завжди логічним і чітким. Зв'язок денотата й конотата переважно розглядають як залежність другого від першого при вторинності другого. Дискусійним є питання щодо місця К. у семантичній структурі слова. К. розглядають як складову семантики номінативних одиниць (В. Телія, П. Арнольд, В. Шаховський) або виводять її за межі мовної семантики, зважаючи на її відношення до мовця у процесі мовлення (Ю. Апресян, Д. Шмельов, М. Комлев й ін.)» [ЛЕ. – С. 281].

«Доповнення до денотативно-сигніфікативного змісту слова, смислові відтінки, асоціації, а також емоційні, експресивні, оцінні і стилістичні компоненти» [Левицький. – С. – С. 93].

«Той аспект значення номінативних одиниць, який представляє собою сукупність емотивних, асоціативно-образних і стилістичних сем, що відображають не лише ознаки позначуваних об'єктів, а й ставлення мовця до позначуваного або до умов мовлення» [Алефіренко. – СПС. – С. 169].

«...Експресивний компонент (показник особливого ставлення мовця до предмета мовлення), емоційний (такий, що відображає емоції адресанта), а також асоціативний, тобто можливі асоціації, здатні викликатися певним словом» [Нефьодова. – С. 44].

«Додаткове до основного, денотативного (денотат), значення знака, що містить інформацію про експресивну силу та оцінну вартість даного знака, а також емоції та волевиявлення, що супроводжують його використання» [ЛСД. – С. 366].

«...Увага вчених зосереджена на таких тлумаченнях, характеристиках та специфічних рисах [конотації]: 1) конотація – семантичний додаток (доповнення) до предметно-понятійного (денотативного) змісту лексичної одиниці; 2) полікомпонентність структури.; 3) ієрархічність відношень між складниками структури

(зазвичай вершинними компонентами конотації вважають «емотивність» та «оцінність»); 4) подвійний статус (узуальний, що передбачає закріпленість у мовній системі, чи okazіональний); 5) експліцитність / імпліцитність; 6) варіювання в межах семантичної структури слова (конотація може виявлятися в лексичному значенні слова, в одному чи кількох лексико-семантичних варіантах слова, в окремій значущій частині слова, внутрішній формі, звуковому оформленні тощо)» [Бойко. – С. 375].

КОНОТЕ́МА (КОНОТАТИ́ВНА СЕ́МА) – «...конотативна сема» [Левицький. – С. – С. 87]. Напр.: *носище* (сема згрубілості).

«...**Конотативні семи** бувають оцінними (*тава, орел*), емотивними (виражають симпатію, захоплення, презирство тощо (*чарівний, колосальний, вояка*), стилістичними (*візуальний, ефемерний, піт, протокол*)» [СУЛМ ЛФп. – С. 46].

КОНСИСТЕ́НЦІЯ ТЕ́КСТУ – «термін належить В. Ізерові; означає логічну послідовність елементів, взаємопогодженість складових частин та їхню стійкість, які читач вибудовує у своїй уяві у процесі читання тексту» [СЗД. – С. 609].

КОНСИТУА́ЦІЯ СПІЛКУВА́ННЯ – «мовленнева ситуація, у якій висловлювання набуває однозначного смислу...» [ВЛС. – С. 260].

«Сукупність умов, за яких здійснюється комунікація» [Яшенкова. – С. 284].

«Інколи під контекстом розуміють... конситуацію мовлення» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 9]. Див. **конте́кст**.

КОНСТА́НТА КУЛЬТУ́РИ – «концепт, що існує постійно або... дуже довгий час». Крім цього, термін «константа» може містити й інше значення – «окремий постійний принцип культури» [Степанов. – С. 76].

«Відносно стійка концептуальна структура свідомості, яка несе культурно ціннісну інформацію та представлена у знакових продуктах культури, зокрема в текстах, явищах природної мови... К.к. українського народу проаналізував В. Жайворонок у словнику-довіднику «Знаки української етнокультури» (2006 р.), де проаналізовано 10 тис. одиниць мови, які репрезентують український етнокультурний континуум» [ЛЕ. – С. 283]. Напр.: *Купальська ніч* –

ніч Купайла (на Івана Купала), коли, за легендою, треба зірвати чарівну квітку папороті, яка нібито виведе на скарби, дасть можливість збагатитися і пізнати таємниці природи та майбутнє... (В. Жайворонок).

КОНСТАТАЦІЯ – «функціонально-смісловий тип мовлення, який реалізує типові комунікативні завдання окремого факту дійсності навіть... у статусі закону» [Трошева. – СЕСрм. – С. 173].

КОНСТАТИВ – «висловлювання констатувального характеру» [ВЛС. – С. 260].

«...Тип повідомлення, яке позначає стан речей, констатує факт об'єктивної (чи такої, яка вважається об'єктивною) дійсності» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 329].

КОНТАМІНАЦІЯ – «(лат. contamination – змішування, зіткнення) – схрещення двох мовних одиниць, які, перебуваючи в парадигматичних (у відношенні синонімії і взагалі семантичній співвідносності) і рідше синтагматичних відношеннях між собою, одночасно спливають у свідомості мовця при потребі позначення певного поняття чи ситуації і внаслідок цього переплітаються або тісно поєднуються в межах однієї новоутвореної одиниці [Тараненко. – УМЕ. – С. 269].

«1) Переплетення, поєднання в розповіді двох чи більше несумісних подій, почасти з раптовим переходом на іншу тему; 2) у лінгвістиці – утворення певного вислову чи okazіоналізму шляхом зрощення, схрещення двох і більше протилежних за змістом слів або фразеологічних одиниць: *Химині кури, що пішли в череду недосні; ...Тургенєвська дівчина бальзаківського віку*» [СТСФ. – С. 96–97].

«...Взаємодія мовних одиниць, яка приводить до утворення нового слова чи виразу шляхом об'єднання, схрещення двох синонімічних чи близьких за звучанням слів або виразів. Наприклад, контамінованими є українські слова *хилитати* (з *хитати* і *хилити*), *цурпалок* (з *цурка* і *палка*)» [СЛТ ГО. – С. 111].

«Об'єднання, суміщення мовних одиниць чи їх частин на основі структурної, семантичної, асоціативної чи функціональної близькості. Результатом контамінації є формальна чи семантична зміна слова, а також утворення нової лексичної одиниці... Контамінація найчастіше спостерігається в розмовному мовленні і, як правило, вважається

порушенням літературної норми... Стилiстично неправильне сполучення *підняти тост* є наслідком контамінації виразів *підняти бокал* і *запропонувати тост*» [ВЛС. – С. 261–262].

КОНТЕ́КСТ – «(лат. *contektus* – поєднання, зв'язок) – мовне оточення або ситуація, в яких уживається лінгвістична одиниця. К. не зводиться лише до безпосереднього мовного оточення і не може розглядатися поза такими факторами, як мовленнєва ситуація, культурно-історичний чинник тощо, які істотно впливають на розуміння мовної одиниці... 1. К. є засобом відбору та актуалізації потрібного значення... 2. К. модифікує смисл у межах одного значення, уточнює його, розширюючи або обмежуючи клас денотатів... 3. К. служить засобом синкретизації значень полісемічного слова... 4. К. формує okazіональне значення... 5. К. виступає засобом десемантизації... Мінімальним К. для слова є словосполучення, максимальним – завершений текст» [Кочерган. – УМЕ. – С. 270–271].

«...Змістово закінчений відрізок усного або писемного мовлення, достатній для визначення смислу слова, виразу чи речення, що входять до його складу, для встановлення граматичних словоформ, характеристики синтаксичних структур та для з'ясування стилістичного або лінгвістичного функціонування слів (словоформ) виразу та вислову. Іноді під контекстом розуміють і словесне оточення, і конситуацію мовлення, і жанр висловлювання. Виділяють за різними ознаками ще й такі типи контекстів: мінімальний контекст (мікроконтекст), макроконтекст, понадконтекст, ...горизонтальний і вертикальний контексти» [Ковалик. – С. 416–417].

«Сукупність формально-фіксованих умов, за яких однозначно виявляється значення певної мовної одиниці (лексичної, граматичної) [Загнітко. – С. 37].

«Завершений у смисловому відношенні фрагмент писемного мовлення (тексту), достатній для точного визначення лексичного значення окремих його одиниць (слів, речень). Контекстом також називають саме оточення лінгвістичної одиниці, під впливом якого вона точніше виявляє свою сутність... У поняття контексту включають немовні (екстралінгвальні) обставини, у яких здійснюється бесіда – її місце, час, умови, рівень знань співбесідників, використання ними міміки, жестів та

ін.» [ВЛС. – С. 262].

«Контекст формує актуальну семантику слова і сам формується нею... Контекст може не тільки загострювати певні ознаки, але й підштовхувати імплікаційний розвиток, задавати напрям збагачення відібраних ознак, з одного боку, і, з іншого – відсікати, забороняти потенційно можливі лінії розгортання семантики слова» [Нікітін. – КЛС. – С. 311].

«Завершений у смисловому плані відрізок писемного мовлення, що дозволяє встановити значення слова чи фрази, які входять до нього» [СЛТ. – С. 206].

«...Сукупність умов розуміння висловлень» [Колшанський. – КС. – С. 78].

«Позамовні умови вживання слова: культурно-історичний фактор у вигляді суспільних установок, позамовні ситуації, в яких відбувається комунікація; учасники комунікації; текст як предмет комунікації з його найважливішими характеристиками (мотив, тема, стиль), які простежуються у сфері словесного вжитку» [Левицький. – АМВЛС. – С. 28–29].

«У найширшому значенні – сукупність деяких обставин, від яких залежить значення або сенс будь-якого знака, вислову, тексту, дії...» [Лісовий – ФЕС. – С. 157].

«К. – необхідна умова комунікації. Розрізняють *власне лінгвістичний* та *екстралінгвальний* К. ...*Власне лінгвістичний*, чи *вербальний*, К. протиставляється *невербальному*, тобто міміці, жестами, рухам... К. буває *експліцитний*, тобто явно виражений як вербальними, так і невербальними засобами, та *імпліцитним*, тобто явно не вираженим. *Імпліцитний* К. є одним із видів пресупозиції: або це фонові знання комунікантів про прототипну ситуацію, або знання прототипних текстів» [Торсуєва. – ЛЕС. – С. 238].

У лінгвістиці також розрізняють: **системний К.** – «...коли сполучуваність зумовлена індивідуальним значенням слова», **несистемний** – «...коли сполучуваність не впливає з його [слова] семантики», **ситуативний (побутовий)** – «час, місце спілкування, учасники комунікативного акту тощо» [Кочерган. – ЗМ. – С. 131]. Див. **конте́кст вертика́льний**, **конте́кст горизонтáльний**, **конте́кст культу́ри**, **макроконте́кст**, **мікроконте́кст**.

КОНТЕ́КСТ ВЕРТИКА́ЛЬНИЙ – «культурологічні, історичні, соціально-політичні, філологічні, лінгвокраєзнавчі та інші

комунікативні смисли, які супроводжують комунікацію, перш за все комунікацію естетичну, тобто художній дискурс, текст; знання учасниками комунікації (зокрема міжкультурної) цих смислів. Автор дискурсу (тексту) передбачає, що адресат (слухач, читач) володіє К.в. як необхідною для розуміння фоною інформацією» [СТМК. – С. 88].

«Історико-філологічний контекст певного літературного твору і його частин. К.в. дає змогу побачити, як той чи інший письменник спонукає читачів до сприймання художньої інформації, об'єктивно закладеної у створеному ним літературному творі... Це частина загальної словесної тканини твору» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 10].

«Семантико-функційна категорія художнього тексту, яка акумулює у своїй структурі екстратекстову національно марковану та загальнокультурну інформації, котрій притаманний імпліцитний спосіб вираження змісту» [Калита. – С. 36].

«Інформація історико-філологічного характеру, що об'єктивно закладена в конкретному літературному творі і включає в себе реалії, різного типу літературні алюзії та цитати» [СЛТ. – С. 47].

КОНТЕ́КСТ ГОРИЗОНТА́ЛЬНИЙ – «оточення певної мовної одиниці умовами або особливостями вживання певного елемента в мовленні і взагалі закінченим у смисловому відношенні відрізком писемного мовлення, що дає можливість з'ясувати значення слів або фраз, які входять у нього» [Ковалик. – С. 417].

«Текстове оточення мовної одиниці, що полягає у свідомому виборі тих значень мовних одиниць і такої їх комбінації, котрі втілювали б авторський задум, відображаючи таким чином певний аспект дійсності і його сприймання автором» [Калита. – С. 36].

КОНТЕ́КСТ КУЛЬТУ́РИ – «вплив на міжкультурну комунікацію складників контексту, пов'язаних із культурними чинниками, важливими для певної національної (етнічної) лінгвокультурної спільноти» [СТМК. – С. 89].

КОНТЕ́КСТУА́ЛЬНИЙ АНТРОПО́НІМ – «апелятивне означення особи (в т.ч. етнонім), що однозначно іменує конкретний персонаж, виокремлюючи його з ряду інших; такими є зокрема апелятиви – дійові особи в казках: *Ведмідь, Заєць, Лисиця, Колобок* і под.; континуантами антропонімів у художніх і публіцистичних текстах, а

ще в обрядових піснях вживають найменування людей за їх посадами, функціональними обов'язками, напр.: *бригадир, голова* (зборів...), *...молода, молодий* і т. д.; контекстуальними антропонімами найчастіше виступають також особові займенники: *він, вона*» [СУОТ. – С. 107–108].

КОНТИНУАЛЬНІСТЬ ТЭКТУ – «у лінгвістиці тексту – граматична категорія, пов'язана з поняттям часу і простору; визначена послідовність фактів, подій, що розгортаються у часі й просторі» [Котюрова. – СЕСрм. – С. 181].

КОНТИНУУМ – «текстова категорія, представлена рухом подій у тексті в часі та просторі певною послідовністю ситуацій, на якій ґрунтується текстова композиція. Механізм К. описаний російським дослідником І. Гальперінім, який представляє цю категорію як синтез когезії й перервності, що композиційно порушує послідовність і логічну організацію повідомлення за рахунок відступів від теми, вставок, часових і просторових зсувів. У художньому тексті виокремлюють фабульний і сюжетний К.: перший є лінійним, логічним і послідовним, відповідним часовому плину (хронології подій) і зміні просторових параметрів; другий вибудовується в тексті згідно з авторським задумом... К. підпорядковані стагнації, прогресії та хронотопу» [ЛЕ. – С. 291].

«...Категорія тексту..., певна послідовність фактів, подій, що розгортаються в просторі й часі» [Гальперін. – С. 87].

«Неперервність, розташування один за одним якихось мовних фактів і явищ» [ВЛС. – С. 263].

«Категорія тексту, зумовлена просторово-часовою взаємодією його породження і сприйняття... Континуум як категорію часу і простору поділяють на часовий і просторовий... У лінгвістиці тексту виокремлюють три темпоральні основи текстового часу: **об'єктивний** (календарний), **концептуальний** (подієвий), **перцептуальний** (емоційно-експресивний) і **художній** (Н. Валгіна, З. Тураєва, Т. Матвєєва, Г. Золотова)... Різновиди просторового континууму: **об'єктивний, концептуальний, художній** та ін.» [Єщенко. – С. 176–180].

КОНТРАПУНКТ – «поєднання з метою створення виразності, експресивності в тексті двох номінативних планів тексту: прямого

(первинного) і переносного, метафоричного й образного (вторинного), – яке ґрунтується на уподібненні двох предметних (концептуальних сфер)... Наприклад, поєднання сфер музики та світанку характеризує фрагмент вірша Л. Костенко: *Відмикаю світанок скрипичним ключем...* Термін запозичений з музикознавства й уведений російським дослідником тексту І. Гальперіним у 1974 р.» [ЛЕ. – С. 292].

КОНТРАСТ – «композиційно-стилістичний принцип розгортання мовлення як динамічне протиставлення двох змістово-логічних планів оповіді» [ЛЕ. – С. 292].

«Композиційно-мовленнєвий засіб організації тексту, що базується на протиставленні, антонімії лексичних одиниць. Засобом вираження контрасту є різні види антонімів, елементи композиції тексту» [ВЛС. – С. 263–264].

«Різко окреслена протилежність у чомусь: рисах характеру, властивостях предметів чи явищ. В основі має антитетичний принцип світосприйняття» [ЛСД. – С. 371].

КОНФЛІКТ – «в соціальній теорії – зіткнення інтересів, мотивів, тенденцій, суб'єктів суспільного життя. У межах системи як певної цілісності елементи (складові частини) знаходяться в К. з іншими елементами системи за умови, що «відкрите виявлення» інтересів, мотивів, цілей одних елементів системи з необхідністю активізує дії протилежних інтересів, мотивів системи. Зародження К. можливе лише тоді, коли в межах цілісної системи на одному рівні знаходяться неідентичні в своїх виявах елементи; відповідно К. визначається як певна об'єктивація взаємодії неідентичних елементів... Динаміка розвитку К. відбувається або в напрямі до утиску одного з його суб'єктів, або поступової саморуйнації системи. Можливе також повільне «згасання» К. ...К. як проблема *комунікації* веде до пристосування як своєрідної «реакції захисту»...» [Дондюк. – ФЕС. – С. 299].

Поліфункціональне явище, яке можна розглядати як: «засіб художнього відображення реальних, багатоманітних протиріч навколишньої дійсності; ...вияв авторської особистості (насамперед свідомості і мислення) у ставленні до зображуваного змісту; ...рушійна сила драматичної дії і драматизму; ...важливий засіб розкриття характеру дійової особи; ...організатор форми

драматургічного твору (сюжету, композиції, жанру), його поетики загалом» [Хороб. – С. 27–28].

КОНЦЕПТ – «(від лат. *conceptus* – поняття від *conspicere* – збирати, вбирати в себе; представляти себе; утворювати тощо) – інформаційна структура свідомості, різнооб'єктна, певним чином організована одиниця пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії п'яти психічних функцій свідомості у взаємодії з позасвідомим» [ЛЕ. – С. 292].

«...Абстрактний об'єкт, який «стоїть» між мовним виразом і його *денотатом*» [ДЛ. – С. 151].

«...Ментальний прообраз, ідея поняття, саме поняття» [ШВТ. – С. 191].

«Абстрактна одиниця ментального рівня, яка відображає зміст результатів пізнання людиною довкілля та в якій зосереджено відомості про пізнаваний об'єкт, його властивості, місце в культурі народу й результати емоційно-оцінного сприйняття цього фрагмента світу людиною... Концепти здатні розростатися і збагачуватися завдяки індивідуальному емоційному і культурному досвіду носіїв мови, що спричиняє їхню еластичність, нестійкість і рухомість» [Скаб. – С. 5–6].

«У когнітивній лінгвістиці – одиниця ментальних або психічних ресурсів свідомості й тієї інформаційної структури, яка відображає знання й досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку..., усієї картини світу, відображеної в мозку людини; відомості про те, що індивід знає, припускає, думає, уявляє про об'єкти світу» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 365].

«Факт способу життя, суспільної свідомості, теорії, вираженої у мовній формі; одиниця людського знання про світ, що стоїть за семантикою мовного знака. Головний елемент мовної картини світу. К. породжується на базі слова у повному обсязі його змісту, включаючи конотацію і конкретно-чуттєві асоціації. Він поступово наповнюється інтелектуальним змістом і соціально-культурним досвідом, акумулюючи в собі найрізноманітніші асоціації, думки, тексти, вбирає в себе чисельні індивідуальні і групові враження про певне явище. Таким чином, К. містить у собі поняття про клас явищ, а крім нього – ...асоціативне соціокультурне уявлення про ці явища в

узагальненому вигляді. Первинне слово на будь-якій стадії формування К. використовується як його ім'я, але... сам К. мовною одиницею не є: це ментальна одиниця, забезпечена різноманітним набором мовних (вербальних, знакових) і немовних засобів» [ПСЛТ. – С. 161–162].

«...Одиниця збереження інформації в ментальному лексиконі; *концепт* має, як правило, невербальний компонент і індивідуальне, ідіолектне наповнення; концепти є активними одиницями, які використовують в мисленневих операціях або комунікації, і пасивними, що не використовуються ні в мисленні, ні в комунікації, а зберігаються в сховищах пам'яті, вербалізуються в мовленні; онімі-концепти, що використовуються в мовленні, певним чином видозмінюються, вербалізуються і стають словами або словосполученнями, а входячи в мову мозку (в ментальний лексикон), стають концептами, напр.: концепт *Бог*, концепт *Богородиця*, концепт *Душа* та ін.» [СУОТ. – С. 108].

«У *вузькому розумінні* концепт постає як феномен життєвої філософії, ...буденний аналог світоглядних понять, що закріплені в лексиці природних мов і... забезпечують стабільність і спадкоємність духовної культури етносу, тобто як найважливіша культурно значуща категорія внутрішнього світу людини (В. І. Карасик, Н. А. Красавський, М. В. Піменова, З. Д. Попова, Г. Г. Слишкін, Ю. С. Степанов, І. А. Стернін та ін.)... У *широкому розумінні* концепт інтерпретується як нашарування ціннісних конотацій на значення слова, тобто будь-який вербалізований зміст якоюсь мірою відзначений етнічною специфікою» [Приходько. – С. 56].

«У будові концепту необхідно розрізняти «значення» і «смысл». Значення, наприклад, слова *вовк* – «хижак родини собачих, звичайно сірої масті» (СУМ). Проте для «наївного» мовця й ця дефініція дещо спеціальна («родина собачих»). Звичайно його сприймають насамперед як «страшний звір», «хижак». Спеціаліст-зоолог додав би: поширений у Європі, Азії і Північній Америці. В Україні не зустрічається лише в Кримській області. Вага до 49 кг. Смысл концепту складають дещо інші, переважно імпліцитні, інгредієнти його семантичної структури, багато з яких усвідомлюються широким «наївним» суб'єктом. Вовк живе 1) у лісі, у глухомані; 2) далеко від людей, на відлюдді; вовк відлюдькуватий (*жити вовком*); 3) усамітнено (*як вовк*); 4) вовк уособлення ворожості, неприязні (*вовком дивитися*); 5) символізує найвище покарання (*бодай тебе*

вовки з'їли!); 6) шкідник тваринництва, а тому підлягає винищенню; 7) найбільше йому до вподоби вівці, ягнята, телята (ці антиподи вовка відбиті відповідно у фраземах *вовк в овечій шкурі* і жарт. *дай боже нашому телятку вовка з'їсти*); 8) його боялися називати навіть на ім'я, а тому іменувати *дядьком*; 9) один із найуживаніших персонажів фольклору (*вовк, заєць, лисиця*); 10) об'єкт народних вірувань, повір'їв (за міфологічними уявленнями людина може перекидатися у вовка, «вовкулаку»)...) Концепт у своїй «смысловій» частині здійснює «стиснення» смыслового коду, позачасовий вимір, знання представляє як результат... Концепти як інтерпретатори смислів весь час уточнюються й модифікуються... Зміст концепту як ментальної сутності визначається всією розмаїтістю контекстів уживання й залежить від світоглядних домінант» [Ужченко. – СГК. – С. 42–47].

«Когнітивна (мисленнева) категорія, оперативна одиниця «пам'яті культури», квант знання, складне... смыслове утворення описово-образного і ціннісно-орієнтованого характеру» [Алефіренко. – С. 17].

«У логіці – смисл знака (імені)» [СІС. – С. 556].

«...Локалізоване ментальне утворення, що відбиває об'єктивний світ» [Єфименко. – С. 5].

«(Образи, уявлення, поняття) чи їх об'єднання..., що складаються з об'єктів пізнання у різних пізнавальних зв'язках-ролях» [Нефьодова. – С. 59]. Див. **концепт культурний**, **концепт тексту**, **концепт художній**.

Концепт культурний – «ключове поняття національної культури, об'єктивоване в мові певного етносу. Завжди містить ціннісне значення і входить як елемент у ціннісну систему нації. Сукупність К.к., або концептосфера, формує національне світобачення, дозволяє робити висновок про національний характер» [ПСЛТ. – С. 170].

Концепт, у якому «культурна інформація... прикріплюється до сигніфіката, тобто до поняттєвого ядра» [Маслова. – Л. – С. 48].

«Мова як вербальний компонент культури залежить від культури, відображає її за допомогою наявного арсеналу засобів, реагує на зміни культури, видозмінюється разом із змінами її елементів і форм; одночасно і культура, особливо елементи духовної культури, корелює з формами мовного вираження, залежачи певною мірою від останніх» [Гриценко. – С. 67].

КОНЦЕПТ ТЕКСТУ – «окрема категорія, на яку спрямовано всю інформацію тексту як гетерогенну, багатоканальну ознаку. Особливостями концептуальності тексту, яка втілює головний зміст, що ґрунтується на авторському ставленні й осмисленні породжуваної інформації, є глобальність і перерваність, експліцитність й імпліцитність. Глобальність передбачає врахування всього змісту тексту, перерваність позначено пунктирністю концептуально важливої інформації в лінійній послідовності тексту. Експліцитними засобами формування концепту є назва тексту (заголовок), епіграф, зачин чи висновок, передмова чи епілог, а також відповідні ключові слова або топіки» [ЛЕ. – С. 215].

КОНЦЕПТ ХУДОЖНИЙ – «концепт, що характеризує авторський вибір концептуальних пріоритетів і формує індивідуально-авторську картину світу в художньому творі, що визначається естетичними домінантами письменника... О. Кагановська визначає текстовий К. як мовленнєво-розумове утворення змістового плану, яке характеризується багатосмисловою напруженістю й надкатегоріальністю і на текстовому рівні імплікує сукупність певних ознак метаобразів художнього твору з метою їхньої подальшої імплікації. Зв'язок концептуальних ліній тексту формує концептуальну структуру» [ЛЕ. – С. 298].

«Репрезентована в сукупному тексті письменника одиниця авторської свідомості, що відображає індивідуальне осмислення суті предметів чи явищ дійсності (І. А. Тарасова). Художній концепт структурується поняттєвим, ціннісним та образним складниками... Поняттєвий складник відтворюється шляхом виокремлення об'єктивованих у текстах автора лінгвокультурних та індивідуально-авторських концептуальних ознак. Поняттєвий складник об'єктивується також синонімами імені концепту та його описовими номінаціями. Реконструкція образного складника художнього концепту здійснюється шляхом аналізу концептуальних метафор, які відображають концепт у свідомості мовця, та встановленням асоціативних і символічних зв'язків концепту... Ціннісний складник авторського художнього концепту корелює із поняттям «образу автора» (В. В. Виноградов) і відображає індивідуальну естетичну оцінку концептуалізованого явища та місце концепту в авторській системі цінностей, оскільки формування індивідуальної картини світу в художньому творі визначається концептуальними пріоритетами

автора та його естетичними домінантами (В. Г. Ніконова). Він моделюється шляхом кількісного аналізу контекстів об'єктивації концептів, у яких позитивна, негативна та іронічна оцінки втілені експліцитно» [Дойчик. – С. 7–8].

КОНЦЕПТОСФЕРА – «сукупність вербально позначених і вербально не позначених, національно маркованих ментальних одиниць лінгвокультури, упорядкованих за принципом системності та організованих на засадах множинності, цілісності, зв'язку і структурованості» [Приходько. – С. 215].

«Сукупність концептів, з яких, як із мозаїчного полотна, складається світорозуміння носія мови» [Маслова. – С. 17].

«Індивідуально-авторська система концептів, яка... структурується у вигляді парцел – мереж тематично близьких концептів (С. А. Жаботинська)» [Дойчик. – С. 7]. Див. **індивідуальна концептосфера письменника**.

КОНЦЕПТУЛІЗАЦІЯ – «один із процесів пізнавальної діяльності людини, що полягає в осмисленні й упорядкуванні результатів внутрішнього рефлексивного досвіду людини й уявлень про об'єкти, явища дійсності та їхні ознаки. Результатом К. є формування концептуальної системи – системи концептів у свідомості людини або колективній свідомості етносу...» [ЛЕ. – С. 298].

«...Фіксація у свідомості людини певних сенсів, вона є осмисленим конструктом предметів, явищ, які відтворюють світ як уявлення про нього, у вигляді концептів» [Бовсунівська. – КЖ. – С. 13].

«...Процес віднесення об'єкта до якої-небудь категорії» [Маслова. – С. 41].

КОНЦЕПТУАЛЬНА БА́ЗА – «те, що є основою виникнення концепту, без чого він не міг би утворитися й існувати у свідомості» [Голянич. – С. 176].

КОНЦЕПТУАЛЬНА ОЗНА́КА – «вербалізована чи невербалізована «версія» концепту, певний аспект його» [Голянич. – С. 176]. Див. **внутрішня форма слова**.

КОНЦЕПТУАЛЬНА СИСТЕМА – «система концептів у свідомості людини, яка відтворює у вигляді структурованих й упорядкованих знань уявлення про світ, дійсність і результати внутрішнього рефлексивного досвіду людини...» [ЛЕ. – С. 308].

«Безперервно конструйована система інформації індивіда про дійсний чи можливий світи» [Голянич. – С. 176].

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ – множинні зв'язки, «які організовують... [поняття] у структурі свідомості... Основні типи концептуальних зв'язків...: імплікаційні, класифікаційні і знакові (конвенційні, семіотичні)» [Нікітін. – КЛС. – С. 225].

КОНЦЕПЦІЯ – «система понять про ті чи інші явища, процеси; спосіб розуміння, тлумачення якихось явищ, подій, основна ідея будь-якої теорії. Термін «К.» вживають також для позначення головного задуму в науковій, художній, політичній та інших видах діяльності людини» [ФЕС. – С. 301].

«Розгорнута система поглядів, викладена з наміром уникнути логічних суперечностей при тлумаченні якоїсь складної проблеми, явища... Те ж стосується й письменників, які мають свої концепції дійсності, героя, творчості. Термін «К.» вживається і для позначення головного задуму, провідної ідеї наукової праці, художнього твору...» [ЛСД. – С. 374].

КОРЕЛЯЦІЯ (СПІВВІДНЕСЕНІСТЬ) – «(лат. *correlation* – співвідношення, від *co...* – префікс, що означає об'єднання, спільність, сумісність, і *relation* – відношення) – ряд фонематичних опозицій за однією диференційною ознакою. Так, для системи приголосних української мови характерна К. за дзвінкістю – глухістю, твердістю – м'якістю» [Прокопова. – УМЕ. – С. 275].

«...Взаємозв'язок і взаємозумовленість мовних елементів. Побудована на основі відношень тотожності і відмінності матеріальних або функціональних якостей елементів структури мови, К. є основним способом їх інтеграції в систему, найважливішим системотвірним фактором» [Журавльов. – ЛЕС. – С. 243–244].

КОРЕЛЯТИВНІСТЬ – «співвіднесення процесів творення, виникнення та сприймання художнього твору. К. – процес оцінки художнього твору, інтерпретації його сутності і своєрідності.

Корелятивність творення і сприймання виявляється в тому, що письменник певним чином орієнтується на реального чи ідеального адресата, свідомо чи підсвідомо «враховує» психофізичні можливості читацького сприйняття, а читач, критик, тлумач вивіряють свої враження текстом письменника, через повторне читання прагнуть наблизитися до тексту твору, вдаючись інколи і до позатекстових чинників (свідчення письменника, його автокоментарі), щоб якнайадекватніше збагнути задум і авторську волю митця» [ЛСД. – С. 375].

КОРЕФЕРЕНТНІСТЬ – «сміслові зв'язки ототожнення різних позначень одного референта в тексті. Кореферентними можуть бути займенники та їхні антецеденти, власні й загальні назви однієї особи чи предмета, гіперонім і гіпоніми одного класу, найменування осіб за статусом, роллю, рисою характеру, зовнішнім виглядом тощо. К. може базуватися на метонімії, метафорі, символі, перифразі.., застосовувати порівняння із прецедентними іменами. К. забезпечує семантичну зв'язність, служить засобом створення художнього образу, репрезентує емотивне й оцінне ставлення до референта, увиразнює й експресивізує мовлення і т. ін.» [ЛЕ. – С. 309].

«Сміслові зв'язки різних позначень одного денотата в тексті; кореферентними можуть бути власні та загальні назви одних і тих же осіб у тексті художнього твору з урахуванням їх статусу, виконуваною роллю, характером, зовнішнім виглядом; кореферентність базується на метонімії, метафорі, символі; К. служить своєрідним засобом створення повноцінного художнього образу, формує ставлення читача (реципієнта) твору до певного персонажа» [СУОТ. – С. 109].

«Відношення між компонентами висловлювання, які мають той самий референт (тотожність референтів)» [ВЛС. – С. 267].

«Важлива текстова категорія, що забезпечує його референційність, когерентність, тематичну неперервність та інформаційну завершеність... Як інтерпарадигмальна текстотвірна категорія, яка забезпечує вербальну різноаспектну репрезентацію об'єктів, подаючи концептуальну картину світу шляхом фрагментації її окремих компонентів, **кореферентність є універсалією**, що виявляється у тексті при будь-якій повторній репрезентації референта. Текстотвірна сутність кореферентності розкривається у різнотипних текстах – на рівні референційно тотожних співвіднесень номінативних одиниць,

що можуть репрезентувати як *одиничні / неодиничні, індивідуальні / загальні, реальні / ірреальні референти, так і складні денотати (комунікативні ситуації)*..: «сестра → ...чи то Іванна, чи ще якась «анна» → моє маленьке → місячно-бліда дівчинка → ...ця дитина → це крихке, як подув, існуваннячко → ...маленька дівчинка в білій льолі...» (О. Забужко)» [Куриляк. – С.18–19].

КОРЕФЕРЕНЦІЯ – «співуказівка; вказівка, здійснювана посередництвом двох чи кількох слів на один і той самий об'єкт» [Голянич. – С. 176].

КРЕАТИВНІСТЬ – «(лат. *creatio* – створення, творіння) – рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості, які проявляються у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності і становлять відносно стійку характеристику особистості» [ПЕН. – С. 181].

«1) Мовна здатність людини породжувати й розуміти безкінечну кількість висловлень з огляду на кінцеве число мовних засобів; 2) принцип залучення нової інформації, отримання нових знань і створення нових позначень цих знань» [ЛЕ. – С. 311].

«Породжувальна здатність, характерна риса творчої особистості, процесу, продукту, що проявляється у зміні універсуму культури, досвіду індивіда чи соціальної значущості» [СМІхт. – С. 33].

«...Потенціал мовних одиниць породжувати нові можливості інтерпретацій завдяки відхиленням від схеми, передбачуваної мовною системою» [Монастирецька. – С. 212].

КРИЛАТІ ВИСЛОВИ (КРИЛАТІ СЛОВА, АФОРИЗМИ) – «1. Образні, влучні вислови, афоризми, що походять з літературних джерел або історичних документів і широко вживаються в мові як стійкі звороти з глибоким узагальнюючим змістом, довершеною формою і виразністю. Наприклад: *Бути чи не бути* (В. Шекспір); *Факти – уперта річ* (Е. Елліот); *...І чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь* (Т. Шевченко). 2. Слова з узагальнено-метафоричним значенням, які набули широкого вжитку і здебільшого мають експресивне забарвлення: *...самран* (деспотичний самодур-правитель), *фурія* (зла, сварлива жінка)» [СЛТ ГО. – С. 115].

«Влучні яскраві вислови, що стисло й образно передають думку. К.в. широко вживаються в мові. Вони є одним з важливих засобів образності літературної мови. За походженням К.в. – це вислови

видатних історичних осіб, цитати з творів письменників різних епох і народів, вислови з античної літератури та міфології, з церковно-релігійних джерел тощо. Напр.: *Прийшов, побачив, переміг* (Юлій Цезар), *Тільки той ненависті не знає, хто цілий вік нікого не любив* (Леся Українка) та ін.» [МФЕ. – С. 201].

«Стіькі, афористичні, звичайно образні вирази, які увійшли у загальний вжиток з певного джерела – літературного, публіцистичного, наукового, фольклорного. Індивідуально-авторське походження крилатих слів (виразів) чітко усвідомлюється: *«Нове життя нового прагне слова»* (М. Рильський); *«Я не можу розминутись з людиною»* (М. Коцюбинський); *«Голос духа чути скрізь»* (І. Франко); *«Я вийду сама проти бурі»* (Леся Українка)» [УМСД – С. 9].

«Крилаті слова можуть переосмислюватися, вживатися з іншим підтекстом... У них часто спостерігається заміна компонентів, розширення або звуження обсягу, наповнення новими відтінками значень. Показником «крилатості» слова чи вислову є його здатність уживатися в різних контекстах, набувати переносного, метафоричного значення – і разом із тим зберігати зв'язки з джерелом його виникнення» [Коваль – С. 4]. Див. **сентенція, максима, парадокс, цитата, ремінісценція.**

КРИПТОЇМ – «вид антропоніма, таємна назва, зашифроване літерою чи літерами прізвище, ім'я автора, різновид псевдоніма, напр.: А.А. = М. Драгоманов; А.К. = Агатангел Кримський; С. = Василь Стефаник...» [СУОТ. – С. 110].

КУЛЬМІНАЦІЯ – «1. Момент найвищого розвитку, піднесення. 2. У літературному творі – подія або сукупність подій, коли художній конфлікт досягає найбільшої гостроти й відбувається злам, що готує розв'язку. У великих багатосюжетних творах кожна сюжетна лінія може мати свою К.» [МФЕ. – С. 206].

«...Момент вирішального зіткнення характерів, мить перелому в сюжеті, з якої починається розв'язку. Термін «К.» використовується при аналізі сюжету епічного, драматичного та ліро-епічного твору...» [ЛСД. – С. 379–380].

КУЛЬТУРА МОВИ – «рівень володіння нормами усної і писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне

використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування» [Єрмоленко. – УМЕ. – С. 285].

«1. Галузь філологічної науки, покликана формулювати літературні норми, досліджувати рівень, якість правопису, вимови, слововживання тощо, а також вивчати рівень володіння ними... 2. Нормативність усного й писемного мовлення (дотримання усталених норм) на загальнонаціональному або індивідуальному рівні» [МФЕ. – С. 206].

КУЛЬТУРНА ІНФОРМАЦІЯ – «сукупність культурно маркованих знань та уявлень носіїв певної культури, репрезентована в мовних одиницях, текстах, формах комунікативної поведінки, різних семіотичних системах... К.і. має чотири способи представлення в мові і мовленні, зокрема на підставі: 1) культурних сем як елементів значення номінативних одиниць, які позначають культурні реалії; 2) культурного фону як ідеологічного культурного змісту номінативних одиниць; 3) культурних концептів – відносно стійких уявлень, сформованих у певній культурі на базі відповідних ціннісних орієнтацій і соціально-історичного досвіду носіїв культури, позначеного абстрактними іменниками (наприклад, концептів Доля, Воля, Істина, Милосердя, Добро, Зло і т. ін.); 4) культурної конотації як оцінних, емоційних, експресивних і функціонально-стилістичних відтінків значення мовних одиниць, зумовлених культурними пріоритетами й настановами» [ЛЕ. – С. 318].

КУМУЛЯЦІЯ – «(лат. *simulatio* – нагромадження, збирання) – стилістична фігура, що полягає у багаторазовому повторенні складників твору та особливому нагромадженні певних рис, прикмет, ознак, учинків тощо» [СТСФ. – С. 100–101].

«...К. поширена у фольклорі (*пісні, казки...*), а також у художній літературі (*анафора, епіфора* й т.ін.)» [МФЕ. – С. 206].

Л

ЛАКУНА – «(лат. *lacuna* – заглиблення, яма, пробіл) – 1. Пропуск (невідтворення) у перекладі якоїсь частини тексту оригіналу. 2. Слово чи вираз, який не має прямого відповідника в іншій мові» [Ажнюк. – УМЕ. – С. 290].

«Відсутність лексичних еквівалентів у одній із мов, які

вивчаються чи зіставляються (рідній чи іноземній). Л. пов'язані в основному з позначенням національних, історико-культурних реалій, «культурних предметів» [СТМК. – С. 97]. Напр., відсутність у чужих мовах лексем типу *дівич-гора* (стародавнє святилище біля с. Трипілья на Київщині, присвячене богині Діванні), *мати-пшениця* (у Галичині вінок, сплетений з останніх колосків), *козак Мамай* (втілення українського характеру, образ волелюбності, стійкості та невмирущості народу) – В. Войтович «Українська міфологія».

ЛАНЦЮЖКОВИЙ ЗВ'ЯЗОК (МІЖ САМОСТІЙНИМИ РЕЧЕННЯМИ) – «один із найпоширеніших способів зв'язку самостійних речень у мовленні, при якому один із членів попереднього речення структурно співвідноситься із членом наступного речення і при якому виникає послідовний, логічний, «ланцюжковий» розвиток думки (наступне речення розвивається з попереднього)» [Солганик. – СЕСрм. – С. 611]. Напр.: *Мова розвивається – змінюється. Усвідомлені зміни є здобутком культури, неусвідомлені – хаотизацією її* (В. Задорожний).

ЛАНЦЮЖКОВИЙ ЗВ'ЯЗОК (МІЖ САМОСТІЙНИМИ РЕЧЕННЯМИ) – «виняткова стислість і чіткість у висловленні думок. Л. властива *приказкам, прислів'ям, коломийкам, анекдотам*» [МФЕ. – С. 210]. Напр.: *Риба шукає, де глибше, а людина – де ліпше* (Нар. мудрість).

«Максимальна стислість висловлення, ...виступу» [ВЛС. – С. 276]. Напр.: *А грати що ж це канва історії / Треба ж на чомусь вишити обличчя свободи* (Л. Костенко).

ЛЕЙТМОТИВ – «(нім. *Leitmotiv* – основна тема, думка) – головна, наскрізна думка тексту, що виражається різними текстовими засобами – лексичними повторами, семантичним зв'язком висловів, зокрема й синонімічних, антонімічних тощо» [УМ. – С. 82].

«... Чільна тема, думка, настрої, що пронизує весь художній твір; у вузькому значенні – образ, фраза, рефрен, що є ключовими для розкриття авторського задуму. Наприклад, у кожній строфі пісні «Зеленеє жито» повторюється основна думка про бажаних, добрих гостей: *Зеленеє жито, зелене, / Хороші гості у мене, / Зеленеє жито при межі, / Хороші гості від душі*» [СТСФ. – С. 101–102].

«Часто повторюваний мотив, експресивний за характером і такий, що стосується ситуації чи події. (Тронка в однойменному романі О. Гончара функціонує як лейтмотив)» [НС. – С. 59].

«Конкретний образ, головна тема чи ідея, визначальна інтонація, що пронизує твір або творчість митця, ненастанно згадувана художня деталь, ключова для розкриття задуму митця. Термін запозичений із музикознавства, де його запровадив німецький композитор Р. Вагнер (XIX ст.). Л. глибше розкриває концепцію певного твору, вказує на його підтекст...»; «надмотив» [ЛСД. – С. 387; 469].

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА СІТКА ТЕКСТУ – «текстовий фрагмент або їхня сукупність, об'єднана певною темою. Їх складниками є тематично однорідні слова, які мають спільну сему або кілька спільних сем... Л.с.с.т. служить засобом репрезентації семантичної зв'язності в тексті» [ЛЕ. – С. 327]. Див. **семантична сітка**.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ (ЛСП), (СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ) – відносно автономна «сукупність лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників) і відображають поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ. Це слова, пов'язані одним і тим самим фрагментом дійсності. Так, скажімо, в лексико-семантичній системі будь-якої мови можна виділити поле руху (переміщення), поле часу (темпоральне), поле погоди (метеорологічне), поле розумової діяльності (мисленнєве), поле почуттів тощо» [Кочерган. – ЗМ. – С. 121].

«Сукупність великої кількості слів однієї чи кількох частин мови, які об'єднуються спільним поняттям... Структурною специфікою польової моделі мови є виділення в полі **ядра (центра)** та **периферії**... Одиниця, яка має загальне значення поля, та її найближче оточення (варіанти, синоніми, антоніми) утворюють **ядро семантичного поля**. Ядерні елементи поля відзначаються більшою частотністю функціонування., характеризуються певними, досить чіткими ознаками. **Периферію** утворюють мовні одиниці, які мають більш індивідуальні і тому нечітко виражені ознаки поля» [СУЛМ ЛФп. – С. 21–22].

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИЙ ВАРІАНТ (ЛСВ) – «окреме значення в структурі багатозначного слова» [ВЛС. – С. 282].

«Елементарна «клітинка» лексичної системи, двобічна одиниця мови: ...єдність знака, представленого рядом граматичних форм, й елементарного значення. Отже, ЛСВ як елементарна лексична

одиниця – це сукупність усіх граматичних форм слова, співвіднесених з одним конкретним значенням... Якщо слово є однозначним, то воно представлене одним ЛСВ...» [СУЛІМ ЛФп. – С. 26].

«Система значення, чи ЛСВ – змістовна сторона семеми, яка як складна єдність сем складається із мінімальних ієрархічно організованих системних ознак (сем різного рівня узагальнення та відношень між ними)»; «складна єдність (комплекс, інтеграл) сем чи семантичних ознак, що є мовно неструктурованим відображенням ознак дійсності» [Левицький. – АМВЛС. – С. 34].

ЛЕКСИКО-ТЕМАТИЧНІ ЛІНІЇ (ЛТЛ) – «лінійна послідовність лексичних одиниць, що реалізують певний тематичний напрям у тексті... Основою формування ЛТЛ у тексті є тематичні зв'язки. Цей тип зв'язку сприяє об'єднанню лексичних значень у «номінативні ланцюжки», «ізотопні ланцюжки», «топікальні ланцюжки»... за термінологією, вживаною в літературі з цього питання»... Дослідниця кваліфікувала ЛТЛ як компонент польової структури тексту. Зокрема відзначено, що про польову структуру ЛТЛ можна говорити, виходячи з наявності слів-домінант у лінії, які утворюють певне «ядро» ЛТЛ і притягують до себе всі її інші компоненти. Такі слова є головними носіями того тематичного напрямку, який реалізується лексико-тематичною лінією художньої оповіді» [Бибик. – С. 49].

«...Послідовність лексичних одиниць, що реалізують певний тематичний напрям у тексті... ЛТЛ є тими лексико-тематичними орієнтирами в тексті, які допомагають реципієнту «охопити» його зміст... Основою утворення ЛТЛ у тексті є тематичні зв'язки. Даний тип зв'язку сприяє виділенню лексичних значень у «номінативні ланцюжки», «ізотопічні ланцюжки», «топікальні ланцюжки», «логічні ланцюжки», за термінологією, вживаною в літературі з цього питання... Про польову структуру ЛТЛ дозволяє судити ... наявність слів-домінант у лінії. Ці слова утворюють певне «ядро» ЛТЛ і притягують до себе всі її інші компоненти. Такі слова є головними носіями того тематичного напрямку, який реалізується лексико-тематичною лінією» [Пашунова. – С. 45].

ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ (ТРАНСЛІНГВІСТИКА, ТЕКСТОЛІНГВІСТИКА) – «галузь мовознавства, яка вивчає правила

побудови зв'язного мовлення, комунікативні різновиди тексту, зумовлені текстоутворювальними функціями мовних одиниць та орієнтацією повідомлення на певного адресата. Тема, мета, адресат визначають як змістову, так і формальну структуру тексту» [Єрмоленко. – УМЕ. – С. 312].

«...Синтетична наука, [яка] враховує разом мовні, позамовні і психолінгвістичні реальності, виділяє в тексті такі риси: віднесеність до позамовної дійсності; 2) смислової закінченості; 3) смислової багатоплановості; 4) комунікативну спрямованість; 5) мовну, структурну і композиційну оформленість; 6) ...жанрову належність» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 7].

Текстолінгвістика – мовознавча дисципліна, що «поєднує декілька лінгвістичних галузей – синтаксис тексту, структуру тексту, стилістику тексту, семантику тексту» [Кондратенко. – С. 59].

«Напрямок лінгвістичних досліджень, об'єктом яких є правила побудови зв'язного тексту і його смислові категорії, виражені за цими правилами» [Загнітко. – С. 111].

«Галузь мовознавства, що вивчає семіотичну, структурно-граматичну, семантико-змістову, комунікативно-прагматичну організацію текстів, їхню категорійну систему й мовні засоби її репрезентації, а також процеси породження, розуміння й інтерпретації текстів у семіотичному універсумі культури. *Об'єктом* Л.т. є тексти, а *предметом* – їхня категорійна організація та функціональна природа... Пріоритет уживання терміна належить румунському лінгвісту Е. Косеріу...» [ЛЕ. – С. 425].

«Комплексна дисципліна, що досліджує багатоаспектну внутрішню організацію зв'язного тексту – семіотичну, семантичну, структурну, комунікативно-прагматичну» [ШВТ. – С. 316].

«Науковий напрям, тісно пов'язаний зі стилістикою, культурою мовлення, риторикою, який вивчає текст, його структуру і категорії, а також засоби, способи і закономірності побудови текстів» [ВЛС. – С. 282].

«Царина сучасного мовознавства, покликана віднаходити та описувати систему категорій тексту, визначати своєрідні мовні складники змісту та форми, висвітлювати різновиди зв'язків між окремими частинами та усталеними правилами вираження цих зв'язків. Предметом осмислення Л.т. вважаються текстотвірні засоби (лексичні та семантичні повтори слів, застосування займенників, порядок слів, членування речень тощо) та змістові категорії

(зв'язність, смислова рівновага мовних компонентів, підкреслення відповідного елемента тексту та ін.)... У художній літературі Л.т. сприяє осягненню специфічних мовних засобів, що відбивають у певному творі авторську позицію, дає змогу прояснити закономірності організації текстів у певних літературних жанрах, у розв'язанні питань поетики тощо» [ЛСД. – С. 390].

ЛІНГВІСТИЧНА ПРАГМАТИКА (ЛІНГВОПРАГМАТИКА) – «галузь мовознавства, що досліджує використання й функціонування мовних знаків у процесі комунікації у взаємозв'язку з інтеракцією його суб'єктів (мовця й адресата), їхніми особливостями й самою ситуацією спілкування...» [ЛЕ. – С. 335].

«Напрям сучасної лінгвістики, предметом якої є суб'єктивний чинник у Мові, Мовленні й Комунікації (Мовленнєвій діяльності, Спілкуванні)» [Бацевич. – НЛП. – С. 47].

ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ – «аналіз будь-якого тексту як продукту мовно-розумової діяльності людини із застосуванням лінгвістичних методів і прийомів з метою виявлення його структурно-смислової єдності, комунікативної спрямованості та інтерпретації упорядкування мовних засобів для вираження смислу. Комплексний аналіз тексту, ґрунтуючись на поняттях лінгвістичної теорії тексту і комунікації, передбачає виявлення та інтерпретацію діалогічності тексту: мовного жанру, стилю, функціональних особливостей, основного задуму і суспільно-політичної, естетичної та інших позицій автора, його світоглядних настанов та оцінок, а також характеристику семіотичного простору тексту, його дискурсивних категорій та засобів їх репрезентацій» [Плющ. – УМЕ. – С. 314].

«...Аналіз усіх засобів і способів та форм словесного мистецтва, мовностилістичної структури образів – лірики, драми, роману і повісті, тобто... лінгвістичну структуру літературно-художнього твору, щоб в аналізі форми побачити... зміст... Предметом лінгвістичного аналізу тексту є виділення і характеристика системи рівневих мовних одиниць, наявних в... уривках літературних та публіцистичних творів» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 4–5] чи цілих текстах.

«...Аналіз тексту, покликаний віднаходити та описувати систему його категорій, визначати своєрідні мовні складники змісту та форми, висвітлювати різновиди зв'язків між окремими частинами та усталеними правилами вираження й експлікації цих зв'язків...

Комплексний лінгвістичний аналіз тексту – розгляд усіх текстоутворювальних факторів і текстових категорій: інформативності, членування, простору, часу, інтеграції і завершеності, образу автора, засобів зв'язності у тексті, виокремлення теми та ідеї тексту і под.» [Єщенко. – С. 249]. Див. **методи лінгвістичного аналізу**.

ЛІНГВОГЕНРІСТИКА (ЛІНГВІСТІЧНА ГЕНОЛОГІЯ) – «напрям лінгвістичних досліджень, об'єктом яких є структурно-семантичні, комунікативно-прагматичні, когнітивні, етнопсихолінгвістичні, соціолінгвістичні, культурологічні особливості різних мовленнєвих жанрів... Ключовий термін Л. – «мовленнєвий жанр» [ЛЕ. – С. 350]. Див. **мовленнєвий жанр**.

ЛІНГВОКУЛЬТУРЕМА – «стійка, відтворювана у етнолінгвістичному соціумі мовна одиниця, яка відображає культурний досвід і ціннісні орієнтири національного суспільства» [Мацько. – ЛАХТ. – С. 63].

«...Комплексна міжрівнева одиниця, що [становить] діалектичну єдність лінгвального й екстралінгвального (поняттєвого чи предметного) змісту» [Маслова. – Л. – С. 50–51].

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР – інтерпретаційна модель, яка «дає можливість виявити структури смислу через динаміку мовних знаків і фігур означення. Фактично, цей простір у його найзначніших антропологічних аспектах є певним дослідницьким конструктом, який формується через накладання ментальних і візуальних текстів і кодів» [Андрейчук. – С. 85].

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЯ – «галузь мовознавства, яка вивчає фіксацію в мові, етнотекстах і дискурсивній практиці духовної і матеріальної культури народу, тобто культурно значущої інформації» [ЛЕ. – С. 355].

«Галузь мовознавства, яка виникла на стику лінгвістики та культурології і досліджує вияви культури народу, що відобразились і закріпились у мові» [Маслова. – Л. – С. 10].

ЛІНГВОПОЕТИКА – «(від лат. *lingua* – мова і гр. *poietike* – майстерність творення) – наука про взаємодію формальної і змістової будови художнього тексту, про роль мовних елементів у досягненні

естетичного ефекту, про тенденції розвитку мови художніх творів у зв'язку зі стильовими напрямками в літературі» [УМ. – С. 85].

«Філологічна дисципліна, предметом вивчення якої є поетична мова... Лінгвопоетика характеризує художній твір з погляду його структури, функціональних особливостей окремих компонентів, текстотвірних властивостей мовних одиниць, специфіки використання мовних засобів у дискурсі того чи іншого письменника» [ВЛС. – С. 288].

ЛІНГВОСТИЛІСТИКА (ЛІНГВІСТИЧНА СТИЛІСТИКА) – «наука про стилі мови, різновиди, форми мовлення, що визначаються умовами, ситуацією, метою спілкування і розрізняються відповідними мовними засобами та їхнім функціональним навантаженням. Л. вивчає мовні засоби усіх рівнів мови з погляду їхньої здатності передавати додатковий експресивний зміст у висловлюванні, взаємодіяти в процесі створення текстів. Л. пов'язана з теорією літературної мови» [УМ. – С. 85]. Див. **стилістика**.

ЛІНЕАРИЗАЦІЯ – «1) членування повідомлення на змістові одиниці: слова й речення; 2) упорядкування нових елементів речення або тексту» [ЛЕ. – С. 368].

ЛІНЕАРНІСТЬ (ЛІНІЙНІСТЬ) – «...властивість мови, що полягає в послідовності, наступності мовних одиниць, системних елементів, які утворюють тривалий у часі ряд. Висловлення складається з послідовності фраз, фрази – зі слів, слова – із морфем, останні – з послідовності фонем. Л., тобто порядок, є такою ж важливою ознакою мовної будови, як кількість і якість її структурних одиниць» [УМ. – С. 85]. Див. **синтагматика**.

ЛІРИКА – «рід художньої літератури (поряд з епосом і драмою), в якому через естетичне переживання досягається сутність людського буття, витворюється нова, інша дійсність, структурована за законами краси, якій властива музичність, ритмічність, метричність. У Л. домінують виражальні засоби, які формують особливу інтимну атмосферу з витонченим емоційним станом, вольовими імпульсами, враженнями, експресіями, сугестивністю, ірраціональними поривами – ліризмом» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 559].

«Один із трьох, поряд епосом та драмою, родів художньої

літератури, в якому у формі естетизованих переживань осмислюється сутність людського буття, витворюється нова духовна дійсність, розбудована за законами краси. У Л. першорядне значення надається виражальним засобам, які формують особливу інтимну атмосферу з витонченим емоційним станом, тобто – ліризм...» [ЛСД. – С. 393].
Див. **поетичний текст**.

ЛІРИЧНИЙ АДРЕСАТ – «людина чи група людей, яким адресується поетичний твір («О панно Інно, панно Інно...» П. Тичини...» [ЛСД. – С. 393–394].

ЛІРИЧНИЙ ВІДСТУП – «прийом у ліро-епічному творі, коли автор безпосередньо висловлює свої міркування з приводу композиції або сюжетних ліній цього твору, вчинків або характеристики героїв, певних явищ, асоційованих із зображуваними подіями...» [ЛСД. – С. 394].

ЛІРИЧНИЙ ГЕРОЙ – «друге ліричне «Я» поета; умовне літературознавче поняття, яким позначається коло ліричних творів певного автора, форма втілення його осяянь, думок, переживань. Разом з тим Л.г. не ототожнюється з поетом, з його душевним станом, він живе своїм життям у новій художній дійсності. Між ними існує естетична єдність, певний естетичний ідеал, виражений у тексті віршованих творів...» [ЛСД. – С. 394].

ЛІРИЧНИЙ СУБ'ЄКТ – «уявна особа (синонім героя ліричного), яка висловлюється в ліричному творі і через нього виражає свої переживання, переконання, водночас визначається цим твором...» [ЛСД. – С. 395].

ЛІРИЧНІСТЬ – «(грец. *lyrikós*: ліричний) – наявність у художніх творах емоційності, схвильованості, сердечності тощо. Л. найточніше відображає повноту та глибину суб'єктивного переживання; не співвідносна із сентиментальністю» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 563].

«Родова ознака ліричних жанрів, настанова автора на особливу довірливість, відвертість, емоційність» [ОЛ. – С. 173].

ЛІТОТА – «...різновид мейозису, що полягає в пом'якшенні категоричності оцінки, послабленні певного твердження шляхом

використання не прямого позначення певного поняття, а заперечення того поняття, що є протилежним даному» [Тараненко. – УМЕ. – С. 322].

«...Приєм заперечення заперечення, пор.: *не без участі – з участю; не без цікавості – з цікавістю; не може не дивувати – дивує»* [УМ. – С. 86].

«1. Художній прийом, який містить применшення ознак або якостей зображуваних предметів, явищ, напр., *хлопчик-мізинчик, хата на курячій ніжці* в казках. Протилежне – *гіпербола*. 2. *Стилістична фігура* – визначення дії чи предмета через заперечення їхньої протилежності, напр., *Життя прожити – не поле перейти»* [МФЕ. – С. 223].

«Найбільше художнє применшення ознак певних предметів, явищ тощо. Л. називають ще оберненою гіперболою, що пов'язана зі співчуттям і виявом особливої любові, прихильності чи з бажанням покепкувати, посміятися. Напр.: *Зробив з дуба сірник; Його й муха крилом уб'є»* [СТСФ. – С. 102, 104].

«Один із засобів підкреслення мовної виразності, побудований на применшенні якої-небудь ознаки предмета; заміна будь-якого виразу іншим, рівнозначним, але у формі заперечення, наприклад: *замість згоден – не заперечую...*» [СЛТ ГО. – С. 122].

«Троп, різновид метонімії (протилежний за значенням гіперболі), в якому міститься художнє поменшування величини, сили, значення зображуваного предмета чи явища» [ЛСД. – С. 422]. Напр.: *У анти-світі, там, де анти-я / на все дивлюся іншими очима, / мені моя малесенька Земля / всього лише у Космосі мачина* (Л. Костенко).

«Літота, на противагу гіперболі, містить непомірне зменшення розміру, сили, значення і т. ін. певного явища (наприклад, *крихітка сонця* – у Т. Масенка, *часу – на нігті* – у Б. Олійника), але в структурному плані має багато спільного з гіперболою і так само є металогізмом, тобто логічно вивідною фігурою» [Калашник. – С. 154].

ЛОГІЧНІСТЬ ТЕКСТУ – «властивість тексту, яка зумовлює якість структури, організації змісту мовлення у плані відповідності останнього формально-логічним законам мислення» [Котюрова. – СЕСрм. – С. 214].

Л. т. «...реалізується через можливість вибору у мовному

викладі послідовності міркувань, несуперечності тез і положень, ...у доцільності співвідношень, якщо реальність диктує суперечливі положення» [Мацько. – ММР. – С. 10].

ЛОГОГРИФ – «(гр. *logos* – слово, *griphos* – загадка)» – стилістична фігура, що «нагадує словомереживо, в якому фонетичні й морфемні редуції чи «протези» (усічення звуків, складів або додавання) спричинюють семантичну метаморфозу: слова набувають щораз іншого значення, створюючи пластичний свіжий звуковий образ. Напр.: *Лисніє липовий липневий липень*, / *липучий і лискучий в білім дзбанку* (Б.-І. Антонич), *Вишневий цвіт* / *З вишневих віт* / *Вишневий вітер* / *Звіє з віт* (І. Драч)» [Мацько. – С. 34].

«...Різновид каламбуру, стилістичний прийом побудови фрази, що полягає в доборі різних форм початкового слова в процесі його повторення шляхом усічення, перестановки або заміни букв та складів, унаслідок чого вона набуває іншого значення» [СТСФ. – С. 104].

ЛОКУЦІЯ (ЛОКУТИВНИЙ АКТ) – «один зі складників мовленнєвого акту, який забезпечує його цілісність разом з іллокуцією та перлокуцією, згідно з концепцією мовленнєвих актів англійського логіка й філософа Дж. Остіна... Л. ототожнюють із говорінням, тобто вербальним планом мовленнєвого акту. Американський логік Дж. Сьорль ... виокремив прямі і непрямі мовленнєві акти: перші характеризуються відповідністю буквального змісту висловлення наміру мовця (іллокуції), другі – невідповідності Л. наміру мовця, тобто іллокутивний акт не збігається з іллокутивною силою: мовець приховує свій справжній намір за позначеними компонентами значення...» [ЛЕ. – С. 372].

«...Одна з трьох складових мовленнєвого акту (поряд з актом іллокутивним і перлокутивним), котра встановлює зв'язок повідомлення з дійсністю (тобто визначає його стиль і референцію) і виявляється у формуванні пропозиції повідомлення» [СТМК. – С. 17].

«Складник мовленнєвого акту, що передбачає говоріння як сукупність фонетичного (вимовляння слів), фактичного (лексикалізації та граматицізації висловлювання) і ретичного (смыслопородження й референтного співвіднесення) компонентів» [Яшенкова. – С. 286].

М

МАГІЯ МОВНА (МАГІЯ СЛОВА) – « 1. Забобонно-містичне, в т. ч. ритуальне, використання мовних засобів (слів, висловів-формул, спеціальних текстів – замовлянь, закликань, «оберегів», проклять та ін.) для впливу в бажаному напрямі на явища дійсності, яке ґрунтується на вірі в чудодійну силу слова. На семантичному рівні – це вживання слів з відповідними значеннями, що пояснюється ототожненням у наївній свідомості слова з позначуваною ним річчю. 2. Особливий вплив слова на людину («магічність, влада, сила слова»)» [Тараненко. – УМЕ. – С. 325].

МАКАРОНІЗМ – «слово або вислів з іноземної мови, включене письменником у речення з неминучим спотворенням його звукової форми і наданням йому гротескного характеру» [СЛТ ГО. – С. 124].

«... Чужомовна, запозичена лексика, механічно вживлена в іншу мовну стихію з порушенням її нормативних властивостей, різновид спотвореної інтерференції» [ЛЕ. – Т. 2. – С. 8].

МАКРОКОНТЕ́КСТ – «оточення досліджуваної мовної одиниці, яке дозволяє визначити її функцію в тексті як цілісному утворенні. Напр., виділення ключових слів тексту можливе тільки за умови залучення інформації макроконтраксту. Те ж саме стосується символів» [Торсуева. – ЛЕС. – С. 238].

«Широкий контекст культури, у якому функціонує твір» [Баженова, Котюрова. – СЕСрм. – С. 390].

«Лінгвістичні маркери, що знаходяться поза межами синтаксичних зв'язків, які можна простежити» [Калита. – С. 35] в тексті.

МАКРОО́БРАЗ – «цілісна словесно-художня величина, у структуру якої можуть входити тісно пов'язані між собою однорідні мікрообрази» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 16].

МАКРОСТРУКТУ́РА – «абстракція, що лежить в основі структури тексту; глибинна структура тексту, що визначає його загальне значення. Макроструктура перетворюється в мікроструктуру (чи поверхневу структуру) сукупністю операцій або трансформацій» [НС. – С. 61].

МАКРОТЕ́КСТ – «сукупність висловлювань чи текстів, об'єднаних за змістом і ситуацією, а також пов'язаних на основі структурно-композиційної і культурної єдності» [Данилевська. – СЕСрм. – С. 216].

«...Закінчене мовленнєве утворення, тобто цілий закінчений твір літературно-художнього, суспільно-політичного, наукового змісту. Його обсяг може коливатися від одного речення (напр., прислів'я) до ...вірша, ...книги. М. має знаковий характер, оскільки йому притаманні зміст і складна структура. М. може мати письмову й усну форми» [СМІхт. – С. 35].

МАКСИМА – «різновид афоризму, моралістична за змістом сентенція. М. виражається у вигляді констатування факту або в повчальній формі» [ЛСД. – С. 429].

У максимі «...в короткій формі виражене певне моральне правило, етичний принцип: ...в здоровому тілі – здоровий дух... (Б. Вашингтон)» [СУЛМ ЛФп. – С. 138].

МАКСИМИ СПІЛКУВАННЯ – «найголовніші, найбільш загальні комунікативні стратегії, які сприяють комунікативному співробітництву (кооперації)... У 1967 р. представник Оксфордської школи логічної семантики Х. Грайс у статті «Логіка й мовне спілкування» запропонував загальний принцип комунікативної координації – спільність мети учасників спілкування, що визначає... внесок кожного до комунікативної співпраці. Більш конкретними принципами комунікативного співробітництва є чотири постулати (названі максимами спілкування) мовленнєвої поведінки адресанта... Перша М.с. пов'язана з *кількістю* й визначає дозовану інформативність висловлення: 1) Зроби своє висловлення настільки інформативним, наскільки потрібно; 2) Не роби своє висловлення більш інформативним, ніж потрібно... Друга М.с. передбачає *якість* повідомлення і потребує правдивості, щирості й обізнаності мовця, тобто висловлення мусить відповідати справжньому станові речей: 1) Не кажи того, що ти вважаєш неправдивим; 2) Не кажи того, для чого в тебе немає достатніх підстав. Третя М.с. є постулатом *відношення* й визначає відповідність мовлення темі розмови: Будь релевантним, говори по суті, відповідно до теми спілкування. Четверта М.с. характеризує *манеру мовлення* й потребує від мовця прозорості, зрозумілості, раціональності мовлення: 1) Уникай

неясних висловлень; 2) Уникай двозначності; 3) Уникай непотрібної надмірності; 4) Будь регламентованим... У науковій літературі висуваються також М.с. схвалення, згоди, скромності, раціональності, конструктивізму, доброзичливості» [ЛЕ. – С. 375].

«Імпліцитні правила ведення кооперативного діалогу, які виділяються в межах принципів спілкування» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 330].

МАРКОВАНИЙ – «такий, що має позитивне мовне вираження (фонологічне, граматичне), який характеризується наявністю корелятивної ознаки...» [СЛТ ГО. – С. 124].

МЕГАОБРАЗ – «система наявних в одному художньому творі макрообразів із їхніми складовими компонентами – мікрообразами» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 16].

МЕГАТЕКСТ – «сукупність основного та допоміжного текстів... Допоміжний текст – це група дискретних вербальних утворень, кожне з яких непомітними смисловими та формальними зв'язками набагато тісніше пов'язане з основним текстом, ніж одне з одним... (передмова, післямова, зміст, анотація, резюме, таблиця чи схема, примітки, епіграф, присвята, бібліографічні покликання та бібліографічний список, додаток)» [Колегаєва. – С. 26].

МЕЙОЗИС (МЕЙОСИС) – «троп, що полягає в навмисному применшенні інтенсивності вияву ознаки або перебігу дії, розміру та кількості предметів, значущості чого-небудь» [Тараненко. – УМЕ. – С. 333].

«...Вислів із значенням навмисного применшення якої-небудь оцінки. Напр., замість *добре вживають так собі, може бути*» [УМ. – С. 87].

«Стилістична фігура, що посідає середнє місце між гіперболою та літотою» [СТСФ. – С. 106].

МЕЛЮРИЗАЦІЯ – «(лат. *melior* – кращий) – процес набування словом позитивного значення» [Мацько. – С. 443].

МЕЛОДИКА – «компонент інтонації, який характеризується зміною частоти тону в часі й виявляється в підвищенні / зниженні

голосу у фразі, що організовує її шляхом членування на ритмічні гуртки. Функціями М. є диференціація комунікативних типів висловлення (питання, спонукання, розповіді, оклику, імплікації), вираження емоцій, модальних відтінків, іронії, підтексту, виділення найбільш значущого фрагмента висловлення...» [ЛЕ. – С. 378].

«Мелодика вірша – вияв версифікаційної інтонації, співвідношення музичних і словесних елементів у поезії, гармонійна модуляція тону голосу в поетичному мовленні (зниження – підвищення), що розгортається в річищі інтонаційно-синтаксичної організації вірша» [ЛЕ. – Т. 2. – С. 24].

МЕРЕХТЛИВЕ ЗНАЧЕННЯ – «семантичне явище актуалізації у слові при його вживанні в тексті одночасно двох і більше значень, які немовби «пересвічують» одне крізь одне, що сприяє створенню певного стилістичного ефекту. М.з. ґрунтується на грі слів (наприклад, *Мій день протікає, мов дах*)» [ЛЕ. – С. 385].

МЕТААВТОР – «...позиція мовця, що передбачає відсторонене ставлення до власного тексту, виявом чого є наявність у тексті коментарів, пояснень, тлумачень» [Кондратенко. – С. 151].

МЕТАЛЕПСИС – «(грец. *metalēpsis*: заміна, обмін) – різновид метонімії, що застосовується з евфемічною метою, полягає у вживанні назви причини замість наслідку, явища – замість пізнішого утворення, наприклад: «*В хаті кількох поколінь / коліскова відспівана*» (Галина Гай)» [ЛЕ. – Т. 2. – С. 31].

«Перенесення ознак одного поняття на інше, пов'язаного з першим... відношеннями «ціле – частина», «причина – наслідок» і т. ін.» [Горте. – С. 92].

МЕТАЛОГІЯ – «(грец. *meta*: після, через і *logos*: слово, вчення) – вживання слів у переносному значенні, основа розбудови тропів, на відміну від автології. Яскравим зразком металогічного мислення є поезія М. Воробйова: *Вода догоряє під кленом. / В ній клен / догоряє під кленом. / І скляр зупинився, / стоїть... / Не треба – кажу – / не скліть*. Образ осені у металогічному баченні автора набуває глибокої філософської місткості, драматизму» [ЛЕ. – Т. 2. – С. 31].

«Вживання слів у переносному значенні, ...основа розбудови тропів» [ЛСД. – С. 442]. Напр.: *Калина міряє коралі / а ти летиш по*

магістралі / Життя – це божевільне раллі / Питаю в доли / а що далі? (Л. Костенко).

МЕТАМОРФОЗА – «перетворення однієї форми образу на іншу, видозмінення тропа. В основі М. придієслівний орудний відмінок, що виконує додаткову семантичну роль при предикаті, коли суб'єкт мовлення зазнає постійних перевтілень: *Отак тая чорнобрива / Плакала, співала... / І на диво серед поля / Тополею стала* (Т. Шевченко)» [ЛСД. – С. 443].

МЕТАТЕ́ЗА – «(грец. *metathesis*: *переміщення, перестановка*) – переставляння звуків та складів у словах, притаманне народній етимології (*соша* – шосе, *лерігія* – релігія, *ліворуція* – революція... тощо), найчастіше трапляється у дитячому мовленні (копата – лопата., лісапед – велосипед тощо)» [ЛЕ. – Т. 2. – С. 33].

«Риторична мікрофігура, різновид каламбуру, що супроводжується перетворенням змісту слова» [Мацько. – С. 377].

«...Різновид комбінування, що полягає в компонуванні суміжних та несуміжних складів або частин слова, що впливають на його звуковий ряд, а часом і на зміст. Інколи міняють місцями і цілі слова» [СТСФ. – С. 108–109].

МЕТАТЕКСТУА́ЛЬНІСТЬ – вказівка «на авторську позицію в тексті, що може бути виражена різними способами, проте саме вона відбиває авторський погляд, що не збігається з поглядом оповідача або персонажів. Презентація авторської позиції в художньому тексті традиційно виражена в компонентах допоміжного тексту інших прагматичних настанов – передмові, присвяті, коментарях, післямові...» [Кондратенко. – С. 151].

МЕТА́ФОРА – «(грец. *μεταφορά*, букв. – перенесення) – ...семантичний процес, при якому форма мовної одиниці або оформлення мовної категорії переноситься з одного об'єкта позначення на інший на основі певної подібності між цими об'єктами при відображенні в свідомості мовця; б) похідне значення мовної одиниці, утворене таким чином» [Тараненко. – УМЕ. – С. 334].

«Вид тропа, що побудований на основі вживання слів або виразів у переносному значенні за подібністю, аналогією тощо і служить одним із засобів посилення образності й виразності мови.

Наприклад: *...І небо невмите, і заспані хвилі* (Т. Шевченко)» [СЛТ ГО. – С. 125].

«...Розкриття особливостей певного предмета, явища за допомогою перенесення на нього ознак іншого предмета, явища тощо» [СТСФ. – С. 109].

«...Тип семантичних змін та полісемії, який полягає в утворенні нового значення на основі подібності за формою, ...внутрішньою ознакою, характерною рисою чи функцією» [Левицький. – АМВЛС. – С. 30] предмета.

«...Зустріч образів двох різнорідних ...денотатів, які частково перехрещуються своїми ознаками. Через зближення образів денотат одного з них стає моделлю іншого і тим самим його образотворчим втіленням» [Нікітін. – КЛС. – С. 190].

«Фігуральне заміщення одного значення іншим на основі подібності, асоціативного зближення або за аналогією» [Калашник. – С. 157].

«Метафора відкидає належність об'єкта до того класу, в який він насправді входить, і узаконює включеність його в категорію, до якої він не може бути віднесений на раціональній основі. Метафора – це виклик природі. Джерело метафори – свідомо помилка в таксономії об'єктів... Метафора в її найбільш очевидній формі – ...транспозиція ідентифікаційної (дескриптивної і семантично дифузної) лексики, призначеної для вказівки на предмет мовлення, у сферу предикатів, призначених для вказівки на його ознаки і властивості. Класична метафора – це вторгнення синтезу в зону аналізу, представлення (образу) в зону поняття, ...одиночного в зону загального, індивідуальності в країну класів». «...Метафора є органічним компонентом художнього (поетичного) тексту, і її використання в інших видах дискурсу пов'язане з тим, що і в них обов'язково присутні елементи поетичного мислення і образного бачення світу. Метафору ріднять із поетичним дискурсом такі риси: 1) злиття в ній образу і сенсу; 2) контраст із тривіальною таксономією об'єктів; 3) категоріальне зрушення, 4) актуалізація «випадкових зв'язків»; 5) не ототожнення з буквальною перифразою; 6) синтетичність, дифузність значення; 7) допущення різних інтерпретацій; 8) відсутність або необов'язковість мотивації; 9) апеляція до уяви, а не знання; 10) вибір найкоротшого шляху до суті об'єкта» [Арутюнова. – ТМ. – С. 17 – 19; 20].

«Метафора потрібна нам не тільки для того, щоб, завдяки

отриманому найменуванню, зробити нашу думку доступною для інших людей; вона необхідна нам самим для того, щоб об'єкт став доступний нашій думці. Метафора не лише засіб вираження, метафора ще і важливе знаряддя мислення» [Ортега-і-Гассет. – ТМ. – С. 71].

«Сконцентровуючи та узгоджуючи у своєму потужному семантичному полі найвіддаленіші чи найнесумісніші асоціації, М. постає суцільним непочленованим тропом, який може розгортатися у внутрішній сюжет, несприйнятний із погляду раціоналістичних концепцій» [ЛСД. – С. 44].

«*Метафора* як засіб отримання нового знання, що створюється потужним асоціативним полем, є синтезом семантичних полів, взаємного зчеплення смислів, внутрішньої напруги між ними й слугує джерелом парадоксальної образності» [Бірюкова. – С. 16].

«Щодо структури розрізняються: метафора-словосполучення, метафора-речення, метафора-текст, щодо форми вираження переносної ознаки – іменникові, прикметникові, дієслівні, прислівникові М.» [УМ. – С. 88]. Див. **метафора генітивна**, **метафора квалітативна**, **метафора квантитативна**, **метафора когнітивна**, **метафора концептуальна**, **метафора лексична**, **метафора психологічна**, **метафора розгорнута**, **метафора темпоральна**.

МЕТАФОРА АНТРОПОМОРФНА. Див. **антропоморфізм** (антропоморфізація).

МЕТАФОРА БОТАНОМОРФНА. Див. **ботаноморфізм** (ботаноморфізація).

МЕТАФОРА ГЕНІТИВНА – «метафорична двочленна конструкція з родовим відмінком. На першому місці в таких конструкціях... іменник у називному відмінку (рема, головний образний і смисловий фокус метафори, її суб'єкт), а на другому місці – іменник у родовому відмінку (тема всієї конструкції): *...іскри сміху, джерело натхнення, струни життя, свічки каштанів, море рук*» [ВЛС. – С. 119].

МЕТАФОРА ЗООМОРФНА. Див. **зооморфізм** (зооморфізація).

МЕТАФОРА КВАЛІТАТИВНА – «метафора, яка вказує на специфіку предметів, їх характерні, сутнісні ознаки, якими вони відрізняються один від одного. Найбільш показовими є метафори зі значенням кольору: ...*золото пісків, позолота беріз*» [ВЛС. – С. 241].

МЕТАФОРА КВАНТИТАТИВНА – «метафора, що базується на кількісній схожості кого- чи чого-небудь. Найпоширенішими є структури з актуалізованою семою «безліч, велика кількість...» (*море голів, ріка зерна, гора подушок...*)» [ВЛС. – С. 242].

МЕТАФОРА КОГНІТИВНА – «метафора певного типу, що є знаряддям когнітивних процесів: формування нових ментальних категорій, утворення нових концептуальних систем, породження нового знання тощо» [ШВТ. – С. 219].

Метафора, яка «передбачає певну схожість і певну розбіжність між властивостями її семантичних референтів, оскільки вона має, з одного боку, бути зрозумілою, а з іншого – створювати новий смисл, нове знання» [МакКормак. – ТМ. – С. 359–360]. Див. **метафора концептуальна**.

МЕТАФОРА КОНЦЕПТУАЛЬНА – метафора, яка «здатна структурувати світосприйняття людей і певною мірою детермінувати інтерпретацію ними дійсності» [Задворна. – ПЕ. – С. 469]. Див. **метафора когнітивна**.

МЕТАФОРА ЛЕКСИЧНА – «слово або одне із значень слова, яке виникло шляхом метафоричного перенесення (за подібністю форми предметів, їх розміру, зовнішніх чи внутрішніх властивостей тощо). Наприклад, *стріла* як назва рухомої частини підйомного крана, *парк* – місце стоянки, ремонту й обслуговування транспортних засобів. Ці слова чи значення слів є основними назвами відповідних предметів» [СЛТ ГО. – С. 126].

«Вживання слова в непрямому значенні. Напр., *бджілка* (працьовита, невтомна людина), *трутень* (людина, що живе за рахунок праці інших)» [УМ. – С. 88].

МЕТАФОРА ПСИХОЛОГІЧНА – «метафора, що виражає внутрішній стан людини, її емоції, почуття, переживання, темперамент, поведінку та ін.: *вогонь душі, полум'я* ...

пристрасті...» [ВЛС. – С. 506].

МЕТАФОРА РОЗГОРНУТА (ПОЕТИЧНА) – «метафора, яка проходить наскрізною лінією протягом великого мовленнєвого відрізка чи цілого твору. Характер асоціативних зв'язків у розгорнутій метафорі залежить від специфіки контексту, сполучуваності з іншими словами, їх семантичної наповненості. У структуру розгорнутих метафор часто включаються алегорії, порівняння, антоніми, омоніми та інші образно-поетичні і синтаксичні засоби, що дають змогу відобразити цілий ланцюг складних... асоціацій» [ВЛС. – С. 508–509]. Напр.: *Молотом в скроні – Час. / Коли говорять ракети, то рала... / Ні, рала ще не мовчать. / А кузня заговкла, / Як може заговкнути світ, – / Світ – це кузня життя, / А днесь смерті?* (Т. Мельничук).

Метафора, яка «поєднує в одному образі різні сторони описуваного предмета, фактично служить засобом когезії...» [Гальперін. – С. 75].

«**Метафора поетична** – один з експерсивних засобів поетичних творів, що нерідко виступає як складна різнопланова семантична структура» [СЛТ ГО. – С. 126].

«М. поетична (або розгорнута, поширена) будується на різних асоціаціях між предметами, на увиразненні якоїсь ознаки» [УМ. – С. 88]. Напр.: *Тінь чорна стрімко падає униз – / то білий голуб так злітає вгору. / Проспект пташиний, сонячний карниз / вінчає строгі лінії собору* (Л. Костенко).

МЕТАФОРА ТЕМПОРАЛЬНА – троп, який «опосередковано відображає філософську категорію часу (рух, розвиток, тривалість існування явищ дійсності, послідовність змін їх станів)...: *ранок життя, світанок космічної ери...*» [ВЛС. – С. 642].

МЕТАФОРА ХИМЕРОМОРФНА. Див. **химероморфізм (химероморфізація).**

МЕТОДИ ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ – «сукупність різних прийомів аналізу тексту (і його мовних засобів), за допомогою яких... формуються знання про закономірності функціонування мови в різних сферах спілкування; способи теоретичного засвоєння спостережуваного і виявленого в процесі дослідження

тексту» [Данилевська. – СЕСрм. – С. 221].

Виділяють такі методи дослідження тексту:

- 1) **«EXPLICACION DU TEXT»** – «розроблений Л. В. Щербою, ...полягає у визначенні взаємодії лінгвістичної організації (особливостей архітектоніки, специфіки синтаксичних структур, прийомів і принципів розташування слів, форм і типів інтонаційного членування висловлень та ін.) з ідейним, художньо-образним та емоційним змістом»;
- 2) **ЗІСТАВНИЙ** – базується на зіставленні «первісного тексту з його остаточним варіантом з метою виявлення особливостей авторської роботи над концепцією твору»;
- 3) **ІНФОРМАЦІЙНО-СМИСЛОВИЙ** – зумовлює «аналіз смислового розгортання тексту, спрямований на вивчення процесу смислоформування на основі інформації, представленої в художньому творі»;
- 4) **КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ** – полягає у виявленні «ідей концептів як нормативно-ціннісних фактів у художній творчості»;
- 5) **СТРУКТУРНО-ФРАГМЕНТАРНОГО ОПИСУ** – передбачає «сегментування окремих фрагментів з метою їх зіставлення»;
- 6) **ЛІНГВОПОЕТИЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ** – формує «тлумачення змісту тексту на основі експлікації системно-семантичних відношень мовних одиниць різних рівнів»;
- 7) **АСОЦІАТИВНОГО ПОЛЯ** – базується на «виявленні в художньому тексті асоціативних зв'язків між словами... Аналіз лексем здійснюється на різних рівнях..., враховуються одночасно їх фонемне обрамлення і граматична природа, морфемна структура і лексичне значення, стилістична маркованість і тематична чи ситуативна співвіднесеність»;
- 8) **СТИЛІСТИЧНОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ** – полягає в «доборі синонімів до певного слова в тексті (чи вилученні окремих слів із нього) і визначенні естетичного потенціалу авторського слова (висловлення), його концептуально-образного і смислового навантаження в

- порівнянні з експериментальними текстами» [Данилевська. – СЕСрм. – С. 227–229];
- 9) **СТИЛЕСТАТИСТИЧНИЙ** – «застосування інструментарію математичної статистики в галузі стилістики для визначення типів функціонування мови в мовленні, закономірностей функціонування мови в різних сферах спілкування, типах текстів, специфіці функціонування стилів і різноманітних екстралінгвальних фактів, які впливають на них» [Кожина. – СЕСрм. – С. 499];
- 10) **ДІАЛОГІЧНОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ТЭКСТУ** – «сукупність процедур аналізу тексту як знакового посередника дискурсу з урахуванням екстралінгвальних чинників текстової комунікації на підставі інтегративного принципу діалогічності. Підґрунтям цього методу є концепція діалогічності гуманітарного пізнання... М. Бахтіна, розробки Московсько-Тартуської семіотичної школи, психолінгвістичні дослідження мовлення й тексту, теорії сучасної лінгвопрагматики та дискурсології...» [ЛЕ. – С. 396];
- 11) **КОНТЭНТ-АНАЛІЗ** – «методика аналізу тексту і текстових масивів, що передбачає з'ясування певних кількісних характеристик, за якими можна зробити висновки щодо змісту, особливості мислення, намірів, настанов, ціннісних орієнтацій автора тексту...» [ЛЕ. – С. 287];
- 12) **КОМПОНЭНТНИЙ АНАЛІЗ** – «система прийомів лінгвістичного вивчення значень слів, суть якої полягає в розщепленні значення слова на складові компоненти, які називають семами, семантичними множниками і, зрідка, маркерами. Для компонентного аналізу важливими є встановлення не тільки сем, а і їх структурної організації, тобто місця і ваги кожної семи в компонентній (семній) структурі значення, оскільки простий перелік сем не дає вичерпного уявлення про смисловий зміст значення слова, який залежить також від структурної організації сем, їх способу групування, тобто від місця кожної семи в структурі значення, векторних відношень між ними тощо» [Кочерган. – ЗМ. – С. 237–238];

- 13) **ВІЯВЛЕННЯ СЛІВ-ОБРАЗІВ (МІКРООБРАЗІВ)** – метод, базований на виокремленні «того комплексу мовних засобів різних рівнів з усіма стилістико-смысловими нюансами, який служить для створення окремого мікрообразу в системі художньо-образного мислення письменника.., зумовлений природою художньої словесності: окремий образ (мікрообраз) відображає ідейно-художній задум цілого тексту;
- 14) **КОНТЕКСТНИЙ та ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИЙ** – зумовлює експлікацію «функціонування наскрізних образів, мовних знаків культури у горизонтальному та вертикальному контексті української та світової словесності» [Крупа. – С. 23–24].

МЕТОНІМІЯ – «...вид тропа, переносна назва предмета чи явища, яка виникає на основі зовнішнього чи внутрішнього зв'язку між суміжними поняттями» [УМ. – С. 89]. Напр.: «*Піт* – ознака праці. А праця землероба веде до жнив у значенні продукту; тому *піт* = хліб на полях» [Потебня. – С. 129].

«Заміна назви явища чи предмета, що перебуває з іншими у тісному зв'язку, взаємодії. Це дає змогу виокремити найхарактернішу ознаку і через неї в яскравій формі передати об'єкт зображення» [СТСФ. – С. 111–112].

«Різновид тропа, суть якого полягає в перенесенні назви одного предмета на інший за внутрішніми або зовнішніми зв'язками між ними. Метонімія належить до метасемем і утворюється операцією повного скорочення з додаванням, смыслові її наповнення пов'язані з семантичною зміною за суміжністю» [Калашник. – С. 156].

МІКРОКОНТЕКСТ – «мінімальне оточення мовної одиниці, у якому вона, включаючись у загальний смисл сегмента, реалізує своє значення і додаткові, заковані у вигляді асоціацій, конотації...» [Торсуєва. – ЛЕС. – С. 238].

«Мінімальний контекст» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 9]. Напр.: *біле обличчя; білий хліб; білий папір*.

«Контекст конкретного образу» [Баженова, Котюрова. – СЕСрм. – С. 390]. Напр.: *Пливе над світом осінь, як медуза, і мокре листя падає на брук* (Л. Костенко); *Зринала осінь на столітні мури, і довшала старого Юра тінь* (В. Вовк).

МІКРООБРАЗ – «найменша елементарна словесна художня текстуальна величина як вихідна одиниця виміру образного ...мислення, в якій художньо відображено маленький відрізок об'єктивної дійсності. Він може виражатися й одним словом-реченням ...або реченням, абзацом, а то й надфразною єдністю» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 16].

МІКРОСТРУКТУРА – «поверхнева структура тексту; деталізований спосіб, у який макроструктура (чи глибинна структура) тексту реалізується. Мікроструктура переходить у макроструктуру через сукупність операцій чи трансформацій» [НС. – С. 66].

МІКРОТЕКСТ – «відносно самостійна структурно-смілова чи синтаксично-тематична одиниця цілого тексту (твору), яка співвідноситься з ним як із макротекстом... Обсяг мікротексту... може бути різним – від цілого окремого (самостійного) тексту до відносно самостійного висловлення в рамках абзацу, складного синтаксичного цілого чи надфразової єдності» [Данилевська. – СЕСрм. – С. 230].

«Надфразна єдність, складне синтаксичне ціле, період – відрізок мовлення у формі послідовності двох і більше самостійних речень, об'єднаних спільністю теми у смислові блоки» [Шевякова. – ЛЕС. – С. 435].

МІМЕЗИС (МІМЕСИС) – «у лінгвістиці тексту різновид текстової референції як правдоподібності, схожості з дійсністю. Термін запозичений з античної естетики Аристотеля... М. протиставлений дієгезису – різновиду текстової референції як відмові від зв'язку з дійсністю, створенню власних модельних світів згідно із задумом й естетичною концепцією автора» [ЛЕ. – С. 419].

«Мімезис є мистецтвом імітації; у риторичі та в поезиці цим словом... називають типи дискурсу, які мають своєю головною метою наслідування природи, включаючи людську природу» [ЕП. – С. 266].

«...Фігура думки, що полягає в іронічному наслідуванні за аналогією до реального, якого насправді немає: *ти «гарний» батько (про поганого)*» [Мацько. – С. 443].

МІНІМАЛЬНИЙ НАРАТИВ – «1. Наратив, що представляє лише єдину подію: «Кайдашиха відкрила двері». 2. Наратив, що складається із єдиного часового з'єднання (В. Лабов): «Після вечери обидві молоді грали на гітарах і співали, до них пристали й паничі» (І. Нечуй-Левицький)» [НС. – С. 67].

МІТИГАЦІЯ – «комунікативна стратегія, що передбачає пом'якшення мовленнєвої поведінки мовця відносно адресата з метою зниження ризику суперечки, згладжування відмови..., запобігання або усунення конфлікту й підвищення ефективності комунікативних дій. М. є однією з форм керування дискурсом» [ЛЕ. – С. 420].

«Комунікативна стратегія адресанта, направлена на створення комфортної атмосфери спілкування» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 331].

МІФ (МІТ) – «1) оповідь, що виникла на ранніх етапах розвитку людства, і представляє певне явище природи й культури в персоніфікованій, вигаданій формі; 2) історично зумовлений ірраціональний елемент суспільної свідомості з некритично сприйнятим смислом, істинність чи неістинність якого не може бути доведена чи спростована, а беззастережно сприймається на віру...» [ЛЕ. – С. 420].

«Створення міфа не є належністю одного якогось часу. Міф полягає в перенесенні індивідуальних рис образу, який повинен пояснити явище (або ряд явищ), у саме явище» [Потебня. – С. 197].

«1) Оповіді про Богів, духів, героїв, про надприродні сили, предків і першолюдей, які брали участь у створенні Землі і Всесвіту... 2) Ідеологічний продукт давніх уявлень про довколишній світ, особливе похідне від духовних зусиль первісних людських колективів пояснювати його генезу, структуру і подальшу долю. М. – система узагальнень первісного людського досвіду в його намаганнях виявити основоположності світобудови, людського і природного начал у ній, узагальнень, які, на відміну від пізніших наукових абстракцій, мають підкреслено конкретно-чуттєвий, антропоморфний характер... Міфічні образи мають тривку структуру, канонічну для колективу, що він їх витворив, чіткий набір певних ознак і рис, які впродовж тисячоліть зберігаються-поновлюються у... колективній пам'яті... Мистецтва слова та пластичні... зберігають виразний та очевидний генетичний зв'язок зі стихією міфологічного мислення.

Їхній головний будівельний засіб – *художній образ* – за багатьма своїми структурно-комунікативними засобами уявляється, по суті, інобуттям М.» [Скуратівський. – ФЕС. – С. 386].

МІФОНІМ – «власна назва будь-якого видуманого об'єкта онімного простору; назви богів, духів, героїв, надприродних сил, які вживаються в міфах, епопеях, казках, билинах, напр.: *Котигорошко, Перун, Сварог, Світовид...*» [СУОТ. – С. 122], легендах.

«Власна назва, найменування вигаданого об'єкта або суб'єкта в казках, міфах. Напр.: *Ох, Коза-Дерева, Баба-Яга* та ін.» [МФЕ. – С. 244].

«Уживаний у фольклорі та художній літературі, передусім для дітей, антропонім та ойконім, напр.: *Котигорошко, Іван Побиван, Івасик Телесик*; сс. *Дурнолути і Мудрівці* (у Ю. Федьковича)» [СУОТ. – С. 60].

МОВА ПРЄСИ – «жанровий різновид публіцистичного стилю, що використовується в засобах масової інформації і виконує інформативну функцію. Це мова періодичних видань, які розповідають про події внутрішнього та зовнішнього життя регіону (галузі), країни» [Єрмоленко. – УМЕ. – С. 352].

МОВА ПРОЗИ – «...відображення складного жанрово-стильового механізму перетворення повсякденності в мовно-естетичний образ реального життя людини» [Бибик. – С. 64].

МОВА ФОЛЬКЛОРУ – «мова усної народної творчості (пісень, казок, легенд, приказок і прислів'їв, замовлянь, заклинань та ін.), що своєю лексикою, фразеологією, граматиною, фонетикою засвідчує існування глибинного коріння національної мови» [Єрмоленко. – УМЕ. – С. 353].

«Мова жанрів народнопоетичної творчості, в якій відображений досвід колективної творчості певного етносу чи нації, втілений у морально-естетичних моделях, художніх традиційних формулах (типові зачини та кінцівки народних казок чи дум, постійні епітети, тавтологічні звороти тощо)» [ЛЕ. – Т. 2. – С. 60].

МОВА ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ – «1) мова, якою створюються художні тексти (її лексикон, граматика, фонетика); ... 2) поетична

мова, система правил, на яких ґрунтується художній текст, як прозовий, так і віршовий; ...М.х.л. виражає естетичну функцію національної мови, є предметом поетики...» [Степанов. – ЛЕС. – С. 608].

«Важливий складник художньої форми літературних творів, який поряд із композицією виражає їх зміст; ...художньо-белетристичний стиль як один із функціональних різновидів літературної мови, що має свої лінгвістичні та екстралінгвальні особливості; ...особливий тип мовлення (художнього), характерний для естетичної сфери комунікації, що вирізняється образністю, естетичною функцією, піднесеною емоційністю, антропоцентризмом, естетичною мотивованістю, особливою роллю підтексту; ...мовні засоби, дібрані автором із мовної системи і використані в художньому творі відповідно до авторського задуму; ...властивий письменникам ...стиль, манера відображення естетичного сприйняття дійсності в художній формі відповідно до мовної і концептуальної картин світу художника слова, його творчих методів» [Болотнова. – СЕСрм. – С. 651–652].

«Мовна система, яка функціонує в художній літературі як засіб створення естетичної реальності, найповніше виявляє творчі можливості кожної національної мови... У М.х.л. входять усі структурні рівні літературної мови та (реально чи потенційно) елементи розмовної мови, діалектів. Ця естетично організована мовна система виявляє себе у певних стилях (белетристичному, поетичному тощо) та в сукупності індивідуальних стилів (ідіостилів) кожного з письменників і реалізується в їх художньому мовленні (текстах)... У М.х.л. функціонують усі загальноновживані мовні засоби, проте їй притаманні і специфічні риси: виразна спрямованість системи на естетичне перетворення (трансформацію) мовних засобів, зокрема семантики мовних одиниць, максимально посилюючи їх зображально-виражальну здатність (експресивність) творити художній образ і виражати всю повноту художнього змісту; індивідуальний характер мовно-естетичного процесу» [ЛСД. – С. 455–456]. Див. **поетична мо́ва**.

МО́ВЕЦЬ. Див. **адреса́нт**.

МОВЛЕННЄ́ВА ДИВЕРГЕН́ЦІЯ – «тактичний вияв деяких комунікативних стратегій (зниження статусу адресата, авторитарності

тощо) як підкреслення розбіжності комунікативної поведінки, що передбачає різницю коду мовлення мовця й адресата з метою реалізації кооперативного чи конфліктного результату» [ЛЕ. – С. 425].

МОВЛЕННЄВА КОМПЕТЕНЦІЯ – «володіння способами формування і формулювання думок за допомогою мови, уміння використовувати ці способи у процесі сприйняття і породження мовлення, а також у різних комунікативних актах» [ВЛС. – С. 522].

«...Рівень знання своєї мови певним індивідом» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 368].

МОВЛЕННЄВА КОНВЕРГЕНЦІЯ – «тактичний вияв комунікативної стратегії урівноваження статусу співрозмовників як пристосування адресанта до адресата, що передбачає уподібнення одного мовленню другого з метою досягнення комунікативної кооперації. Наприклад, спілкування з дитиною на підставі коду дитячого мовлення, перехід на сленг чи жаргон при спілкуванні з людиною, що їх використовує. У комунікативній лінгвістиці М.к. розглядається як стратегія перемикування кодів., тобто перехід адресанта на мовленнєвий реєстр адресата» [ЛЕ. – С. 425].

МОВЛЕННЄВИЙ ВПЛИВ – «мовленнєва дія адресанта, керована цільовою установкою мовленнєвого спілкування, спрямована на зміну поведінки, психологічних станів, мислення адресата, оцінку ним певного явища...» [ЛЕ. – С. 43].

«Регуляція діяльності однієї людини іншою за допомогою мовлення» [Яшенкова. – С. 135].

МОВЛЕННЄВИЙ (МОВНИЙ) ЕТИКЕТ – «усталені мовні звороти, типові формули, які використовуються у певних ситуаціях спілкування і відповідають національним культурним традиціям суспільства або окремого соціуму. У широкому розумінні М. е. – це узвичаєні правила, норми мовної поведінки людей в обставинах безпосереднього контактування» [Єрмоленко. – УМЕ. – С. 362].

«Національно специфічні правила мовної поведінки, які реалізуються в системі стійких формул і виразів, що рекомендуються для використання в різних ситуаціях ввічливого контакту з співбесідником, зокрема під час привітання, знайомства, звернення до

співбесідника, висловлення подяки, прощання тощо. Кожна ситуація спілкування обслуговується групою висловлювань, які нерідко утворюють синонімічні ряди. Наприклад: *добрий день, здоровенькі були; будь ласка, прошу...*» [СЛТ ГО. – С. 133].

«Сукупність культурно (національно, етнічно та соціально) зумовлених правил мовленнєвої поведінки, що відображені в стереотипних, усталених формулах спілкування, прийнятих суспільством у певний історичний період для встановлення, підтримання та розмикання мовленнєвого контакту в обраній тональності» [Яшенкова. – С. 109].

«...Усталені мовні звороти, типові формули, які використовуються у певних ситуаціях спілкування і відповідають національно-культурним традиціям певного соціуму» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 368]. Напр., *Слава Богові (Богу), Слава тобі Господи, Слава Ісусу! – Навіки слава, славайсу* (скорочена форма) = *слава Ісусу* (В. Жайворонок «Знаки української етнокультури»).

МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР – «одиниця мовлення як системно організованої репрезентації мови, дискурсивний інваріант, зразок ідеальної природи, що характеризується певним тематичним змістом, композиційною структурою, відбором фонетичних, лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних засобів й інтенційно-прагматичними особливостями. Термін... уведений... М. Бахтіним» [ЛЕ. – С. 433].

«Прийняті в конкретних ситуаціях і призначені для передачі певного змісту типові способи побудови мовлення; це розгорнута мовленнєва побудова, яка складається з кількох (іноді значної кількості) мовленнєвих актів, іллокутивна сила котрих підпорядкована певній стратегії і тактиці адресанта, тематиці спілкування; еталон соціально значущої взаємодії, типізовані форми мовленнєвої комунікації. М.ж. у сучасній лінгвістиці все частіше сприймають як фреймові «сітки» соціокультурномовної поведінки учасників спілкування... З позицій комунікативної лінгвістики М.ж. постає як категорія, залежна від складників комунікативного акту, що перебуває між дискурсом і мовленнєвим актом, пов'язується із тактиками втілення дискурсивних стратегій» [Бацевич. – НЛП. – С. 14].

Мовленнєві «жанри нерозривно пов'язані зі стилями, і кожний стиль володіє набором типізованих жанрів, як в усній, так і в

писемній формі існування мови» [Формановська. – С. 86].

МОВЛЕННЯ – «процес реалізації мовної діяльності, єдиний об'єктивний прояв мови...

Види мовлення:

- 1) ...**ВНУТРІШНЄ** – «використання у процесах розумової діяльності психічних відображень мовних знаків – слів і речень – без вимовляння їх у голос і без писемної фіксації» [Мельничук. – УМЕ. – С. 356–357];
- 2) ...**ДИАЛОГІЧНЕ** – форма мовлення, у випадку вживання котрої відбувається безпосередній обмін повідомленнями між двома (максимально – трьома, чотирма) учасниками спілкування. Цьому типу мовлення притаманний ряд особливостей, передусім лаконічність, використання паралінгвістичних засобів (жести, міміка тощо), інтонації, еліптичних речень тощо;
- 3) ...**МОНОЛОГІЧНЕ** – форма мовлення, пов'язана з комунікативною ініціативою одного з учасників спілкування. Цей тип мовлення характеризується повнотою викладу, можливістю широкого розгортання думки, використання аргументів та іншим. Може здійснюватись як в усній, так і в писемній формах з притаманними їм комунікативними особливостями;
- 4) ...**ФАТІЧНЕ** – мовленнєва поведінка адресанта, скерована на те, щоб висловитися і зустріти розуміння, тобто на підтримку мовленнєвого контакту як такого» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 331].

МОВНА ГРА – «складне і багатопланове явище... У широкому розумінні мовна гра – сама мова у процесі її засвоєння і використання індивідом, особлива форма лінгвокреативної діяльності, яка допускає вільне використання різноманітних мовних прийомів. У вузькому розумінні... – це усвідомлене відхилення мовця від мовної норми, нетрадиційне (нестандартне, творче) використання мовного знака, часткова мовна неправильність (або незвичність), усвідомлювана і навмисне допущена мовцем... для створення дотепних висловлювань, комічного ефекту. У мовній грі відображено творче начало індивідуума, його прагнення антистандарту, мовленнєвої

розкутості... Механізм мовної гри будується на моделюванні парадокса, на порушенні стереотипних форм вираження думки, на усвідомленому відхиленні від узуального використання мовного знака з метою створення ігрового дискурсу» [ВЛС. – С. 721].

«Тип мовленнєвої поведінки комунікантів, який ґрунтується на умисному (свідомому, продуманому) порушенні системних відношень мови, тобто на деструкції мовленнєвої норми з метою створення неканонічних мовних форм і структур, які набувають у результаті цієї деструкції експресивного значення і можливості викликати у слухача / читача естетичний і, в цілому, стилістичний ефект. Найчастіше М.г. пов'язана з експлікацією в мовленні комічних смислів чи з бажанням створити «свіжий», новий образ... На фонетичному рівні М.г. реалізується за допомогою таких прийомів, як *анаграма, паліндром, звуконаслідування, звукосимволіка*... На морфологічному рівні М.г. ґрунтується на свідомому порушенні фонеморфологічного сприйняття лексичних одиниць, напр.: *супостат* – ‘залишки супу’... На лексичному рівні М.г. формується завдяки розбіжності семантичного наповнення мотивувальної і мотивованої основ в акті словотворення, напр., *фешемобельні апартаменти* (від *фешенебельні*)... Крім того, М.г. реалізується у висловлюванні за допомогою перебудови синтаксичних зв'язків, коли ключовим інструментом створення «нового образу» є контекст і сформована ним потенційна варіантність семантики слів, словосполучень, а також смислових відношень між частинами речення» [Данилевська. – СЕСрм. – С. 657–659].

«Поняття, яке визначає інтелектуальну діяльність, що виражається в описі світу, об'єкта, предмета... через цілісну замкнуту систему речень, організовану сукупністю правил, недотримання яких призводить до припинення М.г. *Вітгенштайн* вирізняє М.г. навчального характеру (гра, яка навчає людину мови у широкому сенсі) та М.г., що є «формою життя», «аспектом бачення», пізнання світу. М.г. – це контекст, детермінований «аспектом бачення»...» [ФЕС. – С. 390].

«Саме усвідомлення можливостей, потенціалу мови, її прихованих можливостей становить основу мовної гри: це не тотальне порушення будь-яких або всіх мовних норм, а реалізація імпліцитних властивостей мовних знаків, набутих ними через актуалізацію в мовленні» [Кондратенко. – С. 69].

МОВНА КОМПЕТЕНЦІЯ – «знання мови, тобто правил, за якими породжуються правильні мовні конструкції та речення» [ШВТ. – С. 232].

«Володіння мовним кодом, тобто одиницями та категоріями всіх рівнів мови, що передбачає здатність розуміти та продукувати правильні мовні конструкції та речення; складова комунікативної компетенції» [Яшенкова. – С. 288].

МОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА (ПЕРСОНАЖІВ) – «мова дійових осіб літературного твору, відтворена письменником у формі прямої мови – монологу або діалогу» [Масенко. – УМЕ. – С. 361].

МОВНИЙ ПОРТРЕТ – «мовна репрезентація, самопрезентація персонажа в діалогах, описах-роздумах, монологах, тобто стилізовані / типізовані елементами уснорозмовної характеристики, а також система художньо-зображальних засобів характеристики його зовнішності, мови, поведінки, соціально-рольового статусу, що сконцентровані в мові автора, оповідача, у мовних партіях інших персонажів» [Биби́к. – С. 32–33]. Див. **мовна характеристика персонажів**.

МОДАЛЬНА РАМКА – «емоційно-оцінний зміст, який нашаровується на предметно-логічну інформацію висловлення як інформація про почуття й оцінне ставлення мовця до позначеної ситуації. У широкому розумінні до модальної рамки залучаються також показники реальності / ірреальності судження. Ш. Баллі у 1932 р. виокремив два логічні блоки: об'єктивну константу події (диктум) і її суб'єктивну змінну (модус) як вияв волі й почуттів мовця. М.р. співвідноситься з предикатно-актантною рамкою – мовленнєвим аналогом ситуації... Крім предиката, предикатно-актантна рамка містить актанти, які представляють обов'язкову предикативну валентність, і сирконстанти – факультативні валентності предиката, здебільшого обставини ситуації. М.р. доповнює цю рамку суб'єктивним змістом» [ЛЕ. – С. 461].

Оцінна модальна рамка **«складається як із експліцитних (явно виражених), так і з імпліцитних (прихованих) елементів. До експліцитних елементів аксіологічної структури належить об'єкт кваліфікації – предмет, особа, подія, явище, властивість когось / чогось, яку оцінюють.** Імпліцитними є кваліфікативна шкала, що

характеризується динамічністю і передбачає розгортання оцінного значення у двох напрямках – у бік наростання і у бік спадання ознаки; кваліфікативний стереотип – стандартні властивості об'єкта оцінювання, що співвідносяться з певним класом предметів чи подій, до яких він належить; аспект кваліфікації – сукупність усіх компонентів значення номінації, що виражають дескриптивні ознаки, які входять в оцінний стереотип (деколи тільки окремі компоненти, якщо оцінка вибіркова)» [Соловій. – ХТСО. – С. 120–121].

МОДАЛЬНИЙ – «який виражає відношення мовця до змісту висловлення і його імовірності, можливості, необхідності тощо» [СЛТ ГО. – С. 133].

МОДАЛЬНІСТЬ – «(середньолат. *modalis* – модальний, від лат. *modus* – спосіб, міра) – функціонально-семантична категорія, яка виражає відношення змісту висловлення до дійсності або суб'єктивну оцінку висловлюваного» [Вихованець. – УМЕ. – С. 367].

«Категорія мови й мовлення (висловлення, тексту), що виражає реальні / ірреальні відношення висловлення до дійсності, цільову настанову мовця або суб'єктивну кваліфікацію ним повідомлення. Термін запозичено із модальної логіки у значенні оцінки висловлення з певних позицій... Спектр значень М. дуже різноманітний: від значення комунікативної мети речення (твердження, питання, спонування) до семантики реальності / ірреальності, суб'єктивної оцінки висловлення, яку встановлює мовець, а також значення необхідності, потреби, заборони, заперечення» [ЛЕ. – С. 462].

«...Смислова ознака художніх і публіцистичних текстів..., що виражає відношення автора до повідомлених фактів за допомогою відповідної системи стилістичних прийомів літературної обробки (засоби образності...)» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 9].

«...Як граматична одиниця – ...це синтаксична категорія, в основі якої лежить відношення змісту речення до об'єктивної дійсності. Цей тип відношень знаходить... вираження у двох головних варіантах значень: реальності та ірреальності. На рівні речення як одиниці висловлення модальність – ...синтаксично-семантична категорія, в основі якої лежить два типи зв'язків: відношення змісту речення й об'єктивної дійсності (у плані реальності або ірреальності) і «суб'єктивне» ставлення мовця до

змісту цього речення і комунікативної ситуації в цілому (у плані «позитивності», «негативності» або «нейтральності»). Позитивність, негативність, нейтральність можуть розглядатися як головні варіанти аспекту суб'єктивної модальності, тотожні значенням реальності та ірреальності в аспекті об'єктивної модальності» [Козловський. – С. 52].

«Модальність тексту – це відношення мовця до дійсності, яке може бути реалізоване за допомогою різних засобів – граматичних, лексичних, фразеологічних, інтонаційних, композиційних, стилістичних (тобто мовою в дії)» [Шевченко. – С. 33]. Див. **модальність об'єктивна, модальність суб'єктивна, тональність.**

МОДАЛЬНІСТЬ ОБ'ЄКТИВНА – «обов'язковий семантико-прагматичний «вимір» будь-якої комунікативної одиниці (висловлення, мовленнєвого жанру, тексту, дискурсу), складник її предикативності (пропозитивної, референційної частини), який виражає відношення того, про що повідомляє адресант (мовець, автор), до об'єктивної дійсності в аспекті реальності / ірреальності, можливості / неможливості, бажаності / небажаності, необхідності / вірогідності змісту повідомлюваного. Найважливішим граматикалізованим засобом вираження об'єктивної модальності служить спосіб дієслівної дії» [Бацевич. – НЛП. – С. 190–191].

«Категорія, що є обов'язковою для кожного речення, тому що формує його. Вона виражає відношення повідомлюваного до дійсності: реально, ірреально та ін.» [Загнітко. – ТСС. – С. 120].

МОДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТИВНА – «факультативний семантико-прагматичний чинник комунікативної одиниці й спілкування загалом, який реалізується як низка різноманітних відношень адресанта (мовця, автора) до повідомлюваного» [Бацевич. – НЛП. – С. 191].

Категорія, що «відображає відношення мовця до повідомлюваного і не постає обов'язковою. Вона може реалізуватися різними лексичними (вставними словами, ...модальними частками...) і нелексичними (інтонація, порядок слів або особливі конструкції...) засобами» [Загнітко. – ТСС. – С. 120].

МОДЕЛЬ ДІАЛОГОВА – «створювана в комунікативній лінгвістиці та в штучному інтелекті мовна модель, що відтворює функціональні механізми мовного спілкування

(інтераkції)» [ШВТ. – С. 100].

МОДЕЛЬ КОМУНІКАЦІЇ – «схема, що відтворює основні елементи та функціональні характеристики комунікативних процесів» [Яшенкова. – С. 288].

Схема, у якій представлено «процес комунікації (лінійна, інтераkційна, трансакційна)» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 332].

МОДЕЛЬ МЕНТАЛЬНА – «структура репрезентації знань у довгочасній пам'яті, яка відповідає структурі представленої ситуації й інтегрує інформацію всіх сенсорних систем і загальне значення про те, що є можливим у навколишньому світі» [ЛЕ. – С. 380].

«Високий ступінь узагальнення в уяві того, хто сприймає, це структурні аналоги об'єктивного світу у свідомості мовця» [Мацько. – С. 229].

МОДЕЛЬ МЕТАФОРІЧНА БАЗОВА – об'єктивована в культурі інваріантна бінарна структура, «в основі якої – аналогова проекція структури знань донорської зони на структуру знань реципієнтної зони... [М.м.б.] може бути і співвідносна з метафоричним архетипом, і виведена на основі групи семантично споріднених метафор, серед яких можуть бути й метафоричні архетипи. Наприклад, на основі групи метафор виведено метафоричні моделі *тканина* → *небо*, *рослини* → *сонце*, *вода* → *життя* та ін. Лівий компонент базової метафоричної моделі позначає донорську зону, властивості якої проектуються на реципієнтну зону, позначену правим компонентом: *вода* → *небо*, *вода* → *час*, *людина* → *рослина*, *тварина* → *людина* та ін.» [Кравець. – С. 71].

МОДЕЛЬ НАРАТИВНА – «система принципів творення тексту на глибинному рівні його формування відповідно до природи наративу як поєднання подієвості та власне оповідування. Наративна модель передбачає розгортання нарації, яке виявляється у наступних складових: 1) особливості організації подієвого ряду (мінімальні розповідні одиниці); 2) спосіб представлення історії (нاراتивний темп), порядок представлення подій; 3) фокалізація (точка зору) як вузол умов, що впливають на сприйняття і відтворення подій; 4) тип представлення висловлювань і думок персонажів, наратора, авторських знаків у тексті» [Деркач. – С. 254–255].

МОДЕЛЬ «СМИСЛ → ТЕКСТ» – «багаторівнева мовна модель, що має забезпечувати перетворення формальної репрезентації смислу в текст, який стане носієм цього смислу» [ШВТ. – С. 308].

«У багаторівневих функціональних моделях (напр., ...«смысл → текст»...) перехід від плану вираження до плану змісту ... виникає поетапно – через низку проміжних репрезентацій (рівнів представлення тексту). Зазвичай, виділяють фонетичний (поверхневий), морфологічний, синтаксичний і семантичний (глибинний) рівні» [ЛЕС. – С. 304].

МОДЕЛЬ ТЭКСТУ – «...певна послідовність К-блоків (конструктивних блоків), до яких належать: *вступний* (інтродуктивний), *основний* (тематичний) і *завершальний* (інферативний), об'єднані відповідними відношеннями» [Кочан. – С. 56].

«Символічний образ деякої сукупності основних синтаксичних одиниць, яка задана із зазначенням елемента цієї сукупності, тобто символом тієї одиниці чи символами тих одиниць, з яких побудований модельований текст. Такими одиницями є словоформа (**W**) – *Вокзал* (напис на будівлі); словосполучення й словоз'єднання (**C**) – *Повір у себе!* (напис на білборді); надфразна єдність (**L**) – *Це сивий лірник. Він багато знає. / Його послухать сходяться віки* (Л. Костенко)» [Попова. – С. 29].

МОДУС – «один із логічних блоків мисленнєвого аналога повідомлення, суб'єктивна змінна, що виражає різні відтінки почуттів і волі. Термін уведений Ш. Баллі у 1932 р. У структурі висловлення М. співвідноситься з диктумом – об'єктивною константою, мисленнєвим аналогом події, ситуації, що передається знаком висловлення» [ЛЕ. – С. 472].

«Філософський термін, що позначає якість предмета, яка притаманна йому лише в деяких станах, на відміну від атрибута як невід'ємної властивості предмета» [ФЕС. – С. 394].

«Комплекс суб'єктивних смислів, експліцитно чи імпліцитно виражених у висловленні» [Формановська. – С. 79].

«...Повідомлюване в реченні називається пропозицією, або диктумом, а ставлення до повідомлюваного – модусом. Пропозицію і модус можна легко помітити, коли вони виражаються окремо різними частинами складного речення: *Як хочеться* (модус), *щоб люди стали*

жити краще (пропозиція); *Я сумніваюся* (модус), *що ви справитесь із цією роботою* (пропозиція)» [Кочерган. – ВМ. – С. 316].

МОНАФОН – повторення «слів, що починаються однаковими звуками» [Мацько. – С. 33]. Напр.: *Святиться, споконвік святиться / Славути синь...Стяг...Сонцевіти...* / *Слов'янська світова столиця, / Столиць столиця серед світу* (А. Мойсієнко); *Травнева тиша тоне, тоне...* / *Танок тополь... Терновий тин...* / *Там тоне Таня... Тонкостанно...* / *Там тільки ти, Танющик, ти...* (А. Мойсієнко).

МОНОЛОГ – «одна з двох типологічних форм мовлення (див. також Діалог), усне або писемне розгорнуте мовлення однієї особи, яке не розраховане на безпосередню словесну реакцію слухача й адресується або самому собі, або іншим особам» [Баранник. – УМЕ. – С. 370].

«Довгий дискурс, утворений одним персонажем (і не адресований іншим персонажам). Монолог може бути внутрішнім (виражає вербалізовані, але не промовлені думки персонажа) або зовнішній (висловлений, звернений до самого себе)» [НС. – С. 70].

«Тривале, внутрішньо однорідне і зв'язне висловлювання, що належить одному суб'єктові і виражає його думки, свідомі чи підсвідомі переживання, рефлексії, почуття та акти волі. М. відрізняється від діалогу тим, що є самотійним, не вимагає відповіді на сторонні висловлювання, позамовну ситуацію» [ЛСД. – С. 465]. Див. **монолог внутрішній, монолог діалогічний**.

МОНОЛОГ ВНУТРІШНІЙ – «монологічна форма мовлення, в якій реальні, фізичні звучання замінюються їх уявленнями, відображеннями у свідомості людини. Це мовлення про себе і для себе» [СЛТ ГО. – С. 43].

«Різновид монологу, в якому передаються внутрішні переживання персонажа замість опису зовнішніх реальних подій, ситуацій, що викликають ці переживання. Стилістично В.м. оформляється як внутрішня мова дійової особи з відповідною часовою послідовністю думок, характерними синтаксичними конструкціями, способом вислову тощо»... «Монолог у формі «потоків свідомості» передає процес функціонування людської психіки в її складності, розчленованості, частинності, багат шаровості, симультанності, стрибкоподібності, у віддалених і

несподіваних асоціаціях, незв'язності і спонтанності» [ЛСД. – С. 135; 466].

МОНОЛОГ ДІАЛОГІЧНИЙ – «презентація монологічного суб'єктного мовлення за допомогою синтаксичних конструкцій із граматичними формами 2-ї особи однини, загалом властивих діалогічному мовленню... Так, у романі Ю. Андруховича «Московіада» герой, від імені якого ведеться розповідь, постійно звертається до себе у формі 2-ї особи, розмовляє, сперечається з собою, постійно вдається до автодіалогу» [Кондратенко. – С. 148].

МОТИВ – «тема ліричного твору або неподільна смислова одиниця, з якої складається сюжет» [МФЕ. – С. 253].

«Образ, який повторюється в декількох творах одного або багатьох авторів чи навіть цілого художнього напрямку (мотив осінньої туги в ліриці Б. Лепкого)» [ЛСД. – С. 469].

«Мінімальна тематична одиниця. Коли мотив часто трапляється у певному тексті, він називається *лейтмотивом*» [НС. – С. 71].
Див. **лейтмотив**.

МОТИВОВАНИСТЬ МОВНОГО ЗНАКА – «певна закономірність, не випадковість відношення (зв'язку) між позначуваною й позначальною сторонами знака, між змістом і формою мовної одиниці, між поняттям і його назвою. Виявляється як об'єктивна або тільки суб'єктивно сприймана зумовленість форми одиниці її змістом» [Тараненко. – УМЕ. – С. 383].

МУЗИКА СЛОВА – смислове «звучання» слова в поетичному тексті, яке «народжується... передусім на зіткненні значень слова зі значеннями слів сусідніх і слів віддаленіших, на взаємодії з контекстом; не менш важливим є зіткнення у даному контексті значень слова зі значеннями цього самого слова в усіх інших контекстах, тобто з більшою чи меншою кількістю асоціацій» [Еліот. – СЗД. – С. 77].

Н

НАДТЕКСТ – «цілісне утворення, єдність якого ґрунтується на тематичній і модальній спільноті включених у нього одиниць

(текстів). Надтекст лімітований у часі й просторі як цілісна мовленнєва одиниця, має комунікативні полюси – автора й адресата» [Данилевська. – СЕСрм. – С. 374].

НАДФРАЗНА ЄДНІСТЬ – «композиційно-синтаксична конструкція, в якій об'єднується кілька речень, фраз і навіть абзаців, що мають певну змістову завершеність і структурну єдність, яка досягається використанням лексичних, граматичних та інтонаційних засобів. Частини надфразної єдності зв'язуються в синтаксико-стилістичну одиницю повторенням повнозначних слів і видових форм дієслів-присудків, широким використанням сполучників, виділенням членів речення в окремі неповні приєднувальні речення, синтаксичним «підхопленням» у наступному реченні найбільш семантично навантаженого слова або групи слів з попереднього речення тощо. Найважливішим засобом об'єднання речень в одне складне синтаксичне ціле є інтонація, ритмомелодика... Напр., у вірші М. Рильського: *Як не любити зими ніжно-синьої / На Україні моїй, / Саду старого в пухнастому інеї, / Сивих веселих завій. / Як не любити весни многошумної, / Меду пахучих суцвіть, / Як не любити роботи розумної, / Праці, що дух веселить...*» [СЛТ ГО. – С. 144].

«Одиниця тексту (писемного або усного), яка об'єднує кілька простих чи складних речень різної будови на основі змісту, семантики і розкриває певну підтему, мікротему. Основним засобом зв'язку речень у Н.є. є інтонація, а також формальні засоби: а) займенники 3-ї особи та вказівні *той, цей*, що вказують на зміст попереднього речення; б) співвідносність видових та часових форм дієслів-присудків у сполучуваних реченнях; в) лексичні повтори; г) синонімічні назви до вживаних слів у попередніх реченнях; г) обставинні слова, найчастіше зі значенням місця та часу, що стосуються кількох речень...» [УМ. – С. 101].

«Сукупність семантично та граматично поєднаних висловлень, яка характеризується єдністю теми й особливим синтаксичним зв'язком складників. Н.є. й абзац є одиницями різних принципів членування тексту, хоч абзац структурно та композиційно може виділяти Н.є. ...Н.є. структурно складається із зачину, розгортання й завершення, яке може бути відсутнім... У діалозі Н.є. складається з репліки й реакції, питання й відповіді. Засобами зв'язності у Н.є. можуть бути повтори, анафоричні займенники, видо-часові та способові дієслівні форми, порядок слів і речень, кореферентні ряди,

вставні слова, паралелізм, інтонування і т. ін. Термін уведений українським ученим Л. Булаховським... Синонімами Н.є. є складне синтаксичне ціле (термін ...М. Поспелова), прозаїчна строфа (Г. Солганик), мікротекст (Т. ван Дейк, У. Тіле), текстема (В. Кох), гіперсинтаксема та ін.» [ЛЕ. – С. 487]. Див. **мікротекст**.

НАРАТИВ – «розповідання (як продукт і як процес, об'єкт і акт, структура і структурація) однієї чи більше дійсних або фіктивних подій, які повідомляються одним, двома чи кількома (більш чи менш явними) нараторами одному, двом або кільком наратованим... Для розрізнення наративу від розповідання довільних послідовностей подій або ситуацій наратологі (А. Данто, А. Греймас, Ц. Тодоров) вказували, що наратив повинен мати тривалу тему й утворювати ціле... Різними є форми, які можуть набувати наративи (в царині словесних наративів знаходимо романи, новели і короткі оповідання, історію, біографію й автобіографію, епоси, міфи, народні казки, легенди й балади, повідомлення новин, стихійні огляди в повсякденному спілкуванні тощо)» [НС. – С. 73].

«Поняття філософії постмодерну, яке фіксує процесуальність самоздійснення як спосіб буття розповідного... тексту. Дуже важливою атрибутивною характеристикою Н. є його самодостатність і самоцінність; як відзначає Р. Барт, процесуальність розповіді розгортається «зادля самої розповіді, а не заради прямого впливу на дійсність»... Н. автора у процесі читання знімається (замінюється) Н. читача, який по-новому центрує... і означає... текст. Результатом такого означування є розповідь, яка, будучи артикульованою як текст, у свою чергу, може зазнати деструкції... Н. – це розповідь, яка завжди може бути артикульована по-іншому» [ПЕ. – С. 491].

НАРАТИВНІСТЬ – «розповідність» [НС. – С. 82].

НАРАТОР – «той, хто розповідає в тексті... У певному наративі, звичайно, може бути кілька нараторів, кожен із яких звертається по черзі до того самого наратованого чи кількох. Наратор буває більш чи менш явним (експліцитним), обізнаним, всюдисущим, самосвідомим і надійним, він може розміщуватися на більшій чи меншій дистанції від наратованих ситуації, подій, персонажів і/або наратора. *Дистанція* може бути часовою (я наратую події, що трапилися три години чи три роки тому), дискурсивною (я наратую власними

словами те, що персонаж сказав, чи я використовую його власні слова), інтелектуальною (я інтелектуально вищий від мого наратора чи рівний із ним), моральною (я більш чи менш чесотний, ніж персонажі тощо)... В українському літературознавстві на позначення першоособового наратора вживають термін *оповідач*, а третьоособового – *розповідач*» [НС. – С. 83].

НАРОДНА ЕТИМОЛОГІЯ (ПСЕВДОЕТИМОЛОГІЯ) – «назва, яка вживається (на противагу науковій етимології) щодо фактів хибного розуміння походження або значення мовної одиниці, коли їй на основі випадкової формальної подібності або тотожності з іншою одиницею, знайомішою мовцеві, помилково приписуються і значення чи мотивація, аналогічні цій останній. Ґрунтується на основі дії аналогії: «*Хто в маї вінчається, буде вік маяться*» (прислів'я)» [Тараненко. – УМЕ. – С. 402].

«Переосмислення запозиченого незрозумілого слова за зразком близького за звучанням слова рідної мови, встановлення між ними семантичних зв'язків на підставі зовнішнього випадкового збігу, без урахування походження. Напр.: *гульвар* замість *бульвар* (від *гуляти*); *вазелін* (від нім. *Wasser* – вода і гр. *elaion* – оливкова олія) трапляється у формі *мазелін* (за зближенням до *мазати*)» [УМ. – С. 103].

«Народна (побутова) етимологія – етимологізування за першим випадковим співзвуччям, без урахування фонетичних законів, способу переходу значень, морфемного складу та його змін і переосмислення невідомого чи маловідомого слова за випадковою подібністю з відомим і зрозумілим, що призводить до хибного встановлення внутрішньої форми, а часто й до фонетичного «спотворення» слова... «Терміном *народна етимологія* визначаються й ті тлумачення значень слів, які виникають у свідомості людей і певною мірою осмислюються за асоціативними зв'язками... «Основним типом народної етимології, безумовно, є пристосування, коли шляхом зміни зовнішньої форми слова пояснюється його внутрішня форма і значення. До периферійних типів народної етимології відносяться уподібнення, які не змінюють звучання слова, і уподібнення, що надають зміненому слову зовнішньої подібності зі співзвучною лексичною одиницею. До типів народної етимології відносять і дитяче мовлення...: *насупитися* – «наїстися супу», ...*асистент* – *освистент* (за асоціацією, той, хто свистить)» [ЕУМ. – С. 83; 86; 94–95].

НЕВЛАСНЕ-ПРЯМА МОВА – «введена в авторський текст чужа мова, яка зберігає особливості живої мови персонажа, але без цитування і специфічної пунктуації» [Багмут. – УМЕ. – С. 405].

«Проміжний між прямою і непрямою тип мови, що вживається в художній літературі для відтворення думок, настроїв, почуттів персонажа. Н.п.м. зберігає лексичний склад, порядок слів, інтонацію прямої мови, але має своєрідне оформлення: на початку Н.п.м. займенником 3-ї особи автор дає зрозуміти, що він переказує зміст думок і висловлювань персонажа, а наступні речення оформляються як пряма мова від імені 1-ї особи. Н.п.м. може виступати як частина складного речення або як самостійне речення. Напр.: *Як то не втручатися? Адже вона його дочка? Може, в нього серце болить за своєю дитиною... Старий сердився* (К. Гордієнко)» [УМ. – С. 103].

НЕЙТРАЛЬНІ СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ МОВИ – «мовні одиниці, які не несуть у своїй семантиці додаткових стилістичних значень і можуть уживатися у будь-якому функціональному стилі (їх ще називають міжстильовими мовними засобами)» [Єрмоленко. – УМЕ. – С. 407].

НЕПРЯМА МОВА – «введена в авторський текст чужа мова як мова автора. Автор лише зазначає, що чужа мова належить іншій особі» [Багмут. – УМЕ. – С. 411].

«Передача чужого висловлення у формі підрядної частини складнопідрядного речення. Непряма мова передає тільки зміст чужого висловлення, збереження ж слів і окремих виразів, усього характеру будови передаваної мови є необов'язковим, а іноді й неможливим. Форма передачі чужої мови ставиться в залежність від мови особи, що передає її: особові й присвійні займенники, способи дієслів уживаються з точки зору того, кому належить висловлення. У головній частині складнопідрядного речення повідомляється, кому належить висловлення, і виражається загальне значення мовлення або думки (*сказати, говорити, мовити, запитати, подумати* тощо). Наприклад: *Сестра тебе просила запитати, чи хтів би ти до неї повернутись* (Леся Українка)» [СЛТ ГО. – С. 154–155].

НОМІНАТИВНІСТЬ – «здатність самостійно, без допомоги контексту і мовленнєвої ситуації... назвати, «представити» відповідний денотат й актуалізувати у свідомості відповідне

поняття» [Нікітін. – КЛС. – С. 231].

НОМІНАТОР – «(називач, найменував) – той, хто називає; особа (група осіб чи установа), яка надає, присвоює назви реальним чи віртуальним об'єктам, явищам» [СУОТ. – С. 129].

НОМІНАЦІЯ – «1) творення і надання назв (та ін. мовних позначень) пізнаним і вичленуваним фрагментам дійсності, тобто встановлення відношень позначального і позначуваного між певною мовною одиницею і відповідним предметом (явищем, ознакою і т.ін.); 2) результат цього процесу, тобто сама назва; 3) називання як використання вже готових найменувань у процесі мовленнєвих актів» [Тараненко. – УМЕ. – С. 383].

«Акт, процес надавання (називання, іменування, присвоєння) назви, імені об'єкту чи групі об'єктів, див. ще вторинна і первинна номінація» [СУОТ. – С. 129].

«Називання словом є творення думки нової в розумінні перетворення, в розумінні нового групування попереднього запасу думки під тиском нового враження або нового питання» [Потебня. – С. 255].

«Номінація як мовне явище має подвійну сутність: з одного боку, це процес взаємодій, трансформування мовного матеріалу для появи імені (номена) із подальшим його присвоєнням об'єктові дійсності, з іншого – результат такого процесу...» [Нелюба. – С. 23].

«Пізнаваний об'єкт, перш ніж отримати ім'я, повинен бути мовною свідомістю номінатора кваліфікованим, включеним до певного поняттєвого класу, що має в мові категоріальне вираження...» [Архангельська. – С. 24]. Див. **акт номінації, номінація вторинна, номінація первинна.**

НОМІНАЦІЯ ВТОРИННА – «використання в акті номінації фонетичної оболонки, яка уже існує, у якості імені для нового позначуваного» [Телія. – ЛЕС. – С. 336].

«Акт вторинної номінації базується на встановленні класифікаційних зв'язків репрезентованих явищ як суміжних (у просторі, часі, функціонально) або протиставлюваних. Внаслідок вторинної номінації виникає ширше або вужче номінативне поле лексеми» [Гриценко. – МСД. – С. 120–121].

НОМІНАЦІЯ ПЕРВИННА – «базовий компонент., мовний знак, який має одиничну референцію і є... конотативно нейтральним» [Гак. – С. 243].

«...Результати первинної номінації усвідомлюються носіями мови як першообразні: «море», «пити»...» [Телія. – ЛЕС. – С. 336].

НОРМА (МОВНА НОРМА) – «сукупність мовних засобів, що відповідають системі мови й сприймаються її носіями як зразок... спілкування у певний період розвитку мови і суспільства. Н.м. – головна категорія культури мови, а також важливе поняття загальної теорії мови» [Єрмоленко. – УМЕ. – С. 387].

«Закріплені в практиці зразкового використання мовні варіанти (в галузі вимови, слововживання, граматичних та інших мовних засобів), які найкраще і найповніше з числа співіснуючих виконують свою суспільну роль...» [СЛТ ГО. – С. 156].

«...Сукупність найбільш стійких традиційних реалізацій мовної системи, відібраних і закріплених у процесі суспільної комунікації. Норми характерні не тільки літературній мові. Вони властиві й іншим формам існування мови (наприклад, діалектам)» [СКМ. – С. 43].

НОРМА СТИЛЬОВА́ (ПОЕТИ́ЧНА) – «методологічно важлива одиниця досліджень, пов'язаних із визначенням основних тенденцій розвитку мови поезії та прози певних літературних епох, соціально й культурно знакових періодів, жанрових спрямувань тощо. Дослідники вказують на норми художнього слововживання й образотворення (С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт, Н. М. Сологуб, А. К. Мойсієнко, Л. Г. Савченко), естетичну норму (І. Є. Грицютенко, Л. О. Ставицька), норму поетичного словотворення (Г. М. Покальчук, А. А. Калетник, Н. В. Кирилюк, Н. А. Адах), норму фоностилістичної організації текстів (Н. Л. Дашенко, О. О. Бірюкова, Ю. Л. Маленовський) тощо... Поетична норма – категорія історична, змінна. Її коливання зумовлені динамічною природою самої поетичної мови., детермінуються історично-соціальними чинниками, міжкультурними контактами, загальним культурним рівнем соціуму, внутрішньо-структурними процесами тощо. Тому констатація стійкості (стабільності) / змінності (динамічності) стильової поетичної норми можлива тільки в контексті розгляду художньої мови як феномена, що: а) спирається на етнокультурну традицію; б) має часово-просторову стратифікацію; в) модифікується в

індивідуально-авторських системах; г) реагує на розвиток суспільної свідомості, морально-естетичних цінностей та уподобань соціуму, а також відбиває рівень суспільного й індивідуального культурного досвіду.

Для системного представлення стильових норм художнього дискурсу продуктивним залишається рівневий підхід: диференціювання фоностилістичних, словотворчих, лексичних, граматичних, образотворчих, текстотворчих норм забезпечує релевантний і різноаспектний опис динаміки художнього стилю на тому чи тому етапі розвитку»... «Розроблена в працях В. П. Григор'єва базова на сьогодні типологічна класифікація паронімічних структур, які в комплексі репрезентують стильову норму паронімізації поетичної мови, спирається на критерій диференційованості фонетичного складу зближуваних слів і акцентує три основні формально-структурні типи атрактантів: 1) вокалічні (оказіональні звукосемантичні відношення встановлюються при збереженні незмінності консонантного складу за рахунок варіювання голосних: *сон – син – сан, мучено – мічено, приручені – приречені, жало – жило*); 2) консонантні (семантичне зближення етимологічно неспоріднених слів із співвідносним комплексом голосних і варіативним набором приголосних: *шал – шквал, вокал – бокал, ясний – рясний*); 3) метатетичні (переставляння звуків, звукокомплексів у межах квазіморфем, зближуваних слів (зрідка – словосполучень): *травинка – тваринка, протерті портрети*)» [Сюта. – С. 80–81; 82].

«Питання про «норму» в ...художній мові не розв'язується з позиції «правильно» – «неправильно». Воно перебуває в ланцюжку понять «норма літературної мови» – «норма мови художньої літератури» – «норма жанру художнього твору» – «індивідуальний художній стиль». Зважаючи на те, що місце художнього стилю ... на периферії функціонально-стилістичної структури літературної мови, можна стверджувати про демократизм в художній прозі, яка ґрунтується не на стандартах літературно-мовного вживання, а на щонайширших проявах життя національної мови, на мовно-естетичних засадах художнього мислення» [Бибик. – С. 23].

О

ОБРАЗ – «результат суб'єктивного відображення людиною

навколишньої дійсності, представлений в ідеальному плані» [ПЕН. – С. 228].

«Відображення зовнішнього світу у свідомості людини» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 15].

«Одна з фундаментальних форм організації психіки... У лінгвістиці... обмежуються констатаціями того, що у значенні мовних одиниць наявний чуттєво-образний компонент, однак мало що відомо про його характеристики і місце в глобальній структурі мовних значень» [Нікітін. – КЛС. – С. 198].

«Створення образу завершує собою певний період душевного життя...» [Потебня. – С. 263]. Див. **архетип, лейтмотів, макрообраз, мікрообраз, мегаобраз, образ автора, образ внутрішньоформний, образ епічний, образ наскрізний, образ літературно-художній (словесний), повторення образів (вічні образи).**

ОБРАЗ АВТОРА – «центр, фокус, у якому перехрещуються, об'єднуються, синтезуються всі стилістичні прийоми словесного мистецтва, ...індивідуальна словесно-мовленнева структура, що пронизує будову художнього тексту» [Виноградов. – С. 51].

«1) Один із виявів глобальної категорії суб'єктності, який виражає творче, породжувальне начало в різних видах діяльності, зокрема й мовленнєвій; 2) основна категорія текстотворення, яка поряд з образом адресата формує лінгвальні та екстралінгвальні фактори текстотворення; 3) художня категорія, яка зумовлює єдність усіх елементів багаторівневої структури літературного твору; 4) образ творця... художнього тексту, який виник в уяві читача внаслідок його пізнавальної діяльності» [Болотнова. – СЕСрм. – С. 253].

«Художній двійник реальної особистості письменника, змодельоване ним уявлення про себе і відтворене у свідомості читача» [ЛСД. – С. 501].

«...Сила, що організовує твір, об'єднує в єдине ціле його окремі частини, пронизує його єдиним світосприйняттям» [Шевченко. – С. 58].

«Позатекстова, а водночас внутрітекстова даність, що об'єктивно існує завдяки мовленнєво-словесній реалізації» [Крупа. – С. 51].

ОБРАЗ ВНУТРІШНЬОФОРМНИЙ – «...синтез поняттєво-логічного й «образного», художній мислеобраз (В. Ільїн), що фокусує логічне, емоційно-чуттєве, оцінне – все, що проектується свідомістю і підсвідомим в інтенції на ВФ ключового (або й будь-якого іншого) слова» [Голяннич. – ВФД. – С. 89].

ОБРАЗ ЕПІЧНИЙ – «об'єктивно змальований образ у розповідному художньому творі (романі, епопеї, повісті, оповіданні, поемі, новелі, нарисі, притчі тощо)... Термін «епічний» вживається і в значенні «панорамний», «безпристрасний», «статечний» [ЛСД. – С. 239].

ОБРАЗ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ (СЛОВЕСНИЙ) – «одна із форм відображення дійсності з позицій певного естетичного ідеалу в конкретній емоційно наснаженій формі. Словесний художній (літературний) образ є реальним мовно-літературним фактом.., відрізняється від звичайного пізнавального образу не тільки наявністю узагальнення, а й властивою йому емоційно-естетичною оцінкою митця, його естетичним ідеалом і смаком... Розмежовують два типи словесних образів: 1) первісний.., що [представляє] будь-який відрізок мовлення (словосполучення або окремі слова), несе ...образну інформацію, нерівнозначну власному значенню окремо взятих слів, елементів даного мовлення; 2) похідний.., наприклад, образ персонажа»...

Ознаки словесно-художнього образу: «1) одиничність; 2) співіснування і послідовність як основні форми зв'язку; 3) зберігання масштабів живого споглядання; 4)...почуттєво-відображальна... конкретність..; 5) зрощеність зі... світом емоцій (моральних, естетичних і т.д.) художника і вплив на емоції читача; 6) цілісність..; 7) мовно-виражальний характер; 8)...узагальнення об'єктивної дійсності; 9)...діалектична єдність типового, загального й одиничного, конкретного; 10) [вираження]...і ідеї, і думки, і почуття, і естетичної концепції зображуваного, і оцінки дійсності письменником, тобто ...суті художньої творчості» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 15; 17].

«Слово чи словосполучення, яке несе не тільки предметну, а й образну (художню) інформацію» [Мацько. – С. 185].

«1) естетична категорія, що характеризує особливий, притаманний мистецтву спосіб творення уявного світу; сформований

фантазією письменника світ, тією чи іншою мірою співвідносний зі світом реальним на рівні суспільних, культурних, історичних, психологічних та інших явищ...; 2) будь-яке явище уявного світу, котре завдяки творчій художній діяльності письменника сприймається читачем як щось цілісне, завершене, зрима...; 3) семантична (значеннєва) трансформація слів у художньому тексті, коли об'єктивному мовному значенню слова (слів) надається специфічне художнє значення, відбувається «семантичне зрушення», що дає змогу по-новому, з несподіваного боку розглянути предмет чи явище. Це розуміння Л.-х.о. поширюється на тропи... Л.-х.о. розмежовуються на індивідуальні, типові, образи-мотиви, архетипи» [ЛСД. – С. 416–417].

ОБРАЗ НАСКРІЗНИЙ – «персонаж, троп, мотив тощо, які домінують у фольклорному чи літературному творі, наприклад, образ козака у народних думках, «зайвої людини» у прозі М. Хвильового, В. Підмогильного та ін., метафора сонця у ліриці І. Драча» [ЛЕ. – Т. 2. – С. 101].

«Центр літературного твору, категорія, що об'єднує всю систему мовних структур персонажів у їх співвідношенні з оповідачем (оповідачами) й через них стає ідейно-стильовим центром цілого макроконтексту, цілісного естетичного об'єкта» [Бибик. – С. 47].

ОБРАЗНІСТЬ – «1. Мотивувальна ознака (мовна реалізація чуттєвого уявлення або асоціації), що лягла в основу найменування певного елемента дійсності і з різним ступенем виразності виступає як внутрішня форма відповідного мовного знака... 2. У лінгвостилістиці – наявність у мовної одиниці слововживань або вже сформованого переносного значення з яскравим, «живим» виражально-зображальним ефектом, побудованим на метафоричних (*золоте волосся*), рідше метонімічних (*сивина* – про старість) та інших асоціаціях» [Тараненко. – УМЕ. – С. 422–423].

«Властивість слів, словосполучень передавати не лише логічну, а й конкретно-чуттєву, емоційно-оцінну інформацію» [Мацько. – С. 185].

«...Образність як конститутивний принцип художнього мислення забезпечує живу наочність, тілесну змодельованість денотата художнього слова і як наслідок – чіткість і силу враження від нього» [Нікітін. – КЛС. – С. 305].

«Лексико-семантична категорія, що «виявляється у здатності мовних одиниць позначати реалії позамовної дійсності в асоціативному зв'язку з іншими, не тотожними їм реаліями» [Підгородецька. – С. 6].

Розрізняють два типи образності: «О. тропеїчна, яка ґрунтується на використанні слів і висловлень у переносному значенні... О. нетропеїчна, ...ізотопна авторському естетичному завданню» [Сковородников, Копніна. – СЕСрм. – С. 256]. Див. **безобразна образність**.

ОБРА́МЛЕННЯ. Див. **просаподо́сис**.

ОДНОГОЛО́СНІСТЬ – «уявлення про те, що суб'єктивність є одиничною, автономною і наділена унікальним голосом і що значення є одиничним і природним. Як показує структура слова, одноголосність пов'язана з уявленням про те, що акт *мови* або текст має одне-єдине... значення або голос... Одноголосність протиставляється сформульованій Михайлом Бахтіним концепції гетероглосії, як вона визначається в його праці «Слово в романі» (1981). Для Бахтіна та інших російських філософів-формалістів індивідуальне є місцем конвергенції множин (різних дискурсів, голосів та значень), що не тільки надбудовують суб'єктивність індивіда, а й є невід'ємною частиною будь-якого акту мови та текстуальності... Як такий, кожен акт мови або значення відбувається в діалозі. Тож гетероглосія показує, що будь-яке видимо однозначне (одноголосне) висловлювання або текст є фактично диз'юнктивним (полівокальним)» [ЕП. – С. 295].

ОКАЗІОНАЛІ́ЗМ (ІНДИВІДУА́ЛЬНО-А́ВТОРСЬКИЙ, А́ВТОРСЬКИЙ, СТИЛІСТІ́ЧНИЙ НЕОЛОГІ́ЗМ) – «(від лат. *occasionalis* – випадковий) – незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене з порушенням законів словотворення чи норми мовної й існує лише в певному контексті, в якому воно виникло. О. зіставляються зі словами узуальними, від неологізмів відрізняються тим, що зберігають свою новизну незалежно від реального часу їх утворення: «У кутку на гнилій соломі **захльобисто** хріп суверенів помічник, він же підсуверен, Оверко Блискп'ята» (Остап Вишня)» [Пустовіт. – УМЕ. – С. 432].

«...Незвичне, експресивно забарвлене слово, яке по-новому,

свіжо, оригінально називає предмети, явища дійсності, утворене з порушенням законів словотворення чи мовної норми, існує лише в певному контексті, у якому воно виникло, має свого автора і характеризується такими ознаками: належність до мовлення, утворюваність, залежність від контексту, одноразовість і нерегулярність використання, ненормативність, незвичність і новизна, експресивність, індивідуальна належність» [Турчак. – С. 5–6].

Оказіоналізми «утворюються за наявними в мові моделями, але не використовуються в загальноживаному словнику. О. мають індивідуальний характер, вживаються тільки в умовах певного контексту, який дає змогу розкрити їхнє значення. Напр.: *Я не люблю, як на мене кричать. Я змалку закричаний* (В. Близнець)» [УМ. – С. 113].

«Мовленнєві утворення системного й асистемного характеру, що виникли в процесі індивідуального творчого акту як результат свідомого порушення автором мовної норми» [Вокальчук. – С. 32].

«...Похідні слова, які є номінативними мовленнєвими одиницями з емоційно-експресивним забарвленням, вони ліквідують індивідуально-авторський «лексичний дефіцит», характеризуються специфічними структурними особливостями й функціями, семантичною та стилістичною маркованістю, розширюють лексикон продуцента у відповідних умовах, ситуаціях, контекстах і є показником процесу мислення творчої мовної особистості» [Жижома. – С. 14].

«...Авторська знахідка (миттєво-спонтанна чи й продумана), яка допомагає краще передати душевний порух, настрій, кут зору, рефлексію, своєрідність відчуття і т. д.» [Ткаченко. – С. 228]. Напр.: *І дух людський знемігся, одкрилатів* (Л. Костенко); *Тихо перелистай / радощів пролісковість* (С. Процюк); *йому має вистачати / доріг дерев та дахів / йому – птаходоцеві* (М. Микицей); *Як сліпа далина, як луна кам'яна – / Серцестрахів моїх серцестіни* (О. Яровий); *Вертепить ніч новорічна з місяцем, / Від хати до хати* (М. Людкевич).

«Для оказіоналізмів визначальною є саме ознака порушення усталеного зразка творення слова з певною ономасіологічною і, глибше, когнітивною структурою... Можна говорити про певну граматику неuzuального словотворення, зі своїми типами словотворення і певними способами порушення усталених

словотворчих зразків... Спосіб творення okazіоналізмів № 1 – порушення нормативної когнітивної структури. Неузалежне словотворення за цим способом становить... найгрунтовнішу з мовних аномалій, оскільки стосується виділення концептів – об'єктів номінації, не передбачених національно-мовною категоризацією світу...» [Клименко. – С. 52–53].

«Оцінність є невід'ємним атрибутом усіх без винятку результатів okazіональної деривації, репрезентованих okazіональними номенами і зорієнтованих на збільшення перлокутивної сили як номінації, так і комунікативно-прагматичних ситуацій загалом» [Колоїз. – С. 344].

ОКАЗИОНАЛЬНИЙ – «такий, що не відповідає загальноприйнятому вживанню, має індивідуальний характер, зумовлений специфічним контекстом» [СІС. – С. 685].

«Такий, що... має поодинокі рідкісні значення» [УМ. – С. 113–114].

ОКСИМОРОН (ОКСЮМОРОН) – «...фігура мови, що полягає в навмисному поєднанні слів із протилежними або просто взаємовиключними значеннями для вираження нового цілісного поняття або окремого явища, в оригінальній формі привертаючи увагу до його суперечливої природи. В основі О. часто лежить поєднання двох антонімів: *гірка радість, красномовна мовчанка, знайомий незнайомиць, неінтелігентні інтелігенти* (Ю. Мушкетик)» [Тараненко. – УМЕ. – С. 433].

«...Стилістична (риторична) фігура – поєднання протилежних за змістом, контрастних понять, що зумовлює виникнення нового уявлення, викликає експресивний ефект» [УМ. – С. 114]. Напр.: *Прощай, прощай, чужа мені людино! / Ще не було ріднішого, як ти. / Оце і є той випадок єдиний, / Коли найбільша мужність – утекти* (Л. Костенко).

«...Фігура, яка забезпечує експресивізацію слів, належних різним семантичним полюсам оцінної шкали. Напр.: *Раділо сонце, ниви, луки... / І я не виніс щастя-муки, / І задзвеніли в серці звуки, / І розітнувсь мій перший спів* (Олександр Олесь)» [Бойко. – С. 415–416].

«...Поєднання протилежних, логічно несумісних слів чи понять, унаслідок чого утворюються нові, складні, певною мірою суперечливі

парадоксальні думка, вислів. Напр.: *Гуморист – найсумніша людина на світі* (О. Черногуз)» [СТСФ. – С. 115].

«Різновид тропа, що полягає у сполученні різко контрастних, протилежних за значенням слів, унаслідок чого утворюється нова смислова якість, несподіваний експресивний ефект (*світла пільма, суха вода, крижаний вогонь* тощо)» [ЛСД. – С. 505].

ОМОНІМИ – «(грец. *ὀμώνυμος* – однойменний...) – слова або їх окремі граматичні форми, а також стійкі словосполучення, морфеми, синтаксичні конструкції, що при однаковому звучанні (або написанні) мають абсолютно різні значення (на відміну від полісемії)» [Тараненко. – УМЕ. – С. 432].

«Слова, що мають однаковий звуковий склад, але відмінні, цілком самостійні за своїм значенням» [СУМ П і Ф. – С. 45].

«Слова або окремі словоформи, тотожні за звуковим складом, але відмінні за значенням, напр.: *кран* («пристрій для перекриття трубопроводу»), *кран* («механізм для підймання вантажів»)» [СУМ Ф. – С. 234].

ОНОМАТОПЕЯ – «[< грец. *onomatopoeia* – словотворчість, звуконаслідування] – звуконаслідування, а також словоутворення шляхом звуконаслідування живої і неживої природи, напр., *му-му, гав-гав і мукати, гавкати*» [МФЕ. – С. 279].

«Слово, утворене звукоімітуванням різних природних факторів: гуркоту грому, завивання бурі, голосу тварин, співу птахів, дзижчання комах та ін.» [СТСФ. – С. 118].

«Частіше... вживається для досягнення акустичного ефекту при зображенні певних явищ, які з цими звуками не мають прямого зв'язку і лише віддалено нагадують їх: *Я стою на кручі! – / За рікою дзвони: / Жду своїх вітрил я – / Тінь там тоне, тінь там десь...* (П. Тичина)» [ЛСД. – С. 509]. Див. **звуконаслідування**.

ОНОМАТОПОЕТИЧНИЙ – «[< грец. *onomatopoeia* – словотворчість, звуконаслідування] – звуконаслідувальний» [МФЕ. – С. 279].

ОПЕРАТОР ПОРІВНЯННЯ – «мовний засіб, службове слово, яке опосередковує зв'язок між порівнянням та його супровідником (укр. *мов, як, немов, немовбито, наче, неначебто, неначе, нібито*

та ін.)» [ЛЕ. – С. 520].

О́пис – «текстова одиниця, яка є одним із засобів викладу матеріалу в художньому творі через послідовний показ окремих ознак або рис людини, речей, явищ природи тощо. Часова послідовність передається співвідношенням видо-часових значень дієслів-присудків. Описи можуть бути статичні й динамічні» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 11].

«Представлення об'єктів, істот, ситуацій (ненавмисні, нецільові випадки) в їхньому просторовому, а не часовому існуванні, їхнє топологічне, а не хронологічне функціонування, їхню одночасність, а не послідовність. Він традиційно відрізняється від нарації й від коментаря. Опис – це композиційна одиниця тексту. Будь-який опис складається із теми, що позначає об'єкт, істоту, ситуацію чи описаний випадок (напр.: «будинок») і сукупність підтем, що позначають його компонентні частини (напр.: «двері», «кімната», «вікно», «стіна»)...

Опис може бути більш чи менш детальним і точним; об'єктивним і суб'єктивним; типовим чи стилізованим або, на противагу цьому, індивідуалізованим; декоративним або пояснювальним / функціональним (встановлює тон чи настрої уривка, передає інформацію, що стосується фабули, додає до характеристикації, вводить або підсилює тему; символізує майбутній конфлікт)...

«...Якщо розповідність реєструє низку послідовних подій, то опис має справу з персонажами або об'єктами, які розглядаються одночасно на «шкалі» часу» [СЗД. – С. 613].

ОПОВІДАЧ – «різновид літературного суб'єкта, особа, вимислена автором, від її імені в художньому творі автор оповідає про події та людей. Від розповідача відрізняється граматичною формою вияву – О. провадить оповідь від першої особи» [ЛСД. – С. 509].

ОПОВІДНІСТЬ – «така мовно-естетична організація прозового твору, яка ґрунтується на поліфонізмі (багатоголоссі) художньої оповіді, що виникає внаслідок взаємодії мови автора / оповідача та мови персонажів, перемежування форм та структурно-композиційних елементів художньої оповіді, детермінованих творчими намірами автора»... «Провідними з-поміж функціонально-стилістичних параметрів прозового жанру мовотворчості є зображення

послідовності подій, сюжетна зв'язність, розповідь, пов'язана зі стилістичною тональністю твору / творчості письменника, яка реалізується як неподільна єдність лексичного наповнення та синтаксичної форми. В українській лінгвостилістиці цю ознаку мови прози означають терміном *оповідність*, що заступив в останні десятиліття ХХ ст. поняття «повістевість», «повісткування»... Одні дослідники позначають ним репрезентованість оповідача (розповідача), який веде розповідь про певні події, переповідає щось у художньому творі... Інші це поняття трактують широко, розуміючи під ним розповідність манери висловлення... Праосновою літературно-художньої оповідності є образна усна розповідь... Ідея про органічний зв'язок повсякденного та художнього мислення лягла в основу теорії художньої творчості Д. М. Овсянико-Куликовського. Саме в повсякденно-художньому мовомисленні реалізуються образні елементи мови... *Оповідність прозової мови зберігає риси усномовної оповідності з виразними лексико-синтаксичними ознаками побутової розмовності*... «Оповідність прозового твору в контексті лінгвостилістики – це ознака співвіднесеності мови автора (оповідача) та мови персонажа в літературному творі, що забезпечує його внутрішню змістову, композиційну та мовно-естетичну цілісність у процесі розгортання зв'язного повідомлення, опису, зображення подій і вчинків»... «Оповідність будь-якої зв'язної художньо-прозової мови детермінована широтою розповідної, балансом загальнолітературної та індивідуально-авторських норм, співвідношенням мови автора і прямої мови персонажа, діалогічного та монологічного типів мовлення, у ній переплітаються форми розповіді, опису, роздуму як естетично модифіковані елементи усного народного оповідання, для неї характерне цілеспрямоване формування багатомовності, багатоголосся прозового контексту. Ритмомелодика й численні тональності оповідності відображають інтонацію індивідуально-авторської мови на драматичне, ліричне, епічне в мовностилістичній системі художнього твору» [Бибик. – С. 242; 6–8; 27; 65].

ОЦІНКА – «1) складник конотативного компонента семантичної структури мовної одиниці, який репрезентує ставлення носіїв мови до позначеного за абсолютною шкалою «добре – нейтрально (байдуже) – погано» і відносною шкалою «краще – так само нейтрально – так само погано – гірше»... 2) Текстова категорія, підпорядкована

інформативності або модальності, яка виражає ставлення адресанта (автора), його функції в тексті, дійових осіб, імовірного реального чи модельованого авторською свідомістю гіпотетичного читача до описуваних подій, явищ, осіб, їхньої поведінки за абсолютною шкалою «добре – нейтрально (байдуже) – погано» і відносною шкалою «краще – так само нейтрально – так само погано – гірше» з урахуванням інших різновидів аксіологічної модальності...

3) Різновид модальності висловлення, який відображає аксіологічний план ситуації, позначеної повідомленням, тобто ціннісну орієнтацію мовця щодо інтегрованої події...» [ЛЕ. – С. 525–526].

«Оцінка як семантичне поняття має на увазі ціннісний аспект значення мовних виразів, який можна інтерпретувати як «А (суб'єкт оцінки) вважає, що В (об'єкт оцінки) хороший / поганий. Оцінка як ціннісний аспект значення присутня у найрізноманітніших мовних висловах. Вона може бути обмежена елементами меншими, ніж слово, а може характеризувати і групу слів, і ціле висловлення»... «Оцінку можна розглядати як один із видів модальностей, які накладаються на дескриптивний зміст мовного висловлення»... «Суб'єкт і об'єкт оцінки є двома основними елементами оцінної і, ширше, кваліфікативної структури» [Вольф. – С. 5–6; 11; 67].

«Безпосередня або опосередкована реакція мовця (суб'єкта) на спостережувані, уявні дії, ознаки, ознаки ознак реальних об'єктів, об'єктів внутрішнього та зовнішнього світу мовця» [Загнітко. – С. 101].

Згідно з класифікацією Т. Космеда, у мовленні існують такі «типи оцінних значень: **антропоцентрична оцінка**, при якій реалії об'єктивного світу оцінюються з позиції homo sapiens; це форма категорії оцінки, що відображає орієнтацію мислячого суб'єкта в навколишньому світі; **християнсько-релігійна оцінка**, що відображає становлення духовності людини тощо; **культурно-естетична оцінка**, у формах вираження якої простежується формування й оцінювання культурно-естетичних цінностей; **національно-етнографічна оцінка**, що репрезентує розвиток нації, національної самосвідомості, патріотизму; **соціальна оцінка**, яка закріплює шкалу цінностей в окремому суспільстві й у світі в цілому; ...**абстрактна оцінка** та її форми, які кваліфікують ...абстрактні поняття, що не мають відповідних реалій в об'єктивному світі» [Космеда. – С. 98–105]. Див. **оцінка авторизована**.

ОЦІНКА АВТОРИЗОВАНА – «...різновид оцінки, який поєднує вказівку на автора суб'єктивного сприйняття і констатації предмета, факту чи явища дійсності (**суб'єкта** оцінки), сам **об'єкт** оцінки та характер оцінки (**саму оцінку**). Основним показником авторизованої оцінки є введення в речення чи в контекст елементів, що вказують на автора суб'єктивної характеристики, предмет його оцінки: *Я думаю, що дівчина гарна; Він вважає, що хлопчик талановитий; Ти вважаєш цей вчинок негідним*» [Агафонова. – ВЛУ. – С. 313].

ОЦІННІ НАЗВИ ОСІБ – «загальномовні експресеми, що задовольняють потреби мовців у ситуативному означенні розумових, психічних, фізичних властивостей осіб-персонажів» [Бибик. – С. 183].

П

ПАЛІНДРОМ – «[< грец. palindromeo – біжу назад] – слово, словосполучення, фраза або вірш, які мають однакове звучання й значення під час читання зліва направо і справа наліво. Напр.: *зараз, око, корок, потоп* та ін. Інша назва – **перевертень**» [МФЕ. – С. 287].

«...Слово, фраза, віршовий рядок, який однаково читаються зліва направо і справа наліво. Інші назви: «вірш-перевертень», «рак літеральний». Напр.: *Козакою у казок; Хижих / мечем / мирим* (А. Мойсієнко)» [УМ. – С. 120].

«Віртуозна віршова форма, в якій певне слово (*тут, потоп* і т. п.) або віршовий рядок можна читати зліва направо і навпаки при збереженні змісту» [ЛСД. – С. 515–516].

«...Риторична мікрофігура. Це текст, який тотожно прочитується зліва направо і справа наліво або так само від початку вірша до кінця і назад, тобто і за змістом, і за формою результат паліндромного тексту однаковий незалежно від того, з якого боку читати. Паліндром належить до поетичних фігур, його називають ще «раковим» віршем, або «раком» літературним (літерацьким)» [Мацько. – С. 371]. Наприклад: *Ми – дим. / Ми – дим віків, ми – дим. / Ми – дим низин, ми – дим / Ми долом молодим. / Ви – димами див. / Ви душу димами, душу див. / Ви – духу за пазуху див. / Ми – дух у дим* (А. Мойсієнко).

ПАРАВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ КОМУНІКАЦІЇ – «супровідні для вербального мовлення знакові засоби, що відіграють значну роль у

процесі спілкування, зокрема реалізують протишумову програму мовлення, доповнюють й уточнюють його, надають емотивності й експресивності і т. ін. П.з.к. вивчає окрема галузь мовознавства – паралінгвістика, становлення якої відбулось у 50–60-ті рр. ХХ ст.» [ЛЕ. – С. 529].

ПАРАДІГМА – «(грец. *παράδειγμα* – приклад, зразок) – 1) у широкому розумінні – ряд протиставлених мовних одиниць, кожна з яких визначається відношеннями до інших; 2) у вузькому... – об'єднання мовних одиниць у певні класи, де кожна з них може у мовленні бути замінена іншою одиницею цього класу» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 372].

«1) Ряд об'єднаних певною спільною ознакою мовних одиниць, кожна з яких визначається через... протиставлення до інших, тобто через парадигматичні відношення... 2) Загальні тенденції, напрями в розвитку думки, осмислення дійсності, що формують певний філософський період й у вигляді провідних, домінуючих ідей, поглядів, підходів, виявляються у різних сферах людської діяльності (в науці, культурі, мистецтві), наприклад, П. світоглядна, ...семантична, ...синтаксична...» [ЛСД. – С. 519–520].

«У сучасному *дискурсі* П. означає прийняту певним науковим співтовариством *модель* постановки та вирішення проблем, яка забезпечує існування наукової традиції» [Лук'янець. – ФЕС. – С. 43].

«Системне угруповання, складова частина ЛСГ, що містить декілька взаємозамінних компонентів із близькими чи ідентичними епідигматичними, парадигматичними та синтагматичними характеристиками» [Левицький. – АМВЛС. – С. 31].

«Спосіб упорядкування явищ, пізнавальна перспектива, що задає «співвимірність» явищам під одним кутом бачення» [Голянич. – С. 176].

ПАРАДИГМАТИКА – «1) один із аспектів системного вивчення мови ґрунтується на виявленні і протиставленні парадигматичних, або асоціативних, і синтагматичних, або лінійних, відношень між одиницями мови; розділ мовознавства, що займається парадигматичними відношеннями, будовою і класифікацією парадигм; 2) галузь граматики, яка вивчає сукупність парадигм у морфології (парадигми змінних частин мови або її розряди), синтаксисі (парадигми простих речень, словосполучень), словотворі

(парадигми словотвірних афіксів) тощо; 3) система парадигм» [УМ. – С. 120].

«Один із двох системних аспектів у вивченні мови, що розглядає мовні одиниці як сукупності структурних елементів, об'єднаних у пам'яті мовців і пов'язаних відношенням протиставлення» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 372].

«Парадигматика передбачає розгляд однотипних одиниць мови у їх спільних і відмінних рисах. На лексичному рівні основними є семантичні особливості слова. Риса, які дають підставу включати слова до однієї парадигми на основі спільності, називаються рисами ототожнювальними. Семантичні особливості, за якими значення слів протиставляються, називаються диференціальними семантичними ознаками... Так, слова антонімічної пари *рух – спокій* ототожнюються за загальним значенням «стан» і протиставляються за характером стану. Це приклад простої парадигми. Більш складними є парадигматичні відношення між членами синонімічної групи, окремими значеннями полісемантичного слова, у семантичних групах. Так, у семантичній групі *діброва, гай, байрак, бір* ототожнювальним семантичним елементом є «ліс». Крім цієї основної ознаки, кожне зі слів має ще й диференціальні ознаки: *діброва* – «листяний ліс на родючих ґрунтах, у якому переважає дуб», *гай* – «невеликий, переважно листяний ліс», *байрак* – «ліс у яру, в долині», *бір* – «шпильковий ліс». Отже, слова *діброва* і *гай*, крім значення «ліс», ототожнюються ще ознакою «листяний ліс», але протиставляються розмірами (*гай* – «невеличкий ліс») і наявністю / відсутністю ознаки за породою дерев (*діброва* – «ліс..., у якому переважає дуб»). Слова *діброва* і *гай* разом протиставляються слову *бір* за наявністю семантичної ознаки листяний / шпильковий ліс (*бір* – шпильковий, *діброва* і *гай* – листяний ліс). Слово *байрак* протиставляється іншим членам даної парадигми наявністю семантичної ознаки за місцем розташування «у яру, в долині» [Лисиченко. – С. 9–10].

ПАРАДИГМАТИЧНІ ВІДНОШЕННЯ В ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІЙ СИСТЕМІ – «відношення між словами і групами слів на основі спільності або протилежності їх значень. Слова, як і фонemi, морфеми, конструкції, знаходяться між собою в різних опозиціях і об'єднуються в різноманітні парадигми. Найкрупнішим парадигматичним об'єднанням є лексико-семантичне поле»

[Кочерган. – ЗМ. – С. 120–121].

«Парадигматичні відношення між словами дають можливість носіям мови добирати з мовної системи слово з найбільш точним і відповідним змістові висловлювання значенням» [Лисиченко. – С. 10].

Парадигматичні відношення «...виявляються шляхом протиставлення одних лексичних одиниць іншим однорідним одиницям і встановлення їхніх подібних і специфічних ознак» [СУЛМ ЛФп. – С. 19].

«Відношення чергування при зайнятті певної позиції; стосуються, як правило, системних відношень слова в парадигматичному угрупованні (групі слів, полі тощо)» [Левицький. – АМВЛС. – С. 31].

«Відношення між елементом, який реально існує в тексті, і потенційною множинністю інших форм» [Лотман. – С. 50].

ПАРАДОКС – «(від грец. *paradoxos* – несподіваний, дивний...) – у широкому розумінні є судженням, яке розходиться із загальноприйнятим уявленням, тобто незвичним, неочікуваним, оригінальним запереченням того, що є безумовно правильним. П. суперечить собі, вихідним засадам, здоровому глузду, традиційному погляду...» [ЛЕ. – С. 531].

«...Твердження, яке спочатку видається абсурдним або внутрішньо суперечливим, а проте, як незабаром виявляється, є сутнісно істинним...» [ЕП. – С. 299].

«...Вислів, що протиставляється загальній істині і заперечує її. Попри суперечливість, алогічність, П. містить нову думку, що спонукає до подальших роздумів над висловленим». Напр.: *Не бійся досконалості, тобі не досягти її ніколи* (С. Далі) [СТСФ. – С. 121–122].

«Думка, що різко розходиться з усталеними поглядами і спочатку нібито суперечить собі: *...не говори своєму другові того, що не повинен знати твій ворог* (А. Шопенгауер)» [СУЛМ ЛФп. – С. 138].

ПАРАЛЕЛІЗМ – «(грец. *παράλληλισμός* – зіставлення, порівняння) – *фігура мови* з одного складного або кількох речень, побудована на паралельному використанні (*повторі*) однієї і тієї ж синтаксичної структури з тотожною модальністю (спонукальною,

питальною чи оповідною), однаковим порядком слів та ідентичним інтонаційним малюнком» [Мацько. – УМЕ. – С. 459].

«...Аналогія, уподібнення, спільність ознак або дій; художній і композиційний прийом, що полягає у зіставленні чи протиставленні двох чи кількох образів, найчастіше явищ природи та світу людини» [ЛСД. – С. 520]. Напр.: *І я страждав – й мені навкруг страждали, / І я співав – й мені навкруг співали* (М. Вінграновський).

«Паралельне змалювання двох чи більше явищ або предметів із вказівкою на їхні спільні прикмети, якості, особливості» [СТСФ. – С. 122–123]. Напр.: *Прилетіли коні – ударили в скроні. / Прилетіли в серні – ударили в серце. / Ударили в долю, захмеліли з болю, / Захмеліли з болю, наіржались вволю. / Отакі-то коні – сльози на долоні* (М. Вінграновський).

ПАРАЛІНГВІСТИКА – «розділ мовознавства, який вивчає різні допоміжні звукові засоби, що супроводжують мовлення: гучність, діапазон модуляції голосу, специфічне емоційно-експресивне забарвлення тощо, а також жести, міміку, ситуацію мовлення та інші фактори, що супроводять мовне спілкування і беруть участь у передачі інформації. Ці засоби супроводять мовлення, але не належать до мови, утворюючи знакові системи допоміжного значення. Сюди відносять і паралінгвістичну графіку (варіанти шрифтового оформлення тексту, фарб друку тощо)» [СЛТ ГО. – С. 179–180].

«1) Розділ мовознавства, що вивчає невербальні (немовні) засоби мовної діяльності, які несуть змістове навантаження; 2) сукупність невербальних засобів, що використовуються в мовному спілкуванні. Ці засоби, характеризуючи мовця, доповнюють зміст вербального повідомлення і є джерелом етнокультурної, соціальної інформації» [УМ. – С. 121].

ПАРАМЕТРИ ЗВ'ЯЗНОСТІ – «чинники, які опосередковують різні типи зв'язності тексту. Дослідники тексту пропонують 5 П.з.: логіку викладу (динаміку розвитку дії в тексті), особливу організацію мовних засобів різних рівнів, комунікативну спрямованість як відповідність мотивів меті й умовам породження / інтерпретації тексту, композиційну структуру та смисловий план тексту...» [ЛЕ. – С. 535].

ПАРА́МЕТРИ РОЗМЕЖУВА́ННЯ ТЕ́КСТУ І ДІСКУРСУ

ДИСКУРС	ТЕКСТ
функціональність	структурність
процесуальність	результативність
динамічність	статичність
актуальність	віртуальність

[Кондратенко. – С. 41].

ПАРАТА́КСИС (СУРЯ́ДНИЙ ЗВ'ЯЗО́К) – «(грец. parataxis – розміщення поряд) – ...вираження синтаксичних відношень незалежності одного елемента від іншого» [СЛТ ГО. – С. 180].

«Грамматичний зв'язок, який встановлюється між синтаксично рівноправними, незалежними один від одного синтаксичними компонентами (словами, словосполученнями або частинами складного речення)... Напр.: *Німим отверзнуться уста, прорветься слово, як вода, і дєбрь-пустиня неполита, зцілюющею водою вмита, прокинеться...* (Т. Шевченко)» [УМ. – С. 179].

ПАРАТЕ́КСТ – «допоміжний текст, що супроводжує діалоги й монологи персонажів і традиційно включає список дійових осіб, описи декорацій, часові й просторові вказівки тощо» [Ніколіна. – С. 215].

ПАРЕМІ́Я – «(грец. παροιμία – притча, вислів, прислів'я, приказка і λόγος – слово, учення) – народний вислів, виражений реченням, а також короткими ланцюжками речень, які передають елементарну сценку або найпростіший діалог. До П. зараховують прислів'я, приказки, примовки, загадки, прикмети, повір'я, віщі сни, ворожби, задачі, головоломки, скоромовки, замовляння, небилиці, нісенітниці, казкові формули та ін. П. – одночасно мовне і фольклорне явище» [МФЕ. – С. 291].

«Вид алегорії, у якому за допомогою образів тварин, птахів змальовано особливості стосунків між людьми» [СТСФ. – С. 127].

«...Видове позначення фольклорних малих жанрів афористичного спрямування (прислів'я, приказки). Часом П. звуть також інші малі жанри фольклорної прози: ...заклики, зичення, ...примовки, прокляття...» [Волкова. – ЛЗПЛ. – С. 398]. Див. **висловлення прецедентне**.

ПАРЕНТЄЗА (ПАРЕНТЄЗИС) – «допоміжна вставка, пояснення, уточнення, між іншим кинута фраза, які перемежують основну думку додатковими, здебільшого другорядними відомостями. П. у тексті виділяється дужками, тире, інколи – комами». Напр.: ...*Там матір добрую мою, / Ще молодую у могилу / Нужда та праця положила. / Там батько, плачучи з дітьми / (А ми малі були і голі), / Не витерпів лихої долі, / Умер на панщині!..* (Т. Шевченко)» [СТСФ. – С. 127–128].

«...Введення у фразу елементів, не пов'язаних із нею синтаксично (вставні і вставлені слова, словосполучення і речення): *Вже почалось, мабуть, майбутнє. Оце, либонь, вже почалось* (Л. Костенко)» [Мацько. – С. 445].

ПАРЕХЄЗА – «(грец. *parēchēsis*: вживання зіставних слів чи звуків) – різновид паронимазії, який полягає у схожості слів при відмінності окремих звуків чи складів (наприклад, ліс – лис, колона – колода тощо), що спостерігається також в анаграмах, параграмах під час римування. Поняття вказує також на художню етимологізацію, або квазіетимологізацію» [ЛЕ. – Т. 2. – С. 184].

«Звукове уподібнення слів з насмішкуватою або сатирично-іронічною метою» [СМІхт. – С.43]. Напр.: *Спроможні, Усвідомте свою неспроможність* (Т. Мельничук).

ПАРОЇНИМИ – «(від грец. *παρά* – біля і *ὄνομα* – ім'я, назва) – слова, а також фразеологічні одиниці й синтаксичні конструкції, що при повній або частковій семантичній відмінності є дуже подібними формою, внаслідок чого можуть сплутуватись у мовленні або спеціально обіграватися зі стилістичною настановою» [Тараненко. – УМЕ. – С. 460].

«Схожі за формою споріднені та неспоріднені слова, що розрізняються своїм значенням... У вузькому розумінні П. називають спільнокореневі слова однакової морфологічної категорії, значення яких часто сплутуються через близькість звучання. Це зумовлює розгляд П. як категорії культури мови. П. є важливим стилістичним засобом для створення каламбурів, антитез тощо. Вони широко використовуються у поетичній віршованій мові» [УМ. – С. 121].

«Слова або фраземи, що мають часткову звукову подібність і семантичну розбіжність (повну чи часткову)» [ЛЕ. – С. 536].

«Слова, досить близькі за звуковим складом і вимовою, але різні

за значенням. Отже, своєрідність паронімів у тому, що вони мають і вимову, і написання подібні, близькі, проте не тотожні, наприклад, *адресат – адресант, афект – ефект...* До паронімічних належать лише ті слова, які характеризуються незначною відмінністю у звуковому складі та вимові й близькі за своєю предметною співвіднесеністю. Семантичні зв'язки між паронімами бувають різні – синонімічні й антонімічні, іноді пароніми можуть просто бути близькими за своїм значенням або принаймні знаходитися в складі однієї тематичної групи лексики, належати до однієї сфери діяльності... За характером семантичних зв'язків паронімічні слова умовно можна поділити на такі групи: а) пароніми синонімічні: *капля – крапля..*; б) пароніми антонімічні: *прогрес – регрес..*; в) паронімія з певною семантичною близькістю: *обмотати – обметати..*; г) пароніми однієї тематичної групи: *ніготь – кіготь...* [СУМ Л і Ф. – С. 58–59].

ПАРОНІМІЧНА АТРАКЦІЯ – «(від *пароніми* і лат. *tractio* – стягування, уподібнення) – 1. Найпоширеніший різновид «народної етимології», наявний між паронімами... 2. Те саме, що паронімія» [Тараненко. – УМЕ. – С. 461].

«Стилістична (риторична) фігура, побудована на текстовому зближенні співзвучних слів з метою створення комічного або образного ефекту. Напр.: *Десь був Дега. (Де? Га?) Дега. Художник. Дивак. Самітник* (Л. Костенко); *І фермери посадять помідори на шуканій ошуканій землі* (Л. Костенко)» [УМ. – С. 122].

Атракція паронімічна – «те саме, що етимологія народна» [СЛТ. – С. 60].

«Звукова гра, побудована як тлумачення слів, імплікаційне судження» [Нікітіна. – С. 320]. Напр.: *«Подаруй мені, доле, у вікнах березу. Хай спочине душа в **оберегах беріз**. Я прийшла у цей світ, щоб пройти **обережно**, не завдавши нікому ні смутку, ні сліз»* (Л. Костенко).

«...Явище поетичної семантизації лексичних та морфонологічних одиниць, які зіставляються на основі глибокої звукової подібності, і відрізняється за окремими ознаками від паронімії і паронімії» [Дашченко. – С. 5].

«Умовами атракції є локальне й функціональне (у певній частині) накладання елементів, які взаємодіють». «Атракція семантичної структури кількох лексем виникає на основі спільності

одного чи ряду компонентів їх семантичної структури і розширює спільний семантичний комплекс цих лексем» [Гриценко. – МСД. – С. 123; 129]. Див. **паронома́зія**.

ПАРОНОМА́ЗІЯ (ПАРОНОМА́СІЯ) – «(від грец. *παρά* – біля і *ὄνομαξω* – називаю) – різновид гри слів, фігура мови, що полягає в навмисному зближенні в контексті паронімів і взагалі співзвучних слів або їхніх форм з певною стилістичною настановою» [Тараненко. – УМЕ. – С. 461].

«Стилістична фігура мови, побудована на комічному або образному зближенні співзвучних слів. Напр.: ... *Будеш солодким – розклюють, будеш гірким – розплюють* (Народна творчість)» [СЛТ ГО. – С. 180].

«...Стилістична фігура, побудована на співзвучних за вимовою, але неоднакових за значенням словах чи на спільнокореневих словах, близьких за змістом, але різних за звучанням. Напр.: *У Медвині, де кийські князі / меди тримали встояні в медушах, / де все і всі записані у душах...* (Л. Костенко)» [СТСФ. – С. 128].

ПАРЦЕЛЯ́ЦІЯ – «(від франц. *parcelier* – поділяти на дрібні частини, від лат. *particula* – частка) – спосіб мовленнєвого оформлення єдиної синтаксичної одиниці – речення кількома комунікативними одиницями – фразами» [Жайворонок. – УМЕ. – С. 461].

«Фігура мелодики мовлення, в якій частини єдиного речення інтонаційно розмежовуються як самостійні речення (на письмі – розділовими знаками)» [ЛСД. – С. 524].

«...Структурне розчленування думки на приблизно рівнозначні короткі частини або окремі слова з метою кращого їх сприймання. Сукупно вони становлять певну цілісність. Напр.: *Вранці – роси. Марити. Мовчати. / Колос. Шум. Волошки. Знов волошки. / Материнка. Конюшина. Смутку трошки. / Вранці – роси. Марити. Мовчати* (В. Чумак)» [СТСФ. – С. 128–129].

«...Прийом стилістичного синтаксису, що полягає в розчленуванні цілісної змістово-синтаксичної структури на інтонаційно та пунктуаційно ізольовані комунікативні частини – окремі речення. В результаті членування одного речення, переважно складного або досить поширеного, виникає дві частини, з яких основна (більша) називається базовою, а менша – парцелятом.

Стилістичний акцент зосереджується саме на парцеляті. Парцельовані конструкції виконують у тексті змістопідсилювальну і ритмомелодійну функції...» [Мацько. – С. 369].

«Характерною ознакою парцельованих конструкцій, що відрізняє їх від інших фрагментованих конструкцій, є нерівноправність компонентів: парцелят підпорядкований стрижневій конструкції і зберігає відповідну граматичну залежність, властиву непарцельованим реченням... Саме тому парцелятами часто стають підрядні частини складнопідрядних речень та однорідні члени. Із семантичного боку парцелят містить інформацію, що впливає з основної, стрижневої частини...» [Кондратенко. – С. 224–225].

«Парцеляція... є засобом актуалізації мовленнєвого задуму автора... Нерідко парцеляцію ототожнюють з неповним реченням. Проте... неповним реченням як граматично самостійним структурам зовсім не властиве функціонально-комунікативне навантаження, що його мають парцеляти в ролі унікального когнітивного прийому актуалізації змісту» [Завальнюк. – С. 290–291].

ПАСИВНА ЛЕКСИКА – «1) Слова зрозумілі, знайомі мовцю, але не вживані ним у звичному мовному спілкуванні. До П.л. належать здебільшого слова спеціального вжитку, архаїзми, діалектизми, запозичення, неологізми тощо; 2) словниковий запас мови в певний період її розвитку, який має відтінок застарілості або новизни» [УМ. – С. 122].

«...Рідковживані слова, які або застаріли (архаїзми, історизми), або ще не закріпилися в мові (неологізми). До пасивної лексики належать також діалектизми, багато запозичених слів» [СКМ. – С. 48].

«...Маловживані, але зрозумілі мовцям слова, у яких наявні ознаки застарілості або новизни і які обмежено функціонують у повсякденному спілкуванні» [СУМ Ф. – С. 264].

ПАСИВНИЙ СЛОВНИК – «частина лексики, що мало або зовсім не вживається в повсякденному мовному спілкуванні, але зрозуміла носіям певної мови. Це слова, що виходять чи вже вийшли з активного вжитку (*застарілі слова*) або, навпаки, тільки входять у вжиток (*неологізми*); слова нелітературної мови з територіально або соціально обмежених шарів лексики (*діалектизми, професіоналізми, жаргонізми*, елементи *просторіччя*, зокрема *груба та непристойна*

лексика); у межах літературної мови – маловживані слова книжної лексики (термінологічної, офіційно-ділової, публіцистичної, поетичної); лексика на позначення реалій життя інших народів (*екзотизми*). П.с. протиставляється *активному словнику*, але абсолютної межі між ними немає» [Тараненко. – УМЕ. – С. 462].

«Словниковий запас мови в певний період її розвитку, який має відтінок застарілості або новизни» [УМ. – С. 122].

ПЕЙЗАЖ – «один із композиційних компонентів художнього твору: опис природи, будь-якого незамкнутого простору зовнішнього світу...» [ЛСД. – С. 527].

«Картина природи в літературному творі, художній засіб, функції якого залежать від жанру і художнього методу» [ОЛ. – С. 177].

ПЕРЕМИКА́ННЯ КО́ДІВ (ПЕРЕКЛЮ́ЧЕННЯ КО́ДУ) – «комунікативна стратегія переходу адресанта на мовний реєстр адресата з метою досягнення кооперативного результату. Наприклад, у спілкуванні з дитиною перехід на дитяче мовлення. Те саме, що й *Мовленнєва конвергенція*» [ЛЕ. – С. 552].

«Комунікативна стратегія адресанта на зближення з адресатом, заснована на пошуку зближення позицій: використання спільного мовного коду, пристосування до чужого реєстру спілкування, сприйняття запропонованої тональності тощо» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 333].

ПЕРИФРА́З (ПЕРИФРА́ЗА, ПАРАФРА́З, ПАРАФРА́ЗА) – «у стилістиці – слова, усталені словосполучення (зрідка – речення), що є образно-переносними і описовими найменуваннями предметів, явищ, істот, осіб тощо; один із видів тропів. Напр.: «чорне золото» – вугілля, «корабель пустелі» – верблюд, «великий Каменярь» – І. Франко» [Регушевський. – УМЕ. – С. 471].

М. І. Степаненко на матеріалі «Щоденника» Олеся Гончара вивів окремий «перифрастичний ряд: ...*Ліна Василівна Костенко* – «виняток, рідкість», ...«людина найталановитіша», ...«після Лесі [Українки]... найбільша поетеса України. Та й не лише України», ...«нашої літератури достойне покоління...» [Степаненко. – С. 525].

«...Складний, метафорично насичений описовий вислів стилістичного характеру. У П. прямо не називають ім'я людини,

предмета чи події, а стисло наводять лише найхарактерніші риси, ознаки, індивідуальні прикмети, за допомогою яких читач здебільшого безпомилково впізнає їх. Напр.: *Листя в садках ще тільки проклюнулось, тому в гіллі рясно миготять дрібні, мов роса, прозеленкуваті крапельки: зав'язь (Гр. Тютюнник)*» [СТСФ. – С. 130].

«Мовний зворот, який вживається замість звичайної назви певного об'єкта і полягає в різних формах опису його істотних і характерних ознак. П. можуть бути як вільні, так і фразеологічні сполучення слів: *майстер сцени – артист, театральний режисер; благородні птахи – лебеді; чорне золото – вугілля; бити себе в груди – каятись; накивати п'ятами – втекти і т. ін.*» [ЛСД. – С. 532].

«Переносне, описово-образне найменування предметів, і в певних умовах його вживання може виступати контекстуальним синонімом. Наближаючись до розгорнутих метафор або метонімії, перифраз завжди несе в собі якусь оцінку явищ, допомагає яскравості, виразності зображення. Перифрази допомагають також уникнути повторень тих самих слів чи зворотів і цим підвищують стилістичну якість оформлення думки» [СУМ Л і Ф. – С. 88].

«Перифраза у свідомості читача співвідноситься з певною ознакою денотата на основі одного чи кількох її структурних компонентів (актуалізованої семи слова, семантики окремої лексеми у фразі, цілісної фрази)» [Мойсієнко. – С. 262]. Напр.: *Це місяць – молодий музика / Настроює, мов скрипку, сад..; і місяць – мідний птах, / таємна рожка неба, / лямна поетів та сновид веде мене в сріблених снах / зигзагом мрії та безумства понад безодню світу..; Шалений місяць – мрійний тенор / веде містичну пісню тьми...* (Б.-І. Антонич).

ПЕРІОД – «цілісна багатоконпонентна синтаксична одиниця, розгорнутий вислів, що характеризується єдністю теми, здебільшого значною кількістю предикативних одиниць, інтонаційною завершеністю, змістовою вичерпністю й логічністю певного міркування і переважно відповідає багаточленному складному реченню (рідше простому ускладненому). П. має сталий порядок розміщення частин, перша є нібито аргументом, а друга – висновком... Внутрішня форма терміна П. зумовлена інтонаційним оформленням цього висловлення – коловим рухом від підвищення голосу до його зниження» [ЛЕ. – С. 553].

«У першій частині неодмінно є декілька однорідних за сенсом та будовою елементів, що залежать від другої частини, в якій підбивається підсумок. Першій частині (**протазис**) властива висхідна інтонація: за збереження загальної перелічувальної інтонації кожний наступний однорідний елемент вимовляється вищим тоном, пік тону припадає на останній елемент і завершується тривалою паузою. Друга частина (**аподозис**) починається нижчим тоном і вимовляється завершальною інтонацією. Паузи розчленовують П. на кілька колонів (ритмічно-інтонаційних одиниць мови), яких має бути не більше чотирьох» [СТСФ. – С. 131]. Напр.: *Чи тільки терни на шляху знайду, / чи стріну, може, де і квіт барвистий? / Чи до мети я певної дійду, / чи без пори скінчу свій шлях тернистий, – / бажаю так скінчити я свій шлях, / як починала: з співом на устах!* (Леся Українка). Див. **мікротекст**.

ПЕРКУСІЯ – «різновид ампліфікації, ... базується на використанні великої кількості дієслів чи іменників, які здебільшого характеризують людину, її дії і вчинки» [ВЛС. – С. 435]. Напр.: *І в'яне, сохне, гине, гине / Твоя єдина дитина, / Твоя Мариночка* (Т. Шевченко). Див. **ампліфікація**.

ПЕРЛОКУТИВНА РЕАКЦІЯ – «тип будь-якого реагування адресата на мовленнєвий акт мовця, відповідний і не відповідний його іллокутивній силі. Термін уведений англійським логіком А. Стросоном як альтернативний терміну «перлокутивний ефект», уживаному його попередником Дж. Остіном, який обмежував дію мовленнєвого акту на адресата лише успішністю в досягненні мовцем мети й відповідністю іллокуції... П.р. є ширшим поняттям, ніж перлокутивний ефект, який є лише одним типом П.р.» [ЛЕ. – С. 553].

ПЕРЛОКУТИВНИЙ АКТ – «тип мовленнєвого акту, що має установку різноманітного впливу на адресата (спонукання до певних дій: інтелектуальних, емоційних, фізичних...)» [ЛЕ. – С. 553].

«Використання мовного виразу з метою певного впливу на партнера комунікації» [Голянич. – С. 176].

«...Вплив, який ... висловлення здійснює на адресата» [Булигіна. – С. 247].

«Одна з трьох складових мовленнєвого акту (поряд з актами локуції та іллокуції), пов'язана з результатом (очікуваним чи

досягнутим) впливу на адресата іллокутивної сили повідомлення» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 319].

ПЕРЛОКУТІВНИЙ ЕФЕКТ – «1) очікуваний мовцем результат здійснення власного наміру (іллокуції) в мовленнєвому акті... 2) Будь-яка реакція адресата в мовленнєвому акті» [ЛЕ. – С. 553].

«Вплив висловлювання на адресата: розширення інформованості адресата, зміна його емоційного стану, поглядів та оцінок, вплив на здійснювані ним дії, естетичний ефект... Термін належить Дж. Остінові» [СЗД. – С. 614].

ПЕРЛОКУЦІЯ – «один із трьох складників мовленнєвого акту, що згідно з концепцією англійського філософа й логіка Дж. Остіна представляє мовленнєву дію як спрямованість висловлення на досягнення відповідного наміру мовця, реакції адресата...» [ЛЕ. – С. 554].

«...Наслідки впливу іллокутивного акту на конкретного адресата» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 333].

ПЕРСОНАЖ – «постать людини, зображена письменником у художньому творі, загальна назва будь-якої дійової особи кожного літературного жанру...» [ЛСД. – С. 532].

«Антропоморфно окреслена постать літературного твору з психічними, особистісними якостями» (Р. Т. Гром'як), «учасник світу оповіді» (D. Herman)... У рамках міметичного підходу... – *аналог людини* (М. М. Бахтін), у граматиці наративу – *функція, агент дії* (В. В. Пропп, А.-Ж. Греймас), *агрегат текстових знаків* (Р. Намон), у семіотичних теоріях – *він розчиняється у тексті* (J. Weinsheimer), у теорії можливих світів – *несправжній індивідуум* (U. Margolin)» [Гураль. – С. 6].

ПЕРСОНАЖ ШАБЛОННИЙ – «умовний персонаж, який традиційно асоціюється із певним наративним жанром чи формою; тип. Жорстока мачуха й чарівний принц є шаблонними персонажами в чарівних казках» [НС. – С. 158].

ПЕРСОНІФІКАЦІЯ – «(від лат. persona – особа і facio – роблю) – стилістичний прийом, для якого характерне перенесення ознак і властивостей людини (чи живої істоти) на неживі предмети, явища та

абстрактні поняття. Напр.: *Навшпиньках підійшов вечір, засвітив зорі, послав на травах тумани і, на уста поклавши палець, ліг* (П. Тичина)» [СЛТ ГО. – С. 186].

«...Перенесення властивостей, рис живих істот на явища природи, небесні тіла, предмети та абстрактні поняття, що сприяє їх оживленню» [СТСФ. – С. 133].

«Вид *метафори* – надання тваринам, предметам, явищам природи та абстрактним поняттям людських властивостей» [МФЕ. – С. 299–300]. Напр.: *І небо йшло задумливо над світом, / І довгі зорі сіяло крізь віти, / Втираючи хмариною чоло; Білий ранок рушник носить, / Витирає очі. / Витирає і не каже, / Що казати має. / Де присяде, де приляже, / Очі витирає* (М. Вінграновський).

ПЕРСПЕКТИВА МОВЦЯ – «позиція мовця у мовній взаємодії щодо слухача та перебігу подій, про які йдеться у його мовному повідомленні» [ШВТ. – С. 247].

ПЕРФОРМАТИВ – «дієслово, що визначає перформативний статус висловлювання. Дієслово або висловлювання вважається перформативним, якщо його вживання у формі першої особи теперішнього часу є рівнозначним здійсненню дії, вираженої цим дієсловом» [ШВТ. – С. 247].

«...Висловлювання, еквівалентне дії, вчинку; тип повідомлення, рівного мовленнєвому вчинку; повідомлення, пропозитивна складова котрого не може бути оцінена в межах категорій істинності / неістинності» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 334].

ПЕРФОРМАТИВНЕ РЕЧЕННЯ – «висловлення у процесі здійснення дії, що вводить істинну пропозицію, яка відповідає діям і намірам мовця. Термін уведений ... Дж. Остіном, який пов'язував П.р. з іллокуцією мовленнєвого акту – метою, наміром мовця стосовно дій адресата... Найбільш детальною є класифікація Ю. Апресяна, який виділяє спеціалізовані повідомлення та твердження, зізнання, обіцянки, прохання, пропозиції й поради, попередження, вимоги й накази, заборони й дозволи, згоди й заперечення, схвалення й осуди, прощання, ритуалізовані висловлювання, акти відчуження, відмови, відміни, називання та призначення. П.р. кваліфікують як автореферентні, оскільки вказують на процес, що визначає тип мовленнєвого акту. П.р. може бути

експліцитним (*Я обіцяю. Я іменую. Я наказую* і под.) й імпліцитним у випадку, коли автор передає свої наміри дії лише реченням цієї дії (*Пиши, тобто Я наказую тобі писати*)...» [ЛЕ. – С. 555].

ПЕРЦЕПЦІЯ – «чуттєве сприйняття зовнішніх предметів» [СЗД. – С. 614].

«У сучасній психології і філософії те саме, що й сприйняття. Лейбніц уживав термін «П.» для позначення невиразного і неусвідомленого сприйняття («враження») на противагу чіткій його усвідомленості – апперцепції» [ФЕС. – С. 476].

ПИТАННЯ – «висловлення, яке фіксує невідомі елементи якоїсь ситуації, задачі, що підлягають з'ясуванню. У природній мові П. виражається питальним реченням або словосполученням. У кожному П. є два елементи – те, що відомо (асертична сторона), і те, що вимагає з'ясування (проблематична сторона). Аsertична ... характеризує предмет П., ...а також окреслює клас можливих значень невідомого. Ця сторона П. іноді виступає на перший план і набуває самостійного значення (риторичні, підказувальні, провокаційні П.). П. є ні істинними, ні хибними, а тому не є судженнями» [ФЕС. – С. 478].

ПІДТЕКСТ – «різновид інформації, який ґрунтується на вербальній організації тексту і формується шляхом її змістової переробки та збагачення без збільшення знакового обсягу... Підтекст детермінований інтенцією, задумом автора, налаштований на інтерпретанту читача»... «Термін «підтекст» як явище тексту введений бельгійським драматургом-символістом М. Метерлінком. У лінгвістиці тексту підтекст розглядається як різновид імпліцитного плану тексту, який ототожнюється із пресупозицією, хоч за способом імплікації він є явищем іншого порядку. Розрізняють референційний і комунікативний підтексти: перший спирається на знання зв'язків у світі дійсності, другий забезпечують умови ситуації спілкування. Засобами створення підтексту є одночасна актуалізація різних парадигматичних потенцій мовних одиниць, поява потенційних сем у результаті іррадіації контексту, акумуляція конотації в текстовому фрагменті, символ, використання художньої деталі, контраст тощо» [ЛЕ. – С. 215–216; 183].

«Вербально не виражена, прихована інформація, яка виявляється

в процесі читання (слухання) тексту на фоні основної, змістово-фактуальної інформації (за Гальперіним) завдяки здатності мовних одиниць породжувати асоціативні і конотативні значення» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 9].

«Певного типу «діалог» між змістово-фактуальною і змістово-концептуальною площинами інформації. Два паралельні потоки повідомлення – один, виражений мовними знаками, інший, створений поліфонією цих знаків, – у певних точках зближуються, доповнюють один одного, інколи вступають у протиріччя» [Гальперін. – С. 48].

«Прихований смисл висловлення, який впливає із співвідношення словесних значень із контекстом і особливо – мовленнєвою ситуацією» [СЛТ. – С. 830].

«Той істинний (авторський, глибинний) смисл висловлювання (тексту), який повністю не виражений у «тканині» тексту, але який присутній у ній» [Кожина. – С. 63].

«Імпліцитна смислова сторона тексту, яка виводиться свідомістю реципієнта внаслідок встановлення імплікативних відношень між видимим чи почутим текстом і попередніми знаннями, пресупозиціями комунікантів» [Лисоченко. – С. 46].

«...Надання висловлюванню додаткового, особливого смислу, який не впливає безпосередньо з лінійно реалізованих значень одиниць тексту» [Загнітко. – С. 157].

«Один із найважливіших смислотворчих факторів художнього тексту, прихований внутрішній зміст висловлювання, який свідомо словесно не виражений, але творить відповідне емоційно-експресивне тло» [Крупа. – С. 225].

«П. існує тільки у зв'язку з вербально вираженим змістом, супроводить і водночас частково чи повністю змінює його. П. зумовлений деформуванням прямого змісту словесних значень під впливом контексту і позамовних факторів – відтворюваної ситуації, позиції мовця, його комунікативної мети. Підтекстова інформація виникає завдяки здатності мовних одиниць виражати, крім основного значення, ще й додаткові – семантичні, стилістичні, емоційно-експресивні, – викликати асоціації, набувати додаткових значень унаслідок взаємодії з іншими мовними одиницями в структурі тексту...» [ЛСД. – С. 534].

Пісенність – «тексто- та стилетвірний компонент прозової мови, у складній художній системі [пісенність] представлена через

низку національно-маркованих словесно-образних засобів (мікрофольклоризмів з народнопісенною основою) та макрообразних елементів (цілісних пісенних структур, своєрідних текстів у тексті), ...у тому числі стилізованих авторських трансформацій (Буда В., Єрмоленко С., Козловська Л.)... «Пісенність стає ниточкою, що зв'язує прозову оповідь із праосновою художнього мовомислення, з етнографічно-побутовим сегментом національної мовної картини світу» [Бибик. – С. 62–63; 64].

ПЛАН ВІРАЖЕННЯ – «зовнішня, ілюструвальна, пов'язана зі слуховим (чи зоровим) сприйняттям сторона мови... Термін «форма» синонімічний термінам «вираження» у Ф. де Сосюра чи «план вираження» у Л. Єльмслева і позначає галузь матеріальних засобів, які служать для передачі мовленнєвих повідомлень...» [Степанов. – ЛЕС. – С. 440].

«Сприйняття висловлення на основі граматичних ознак мовних засобів, які входять до складу цього висловлення» [МФЕ. – С. 315]. Див. **форма**.

ПЛАН ЗМІСТУ – «сприйняття висловлення на основі семантики мовних засобів, що утворюють це висловлення, тобто сприйняття внутрішнього елемента мовного знака» [МФЕ. – С. 315].

«Означуване, значення мовних знаків, їх смисл. Наприклад, планом змісту іменників *стіл, дім, дерево, вікно* є їх лексичне значення» [ВЛС. – С. 440]. Див. **зміст тексту**.

ПЛЕОНАЗМ – «1. Фігура мови, побудована на повторі слів або афіксів з тотожними чи подібними значеннями – повторенні, що з суто логічного погляду може видаватися зайвим, але насправді не позбавленим певних семантичних й стилістичних функцій (настанови на підсилення певної ознаки, емоційне нагнітання висловлення та надання йому більшої переконливості); 2. Надмірність у вираженні певного мовного значення шляхом дублювання його формами двох (кількох) одиниць, яка з суто логічного погляду не видається необхідною, однак для самої мови є обов'язкова» [Тараненко. – УМЕ. – С. 491–492].

«1. Стилістичний зворот, що полягає в уживанні однозначних слів та словосполучень, які, на перший погляд, нібито зайві, а насправді є компонентами художнього засобу (нагнітання почуттів,

підкреслення чи перебільшення чогось тощо). Напр.: *Кожі Микита м'яв – / прийшли к ньому люди, / прийшли в сльозах к ньому люди: / – Ой горе, Микито, якби ти знав, / горе, якби ти знав!* (П. Тичина). П. часто вживаний у фольклорі («Дума про козака Голоту»). 2. Вислів, у якому використано близькі за значенням, а тому зайві слова. Напр.: *моя автобіографія, порівняльне зіставлення, народний фольклор, місцеві автохтони та ін.»* [МФЕ. – С. 315].

«Багатослів'я; нагромадження слів та зворотів з однаковим чи близьким значенням із метою увиразнення, поглиблення переконливості думки, її емоційного та звукового нагнітання. Напр.: *Тільки тобою білий святиться світ, / тільки тобою повняться брості віт, / запарувала духом твоім рілля, / тільки тобою тішиться немовля, / спів калиновий піниться над водою, – / тільки тобою, тільки тобою!* (В. Стус)» [СТСФ. – С. 134–135].

«Розрізняють обов'язковий і факультативний плеоназм. **Обов'язковий** ... набуває реалізації у граматичній площині – він зумовлений особливостями мовної системи. На рівні розбудови словосполучень це, наприклад, граматичне узгодження, що є типовим для флективних мов: *над світом галасливим і патлатим* (В. Симоненко)... **Факультативний** плеоназм, або **власне плеоназм**, охоплює цілу систему явищ, для яких характерними є різного плану **надуживання виражальних засобів у представленні якогось поняття чи оформленні цілого повідомлення**; найпростішим і найуживанішим серед плеонастичних прийомів є повторення, наприклад: *Це ж ти мені ні слова, / ні слова не промовив там* (Л. Костенко)» [Коломійцева. – С. 34].

ПОБУТОВА (РОЗМОВНО-ПОБУТОВА) ЛЕКСИКА (ПОБУТОВІЗМИ) – «лексика, до складу якої входять слова, що називають предмети і явища, поширені в побуті всіх груп населення. В українській мові до П.л. належать назви житла, меблів, господарських предметів, ...одягу і взуття, ...їжі й напоїв, ...посуду та кухонного начиння, ...свійських тварин і птахів, ...знарядь праці, ...трудових процесів і дій, ...назви звичаїв, обрядів, ігор, розваг» [Нечитайло. – УМЕ. – С. 493].

«Загальноживані слова, що в повсякденному спілкуванні виступають як стилістично нейтральні. А от у текстах художнього стилю – це спеціально використана лексика з метою художньо-образної конкретизації дійсності, **здебільшого** конотовані елементи

мовної тканини твору. Отже, одні з них створюють ситуативно нейтральне предметне тло подій, що розгортаються, інші – національно-культурне, ареальне, треті – мовно-часовий, історичний, соціально-побутовий зріз реальності, четверті ж акумулюють символічний зміст позначуваної ними реалії. Тому серед **побутовизмів** у мові художньої літератури, на нашу думку, варто розрізняти **знакові мовно-естетичні елементи та слова-символи**» [Бибик. – С. 109].

«Побутовизми – лексична підгрупа», яка ілюструє «побутову культуру народу..., напр. *кабиця* – 1) пічка в землі (в сінях або у дворі) для приготування їжі, пізніше – відкрита літня кухня (піч) у дворі або в садку; 2) кругла або чотирикутна яма, в якій поміщають гончарну піч; 3) яма, де вміщують казан, під яким розкладають вогнище для варіння, топлення в ньому чого-небудь; 4) на Поліссі – димовідвідний мішечок із сіткою, під якою горів посвіт... Побутовизми тісно пов'язуються з тематичними етнографізмами, що значно розширює коло етнокультурних концептів. Оскільки ці слова позначають етнокультурні реалії, вони здебільшого не піддаються прямому перекладу іншими мовами» [Жайворонок. – УЕ. – С. 31].

ПОВТОР (ПОВТОРЕННЯ) – «1. Фігура мови, що полягає у дво- або кількох разовому використанні в межах контексту в певній послідовності тотожних чи подібних (як у формальному, так і в семантичних аспектах) звуків, слів або їх частин, синтаксичних конструкцій, ужитих компактно або дистантно, для досягнення відповідного виражального чи виражально-зображального ефекту. II. поділяються: 1) Відповідно до мовного рівня – на **звукові**, ...**лексичні** (словесні), **синтаксичні** та ін. 2) На повторення тієї самої або подібних у формально-семантичних чи тільки семантичних відношеннях одиниць, на **повні й часткові** повторення, на подвоєння, потроєння і т. д.: «*Ждала я, ждала й дожидала*» (Нар. пісня); *цілком і повністю; ні світ ні зоря; «Товариші! Прошу зайнять міця!* (пауза)... *Міця, товариші, зайнять прошу...* (пауза)... *Прошу зайнять, товариші, міця!..* (пауза)... *Зараз починаємо! Займіть міця, товариші!*» (Остап Вишня). 3) Залежно від функції в мові на: а) **композиційні** – як засіб організації художнього тексту (напр., при *анафорі, епіфорі, багатосполучниковості, паралелізмі, хіазмі*) і як результат намагання мовця (при стилістично неопрацьованому, усному мовленні) утримати в пам'яті як слухача,

так і власну нитку розповіді («*Коли економ побачив Миколу Джерю на полі, як той косив, економ ударив його*» – із шкільного твору...); б) **номінативно-експресивні** (переважно подвоєння) – як засіб характеристики позначуваного явища, підсилення та увиразнення висловлюваного почуття тощо. 4) Останні групуються в окремі види залежно від їхнього конкретного семантичного або семантико-стилістичного призначення, напр., при лексичних П.: а) для стилістично-семантичного виділення, підкреслення в тексті певного слова: «*І в Україну принесли Великих слів велику силу*» (Т. Шевченко), для обігрування певних слів або значень (див. *Гра слів*): «*Коло води без води*» (газетна замітка про проблеми з водопостачанням у районах великих водоймищ); б) для передачі роздумів, сумнівів, вагань мовця: «*Діти, діти, де мені вас діти?!*»; в) для вираження інтенсивності вияву позначуваної ознаки, дії, почуття, великої кількості, великої протяжності в просторі та часі тощо («*дуже і дуже поганий*»; «*Цілуй, цілуй, цілуй її*» – О. Олесь; «*Можна зайти? – Будь ласка, будь ласка!*»; «*Ні, ні і ще раз ні!*»; «*Навколо лежали сніги, сніги*»; «*А може, поїдуть кудись далеко, далеко... у невідомий город. Будуть їхати, їхати, їхать*» – М. Коцюбинський). Такі П. можуть виражати граматичне значення, але в укр. мові вони не граматиалізовані... 2. Те саме, що редуплікація» [Тараненко. – УМЕ – С. 496].

«Повторення слів або словосполучень, часом у видозміненому вигляді, з метою затримати увагу читача на певній важливій думці» [СТСФ. – С. 135].

«Найпростіша стилістична фігура, яка вживається у фольклорній творчості, передусім у народній пісні та поезії, зумовлена емоційними та смисловими чинниками» [ЛСД. – С. 540].

«Вписування відмінності або іншості в ідентичність» [ЕП. – С. 310].

ПОВТОРЕННЯ ОБРАЗІВ (ВІЧНІ ОБРАЗИ) – «прийом міжтекстуальності, який полягає у тому, що образи художнього тексту за глибиною мистецького узагальнення виходять за межі конкретного твору і містять необмежені можливості філософського осмислення буття» [Єщенко. – С. 251].

ПОЕЗІЯ – «художньо-образна словесна творчість... У вужчому розумінні П. – ритмічно організоване мовлення, постале на основі

конкретно-історичної версифікаційної системи, відмінне від прози» [ЛСД. – С. 540].

«У поезії існує тенденція до прирівнювання компонентів не тільки фонетичних послідовностей, але й також і будь-яких послідовностей семантичних одиниць. Подібність, накладена на суміжність, надає поезії ...наскрізь символічний характер, ...різноманітності, ...полісемантичності...» [СЗД. – Якобсон. – С. 371].

«Поезія є перетворення думки (самого автора, а потім усіх тих, які іноді протягом багатьох століть – застосовують його твір) через конкретний образ, який виражений у слові...» [Потебня. – С. 274].
Див. **поетичний текст**.

ПОЕТИЗМ – «слово або зворот особливого естетичного змісту, яке витворює специфічне враження, породжує стан духовного піднесення. Це можуть бути назви різних міфічних істот (німфа, пан, див, мавка тощо), явищ природи (весна, гроза, «бабине літо» і т. п.), абстрактних понять, виповнених глибоким душевним переживанням (любов, ненависть, мрія...)» [ЛСД. – С. 542].

«Поетичне слово або вираз... Властивий поезії, образний, художній» [СЛТ. – С. 343].

«...Поетичні слова чи вирази... характеризуються ліричністю, урочистістю» [ВЛС. – С. 460].

«...Поетичним слово стає завдяки націленості на поетичне мовлення... Суть же самої націленості полягає в допущенні максимальної свободи контекстуально мотивованої семантизації слова. Поетична настанова є санкцією на переведення слова в особливий... стан його семантики, в якому максимально мобілізований його виражальний потенціал і максимально послаблені і поставлені в залежність від контексту зв'язки між означуваним і означеним. Поетичний контекст – каталізатор такого стану»...
«Поетизм відрізняється від своїх звичайних синонімічних побратимів тим, що, не змінюючи когнітивного змісту, перманентно фіксує спрямованість на високе переживання денотата і завдяки цьому формує поетичний текст» [Нікітін. – КЛС. – С. 306; 100].

ПОЕТИКА – «1. Один із розділів теорії літератури, що розглядає основні закономірності розвитку художньої літератури як мистецтва слова: становлення та еволюція літературних родів і жанрів, течій і

напрямів, стилів і методів; визначення загальних структурно-типологічних закономірностей розвитку літератури як системи; характеристика і класифікація історично стійких літературно-художніх форм і утворень (лірика, драма, поема, роман, байка тощо). 2. Сукупність художньо-естетичних і стилістичних засобів, що визначають своєрідність того чи того виду мистецтва, певного літературного явища, твору – його внутрішню будову, специфічну систему його складників та їх взаємозв'язки (П. театру, кіно, П. бароко, романтизму, П. роману «Вершники» Ю. Яновського тощо)» [Чепіга. – УМЕ. – С. 499].

«...Частина лінгвістики, яка розглядає поетичну функцію співвідносно з іншими функціями мови. Поетика у більш загальному сенсі цього слова розглядає поетичну функцію не тільки у поезії, де римування виступає на перший план щодо інших мовних функцій, але й поза межами поезії, де можуть переважати й інші функції» [СЗД. – Якобсон. – С. 366].

ПОЕТИЧНА ЛЕКСИКА – «слова, які мають урочисте піднесене забарвлення і вживаються переважно в художньому, публіцистичному стилях і в мові фольклору. Напр.: *зоріти, легкокрилий, живодайний, красний* (у значенні «красивий»), *хліба неокраї, журно, блакить, яблуневоцвітно, велет* тощо» [УМ. – С. 131].

ПОЕТИЧНА МОВА – «1) мова віршованої поезії (пор. мова прози); 2) мова художньої літератури з її визначальною естетичною функцією; 3) система мовно-виразових засобів, серед них – тропів, стилістичних (риторичних) фігур, орієнтованих на досягнення стилістичного ефекту незвичного вживання вислову і естетизації загальнономовного словника. Образність П.м. ґрунтується на звуковій, лексико-семантичній, структурно-граматичній організації національної мови. П.м. об'єднує одиниці естетичного змісту, що становлять характерні ознаки літературно-художніх та фольклорних текстів» [УМ. – С. 131].

«Мова, що властива поетичним творам, складає їх специфіку. У широкому розумінні слова до поетичних відносять і прозові художні твори. Звичайно, поетична мова не має якихось специфічних структурно-мовних якостей, адже кожне мовне явище може бути використане в поетичній творчості. Поетичній мові притаманна

особлива естетична функція поряд із функцією комунікативною... Поетична мова характеризується переносним уживанням слів, використанням різноманітних стилістичних фігур... Звукові повтори, зближення слів, близьких за звучанням, тощо, виконують певну естетичну функцію. Усі фонетичні, граматичні, лексичні та інші явища в поетичній мові набувають виразності, естетичної значимості» [СЛТ ГО. – С. 203].

«Мовлення художньої літератури, позначене підвищеною емоційністю та образністю, насичене тропами, стилістичними фігурами, перейняте шляхетною фонікою. Найбільш притаманне... ліриці з її яскравими естетико-виражальними можливостями, витонченою мелодійністю...» [ЛСД. – С. 543]. Див. **мова художньої літератури**.

ПОЕТИЧНА (ЕСТЕТИЧНА) ФУНКЦІЯ МОВИ – «функція, що... полягає у використанні образних можливостей мови для впливу на читача (слухача)» [УМ. – С. 195].

Функція, за допомогою якої «комунікативний акт зосереджується на повідомленні заради нього самого, а не одного з інших факторів комунікації» [НС. – С. 103].

ПОЕТОЇМ – «будь-яка власна назва у художньому творі»... «**Літературно-художній** онім [поетонім] – онім в художній літературі, який, крім номінативної, виконує в творі ще й характеризувальну, стилістичну, ідеологічну й інші функції; у художніх текстах багато авторів вживають оніми різних класів, у тому числі антропоніми, топоніми, урбаноніми, теоніми, зооніми тощо; вони можуть бути як реальними, так і вигаданими письменником або ж ... комбінованими – реальними та вигаданими одночасно»; «**поетичне ім'я** – ...особова назва персонажа художнього твору, напр.: *Назар Стодоля*... (Т. Шевченко)» [СУОТ. – С. 114; 150].

Поетоніми – «особові імена, прізвиська, ...які використовуються в художній літературі. Поетоніми включаються в канву художнього тексту і, як правило, використовуються з метою ідентифікації літературних персонажів, їх образної характеристики» [ВЛС. – С. 461].

ПОКАЗНИКІ ЗВ'ЯЗНОСТІ – «мовні й позамовні засоби, які опосередковують різні типи зв'язності тексту. Американський дослідник А. Хілл виокремив три яруси П.з.: 1) *сегментні*, які поділяються на: а) лексичні (лексичні повтори, синоніми, антоніми, пароніми, споріднені слова, слова зі спільною семою); б) граматичні (сполучники, сполучникові слова, вказівні займенники, морфологічне узгодження часу, способу дії, корелятивні слова, ступені порівняння, вставні слова й речення тощо); в) синтаксичні (порядок слів, порядок зчеплення частин, слідування); г) стилістичні (синтаксичний паралелізм, еліпсис, градація, питальні речення і т. ін.); 2) *супрасегментні* (інтонація, паузи, наголос); 3) *ситуативні* (екстралінгвальні), тобто структура ситуацій, асоціації і т. ін. Список П.з. потребує уточнення й розширення з огляду на нову типологію зв'язності за засобом зв'язку» [ЛЕ. – С. 563].

ПОЛІКОДОВІСТЬ – «поєднання в тексті художнього твору різних знакових систем або стилів мовлення... Основними виявами полікодовості вважаємо полісеміотичність і полістилістичність... Полісеміотичність маніфестує активізацію знакових невербальних елементів, що мають тісний зв'язок з основним текстом... (математичні символи, пунктуаційні знаки, ...інтернет-адреси, різні графічні символи)... Полістилістичність передбачає використання в тексті різних функціональних стилів...» [Кондратенко. – С. 76–78].

ПОЛІЛОГ (БАГАТОГОЛОССЯ) – «(*грец. poly: багато і logos: слово*) – розмова, в якій водночас бере участь багато співбесідників. Б. позначає художньо-стилістичний прийом, використовуваний у різних літературних жанрах, передусім у прозових та драматичних, насичений репліками, вигуками, зауваженнями» [ЛЕ. – Т. 1. – С. 108].

«Різновид діалогу. Полілог... кваліфікують як комбінацію діалогу з монологом або ж кілька діалогових перехрещень (вважається, що найбільша кількість учасників полілогу повинна дорівнювати 7, оскільки більша кількість не є контрольованою)» [ЛЕ. – С. 135].

«...Розмова між кількома особами... П. – форма чи жанр розмовного мовлення (природного і відтвореного в художньому тексті. Ситуативна зв'язність, спонтанність, нелінійність максимально відображені в змістово-смісловій структурі П.)» [Винокур. – ЛЕС. – С. 381].

ПОЛІПТО́ТА (ПОЛІПТОТОН) – «(грец. *polyptōton*: багатоприкладний) – стилістична фігура, що полягає у використанні надміру відмінків, вживається у реченні при повторенні різних граматичних форм одного слова, переважно іменника та займенника для посилення стилістичної виразності, що характерне для ідіостилю О. Довженка» [ЛЕ. – Т. 2. – С. 242].

«Фігура, що містить повтор основного іменника чи дієслова: *Уже веснить, уже весніє, уже весняний вітер віє* (Д. Павличко)» [Мацько. – С. 447].

ПОЛІСЕМАНТ – «багатозначне (полісемантичне) слово» [ВЛС. – С. 450]. Напр.: *Куди піду? Куди тепер піду? / Де на землі земля обітована?* (Л. Костенко).

Слово, що має два чи більше «...зв'язаних між собою лексичних значень, що з'явилися в процесі розвитку первинного значення. Таким чином, одне слово служить назвою кількох різних предметів чи явищ дійсності. Наприклад, слово *чай* має такі значення: 1) південна вічнозелена рослина, із висушеного і спеціально обробленого листа якої приготують напій; 2) висушене і спеціально оброблене листа цієї рослини, з якого готують напій; 3) напій, настояний на листі» [СЛТ ГО. – С. 25].

«Слово, семантична система якого налічує більше однієї семми» [Левицький. – АМВЛС. – С. 32].

У багатозначному слові «...усі значення (ЛСВ)... перебувають у певних зв'язках і являють собою мікросистему з чіткою організацією складових частин» [Лисиченко. – С. 25].

«1) Значення багатозначного слова змістово пов'язані, 2) можлива їх взаємодія, 3) спільність форми відбивається... на змісті окремих значень, їх ономасіологічному потенціалі й осмисленні» [Нікітін. – КЛС. – С. 203].

ПОЛІСЕМІ́Я (БАГАТОЗНА́ЧНІСТЬ), ПОЛІСЕМАНТИ́ЗМ – «(від гр. *polysemos* багатозначний, від *πολύς* – численний і *σῆμα* – знак) – наявність у семантичній структурі мовної одиниці двох і більше значень, тобто віднесеність її до двох чи більше об'єктів позначення» [Тараненко. – УМЕ. – С. 502].

«Багатозначність пов'язана з тим, що слово є асиметричною одиницею, тобто такою, в якій немає повної симетрії між планом змісту і планом вираження: не кожній одиниці смислу відповідає

окрема одиниця мови – слово, інакше кажучи: одно слово може мати кілька пов'язаних між собою значень, тобто бути багатозначним» [Лисиченко. – С. 22].

«...Процес та результат регулярного вжитку звукового форматива у відмінних використаннях щодо умовної «сітки» норм його вживання. Інтенціонально вона є на цій сітці інтегративним поєднанням нейролінгвістично-генеративної системи семантичних ознак, що передають натяковий мінімум, виражаючи певний інваріант (у вигляді значеннєвого ядра, тобто постійних, часто прототипових ознак) та непостійний нечіткий варіант. Екстенціонально ці ознаки розрізняються сіткою можливих референтів (за допомогою контексту, різних колокацій та ситуацій)» [Левицький. – АМВЛС. – С. 32].

«...Прийняття полісемії рівнозначне визнанню... факту, який поступово укорінюється в семасіології, що слово не має жорстко окресленого кола пов'язаних із ним компонентів. Його значення подібне до гравітаційного поля зі згущенням маси... в центрі й ослабленими до периферії силами притягання, здатними, однак, захопити і втягнути у свою орбіту... ті чи інші концепти» [Нікітін. – КЛС. – С. 203].

ПОЛІСИНДЕТОН – «(...від гр. *polýs* – численний, багато і *sýndeton* – зв'язок) – стилістична фігура мови, яка полягає в повторенні однакових сполучників, чим підкреслюється роль кожного з пов'язаних компонентів і єдність їх, підсилюється виразність висловлення» [СЛТ ГО. – С. 205].

«Використання повторюваних однакових сполучників, які, сповільнюючи темп мовлення, акцентують на окремих словах, компонентах, увиразнюють їх» [СТСФ. – С. 136]. Напр.: *І тебе і мене гіркота не мине / замикається нами кільце крижане / відрікаються друзі – вони вже не ті / і зсуваються в русі вершини круті / і міняються стяги події мигтять / і вінки на могилах старих лопотять / і сплітаються руки у сув'язь міцну / і злітаються круки на цвіт полину / та кружляє земля деформує вісь / і з тобою нам холодно холодно скрізь* (Н. Стефурак).

ПОЛІФОНІЯ (ГЕТЕРОГЛЮСІЯ) – «(грец. *poly*: багато і *rhōnē*: звук) – багатозвуччя, засноване на одночасному гармонійному поєднанні та розвитку рівноправних самостійних мелодійних ліній,

важливий виражальний засіб у музиці та поезії. П. вказує на збалансоване звучання у творі не лише окремих голосів, а й інших його складників, на відміну від застосування рівнозначних голосових партій» [ЛЕ. – Т. 2. – С. 243].

М. Бахтін ввів термін «гетероглосія» («Слово в романі», 1981), вважаючи, що «у кожному слові – голоси іноді нескінченно далекі, безіменні, майже безособові (голоси лексичних відтінків, стилів тощо), майже невловимі, і голоси, які звучать близько й одночасно... Це впливає з природи слова, яке завжди хоче бути *почутим*, завжди шукає відповідного розуміння і не зупиняється на *найближчому* розумінні, а пробивається все далі і далі (необмежено)... Слово... вступає в діалог, який не має *сислового* завершення» [Бахтін. – СЗД. – С. 322]. Див. **антонімічна одноголосність**.

ПОНЯТТЯ – «форма мислення, в якій відбиваються загальні істотні властивості предметів і явищ об'єктивної дійсності, загальні взаємозв'язки між ними у вигляді цілісної системи ознак» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 374].

«Мисленнєве відображення класу предметів або класу класів на основі властивих їм інваріантних ознак» [СУЛМ П. – С. 110].

«Результат пізнання, в якому узагальнюється досвід людини, її знання про світ. Функція поняття – виділення спільного, що є можливим при абстрагуванні від особливостей окремих предметів класу. У понятті відображаються не всі ознаки предмета (явища, процесу), а лише основні, найбільш суттєві, які дозволяють відрізнити один предмет (явище, процес) від іншого. Так, для поняття *птахи* найсуттєвішими є уявлення про те, що перед нами різновид хребетних, які мають тіло, вкрите пір'ям, дзьоб і замість передніх кінцівок – крила». «Обсяг поняття – це клас певних явищ, узагальнених у ньому, а зміст – сукупність істотних ознак цих явищ» [СУЛМ ЛФп. – С. 27; 29].

Поняття «...виникає внаслідок відображення й узагальнення в свідомості людини істотних ознак і властивостей предметів та явищ реального світу. Поняття є сукупністю певних людських знань про предмет чи явесь явище...» [СУМ П і Ф. – С. 14].

«Поняття ...не існують окремо, а... пов'язані множинними зв'язками, які організовують їх у структурі свідомості. Ці зв'язки називаються концептуальними» [Нікітін. – КЛС. – С. 225].

Порівняння – «стилістична фігура, представлена різними синтаксичними конструкціями, що відображають когнітивну операцію поєднання двох предметів, явищ, ситуацій, ознак на підставі їхнього уподібнення, установлення аналогій між ними» [ЛЕ. – С. 573]. Напр.: *А дика груша світиться, як люстра* (Л. Костенко); *...зелений, як привид, тебе малював / поцілунок / тиші* (Н. Федорак).

«Зіставлення двох чи більше явищ, предметів та понять за їхньою спільною ознакою з наголосом на провідній прикметі, притаманній порівнюваним об'єктам» [СТСФ. – С. 136].

«П. виступає у таких граматичних формах: 1) порівняльний зворот (непоширений і поширений) зі сполучниками **як, мов, немов, наче, неначе, неначебто, ніби, нібито, немовби, немовбито..**; бувають і безсполучникові П.; 2) форма орудного відмінка..; 3) підрядне речення..; 4) конструкції з формами ступенів порівняння прислівників і прикметників..; **кращий, ніж..; вищий, ніж..**; 5) описові порівняльні конструкції..; 6) речення порівняльної структури, що охоплює усю предикативну частину..; 7) конструкції, побудовані за принципом образної аналогії... В українському фольклорі зустрічаються **заперечні** (*ой то не зоря – дівчина моя з новенькими та відерцями по водицю пішла. – Нар. пісня*) та **невизначені П.** (*такий, що ні в казці сказати, ні пером описати; дівчина – ні малювать, ні описать*).

Виділяють П. логічні (поняттєві) й художні (образні). Серед художніх П. є **традиційні** для української мови, що створюють її національний колорит, художньо-символічне світобачення (*дівчина як калина; поле як море...*) та **індивідуально-авторські**, які відображають художні смаки майстрів слова: «*Сніг як сміх.., сніг як сум на зеленому листі*» (М. Ткач)» [Мацько. – УМЕ. – С. 507].

Порівняння заперечне – «одна з форм порівняння, коли предмети чи явища не уподібнюються, а протиставляються (часто при вживанні заперечної частки «не»), пояснюючи одне одного. Поширене в народній пісні: *...То ж не хмара – / Запорожців Богуня веде...*» [ЛСД. – С. 274].

Постмодернізм – «художньо-літературний напрям, специфічний спосіб світовідчуття, світосприйняття та світорозуміння кінця ХХ – початку ХХІ століть... Упровадження терміна

«постмодернізм»... містить вказівку на хронологічні межі напряду – це те, що наслідує модернізм, прямує за модернізмом, проте це і реакція на модернізм» [Кондратенко. – С. 49–50].

«Першу згадку терміна «постмодернізм» відносять до 1917 р. Термін веде своє походження від назви архітектурного стилю «постмодерн». Більшість дослідників розглядають змістовий бік терміну як констатацію ситуації «післясучасності», де під «сучасністю», або «Новим часом», розуміється світоглядна та соціокультурна ситуація, яка виникла у XV – XVII ст., базована на гуманізмі, просвітництві та матеріалістичних тенденціях картезіанського світосприйняття. У філософії, куди «дискурс про постмодерн» увів Ж. Ф. Ліотар, постмодернізм розглядається як усвідомлення вичерпаності звичного погляду на буття, як на динамічну... маніфестацію первісних і непорушних категорій... Постмодернізм пропонує ірраціональні дискурси в межах екзистенційно сприйнятої наявності... Постмодернізм ставить під сумнів можливість «нового» в літературі і всі опозиції типу «нове – старе», «справжність – гра». Звідси ознакою віддзеркаленої на тексті культурної ситуації стають лапки, а цитата – знаком розуміння і сприйняття освоєності культурою практично всіх сфер формотворення» [Єшкілев. – Плерома. – С. 94].

ПОСТСКРІПТУМ – «авторська ремарка, дописка у кінці твору» [СМІхт. – С. 45]. Напр.: – ...*Спи, біда, але буду бити! Семениха втікала надвір, але чоловік їмив у сінях і бив. Мусив бити* (В. Стефаник, «Побожна»).

ПОЧУТТЯ – «за К. Юнгом, одна із психічних функцій свідомості, що є порівняно стійким і предметним різновидом переживань людиною власного ставлення до дійсності та її предметів і явищ. П. є одним із пізнавальних механізмів разом із мисленням, відчуттям, інтуїцією... У мовних знаках П. відображені у вигляді конотативних відтінків у масиві емоційної лексики, в модальних словах тощо. П. опосередковують текстову категорію емотивності шляхом множинної репрезентації аксіологічної модальності, що належить авторові-функції, гіпотетичному й реальному адресатові, персонажам художнього твору» [ЛЕ. – С. 581].

ПРАГМАТИКА – «(грец. *pragmatikós* – дійовий, чинний) –

міжнаукова галузь знань, що вивчає соціокультурні, ситуативно-поведінкові, статусні, психологічні, когнітивні й мовні чинники комунікативної взаємодії суб'єктів і відношення їх до засобів цієї взаємодії та певної знакової системи, що використовується комунікантами в спілкуванні...» [ЛЕ. – С. 583].

«Розділ семіотики, в якому тематизується застосування мови або інтерпретація знаків водночас із суб'єктом цієї інтерпретації...» [Єрмоленко. – ФЕС. – С. 511].

«Сфера досліджень у семіотиці й мовознавстві, в якій вивчається функціонування мовних знаків у мовленні; розділ мовознавства, який вивчає комплекс проблем, що стосується мовця, адресата, їх взаємодії в комунікації» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 374].

ПРАГМАТИЧНИЙ ПРОСТІР МОВИ – «простір, де мова фіксує... ставлення мовця до дійсності, і той, хто користується мовою у процесі комунікативної діяльності: а) називає, б) вказує, в) виражає ці відношення, а адресат сприймає і тлумачить ці смисли... Потрапляючи з лінійної системно-структурної площини у прагматичний ... простір, мовна одиниця виявляє нові, сутнісні для... спілкування риси, ознаки, властивості» [Формановська. – С. 42].

ПРАГМАТОГРАМА – «протокол взаємних дій комунікантів у діалогічному розмовному мовленні, методика побудови якого застосовується в лінгвопрагматиці. П. передбачає аналіз інтенційно-стратегічних характеристик комунікативних кроків (реплік), їхніх тактик і втілення їх у мовних засобах. Методика П. близька до конверсаційного аналізу, що застосовується для опису діалогу в соціолінгвістиці та дискурсології... Конверсаційний аналіз передбачає характеристику трьох категорій спілкування партнерів: макрорівня (фаз розмови, головних і другорядних топіків), проміжного рівня (кроків, або реплік) і макрорівня (засобів різних мовних рівнів, що беруть участь у діалозі)» [ЛЕ. – С. 583].

ПРЕДИКАТ – «1. У вченні про члени речення – те саме, що присудок. 2. Ознака, яка приписується суб'єкту в певному часовому й модальному плані, тобто те, що говориться про предмет думки» [СЛТ ГО. – С. 212].

«...Термін логіки, що позначає конститутивний член судження – те, що висловлюється (стверджується чи заперечується)

про суб'єкт» [Арутюнова. – РМЕ. – С. 366].

ПРЕДИКАТИВНА ОДИНИЦЯ – «синтаксична одиниця, яка характеризується предикативністю й може структурно збігатися з простим реченням або бути частиною складного речення...» [ЛЕ. – С. 586].

ПРЕДИКАТИВНІСТЬ – «синтаксична категорія, що комплексом мовних засобів співвідносить зміст речення з дійсністю, формує речення як комунікативну одиницю. Співвіднесення висловлення з дійсністю передбачає наявність категорії часу і способу, які є граматичним засобом вираження предикативності. Носієм предикативності в двоскладному реченні є присудок, в односкладному – головний член. Предикативність є обов'язковою і невід'ємною ознакою будь-якого речення» [СЛТ ГО. – С. 214].

«Співвіднесеність змісту речення з об'єктивною дійсністю. Завдяки предикативності зміст речення трактують як реальний чи можливий, бажаний тощо. Головним носієм предикативності є присудок. Предикативність формується граматичними значеннями модальності, способу і часу» [Кочерган. – ВМ. – С. 315].

«Найзагальніше в категорійному плані поняття, що виражає відношення повідомлюваного до дійсності, незалежно від характеру, форми й синтаксичного арсеналу втілення саме цього параметра того чи іншого мовленнєвого ланцюга» [Попова. – С. 10].

ПРЕСУПОЗИЦІЯ – «імпліцитний складник змісту висловлення або тексту (різновид імплікації в широкому розумінні), який є істинним і несуперечливим, передує їхньому вербальному плану та сприяє їх успішному сприйняттю й розумінню... П. є терміном логічної семантики, введений у 1892 р. німецьким логіком Г. Фреге, який розглядав смисл висловлень як двокомпонентний, що містить асерцію (твердження) і П. (передумову цього твердження)...» [ЛЕ. – С. 589].

«Компонент смислу речення, що є безперечно істинним та зумовлює успішне розуміння цього речення, його сприйняття як релевантного для певного контексту» [ШВТ. – С. 255–256].

«Загальне тло передбачуваних знань комунікантів» [СМІхт. – С. 46].

«Фонд спільних знань співрозмовників, їх попередня

домовленість» [Арутюнова. – С. 328].

«...Поняття логіки і лінгвістики, яке характеризує висловлювання як необхідну умову осмисленості деякого іншого висловлювання» [ФЕС. – С. 516].

«Спільний фонд знань учасників спілкування про світ, його організацію, місце людини в ньому тощо; ...спільний досвід, спільний тезаурус, спільні попередні відомості про явище, подію, стан речей тощо, якими володіють комуніканти» [Падучева. – С. 234–236].

«Пресупозиції (фонові знання соціокультурного характеру) і імплікації, під якими розуміють хитросплетіння мовних і позамовних знань, є основними механізмами, які забезпечують можливість кодування в знаках непрямого іменування культурної інформації...» [Алефіренко. – С. 15].

«Пресупозиція «працює» ... постійно в безперервному процесі спілкування.., присутня практично в кожному комунікативному акті» [Колшанський. – КС. – С. 78]. Див. **пресупозиція загальна, пресупозиція лексична, пресупозиція прагматична, пресупозиція семантична, точка зору.**

ПРЕСУПОЗИЦІЯ ЗАГАЛЬНА – «глибинний компонент змісту висловлювання, що має бути істинним для того, щоб речення не сприймалося як семантично аномальне або нерелевантне для певного контексту. Цей компонент змісту залежить не від конкретної мовної одиниці, а від семантичної системи мови в цілому» [ШВТ. – С. 126].

ПРЕСУПОЗИЦІЯ ЛЕКСИЧНА – «тип пресупозицій, що є релевантним для вивчення лексичного значення слів через їх тлумачення, компонент тлумачення мовної одиниці, що залишається незмінним у разі заперечення (на відміну від пресупозиції, компонент, що змінюється при запереченні, зветься твердженням, або асертивною частиною)» [ШВТ. – С. 203].

ПРЕСУПОЗИЦІЯ ПРАГМАТИЧНА – «компонент повідомлення, мовленнєвого жанру, дискурсу (тексту), пов'язаний із суб'єктивним чинником міжособистісного спілкування (орієнтацією в ситуації спілкування, соціальних, когнітивних, гендерних тощо характеристиках учасників комунікативного акту та ін.), відсутність або незнання якого перетворює повідомлення, мовленнєвий жанр,

дискурс (текст), комунікацію загалом у недоречні – нещирі, неприродні, провокаційні, такі, що не відповідають умовам їх успішності тощо» [Бацевич. – НЛП. – С. 139].

ПРЕСУПОЗИЦІЯ СЕМАНТИЧНА – «семантичний компонент повідомлення (висловлення, судження), неістинність якого в певній ситуації перетворює повідомлення в аномальне або недоречне. Приміром, у прикладі *Пилип знає, що Нью-Йорк – столиця США* актуальна пресупозиція «*Нью-Йорк – столиця США*» є неістинною і стосується семантики, тобто відношення мовних знаків до позамовної дійсності» [Бацевич. – НЛП. – С. 139].

ПРЕЦЕДЕНТНИЙ ФЕНОМЕН – «компонент знань, позначення та зміст якого добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, актуальний і виокремлений у когнітивному й комунікативному плані. Типами П.ф. вважають *ім'я* (індивідуальне ім'я відомої людини, персонажа твору, артефакту, тобто, як зазначає В. Красних, «пов'язане з широко відомим текстом або із прецедентною ситуацією»); *ситуацію* (значущу подію, яка реально відбувається в житті етносу й цивілізації...); *текст* (відомий твір, актуалізований в інших текстах, повернення до якого кероване механізмом інтертекстуальності) і *висловлення* – репродуктивний продукт мовномисленнєвої діяльності, завершена й самодостатня одиниця, яка може бути або не може бути предикативною; складний знак, сума значень якого не дорівнює його смислу... П.ф. входять до базового ядра стереотипних знань...» [ЛЕ. – С. 591].

ПРИКАЗКА – «стійкий вислів здебільшого фольклорного походження, який образно розкриває певне явище насамперед із погляду його емоційно-експресивної оцінки. П., на відміну від прислів'їв, висловлюють незавершену думку, є частиною судження, що має форму незамкненого кліше. Вони можуть бути реалізовані в мовленні тільки в контексті (*Більше щастя, як розуму; З чим пішов, з тим і прийшов*)» [Демський. – УМЕ. – С. 524].

«Близький до прислів'я влучний, афористичний, іноді римований вислів: *Шила в мішку не сховаєш; Темної ночі зорі ясніші; Кінець діло хвалить*. П. не має властивого прислів'ю повчального змісту. Це часто скорочене прислів'я. Напр.: *Яблуко від яблуні* (*Яблуко від яблуні недалеко падає*), *Що кого болить* (*Що кого болить,*

той про те і говорить) (Нар. тв.). П. за своєю структурою може співвідноситися і з реченням, і з словосполученням. Напр.: *За наше жито та нас і бито* (речення); *п'яте колесо до воза* (словосполучення)» [УМ. – С. 137].

ПРИМОВКА (ПРИПОВІДКА) – «здебільшого жартівливий народний вислів усталеної форми; іноді коротка розповідь у вигляді поширеного прислів'я; часто з римами й алітераціями. Серед примовок виділяють: а) формули вітань та прощань, напр.: *«Вітайте, Витку! Скидайте свитку!»*; *«Будьте здорові, майтеся гаразд; що вам забракне, вдайтеся до нас»*; б) формули припрошування, запрошення до столу, зичення смачного, подяки за частування, запрошення сісти тощо: *«Сідайте, щоб усе добре сідало»*; в) формули побажань, віншувань, тостів: *«На щастя, на здоров'я, на той Новий рік, щоб було ліпше, як торік»*; г) формули прокльонів: *«А три дні би вас дома не було»*; г) узвичаєні відповіді на певне питання, прохання та репліки, які супроводжують формули вітань, побажань, припрошувань, напр.: *«– Як живеш? – Живемо, не горюємо, хліба, солі не купуємо»*; д) формули дражніння: *«Братова три дні хату не мела, мого брата ізвела»*; е) словосполучення: *«Балакала, говорила – сім мішків гречаного гаврила»* [Демський. – УМЕ. – С. 528].

«1. Жартівливий, часто римований вислів, яким починається чи завершується казка. 2. Дотепне зауваження, яке вплітається в розповідь чи текст твору. Напр.: *Сідайте, щоб усе добре сідало*. 3. Фраза чи вірш, який розказують під час дитячої гри тощо» [МФЕ. – С. 335].

«Жартівливий, переважно римований вислів, що вплітається в розповідь чи текст твору. Це усталені форми вітання, запрошення (*здоровенькі були; сідайте рядком та поговоримо ладком; чим багаті, тим і раді*); формули побажань (*з роси та з води; здорові будьмо та себе не гудьмо*); каламбурні вислови (*хай буде гречка, аби не суперечка; на городі бузина, а в Києві дядько*); фраза чи віршик, що примовляється під час дитячої гри (*тринди-ринди, коржі з маком*); римований вислів, яким починається чи завершується казка (*були собі дід та баба; а хто не вірить, хай перевірить; от вам казочка, а мені бубликів в'язочка*); дотепне римоване зауваження (*...яка рибка, така й юшка; і сміх, і гріх*)» [УМ. – С. 139].

ПРИСЛІВ'Я – «стійкий вислів переважно фольклорного походження, у якому зафіксований практичний досвід народу та його оцінка різних подій і явищ. П., на відміну від приказок, – це самостійне судження, інтонаційно й граматично оформлені як прості («Дружній череді і вовк не страшний») або складні («Біда тому воліві, котрого корова коле») речення» [Демський. – УМЕ. – С. 530].

«Стойкий народний вислів, який у стислій, влучній формі передає життєвий досвід, узагальнену думку, емоційну оцінку якогось явища... Однією з характерних ознак П. є його синтаксична завершеність. Виступаючи, як правило, у формі речення, П. співвідноситься з судженням. Напр.: *Наука в ліс не веде, а з лісу виводить; Як робимо, так ходимо, як дбаємо, так маємо; Що написано пером, того не виволочеш волом* (Нар. тв.)» [УМ. – С. 141].

ПРОГРЕСІЯ – «вияв текстової категорії як безперевний рух у часі і просторі дії, подій у тексті. П. протиставляють стагнації як уповільненню або призупиненню руху дії за допомогою введення ліричних відступів, звернення до уявного читача або образу читача, описів інтер'єру, пейзажних установок, предмета, зміни теми, повернення в минуле (ретроспекції) або перенесення в майбутнє (проспекції)...» [ЛЕ. – С. 611]. Див. **внутрішньофóрмна прогресія тексту, адресатна прогресія художнього тексту.**

ПРО́ЗА – «мовлення, неорганізоване ритмічно, невритмоване; літературний твір або сукупність творів, написаних невіршованою мовою...» [ЛСД. – С. 561].

«У міру того, як думка через слово ідеалізується й звільняється від гнітючого й роздроблюючого її впливу безпосередніх чуттєвих сприйнять, слово поступово позбавляється своєї образності. Тим самим кладеться початок прозі, сутність якої – в певній складності й абстрактності думки» [СЗД. – Потебня. – С. 38].

«Різновид художньої мови, пов'язаний з епічністю, описовістю» [ОЛ. – С. 180].

ПРОЗАЇЗМ – «слово або зворот побутового мовлення, науковий чи технічний термін, який у художньому контексті видається неорганічним, напр.: *Синхрофазотрони ридають, як леви* (І. Драч)» [МФЕ. – С. 339].

«Слова чи вирази у віршованому творі, не властиві

традиційному поетичному мовленню...» [ВЛС. – С. 493]. Напр.: *Буде пахнути кропом, петрушкою, кавунами і динями, / Огірочками – знизу світлими, зверху – в пухирчиках, / Баклажанами, вишнями, соковитими нектаринами / Й скороспілками, що прозоріші від папірчика (тобто білим наливом, паперівками по-тутешньому), / Першим медом у слоїчках і відерцях, / Пізніми жовтими косівськими черешнями... / Липень. Літо, як місяць, стоїть уповні. / Базарює* (О. Слоновьовська).

«Уведені в поетичний текст мовні (лексичні або фразеологічні) складники, які належать не до властивого даній поетичній системі стилю, але до поточної побутової мови. Історичне розуміння П. змінювалось у зв'язку з розширенням традиційної тематики поезії, яка весь час розширювала сферу свого відображення в бік низьких буденних явищ. Унаслідок цього складники, що вважались позапоетичними, входили в мову поезії. Напр.: *А, може, ти із кошиком спішиш / У розподільник, прозою казавши... / Ах, друже мій! Хотілось би скоріш / Почуть слова, що чуємо ми завше, / З далеких повертаючись доріг...* (М. Рильський)» [Волкова. – ЛЗПЛ. – С. 297].

ПРОЗАЇЧНА СТРОФА – «група тісно пов'язаних за змістом і синтаксисом речень, які виражають більш повний, у порівнянні з окремими реченнями, розвиток думки; одна з основних одиниць мовлення» [Солганик. – СЕСрм. – С. 305].

ПРОЗОПОПЕЯ. Див. **персоніфікація**.

ПРОКСЕМІКА – «просторові параметри, які використовують у комунікації як допоміжні, паравербальні (супровідні), зокрема територія, де відбувається спілкування, дистанція між співрозмовниками, спосіб їхнього розташування, локалізація сторонніх осіб, предметів, явищ природи тощо. 2) Галузь паралінгвістики, що вивчає особливості локалізації спілкування, розташування й пересування у просторі комунікативної ситуації комунікантів відносно один одного та інших осіб і предметів. Термін уведений американським лінгвістом Е. Холлом із метою аналізу впливу П. на характер міжособистісного спілкування в різних культурах і субкультурах» [ЛЕ. – С. 601–602].

«...Просторові взаємостосунки людей у процесі спілкування: відстань між мовцями, розташування робочих місць тощо» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 335].

ПРОЛЄПСИС – «уживання плеонастичних займенників і прислівників, що дублюють за значенням попередні слова («*Бо життя, воно дуже коротке*». – О. Гончар)» [Тараненко. – УМЕ. – С. 757].

ПРОЛОГ – «композиційний компонент, початковий етап епічного, драматичного твору, в якому коротко викладаються розгорнуті далі події або зображується одна подія, віддалена в часі від основної дії, яка проливає на неї світло, відтінює її, розкриває першопричини подальших колізій; або повідомляється про ідейно-тематичний задум автора, мету твору...» [ЛСД. – С. 563].

ПРОПОЗИЦІЙНІ СТРУКТУРИ – «ланцюжки образів-символів, що відповідають символам природної мови, їх можна вербалізувати, вони відображають реальний або уявний світ більш абстрактно» [Мацько. – С. 229]. Напр.: *Ярій, душе! Ярій, а не ридай. / У білій стужі серце України. / А ти шукай - червону тіль калини. / На чорних водах - тіль її шукай...* (В. Стус).

ПРОПОЗИЦІЯ – «семантичний інваріант, спільний для всіх членів парадигми речення і похідних від речення конструкцій (словосполучень, зворотів тощо). Це стабільне семантичне ядро, об'єктивна семантична константа речення, яка відображає структуру ситуації, події» [Вихованець. – ГУМ. – С. 121–122].

«1) Смісловий інваріант речення, смісловий образ ситуації, що описується у реченні, цілісна одиниця репрезентації смислу або образу ситуації, що залишається незмінною за різноманітних перетворень речення; 2) форма репрезентації знань, яка може бути доповнена спеціальним компонентом, що оперуватиме репрезентаційними одиницями. У найзагальнішому розумінні пропозиція визначається як певна форма думки, що стверджує або заперечує дещо про об'єкти реальності» [ШВТ. – С. 259].

«Семантична константа, інваріант, смисл, абстрагований від вербальних засобів його вираження. Пропозиція може виражатися різними мовними формами. Порівн.: *Студенти склали іспити.*

Студенти, що склали іспити. Складання іспитів студентами. У понятті пропозиції домінує інформаційний семантичний зміст тексту. Термін **пропозиція** у лінгвістичній літературі використовується також у значеннях «сміслової структура речення», «значення речення», «висловлення», «об'єкт ствердження», «логічне судження», «означений в мовленні дійсний або можливий стан справ» [ВЛС. – С. 497].

ПРОСАПОДОБІС – «(грец. *prosapodoksis* – наддодаток)... – повний або модифікований повтор важливих слів, речення чи строфи, якими починається твір, у його кінці. Такий повтор пов'язаний з акцентуванням уваги читача на певній думці» [СТСФ. – С. 143]. Напр.: *А що? І я спочину на хвилинку. / Сама собі запалюю ялинку. / Ліхтарики нехай замерехтять, / сніжиночки нехай собі летять. / ... / І там ніхто мене вже не дістане, / і срібен дощик йти не перестане / І знову тихо погашу ялинку. / А що, і я спочила на хвилинку* (Л. Костенко).

«Стилістична фігура, у якій певна синтаксична одиниця (речення, абзац, строфа) має однаковий початок і кінець. Наприклад: *Спалахнула далека зірниця. / Ох, яка мене туга взяла! / Серце гострим ножом пройняла! / Спалахнула далека зірниця...*» [СКМ. – С. 28].

ПРОСІОПЕЗІС (ПРОЗІОПЕЗА, ПРОЗІОПЕСІС) – явище мовлення або стилістична фігура, представлена опущенням початкового слова стійкої сполуки або початкової частини висловлення звичайно у фамільярному швидкому мовленні. Наприклад, скорочення імені й по батькові до другого складника (*Олександрівно* замість *Олено Олександрівно*)» [ЛЕ. – С. 605].

«...Скорочення, пропуск однієї чи кількох літер у слові, вислові або спрощення у реченні, за якого обов'язково забезпечується прозорість їх відтворення: *Слава Ісу! (Богові слава!), Навіки слава Ісу!* (замість *Ісусу*); *податкова* (замість *Державна податкова інспекція*). П. є адаптовані слова *Добридень!*, *Добри вечір!* та *На добраніч!*» [СТСФ. – С. 142].

ПРОСПЕКЦІЯ – «вияв хронотопу як часу та простору описуваних у тексті подій, що передбачає перенесення текстових подій у майбутній час і простір як прогнозування майбутнього. П. зумовлює стагнацію текстового континууму і є ознакою його сюжетного

різновиду... (термін уведений М. Бахтіним)» [ЛЕ. – С. 606].

Перспекція в художньому тексті зумовлюється «текстотвірною реалізацією всіх мовних одиниць (лексем, фразем, синтаксем та ін.), що виражають семантику векторної спрямованості, тобто здатність і на композиційно-змістовому, і на глибинно-смісловому рівнях проектувати не тільки «бачення тексту назад / вперед», але й формувати вертикальний «рух когніції» художнього світу – від «прочитання» лінгвістичних маркерів (експлікованих сильних, вузлових позицій) до проникнення в імпліцитні пласти тексту» [Литвин. – ХТСО. – С. 333–334].

«Текстова категорія, загальне призначення якої – позначати для адресата змістову перспективу тексту. За допомогою П. автор тексту накреслює певну лінію розгортання змісту, позначає горизонт емоційних очікувань. Усе це допомагає адресатові у процесі сприйняття тексту точніше й повніше сприймати авторський задум» [ПСЛТ. – С. 348].

ПРОСТОРІЧНА ЛЕКСИКА – «слова, що вживаються здебільшого у розмовній побутовій мові, а також у художніх творах як стилістичний засіб надання грубуватості, зневажливої характеристики зображуваному: *забръохатися, опецьок, варнякати, дрихнути, здохлятина, лопуховий, фітюльки, пишик* і под.» [УМ. – С. 142–143].

«...Некодифіковані слова, характерні для мовлення малокультурних і малограмотних людей. Ознаками просторіччя є: ненормованість, стилістична недиференційованість, факультативність вживання, відсутність писемної форми, функціональна «монотонність», тобто відсутність розмежування на функціональні стилі, поширеність синонімів-дублетів, напр.: *баба* (жінка), *затопити* (вдарити), *соше* (замість *шоше*), *рахувати* (вважати)» [СУМ Ф. – С. 274–275].

ПРОСТОРІЧЧЯ – «різновид некодифікованої розмовної мови, що характеризується вживанням слів, зворотів, граматичних форм, позначених відтінком зниженості, грубуватості, фамільярності. У мові художньої літератури П. служить засобом соціально-мовної характеристики образів. П. не закріплене за певною територією чи групою осіб, а входить до некодифікованої розмовної мови» [УМ. – С. 143].

«1) Згрубіла, знижена лексика, що входить у систему

загальнонародної мови, але вживання якої засуджується з етичних міркувань. Напр.: *витріщатись, дрихнути, жерти, паскуда, насобачитись*. Просторіччя використовується у художніх творах як стилістичний засіб; 2) усна некодифікована форма національної мови, що має наддіалектний характер і загальнозрозуміла для носіїв мови. Просторіччя перебуває на межі народнорозмовної мови з літературною як особливий стилістичний пласт слів, фразеологізмів, форм, об'єднаних яскравим експресивним забарвленням зниженості, згрубілості, фамільярності» [СКМ. – С. 53].

ПРОТОТІП – «(англ. *prototype*, від грец. *prototypon* – прообраз) – 1) реальна особа, яка стала прообразом для автора при створенні літературного образу; 2) прообраз, первісний зразок кого-, чого-небудь» [СІС. – С. 771].

«...Історична або сучасна письменникові особа, зовнішність і риси характеру якої є основою для створення персонажа» [ЛЕ. – Т. 2. – С. 280–281].

«1) Одиниця, яка виявляє найбільшою мірою властивості, спільні з іншими одиницями даної групи; 2) одиниця, яка реалізує спільні для групи властивості без домішки інших властивостей» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 376].

ПРОФЕСІОНАЛІЗМ – «[від лат. *professio, professionis* – офіційно зазначене заняття, спеціальність] – слово або вислів, притаманні мові певної професійної групи. Звичайно П. називають емоційно забарвлені елементи, що виступають як розмовні синонімі-еквіваленти до стилістично індивідуальної професійної номенклатури чи слів-термінів і часто виходять за межі літературної норми: у водіїв легкова машина підвищеної прохідності має назву *бобик*, руль – *бублик*, автопокришка – *гума*, легковий автомобіль – *кінь*; у друкарів та журналістів помилка називається *ляп*, нижній кінець сторінки, книжки – *хвіст*; у льотчиків літак «Іл-2» – *горбатий*, слід, що його залишає реактивний літак, – *ковбаса-зебра* і т. ін. Такі П. є метафоризованими словами загального вжитку. Деякі з них часом входять у нормативне вживання: *двірник* – пристрій для очищення вітрового скла (склоочисник) – у водіїв; *ліхтарик-боковик* – підзаголовок, винесений за поля тексту, – у друкарів і т. ін.» [Винник. – УМЕ. – С. 500].

«Частина професійної лексики збігається з термінологічною.

Різниця полягає в тому, що термін – це цілком офіційна, узаконена назва певного поняття, а професіоналізм – напівофіційне слово, сферою вживання якого є мовлення (напр., «баранка» у мові водіїв, «підвал» у поліграфістів)» [Панько. – С. 148].

ПРЯМА МОВА – «дослівно відтворене мовлення самого автора або іншої особи. Різновид чужої мови, переданої від тієї особи, якій вона належить» [Багмут. – УМЕ. – С. 538].

«Точно відтворене чуже висловлення зі збереженням його лексичних, граматичних та стилістичних особливостей. Пряма мова завжди супроводжується реченням, у якому вказується на те, ким, коли і за яких обставин була вимовлена пряма мова, якими діями вона супроводжувалась. Таке речення називається словами автора. Щодо слів автора пряма мова виступає як самостійне речення, але, будучи зв'язаною з ними за змістом та інтонаційно, пряма мова і слова автора становлять одне двохелементне ціле: *І тихо-тихесенько я промовляла: «Сон літньої ночі, мені тебе жаль»* (Леся Українка)» [СЛТ ГО. – С. 228].

ПРЯМЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА (ВИХІДНЕ, НОМІНАТИВНЕ) – «а) первісне, основне значення слова або вислову, на відміну від переносного, вторинного; б) логічне значення, на відміну від нашарованих на нього емоційно-експресивних відтінків» [МФЕ. – С. 148].

«Лексичне значення слова, яке безпосередньо вказує на співвіднесеність слова з явищами об'єктивної дійсності й історично закріпилося у свідомості мовців. Пряме значення становить сутність лексичного, реального змісту слова і здебільшого є для нього первинним» [СЛТ ГО. – С. 88].

«...Головне..., стилістично нейтральне та контекстуально вільне» значення [Левицький. – АМВЛС. – С. 26].

Основний тип лексичного значення, у якому «відбивається об'єктивна реальність, пізнана дійсність, з його допомогою визначаються й називаються поняття. Саме тому номінативне значення є базою, основою для виникнення, існування й застосування всіх інших значень слова» [СУЛМ Л і Ф. – С. 27].

Пряме значення «...є первинним у часовому розумінні, вихідним, воно становить сутність реального змісту слова, зрозумілого поза зв'язками з іншими словами, напр.: *гавкати*

(«видавати звуки» (про собаку))» [СУМ Ф. – С. 212].

Воно «...прямо вказує на об'єкт, тобто... безпосередньо співвіднесене з поняттям або окремими його ознаками. Прямим називають значення слова, найменше зумовлене його сполучуваністю» [СУЛМ ЛФп. – С. 36].

ПСИХОЛІНГВІСТИКА – «...галузь мовознавства, яка вивчає закономірності процесу мовлення і сприймання його людиною у співвідношенні з мовою як системою знаків» [Муравицька. – УМЕ. – С. 539].

«Розділ мовознавства, що вивчає процеси мовотворчості, а також сприйняття і формування мовлення і їх співвіднесеності з системою мови. Вона вивчає зв'язки між змістовою стороною мови і суспільним мисленням, суспільним життям мовного колективу як необхідну умову проникнення в природу лінгвістичних одиниць. Проблемами психолінгвістики є, зокрема, сприйнятливості мови, розвиток мови у дітей, навчання іноземної мови, проблема мовленнєвого впливу тощо» [СЛТ ГО. – С. 229].

«...Наука про мовленнєву діяльність людей в психологічних і лінгвістичних аспектах, включаючи експериментальні дослідження психологічної діяльності суб'єкта стосовно засвоєння і використання системи мови як організованої й автономної системи» [КСКТ. – С. 147].

ПСИХОСЕМАНТИКА – «комплексна психологічна і лінгвістична дисципліна, яка досліджує будову і функціонування індивідуальної системи значень, вплив мотиваційних факторів і психологічного стану людини на формування в її свідомості певних образів, символів, уявлень та ін.» [ВЛС. – С. 506].

ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ СТИЛЬ – «1) один із функціональних стилів літературної мови, призначений для передачі масової інформації (...*Мова преси, Мова телебачення і радіо*); 2) емоційно забарвлена, піднесена мова з ознаками вольової оцінності (у цьому значенні виступає синонімом до понять «ораторський стиль», «риторичний стиль»)» [Єрмоленко. – УМЕ. – С. 539].

«...Сфера використання – громадсько-політична, суспільно-культурна діяльність, освіта. Основне призначення – вирішення суспільно-політичних питань, активний вплив на слухача або читача,

спонукання його до діяльності; пропаганда певних думок, переконань, агітація за втілення їх у життя. Основні ознаки: поєднання логічності доказів, точності висловлення з емоційно-експресивною образністю. Основні мовні засоби: суспільно-політична лексика, емоційно забарвлені слова і вирази. Характерне вживання іменних словосполучень, речень з однорідними членами, різних відокремлень, стилістичних фігур і тропів...» [СКМ. – С. 54].

Р

РЕГІСТР – «1) сукупність соціальних ситуацій, які характеризуються певними правилами поведінки і визначають інтерпретацію дискурсу в конкретному спілкуванні разом із комплексом мовних засобів, властивих типологічно схожим комунікативним ситуаціям; 2) комплекс мовних засобів, властивих типологічно схожим комунікативним ситуаціям, зумовленим соціальними ситуаціями і певними правилами поведінки в них (конвенціями, звичками)...» [ЛЕ. – С. 615].

«...Різновид дискурсу (тексту), що сформувався під впливом ситуативного контексту в спілкуванні соціалізованих особистостей; реалізація дискурсу (тексту) в конкретній конситуації спілкування, в основі якої лежать імпліковані в комунікативній компетенції мовців правила (конвенції, звички) спілкування» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 335–336].

РЕДУПЛІКАЦІЯ – «...повне або (частіше) часткове повторення кореня, основи або всього слова, іноді афікса без зміни чи з деякою зміною їхнього звукового складу як спосіб творення нових слів, фразеологічних одиниць, синтаксичних конструкцій або як спосіб вираження граматичних значень із семантичним посиленням і / або експресивним увиразненням цих одиниць» [Тараненко. – УМЕ. – С. 546].

«Фігура збільшення: як мінімум трикратний контактний повтор одного й того ж слова чи словосполучення з метою підсилення виразності» [ПСЛТ. – С. 68].

«Лексична редуплікація вживається для вираження великої кількості предметів, явищ, для підсилення ознаки, інтенсивності дії, її тривалості: *Далеко-далеко смуга синьої води блищить* (Марко Вовчок)...» [СЛТ ГО. – С. 234].

РЕМА – «ядро висловлення, те нове, що повідомляється в реченні, один із його змістових центрів (другий – вихідна частина – тема). Рема здебільшого розташована в кінці фрази і становить головну комунікативну частину речення» [СЛТ ГО. – С. 235].

«Компонент актуального членування речення (нове для адресата), протиставлений темі – відомому, даному змісту висловлення в живому мовленні, комунікативній перспективі речення. Р. створює предикативність, забезпечується логічним наголосом, особливою інтонацією виділення...» [ЛЕ. – С. 617].

РЕМА́РКА – «1. Авторські пояснення в тексті драматичного твору, що містять стислу характеристику обставин дії, зовнішності та поведінки дійових осіб. 2. Спеціальна позначка в словнику, що містить ... граматичну, стилістичну та іншу характеристику слова» [СЛТ ГО. – С. 235].

«Особливий тип композиційно-стилістичних одиниць, що включаються у текст драматургічного твору, і, разом із монологами й репліками персонажів, сприяють створенню його цілісності... Вони виступають як органічний компонент художнього тексту й... активно беруть участь у розгортанні його образів і встановленні міжтекстових зв'язків, у вираженні авторської точки зору» [Ніколіна. – С. 206; 214].

«Пояснювальні слова автора у драматичному творі, які беруться до уваги режисером, але на сцені, як правило, не озвучуються... Ремарки призначені читачеві й розширюють художньо-філософський сенс твору» [ОЛ. – С. 182].

РЕМІНІСЦЕН́ЦЯ – «один із виявів текстової категорії інтертекстуальності, яка полягає у введенні до певного тексту фрагментів, які нагадують адресатові події, факти, героїв, стилістичні прийоми, мотиви іншого тексту або твору мистецтва. Р. зумовлює рекурсивні відношення діалогічності тексту із семіотичним універсумом культури. Р. також ґрунтуються на прецедентних феноменах культури (імені, висловленні, тексті). Розрізняють історичну, композиційну, умисну та невдалу Р. Поняття пригадування як Р. використав ще Платон у вченні про природу душі та ідеї...» [ЛЕ. – С. 617].

«...Стилістичний прийом, що базується на включенні у тканину розповіді чужого тексту (найчастіше відомого і частково трансформованого) без указівки на його авторство... Прийом

ремінісценції у лінгвістичній літературі також називають *квазіцітацією...*» [ВЛС. – С. 517].

«Відгомін у тексті якихось мотивів, образів іншого твору: *...Годуйте коней! Шлях їм далеченький. Пильнуйте славу полкових знамен. Полтаво! Засвіт встануть козаченьки. Ти припадеш їм знову до стремен. Так само засвіт встануть з полуночі. А ти за них, Полтаво, помолись. Лиш не заплаче свої карі очі та Марусенька, як було колись* (Л. Костенко) – перегук з відомою народною піснею, авторство якої приписують Марусі Чурай» [СУЛМ ЛФп. – С. 138].

РЕПЛІКА – «кожне окреме висловлення одного з учасників діалогу. Реплікою також називають коротке зауваження, заперечення, відповідь одного співрозмовника на слова іншого» [ВЛС. – С. 528].

«...Окреме повідомлення осіб, які беруть участь у діалозі; складова діалогу, яка належить одному із учасників трансакції» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 336].

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТЕКСТУ – «процес інтеграції тієї інформації, що міститься в різних частинах тексту, і сформованої шляхом комбінування імпліцитної та експліцитної інформації. ...Виділяють три рівні репрезентації тексту: зовнішньої форми тексту (репрезентації слів і виразів); семантичного змісту (репрезентації значень слів і пропозицій); ментальних моделей (знань, набутих реципієнтом до моменту читання, тобто схем, скриптів, сценаріїв, фреймів» [Рафікова. – С. 109–110].

«Представлення мовних фактів в умовах їх найбільшого вияву, значущості, переконливості, доказовості» [ВЛС. – С. 518].

Р.т. «...містить не лише поверхневу – семантичну і прагматичну – інформацію, але й схематичні суперструктури, ...умовиводи, необхідні для встановлення когерентності на локальному чи глобальному рівнях». У Р.т. «функціонують не тільки елементи тексту, але й елементи знання» [СПСТ. – С. 176; 177].

РЕПРИЗА – «риторична фігура, яка полягає у повторенні ключового слова в наступній фразі чи композиційній частині висловлення» [ВЛС. – С. 518]. Напр.: *Вона була задумлива, як сад. / Вона була темнава, ніби сад. / Вона була схвильована, мов сад. / Вона була, мов сад і мов не сад...* (М. Вінграновський).

РЕТАРДАЦІЯ – «риторичний прийом, який полягає у свідомому затриманні чи призупиненні розповіді з метою зацікавлення адресата предметом опису. При ретардації можуть уводитися фрагменти із життя персонажів, описи природи, ліричні відступи, філософські міркування та ін.» [ВЛС. – С. 518].

«Композиційний прийом, властивий епічним та драматичним творам; гальмування прямого розвитку сюжетної дії, уповільнення розповіді про зображувану подію. Досягається поза сюжетними компонентами: ліричними (авторськими) відступами.., публіцистичними роздумами.., історичними сценами, екскурсами в минуле.., статичними описами.., передісторіями і міжісторіями, спогадами героїв...» [ЛСД. – С. 589].

РЕТРОСПЕКЦІЯ – «вияв хронотопу як часу та простору описуваних у тексті подій, що передбачає перехід від теперішнього часу і простору модельного світу тексту до минулого. Р. зумовлює стагнацію текстового континууму і є ознакою його сюжетного різновиду. Згідно з концепцією І. Гальперіна, Р. диференціюється на авторську, зумовлену авторською моделлю перебігу подій у тексті, та читацьку, що ґрунтується на психологічній властивості адресата утримувати й актуалізувати в пам'яті вже прочитані фрагменти тексту, попередню інформацію. Останній тип Р. не пов'язаний із текстовим хронотопом, а є особливістю процесів сприйняття й розуміння тексту» [ЛЕ. – С. 617].

«Один із мовленнєвих прийомів, який дає змогу шляхом звернення до попередніх тем і міркувань повідомити нові факти, переосмислити старі події, акцентувати увагу на актуальних повідомленнях та ін.» [ВЛС. – С. 519].

«Пригадування подій, колізій, що передували моментів фабули, в якому перебуває оповідач або персонаж епічного твору; одна з форм психологічного аналізу, з допомогою якої твориться художній час...» [ЛСД. – С. 578].

«...Етап у процесі читання, коли реципієнт звертається до свого минулого читацького досвіду та практики, щоб на їхній основі передбачити... розгортання подій у тексті, його майбутній розвиток» [СЗД. – С. 616].

РЕФЕРЕНТ – «об'єкт позамовної дійсності, який має на увазі мовець, вимовляючи певний мовленнєвий сегмент... Термін «Р.»

уведений у 1923 р. Ч. Огденом та А. Річардсом перш за все для того, щоб підкреслити опосередкований характер відношення Р. до імені, з яким Р. пов'язаний через посередництво *поняття*. Відрізок мовлення може мати Р. не тільки в реальному, а й в уявному світі, зокрема в універсумі певного художнього твору» [Булигіна, Крилов. – ЛЕС. – С. 410–411].

«Предмет думки, що відбиває річ чи явище реальної дійсності й утворює той понятійний зміст, з яким співвідноситься певна мовна одиниця – слово, словосполучення, речення» [СЛТ ГО. – С. 235].

«Предмет, явище об'єктивної дійсності, подія, процес, які має на увазі мовець у конкретному мовленнєвому акті. Цей термін... найчастіше використовується як синонім до іменника *денотат*... Протилежне: *сигніфікат*» [ВЛС. – С. 519].

«Не всі мовні знаки мають Р., деякі отримують його лише у висловленні (займенники, числівники, дескрипції, загальні назви, деякі власні імена і т. ін.). Мовні знаки можуть мати подвійну референційну природу: бути позначенням класу предметів й отримувати конкретний денотат (наприклад, *Є комахи, що літають – Ця комаха пролетіла повз мене*)... Р. у значенні речі чи явища реального світу протистоїть денотату як їхньому понятійному й семантичному відповідникові, тобто інтеріоризованому у свідомості носіїв мови уявленню про них. Деякі дослідники ототожнюють поняття Р. і денотат» [ЛЕ. – С. 617].

«Референт визначається контекстом і може бути дійсним об'єктом, особою або системою зв'язків, до якої відсилає знак» [СЗД. – С. 606].

«Макрокомпонент смислової структури мовної одиниці, що містить інформацію про віднесення знака до конкретного об'єкта, виділеного й актуалізованого в мовленнєвому акті із класу однотипних утворень і тому комунікативно значущому» [Алефіренко. – СПС. – С. 318].

«Одиничний предмет»; «окремий предмет чи позамовна ситуація» [Левицький. – С. 7, 77].

«Позначуваний словом конкретний предмет, реальний вияв денотата» [СУЛМ П. – С. 107–108]. Див. **референтний простір**.

РЕФЕРЕНТНИЙ ПРОСТІР – «те, що створюється у свідомості читача у процесі читання тексту чи відтворення авторського замислу,

художньої моделі, але це зовсім не те, що «було насправді» [Загнітко. – С. 40].

РЕФЕРЕНЦІЙНІСТЬ – «текстова категорія, яка ґрунтується на співвідношенні модального, породженого авторською свідомістю текстового світу з реальною дійсністю, її подіями, ситуаціями, фактами, предметами й особами. Р. багатьма дослідниками розглядається в межах категорії модальності як її логічний різновид... Зважаючи на положення М. Бахтіна про те, що події життя тексту завжди розвиваються на межі двох свідомостей (авторської й читацької), Р. можна кваліфікувати як текстово-дискурсивну категорію... Р. тексту завжди суб'єктивна...» [ЛЄ. – С. 618].

Текстова категорія, яка «містить граматичну категорію модальності як складник і є ширшою через урахування не лише граматичних, а й семантичних та комунікативних ознак. Саме перехід від категорії модальності до референційності уможлиблює застосування дискурсивного підходу до аналізу художнього тексту, що зумовлено виходом поза межі граматики і рівня речень»... «Віддзеркалення в художньому тексті об'єктивної дійсності і створення особливої художньої реальності, репрезентоване темпоральними та континуумними маркерами» [Кондратенко. – С. 33; 277].

У лінгвістиці виділяють такі види референційності: **ІРРЕАЛЬНА** – «текстова категорія, яка полягає у тому, що текстова інформація репрезентує нову модель реальності, яка не збігається з реальним світом»; **РЕАЛЬНА** – «текстова категорія, яка полягає у тому, що викладена інформація у тексті є максимально наближеною до дійсності»; **РЕФЛЕКСИВНА** – «текстова категорія, спрямована на відтворення особистісного світогляду автора, його переживання» [Єщенко. – С. 174–175]. Див. **модальність (тональність)**.

РЕФЕРЕНЦІЯ – «співвідношення між мовним знаком і предметом (об'єктом позамовної дійсності), який позначений цим знаком. У прагматиці референцію розуміють ширше: у її склад дослідники включають компоненти, тісно пов'язані у процесі мовлення (адресант, лексичні одиниці, об'єктивна реальність, адресат)» [ВЛС. – С. 519].

«Процес співвідношення одиниць мовлення (іменників та

іменної групи) з позамовною дійсністю, а також результат такого співвідношення» [Загнітко. – СЛТ. – С. 40].

«Система зв'язків між актуалізованими у мовленні іменами або іменними групами (або еквівалентними структурами) та світом, тобто об'єктами реальності» [ШВТ. – С. 271].

«Стосовність актуалізованих (введених у мовлення) імен, іменних висловів або їхніх відповідників до об'єктів дійсності (референтів, денотатів). Референція визначається трьома основними чинниками: синтаксичним, логіко-семантичним і прагматичним. Дж. Сірл розглядає акт референції як відношення між наміром мовця та пізнанням цього наміру адресатом. А. Кріпке запропонував розрізняти референцію мовця та семантичну референцію. Перша визначається контекстом і наміром автора мовлення, а друга – мовною усталеністю. За Д. Капланом, суть референції полягає у вказуванні на предмет, до цього механізму можуть зводитися й усі інші способи посилення імені до об'єкта» [СЗД. – С. 617].

РЕФРЕН – «[< франц. refrain] – рядок або кілька рядків, що повторюються й закінчують *строфу* або кілька строф у *вірші*. У *лісні* – це приспів, у прозовому творі – *фраза*, яка час від часу повторюється, щоб підкреслити певну думку» [МФЕ. – С. 353–354].

«Уривок тексту, який час від часу повторюється, допомагаючи тіснішому об'єднанню його компонентів і наголошуючи на певному аспекті думки» [Пономарів. – С. 342].

«Строфа або кілька слів, що ритмічно повторюються у творі з метою увиразнення важливої думки» [СТСФ. – С. 146]. Напр.: **Я пишу тобі лист. / Я пишу тобі осінь – а ти вже / На тім березі літа, і знов я – мов замкнутий шлюз.. / Я пишу тобі осінь – і аркуш всихає, скрутившись. / Я пишу тобі осінь, якої не надішлю...** (О. Забужко); **І все на світі треба пережити. / І кожен фініш – це, по суті, старт. / І наперед не треба ворожити, / І за минулим плакати не варт / ... / А треба жити. Якось треба жити. / Це зветься досвід, витримка і гарт. / І наперед не треба ворожити. / І за минулим плакати не варт** (Л. Костенко).

РЕЦЕПЦІЯ – «сприймання мовцем (читачем, слухачем) інформації, зумовлене його попереднім досвідом та мовною компетенцією» [УМ. – С. 147].

«Сприйняття органами слуху чи зору усного чи писемного

мовлення. Результати рецепції залежать насамперед від індивідуальних особливостей суб'єкта, його емоційного настрою, характеру мовленнєвого спілкування і багатьох інших факторів» [ВЛС. – С. 521].

«Запозичення письменником ідей, мотивів, образів, сюжетів із творів інших письменників чи літератур із подальшим їх творчим осмисленням (трансформацією)» [ЛСД. – С. 580].

РЕЦИПІЄНТ – «той, хто сприймає мовну інформацію» [УМ. – С. 147].

Той, «який сприймає та тлумачить художній текст, одночасно є учасником власного комунікативного простору інтерпретації та комунікативного простору автора, об'єднувальною ланкою яких є текст» [Кондратенко. – С. 60]. Див. **адресат**.

РИЗОМА – «поняття з ботаніки, що його Дельоз та Гваттарі використали як модель неявного і неексклюзивного зв'язку на протилежність трансцендентній, ієрархічній структурі дерева... Ризома, як трава, відома під назвою *елевизна*, росте горизонтально, посилаючи в усі боки повзучі пагони, з яких утворюються нові рослини, що потім випускають власні пагони, і так далі, в кінцевому підсумку утворюючи перервну поверхню без глибини (і таким чином без суб'єкта, що контролює) або *центру* (а отже, вільну від обмежувальної структури)... Підсумовуючи, можна сказати, що ризома – це ацентрована, неієрархічна і неозначальна система в постійному процесі становлення, це – середина без початку або кінця...» [ЕП. – С. 361].

«...Поняття філософії постмодерну, що фіксує принципово позаструктурний і нелінійний спосіб організації цілісності, яка залишає відкритою можливість іманентної рухливості і, відповідно, реалізації її внутрішнього креативного потенціалу самоконфігурування...» [Можейко. – ПЕ. – С. 656].

«Принцип побудови тексту... Це одночасно реалізоване, але різноскероване розгортання сюжету і дії художнього твору, співіснування різних ліній оповіді та паралельних фіналів, ...існування тексту в сукупності його варіантів» [Кондратенко. – С. 113].

РИМА – «(нім. *Reim*, англ. *rhyme, rime*, франц. *rite*, польс. *rym*, рос. *рифма*, від грец. *rhythmos*: мірність, узгодженість, сумірність) – композиційно-звуковий прийом суголосся закінчень, що має фонетичне і метричне значення, об'єднує суміжні та розташовані близько слова віршових рядків (починаючи з останнього наголошеного складу) для організації їх у строфи, впорядкування поетичного мовлення, його евфонічного ритмотворення...: «*О Боже мій, така мені печаль / І самота моя така безмежна, / нема вітчизни. Око обережно / обмацує дорогу – між проваль*» (В. Стус)» [ЛЕ. – Т. 2. – С. 322].

«...Застосування в певній естетичній, мнемотехнічній, ритмічній, магічній, строфотворчій, жанровизначальній чи гумористично-розваговій функції... однакового (чи близькоподібного) звучання закінчень суміжних або кількох слів» [Качуровський. – Ф. – С. 31].

РИТМ – «рівномірне чергування наголошених і ненаголошених, довгих і коротких складів у реченні, у віршовій строфі та інші форми звукової організації мови. Ритм мови лежить в основі віршування, проте і проза може бути ритмізованою. Ритм є одним із елементів інтонації» [СЛТ ГО. – С. 237].

«Регулярне повторення ізотопних та співвідносних мовних одиниць, які виконують структурувальну, текстотвірну та експресивно-емоційну функції... Є основою естетичної організації художнього тексту – віршового і прозового. Найяскравіше виражений у віршових текстах, мінімально – у спонтанному діалогічному мовленні. Одиницями Р. є: у прозі – ритмічна група, синтагма; у вірші – звук, склад, ритмічна група, рядок, строфа. Основна одиниця – ритмічна група, яка складається... з одного наголошеного складу і дотичних до нього ненаголошених складів» [Торсуєва. – ЛЕС. – С. 416].

«Закономірне чергування у часі подібних явищ, впорядкований рух, котрий у художній літературі набуває естетичного значення... У поетичному тексті Р. витворює враження «плавкості» або «стрімкості» та інших ознак експресивності, а також широкий діапазон переживань – від суму до радості, залежно від того, яким розміром написано текст... Термін «Р.» означає фактичне розташування наголошених та ненаголошених складів у конкретному

віршовому розмірі силабо-тонічної системи, динаміку акцентної ритмоінтонації у тонічній системі та верлібрі» [ЛСД. – С. 584].

РИТМОМЕЛОДИКА – «побудова речень мови за інтонаційними (пониження і підвищення голосу) та ритмічними (розповідні, питальні, окличні речення) моделями» [СІС. – С. 806–807].

«Членування мовлення відповідно до певних інтонаційних та ритмічних моделей» [СЛТ ГО. – С. 237].

РИТМОМЕЛОДИКА ХУДОБЖНОЇ ПРОЗИ – це «результат взаємодії мовних одиниць, що характеризується ознаками динамізму, темпу, паузації, синтагматичного членування текстового континууму з відповідним інтонуванням його частин, що мотивується семантикою, експресією, емоційним насиченням сегментів прозового твору як смислового цілого» [Бибик. – С. 55].

РИТОРИКА – «...наука красномовства в стародавній і середньовічній культурі; в сучасній філології – наука про закони поетичної семантики, поетику тексту» [Чепіга. – УМЕ. – С. 550].

«Сукупність способів побудови виразного мовлення, типів непрямих повідомлень (мовленнєвих актів), непрямих дискурсів (наприклад, маніпулятивних), переносних значень..; сукупність засобів творення «поетики тексту», зокрема функціонування текстів і дискурсів як цілісних утворень» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 336].

РИТОРИЧНЕ ЗАПЕРЕЧЕННЯ – «(грец. *rhētorikē* – ораторське мистецтво) – поетична фігура, що полягає у повному або частковому запереченні певної думки: *Я був – не Я. Лиш мрія, сон...* (П. Тичина)» [СТСФ. – С. 147].

РИТОРИЧНЕ ЗАПИТАННЯ – «фігура мови, що використовується як засіб відтворення діалогу з уявним співрозмовником. Оформляється питальним реченням» [Франко. – УМЕ. – С. 551].

«Стилістична фігура виразності й емоційності мови, яка у формі запитання передає ствердження чи заперечення. Напр.: *Шопена вальс... Ну хто не грав його І хто не слухав?* (М. Рильський)» [УМ. – С. 148].

«Запитання без прямої відповіді, ужите з метою привернути увагу читача до важливих, актуальних проблем, пов'язаних із

розвитком твору, його ідейно-тематичною основою» [СТСФ. – С. 148].

РИТОРІЧНЕ ЗВЕРТАННЯ – «...фігура мови, що використовується для називання співрозмовника в уявному діалозі. Оформляється словом чи словосполученням у кличному відмінку часто з додаванням прикладок» [Франко. – УМЕ. – С. 551].

«Стилістична фігура, що будується як висловлювання, адресоване до неживого предмета, абстрактного поняття, відсутньої особи тощо. Напр.: *Бідна волошко, чому ти у житті, А не на клумбах волієш рости?* (М. Рильський)» [УМ. – С. 148].

РИТОРІЧНЕ СТВЕРДЖЕННЯ – «фігура поетичного синтаксису, що полягає в запевненні, мотивуванні правдивості, незаперечності висловлених поглядів, думок, суджень. Напр.: *Я дух, дух вічності, матерії, я мускули / передосвітні / Я часу дух, дух міри і простору, дух числа. / Біжать річки аеролітні / од одного мого весла...* (П. Тичина)» [СТСФ. – С. 148].

РІВНІ МОВИ – «складові частини, ...механізми мовної системи. Кваліфікуються як підсистеми, що становлять систему мови... Кожен рівень має свій тип одиниць, свою сферу мовного простору і своє функціональне навантаження. Найчастіше виділяють 4 основних Р.м.: фонологічний (одиниця – *фонема*), морфологічний (одиниця – *морфема*), лексичний (одиниця – *лексема*) та синтаксичний (одиниця – *речення*). Названі рівні мови мають ієрархічні відношення: одиниці кожного попереднього рівня є будівельним матеріалом для одиниць наступного рівня» [Карпенко. – УМЕ. – С. 551].

«Підсистеми мови, які встановлюються у процесі дослідження мови в різних аспектах і розглядаються в їх ієрархічному зв'язку. Основні мовні рівні такі: фонологічний, морфологічний, синтаксичний, лексичний... Лексеми, лексичні варіанти слів вивчаються на рівні лексико-семантичному. Виділяють також морфонологічний, словотворчий і фразеологічний мовні рівні» [СЛТ ГО. – С. 238].

«Яруси (підкласи) загальної системи мови, що характеризуються сукупністю відносно однорідних одиниць і набором певних правил, які регулюють їх використання та групування в окремі класи і підкласи. Виділяються фонетичний, морфемний, лексичний,

морфологічний, синтаксичний та інші рівні мови. Рівнями мови також називають зрізи (пласти, ...аспекти) опису мовної системи... Вони можуть охоплювати окремі підсистеми мови чи характеризувати які-небудь аспекти системи в цілому. Наприклад, структурний, змістовий... та інші рівні» [ВЛС. – С. 517].

РОЗВ'ЯЗКА – «компонент сюжету, вирішення конфлікту (інтриги), епічного, ліро-епічного, драматичного, а іноді й ліричного (сюжетного) твору. Р., як правило, визначається зав'язкою і є її логічним вираженням, що мотивується всім ходом розвитку конфлікту...» [ЛСД. – С. 588].

«Елемент сюжету, вирішення (розв'язання) конфліктних стосунків у творі, як правило, наприкінці розвитку подій» [ОЛ. – С. 182].

РОЗМОВНІСТЬ – «естетико-стилістична категорія, що відображає сприймання світу крізь авторську призму повсякденності, побутовості та відтворення його засобами національної наддіалектної мовно-виражальної системи» [Бибик. – С. 62].

С

САРКАЗМ – «(гр. *sarkasmos*, від *sarkazō* – розриваю м'ясо) – їдке, викривальне, іноді гірке глузування; може бути ущипливий жарт» [Мацько. – С. 449].

«...Насмішка злісна або гірка, коли той, з кого сміються, або разом і той, хто сміється, перебувають у становищі, яке найменше викликає бажання сміятися» [Потебня. – С. 139].

«Їдка, викривальна, особливо дошкульна насмішка, сповнена крайньої ненависті і гнівного презирства. С. не має подвійного, часто прихованого семантичного дна, як іронія, близько до якої він стоїть, а виражається завжди прямо. С. притаманне поєднання гніву, ненависті з гіркою посмішкою» [ЛСД. – С. 611].

СЕГМЕНТ – «дискретний відрізок мовленнєвого потоку. Найменшою сегментною одиницею є звук, наступною за величиною... склад, за ним ...фонетичне слово, далі – синтагма і фраза» [ВЛС. – С. 535].

«Відрізок, який виділяється (вичленовується) з мовленнєвого

поток (тексту) і відтворюється в інших лінійних послідовностях» [СМІхт. – С. 49].

«...Частина [тексту], що містить тему повідомлення» [Кондратенко. – С. 225].

СЕГМЕНТУВА́ННЯ ТЭ́КСТУ (ЧЛЕНУВА́ННЯ) – «членування висловлення на одиниці, що виконують різні функції в мові. Зазвичай, виділяють 2 види С. – на звуковому рівні і на рівні значущих одиниць» [Бондарко. – ЛЕС. – С. 436–437].

«Розбиття тексту на його можливі частини, ...теми, ...межі яких визначаються субтематичним змістом, інформаційними характеристиками і відповідним мовним оформленням» [Кочан. – С. 38].

«Сегментування ...відбувається на основі таких критеріїв: структурної, тематичної та змістової закінченості» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 9].

СЭ́МА – «(грец. σήμα – знак) – мінімальна семантична одиниця двосторонніх мовних знаків – морфем і слів, елементарне лексичне чи граматичне значення, яке є складовим елементом плану змісту цих одиниць. Синонімічні назви: маркер, елементарний смисл, семантичний множник, компонент значення. Так, значення слова «депеша» складається з таких С., як 1) 'повідомлення', 2) 'офіційність', 3) 'терміновість'» [Кочерган. – УМЕ. – С. 575].

«...Найменший (мінімальний) компонент змісту слова, який співвідноситься з мінімальним компонентом плану вираження – морфемою – і є її змістом» [МФЕ. – С. 368].

«...Мінімальна смислова одиниця – «фігура», «семантична ознака», «компонент», ...«ноема», «семантичний маркер» [Левицький. – С. – С. 85–86].

«...Розмежують такі розряди сем, зазвичай організованих в опозиційні пари або ряди з декількох членів: когнітивні (денотативні, референційні, предметно-логічні...) і прагматичні (конотативні, емотивно-оцінні, експресивно-стилістичні), екстралінгвальні і лінгвальні зумовлені, центральні і периферійні, актуальні (актуалізовані) і потенційні, явні і приховані (латентні), обов'язкові і факультативні (додаткові), узуальні й okazіональні, ...термінологічні і нетермінологічні, категорійні (граматичні) семи – гіперсеми (класеми, ...архісеми) – гіпосеми (диференційні /

розмежувальні / дистинктивні)... Семи розпадаються за їх роллю і місцем у структурі віртуального значення на інтенціональні (ядерні, центральні) та імплікаційні (периферійні, ті, що індукуються інтенсіоналом); ядерна позиція інтенціональних сем у структурі значення зумовлює те, що вони актуалізовані, ...обов'язкові (наявні у всіх випадках вживання слова в усіх значеннях) й індуктивні (актуалізують імплікаційно пов'язані з ним ознаки)» [Нікітін. – КЛС. – С. 139–140]. Див. **архісе́ма, емо́се́ма, коноте́ма (конотативна се́ма), се́ма диференційна, се́ма контекстуа́льна, се́ма культу́рна, се́ма okazaляна, се́ма потенційна, се́ма прагматична.**

СЕ́МА ДИФЕРЕНЦІЙНА (РОЗРІЗНЮВАЛЬНА, ВИДОВА́, ГПОСЕ́МА) – сема у структурі значення слова, яка «є показником відмінностей позначеного словом поняття від понять того самого класу в межах одного лексичного поля. С.д. виділяються шляхом компонентного аналізу. С.д. може витіснити архісему (інтегральну сему) у випадках метонімічних і метафоричних перенесень» [ЛЕ. – С. 131].

«...Се́ма, за якою розрізняють значення (диференційною семою для *йти* і *бігти* є інтенсивність, для *йти* і *ходити* – односпрямованість / різноспрямованість)» [Кочерган. – ЗМ. – С. 239].

«В. Гак поділяє диференційні семи на описові і відносні. Описові семи відображають властивості предмета (розмір, будову, форму, зовнішній вигляд, спосіб дії тощо), відносні – зв'язки об'єкта з іншими об'єктами в різних відношеннях (просторові, часові, функціональні та ін.)» [СУЛМ ЛФп. – С. 44].

СЕ́МА КОНТЕКСТУА́ЛЬНА – тип сем, які «відображають різнотипні асоціації, пов'язані з позначуваним предметом чи явищем, і виникають в конкретних ситуаціях функціонування слова. Завдяки контекстуальним семам у мовленні (тексті) створюються конотативні смислові відтінки значення мовної одиниці, на основі яких можуть розвиватися похідні значення» [Новиков. – ЛЕС. – С. 437].

СЕ́МА КУЛЬТУ́РНА – тип сем, що з позиції компонентного аналізу визначаються як «...дрібні й достатньою мірою універсальні складові лексичного значення слова, які не мають спеціальних формальних засобів вираження і віддзеркалюють національно-

культурну специфіку реалії, позначену цим словом» [СТМК. – С. 152].

СЕ́МА ОКАЗІОНА́ЛЬНА – «(від лат. occasionalis – випадковий) – тип сем у структурі значення слова, що виявляється при фігуральному вживанні слова й демонструє потенціал його метафоризації. С.о. доповнює семний склад (інтегральну й диференційні семи) і здатна до витіснення інтегральної семи й усунення більшості диференційних у випадках метафоричного перенесення значення» [ЛЕ. – С. 510]. Напр., семи **зелений, фіалковий, вишневий, коричневий** у поетичному сегменті Т. Мельничука: *Я вмію радіти, / Як радіє той, / Хто на небо дивиться / Перед стратою. / Зелене небо... Лазурне... / Чорне, немов пальто / Матері. / Матері в траурі. / Фіалкове небо... Вишневе... / Коричневе і бірюзове... / Я вмію радіти – й радію, що небо / І після мене засвітить зорі.*

СЕ́МА ПОТЕНЦІ́ЙНА – «тип сем у структурі значення слова, що виявляється при фігуральному вживанні слова й демонструє потенціал його метафоризації. С.п. доповнює семний склад (інтегральну й диференційні семи) і здатна до витіснення й усунення більшості диференційних у випадках перенесення значення» [ЛЕ. – С. 579].

«Сема, яка не характеризує предмет чи взагалі поняття, позначене аналізованим словом, а може виявлятися в певних ситуаціях. Так, зокрема, психолінгвістичний експеримент показав, що слово *начальник* асоціюється з такими ознаками, як «товстий», «злий», «нервовий» [Кочерган. – ЗМ. – С. 239].

СЕ́МА ПРАГМАТИ́ЧНА – сема, яка вносить «до значення слова суб'єктивно-оцінну інформацію, вказуючи на емоційне ставлення мовця до денотата (референта), позначуваного словом, ...є основою конотативного значення» [СУМ Ф. – С. 218].

СЕМА́НТЕ́МА – «сукупність значень (лексико-семантичних варіантів, семем) лексичної одиниці» [ЛЕ. – С. 634].

«Семантична структура багатозначного слова.., що містить декілька семем, структури значення яких включають певну кількість сем» [Левицький. – АМВЛС. – С. 14]. Див. **полісемант**.

СЕМА́НТИКА – «1) план змісту в мові.., що складається із значень мовних одиниць різних рівнів..; 2) значення мовної одиниці; 3) розділ мовознавства, що вивчає план змісту в мові, значення мовних одиниць; 4) у семіотиці – один із основних аспектів знака (відношення знака до позначуваного об'єкта – на відміну від синтактики і прагматики) і, відповідно, один із основних розділів семіотики як науки» [Тараненко. – УМЕ. – С. 575].

«1) Наука про значення слів і виразів та зміну цих значень; 2) значення мовних одиниць – слів, словосполучень, фразеологічних зворотів, речень» [УМ. – С. 151].

Виділяють семантику «...ГЛИБІ́ННУ – напрям лінгвістичної семантики та штучного інтелекту, зайнятий проблемами репрезентації та використання позамовних, або екстралінгвістичних шарів смислу (знань) під час семантичного аналізу текстів» та «...ПОВЕРХНЕ́ВУ – напрям семантичних досліджень, що займається проблемами поверхнево-семантичної репрезентації смислу речення та тексту в багаторівневих лінгвістичних моделях природної мови» [ШВТ. – С. 289; 297]. Див. **психосема́нтика, сема́нтика когні́тивна, сема́нтика комбіна́торна, сема́нтика те́ксту, сема́нтика фре́ймова.**

СЕМА́НТИКА КОГНІ́ТІВНА – «напрям когнітивної лінгвістики, який розглядає значення як ментальне явище, пов'язане зі способами отримання, збереження й обробки інформації людським мозком» [ЛЕ. – С. 239].

«Когнітивний підхід до категоризації понять, а також аналізу організації понятійного простору у свідомості людини, де понятійні структури розглядаються як носії базисних знань про світ, а лексичне значення – як когнітивна категорія» [ШВТ. – С. 293].

СЕМА́НТИКА КОМБІНА́ТОРНА – «напрям лінгвістичної семантики, який вивчає правила й умови семантичної сполучуваності слів, що дозволяють одні сполучення та забороняють інші, розрізняють зміст одних сполук й ототожнюють зміст інших. Завданням С.к. також є аналіз пов'язаних із порушенням комбінаторно-семантичних правил змістових... ефектів» [ЛЕ. – С. 250].

«Лінгвістична дисципліна, що вивчає відношення мови до моделі світу» [Гордей. – С. 34].

СЕМАНТИКА ТЕКСТУ – семантична організація тексту, семантичний пласт тексту, зорієнтований на «пошук концептів у тексті та концептуальному просторі..., ментальних моделей і фреймів» [Кондратенко. – С. 34].

«При аналізі організації змістової сторони тексту виявляють таку ієрархію його семантики: на лексичному рівні – лексичне значення; на рівні висловлень (фраз) – відносно закінчений смисл; на рівні блоків висловлень – смисловий блок; на рівні тексту – смислове поле та ідейно-смисловий зміст» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 7].

СЕМАНТИКА ФРЕЙМОВА – «прикладна семантика, що оперує фреймами та близькими до них пропозиційними структурами (схеми, прототипи, гештальти тощо), призначеними для репрезентації смислу різноманітних мовних конструкцій» [ШВТ. – С. 329].

«Загальна назва для різних типів формалізованого опису діяльності людини в контексті ситуації» [Дем'янков. – КСКТ. – С. 189].

СЕМАНТИЧНА СІТКА – «формальна модель лексики або тексту, яка експлікує семантичні зв'язки між лінгвістичними одиницями» [Скороходько. – УМЕ. – С. 577].

«Формалізована модель для відображення елементарної ситуації (або сукупності зв'язаних між собою елементарних ситуацій) у вигляді аналітичної формули – тріади, що має структуру «aRb», де елементи «a» та «b» позначають імена об'єктів..., що створюють ситуації, а відношення R – бінарні семантичні зв'язки між цими об'єктами» [ШВТ. – С. 298]. Див. **лексико-семантична сітка тексту**.

СЕМАНТИЧНИЙ ПРОСТІР СЛОВА – особливості «реалізації слова та функціонування його на різних рівнях мови: з'ясування його етимології, семантичної структури слова та можливості розширення її в текстах, насамперед фольклорному, а також художньому, в різні історичні періоди; виявлення словотвірних потенцій слова (які похідні утворюють від нього і які семантично реалізують у цих похідних); вивчення входження слова до фразеологічної одиниці, виявлення їхньої етимології для з'ясування первісної мотивації; аналіз синтагматичних зв'язків слова, тобто його сполучуваності з іншими словами в реченні тощо. Отже, семантичний простір слова – це вся сукупність його значень, що функціонують у мові й мовленні та

реалізуються в усіх напрямках розгортання його семантики» [Скаб. – С. 6–7].

«Результат охоплення і відображення усього обсягу реальності та ірреальності, що дозволяє говорити про семантичний континуум мови й об'єктивної реальності. Базовою одиницею цілісного лінгвістичного опису постає слово як носій різноманітних конкретних лексичних, словотвірних, морфологічних, синтаксичних значень» [Загнітко.– СЛТ – С. 115].

СЕМАНТИЧНІ ОБЕРТОНІ СЛОВА – «змістові компоненти вторинної природи, похідні від його функціонування і системних парадигматичних зв'язків»... «Семантичні обертони слова» поділяються на дві групи. Одні сформовані «за рахунок значущих на момент спілкування минулих контекстів використання слова, інші – за рахунок входження слова за тими чи іншими параметрами його структури в певні ряди, групи, парадигми одиниць, об'єднаних якимсь загальним значенням, певною... домінантою. Втілений і пущений в обіг знак починає відсвічувати загальним смислом контекстів свого використання... Цей потенційний конотативний компонент когнітивного і прагматичного (емоційно-оцінного) значення, актуалізований в мовленні при підтримці контексту, називається алюзивним. Звернемося тепер до другого джерела семантичних обертонів... По-перше, джерелом природження семантичного потенціалу слова... в контекстах є реанімація внутрішньої форми, тобто повернення до життя первинного образу, покладеного в основу іменування денотата, і пов'язаних із цим образом асоціацій. По-друге, джерелом виступає паронімічна підзарядка слова... По-третє, можлива реанімація змертвої – стосовно... семантики даного слова – словотвірної моделі. По-четверте, поряд із певним словозначенням контекст здатний актуалізувати його семантико-дериваційні зв'язки, можлива одночасна реалізація декількох значень багатозначного слова чи... «просвічування» крізь призму актуалізованого слова значення інших компонентів семантичної структури багатозначного слова у вигляді співзначень... По-п'яте, конотативною є сама належність слова до того чи іншого функціонально-мовленнєвого стилю» [Нікітін. – КЛС. – С. 312–314].

СЕМАНТИЧНІ ПРИМІТИВИ – «елементарні... концепти, які є універсальними і мають лексичне втілення майже в усіх мовах світу. ...Із них вибудовуються... інші поняття»... «Між примітивами може бути інтуїтивно-відчутна семантична подібність. Наприклад, ЗНАТИ, ХОТИТИ, ВІДЧУВАТИ спільним мають те, що вони є ментальними станами, хоча всі вони семантично нерозкладні...» [Вежбицька. – С. 12; 297].

«...Універсальні елементарні змістові компоненти свідомості, що вважаються універсальною метамовою концептуального й семантичного опису. Список С.п., створений... протягом 30-ти років, починаючи із 70-их р.р., у концепції А. Вежбицької постійно змінювався. Він складається з базових слів, необхідних для опису змісту інших слів (наприклад, *річ, я, ти, думати, робити, хотіти, відчувати, гарний, поганий* тощо). Так, у роботі «Lingua Mentalis» 1980 р. подано список із 13 С.п, пізніше його скорочено до 10. Він містить: 1) субстантиви (*я, ти, хтось, щось, люди*); 2) детермінатори, квантифікатори (*цей, той, самий, інший, один, два, все / увесь, багато*); 3) предикати ментальних станів (*знати, хотіти, думати, говорити, відчувати*); 4) дії, події (*робити, траплятися, відбуватися*); 5) оцінки (*гарний, поганий*); 6) дескриптори (*великий, маленький*); 7) інтенсифікатор (*дуже*); 8) метапредикати (*ні / не, якщо, через, могли, дуже, подібний / як*); 9) час і місце (*коли, де, після (до), під (над)*); 10) таксономію, партонімію (*вид, частина*)... У 1991 р. список нараховує 27 елементів, а у працях 1996 р. збільшується до 56» [ЛЕ. – С. 638–639].

«Елементарні, атомарні одиниці, що є компонентами конструкцій вищого рівня, але самі не можуть бути далі розкладені на компоненти» [ШВТ. – С. 257].

«...Склад та змістове наповнення універсальних семантичних елементів має бути... взаємоподібним для: 1) протокультур і прамов як початкових базисів розвитку мов; 2) когнітивно-семантичного континууму як цілісного та одвічного інформаційного поля на планетарному рівні існування» [Манакін. – С. 356].

СЕМЕМА – «мовна одиниця плану змісту, яка співвідноситься з морфемою (мінімальною одиницею плану вираження) і становить сукупність компонентів її значення (сем)» [СЛТ ГО. – С. 247].

«Одиниця змісту (значення), яка може бути виражена будь-якою формою. С. належить тільки до плану змісту і не може

ототожнюватися з конкретними мовними одиницями. С. складається із сем і порівняно з останніми виступає змістовою одиницею вищого ступеня абстракції. Як і сема, С. використовується в дослідженнях семантичного поля слів, у виявленні їхньої подібності й значеннєвої різниці» [УМ. – С. 152].

«Одне зі значень у смисловій структурі багатозначного слова, її *лексико-семантичний варіант*» [ВЛС. – С. 539].

«Окреме значення слова, розглянуте на семічному рівні, тобто в системі мови» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 377].

«Система значення семема складається, за В. Г. Гаком, із багатьох сем: із архісеми родового значення (тобто класеми) та диференційних сем видового значення чи потенційних сем, що відображають подібні характеристики денотата» [Левицький. – АМВЛС. – С. 33].

«Формально-змістова лексична одиниця, яка є реалізацією лексеми у процесі мовлення. У мовленні завжди реалізується тільки одне з можливих значень лексеми – семема, або лексико-семантичний варіант» [СУМ Ф. – С. 210].

СЕНТЕНЦІЯ – «...повчальна думка або афоризм морально-етичного спрямування, що має настановчий, виховний характер, містить слушну пораду, застереження тощо. Напр.: *Цвіте терен, цвіте терен, / Листя опадає. / Хто в любові не знається, / Той горя не знає* (Українська народна пісня), *З розумним не плач, а з дурним не співай*» [СТСФ. – С. 150].

«...Вислів афористичного змісту. Поширений у байках, де, набуваючи морально-повчальної тенденційності, називається мораллю (або «силою»)» [ЛСД. – С. 618].

«Вираз, що коротко повчає, як є чи має бути в житті. Сентенція буває безпосередня або алегорична. Розрізняють також заохочувальні, знеохочувальні: *У здоровому тілі здоровий дух* (Ювеналій); *Життя коротке, а мистецтво вічне* (Гіпократ)» [Мацько. – С. 449].

«Афоризм, що має повчальний зміст» [СУЛМ ЛФп. – С. 138]. Напр.: *Пишіть листи і надсилайте вчасно, коли їх ждуть далекі адресати...* (Л. Костенко).

СИГНІФІКАТ – «(від лат. *significatio* – значення, смисл) – сукупність інтуїтивно сприйнятих ознак чи, по-іншому кажучи,

«типізоване уявлення» про клас предметів»; «сукупність ознак класу предметів» [Левицький. – С. – С. 73].

«Сукупність ознак предмета (явища), характерних для правильної номінації певним словом в системі мови» [Степанов. – ЛЕС. – С. 384].

«Поняттєвий зміст мовного знака...» [ВЛС. – С. 541].

«...Диференційні найбільш суттєві для класу предметів ознаки, точніше, їх сукупність. Сигніфікат проявляється через відношення знака до відповідного поняття: зі змісту поняття вибирають диференційні ознаки, за допомогою яких одна лексична одиниця відрізняється за своїм змістом від інших. Сигніфікат становить ядро лексичного значення...» [СУЛМ ЛФп. – С. 32].

СИЛЕПСИС – «(лат. *syllipse* – поєднання) – стилістично зумовлене порушення правил узгодження, риторична фігура або змішаний троп, що полягає в неправильному узгодженні підмета і присудка, коли: 1) підмет – займенник третьої особи, а присудок – дієслово у наказовому способі; 2) підмет – займенник першої особи, а присудок – дієслово у наказовому способі і т. ін.: *Часом і досі ще здається мені, що й зараз поклепай хто-небудь косу за моїм вікном, я зразу помолодшав би, подобришав і кинувся до роботи* (О. Довженко); *А я візьми та й скажи* (З усн. мовл.)» [Мацько. – С. 449].

СІМВОЛ – «...багатозначний предметний образ, який об'єднує між собою різні плани художнього відтворення дійсності на основі їх суттєвої спільності, спорідненості; один із поетичних тропів» [Пустовіт. – УМЕ. – С. 582].

«...Комбінований і багатозначний образ, що приховує конкретний та асоціативний зміст; умовне позначення певного предмета, явища за допомогою інших понять на основі спільної ознаки, часткової чи приблизної подібності для гранично стислого, але виразного, заснованого на асоціативності передавання глибинної сутності означуваного слова» [СТСФ. – С. 151].

«Предметний або словесний знак, який опосередковано виражає сутність певного явища (*лотос* – С. божества в індійців, *хліб-сіль* – С. гостинності в українців, *блакитний колір* – С. надії та ін.), має філософську смислову наповненість, тому не тотожний знакові» [ЛСД. – С. 621–622].

«Форма виразу і передачі духовного змісту культури через певні

матеріальні предмети чи спеціально створені образи та дії, що виступають як знаки цього світу... Розрізняють С. у культурі та науці: *С. у культурі – знакова форма предметно-чуттєвого буття художнього образу, яка містить у згорнутому вигляді багатоманітність ціннісних значень та естетичних смислів...* С. у науці за змістом близький до поняття «знак», але, на відміну від останнього, наділений невичерпною багатозначністю образу, що дозволяє через кожне часткове явище дати цілісне уявлення світу. За своєю природою С. тяжіє до діалогічної форми пізнання...» [ФЕС. – С. 578].

«Алфавіт» символів того чи іншого поета... не завжди індивідуальний: він може черпати свою символіку з арсеналу епохи, культурного напрямку, соціального середовища. Символ пов'язаний з пам'яттю культури, і цілий ряд символічних образів пронизує по вертикалі всю історію людства або великі її ареальні пласти»... «Символ виступає в ролі згущеної програми творчого процесу»... «Символи є одним із найбільш стійких елементів культурного континууму» [Лотман. – ЛТСІ. – С. 123; 145; 148].

«...Річ або її зображення у функції позначення того, із чим вона асоціативно співвідноситься за рахунок імплікаційних, аналогічних чи гіперо-гіпонімічних зв'язків... Символ – сутність, вилучена з її природних і концептуальних зв'язків і перетворена у знак цих зв'язків, знак того, з чим вона асоціативно пов'язана... Символ дозволяє свідомості... оперувати поняттями про структурно складні абстрактні предмети, ...сутності, безпосередньо недоступні чуттєвому сприйняттю... у розвинених своїх формах. Символ має складну структуру із розгалуженою багатоступеневою сіткою різнорідних асоціацій, достатньо умовних чи втрачених. Так, білий колір символізує чистоту, невинність, непорочність. Можна вважати, що символізація почалася з уявлення про білий одяг людей і про людей в білому одязі, далі... імплікація: білий, отже, чистий, незаплямований, незаношений – і вже на цій основі виникає аналогія з чистотою, невинністю, непорочністю як моральними якостями. І в простих, і в складних формах символ виявляє, матеріалізує образ свого денотата» [Нікітін. – КЛС. – С. 191–195].

«Умовний знак, прикмета, ознака – слова з максимально узагальненим значенням на основі образної конденсації смислу, яке виявляється в контексті світоглядної традиції певного народу» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 379]. Напр., *калина, рушник*.

СИМВОЛІЗМ ЗВУКОВИЙ (ЗВУКОСИМВОЛІЗМ, ФОНЕТИЧНИЙ СИМВОЛІЗМ) – «зв'язок між звучанням і значенням слова, який виникає переважно внаслідок взаємодії різних видів відчуття (моторних, акустичних, зорових і т. ін.), тобто синестезії. Так, поняття «швидкий» може символізуватися в українській мові дрижачим приголосним **р**, який входить у звукову оболонку слів **прудкий, шпаркий, моторний, спритний, мерщій** (пор. **повільний, охлялий, млявий**)» [Левицький. – УМЕ. – С. 582].

«Закономірний, ...фонетично вмотивований зв'язок між фонемами слова і покладеною в основу номінації незвуковою (неакустичною) ознакою денотата (мотивом)...» [Воронін. – ЛЕС. – С. 166]. Напр.: *Простору / простору / простору / і щоб ніяких травм / і чогось такого простого / як проростання трав...* (Л. Костенко).

«Об'єктивне відношення, що спирається на реальний зв'язок між зовнішніми чуттями, зокрема зором і слухом» [СЗД. – Якобсон. – С. 373].

«...Розрізняють два види звукового символізму – суб'єктивний (зв'язок певних звуків і значень у психіці людини, що виявляється експериментальним шляхом) і об'єктивний (зв'язок певних звуків і значень у словах тієї або іншої мови)... Так, наприклад, у більшості слов'янських мов поняття «маленький» позначається словами, які містять голосний [а], проте учасники експерименту... українськомовні... оцінюють звук [а] як «великий», а звук [і] як «маленький» [Левицький. – ЗС. – С. 16–17].

СІМПЛОКА – «(від гр. *symplokē* – сплетіння) – одночасне використання двох стилістичних фігур – анафори й епіфори» [УМ. – С. 153]. Напр.: *Піднімеш думку – і не розіб'єш їй ім'я. / Піднімеш поезію – і не розіб'єш їй тім'я* (Л. Костенко).

«...Фігура синтаксичного паралелізму, яка характеризується: 1) однаковим початком і закінченням рядка, періоду, строфи, тобто поєднанням анафори й епіфори; ...2) однаковою серединою, але різним початком і закінченням рядка: ...*Нехай усміхнеться серце на чужині, / Хоч раз усміхнеться, дивлячись, як ти / Всю славу козацьку за словом єдиним / Переніс в убогу хату сироти* (Т. Шевченко)» [СТСФ. – С. 151].

СИНЕКДОХА – «(грец. συνεκδοχή, букв. – співвіднесення, співрозуміння, від συν – разом і εκδοχή – прийняття, пояснення, тлумачення) – вид *метонімії*, що ґрунтується на суміжності кількісного характеру при відношеннях між цілим або взагалі чимось більшим і його частиною або взагалі чимось меншим, між певною сукупністю і її окремим елементом. За допомогою С. щось ближче, вужче може виступати як знак дальшого, ширшого (**копійка** – гроші взагалі, **хліб** – харчові продукти і взагалі засоби до існування) і, навпаки, дальше – як знак ближчого (твар «творіння, те, що створене: предмет, істота» – у значенні «обличчя»)» [Тараненко. – УМЕ. – С. 583]. Напр.: *На клптику паперу рука напише тремтячи, що тісно двом серцям на світі широкому* (Б. І. Антонич).

«...Різновид метонімії, що посилює яскравість мови і утворюється на основі кількісної заміни понять»... «С. є: 1) вживання назви частини замість назви цілого; 2) ...множини – замість однини; 3) ...однини – замість множини; 4) заміна неозначеного числівника означеним; 5) ...означеного числівника – неозначеним; 6) заперечення означеного числівника» [СТСФ. – С. 158; 160].

«Троп, побудований на кількісній заміні: однина вживається замість множини, частина замість цілого, видова назва замість родової: *А буде син і буде мати, / і будуть люде на землі* (Т. Шевченко)» [Пономарів. – С. 45].

СИНЕРГЕТИКА – «напрям і загальнонаукова програма міждисциплінарних досліджень, котрі вивчають процес *самоорганізації* та становлення нових упорядкованих структур у відкритих фізичних, біологічних, соціальних, когнітивних, інформаційних... та інших системах... Згідно з синергетичним підходом, самоорганізація складних систем спрямовується від хаосу до дедалі більшої впорядкованості на основі певних параметрів порядку й узагальненої синергетичної інформації відповідно до певних патернів (моделей). У процесі самоорганізації системи відбувається виникнення і самопородження смислу її розвитку; ...система поводить себе так, що напрошується висновок: кожний елемент системи несе інформацію про результат майбутньої взаємодії з іншими елементами. У певних критичних точках розвитку системи, точках біфуркації, вона може обрати шлях розвитку в одному з кількох енергетично рівнозначних напрямів...» [Лук'янець. – ФЕС. – С. 580–581].

СИНЕСТЕЗІЯ – «вираження в мовній семантиці фізіологічних асоціацій між даними різних видів відчуттів. Виявляється переважно як метафора (перенесення слова з однієї до іншої сфери відчуття: малиновий дзвін), іноді – як порівняння: як дзвін (міцний, гарний і взагалі довершений); про предмет (пшениця як дзвін)» [Тараненко. – УМЕ. – С. 583].

«Феномен сприйняття, який полягає в тому, що враження, ...специфічне для певного органу чуття, супроводжується іншими, додатковими відчуттями чи образом, характерним для іншої модальності» [Воронін. – ЛЕС. – С. 166]. Напр.: *І віщій голос подали вітри, / ласкаві ластівки зашелестіли, мов листя лип* (В. Стус).

«Транспозиція одних видів відчуттів в інші» [Левицький. – ЗС. – С. 24].

СИНКОПА – «спосіб словотворення неафіксального, при якому відсікається середня частина складного слова і лишається початкова першого і кінцева останнього компонента: **[ра(діостан)ція] > рація**» [Клименко. – УМЕ. – С. 584].

«...Випадіння складу або звука в слові (віршовій стопі). Напр., у побутовому мовленні: «мо» – замість «може», «гля» – замість «глянь» тощо» [МФЕ. – С. 374]. *Стобальним, стоглобальним болем / До неба дибиться душа. / До думи дума доруша...* (М. Вінграновський).

СИНКРЕТИЗМ – «(грец. συνκρητισμος – з'єднання) – формальне нерозрізнення, злиття в одній формі різнорідних мовних елементів... С. на лексико-семантичному рівні – це позиційно зумовлена нейтралізація значень полісемантичної одиниці. Виникає внаслідок асоціації кінцевого числа альтернативних значень з тим же фонетичним словом. Так, у реченні «**На зеленому горбочку У вишневому садочку Притулилася хатинка**» (Леся Українка) слово **зелений** одночасно реалізує два значення: «покритий зеленню» і «кольору зелені», тому що ці два значення покривають одне одного: має зелений колір, тому що заріс зеленню (травою, кущами тощо)» [Кочерган. – УМЕ. – С. 584].

«Злитість, нерозчленованість, що характеризують певні мовні явища» [ВЛС. – С. 545–546].

СИНОНІМИ – «(від грец. συνώνυμος – однойменний) – слова (переважно однієї частини мови) або їхні окремі значення, а також

стійкі словосполучення, афікси, словотворчі типи, граматичні форми, зокрема синтаксичні конструкції, що при повній чи частковій формальній відмінності мають тотожні або майже тотожні значення (з можливими відмінностями в стилістичних та граматичних характеристиках та в сполучуваності)..: «*Все... мучить, гризе і точить душу*» (Н. Кобринська)» [Тараненко. – УМЕ. – С. 539].

«Значення синонімів ототожнюються за основним предметно-понятійним ядром і протиставляються за деталями характеристики поняття або іншими семантичними компонентами слова. Цих додаткових відтінків досить, щоб розмежувати лексичне значення, значимість двох слів у мовній системі, але не достатньо для протиставлення двох понять. Так, слова *поганий* і *гидкий* називають одну й ту ж негативну ознаку, отже, ототожнюються за предметно-логічною віднесеністю, але відрізняються мірою виявлення ознаки. *Гидкий* при зіставленні із словом *поганий* виявляє вищий ступінь ознаки. Цей відтінок протиставляє дві лексеми, але не протиставляє понять...» [Лисиченко. – С. 69].

СИНТАГМАТИКА – «один із двох системних аспектів у вивченні мови, який розглядає відношення між послідовно розташованими одиницями за їхнього безпосереднього поєднання в реальному потоці мовлення або в тексті, тобто закономірності сполучуваності мовних одиниць. Протилежна парадигматиці... Термін «синтагматика» зрідка вживається в інших значеннях: 1) вчення про членування мовлення на синтагми; 2) перша фаза дослідження мови, що полягає у послідовному поділі тексту на менші лінійні одиниці; 3) вчення про словосполучення, а також про речення у разі інтерпретації його як різновиду синтагми» [Кочерган. – УМЕ. – С. 591].

«...Тип просторових лінійних відношень знаків у мовленнєвому ланцюжку» [Левицький. – АМВЛС. – С. 33]. Див. **лінеарність**.

СИНТАКСИС ТЕКСТУ – «галузь лінгвістики тексту і синтаксису, яка вивчає синтаксичну організацію тексту в цілому: зв'язність між самостійними реченнями, одиниці тексту (речення, прозова строфа, складне синтаксичне ціле, фрагмент та ін.), цілий мовленнєвий твір, ...у тому числі інтонаційно-ритмічну організацію тексту» [Солганик. – СЕСрм. – С. 382].

У межах С.т. розв'язують «проблеми дослідження текстових одиниць – надфразних єдностей, поліпредикативних комплексів,

прозаїчних строф, абзаців тощо» [Кондратенко. – С. 33].

СИТУАЦІЯ – «сукупність реальних умов протікання комунікації... Ситуативні умови інтра- й екстралінгвального характеру, що склалися до моменту реального мовленнєвого акту, задають психологічну і мисленнєву установку спілкування партнерів і неминуче впливають не тільки на передетап формування висловлення, але й на наступні етапи, тому що значення певних мовних одиниць може розкриватися в наступних за конкретним висловленням мовленнєвих актах» [Колшанський. – КС. – С. 73].

СКЛАДНІ СИНТАКСИЧНЕ ЦІЛЕ (ССЦ). Див. **мікротекст, надфразна єдність.**

СКРИПТ – «структура репрезентації процедурних знань (як і сценарій), що стосується конкретних учасників ситуації (наприклад, обслуговування в магазині). С. є типовим сценарієм, однак сценарій, на відміну від С., не прив'язаний до конкретних учасників і локалізації ситуації в часі та просторі... С. засвоюються ще з дитинства в результаті прямого й безпосереднього досвіду або переживання шляхом спостереження. Поняття С. було розроблене Р. Шенком і Р. Абельсоном у 1977 р.» [ЛЕ. – С. 665].

«Один із видів структур свідомості, вид фрейму, що виконує спеціальне завдання в обробці природної мови: звичні ситуації описуються С. як стереотипні зміни подій» [Дем'янков. – КСКТ. – С. 172].

СЛЕНГ (СЛЕНГ) – «це практично відкрита мовна підсистема ненормативних, стилістично знижених лексико-фразеологічних одиниць, які виконують експресивну, оцінну (звичайно негативну) та евфемістичну функції»... «Мовне середовище усного спілкування великої кількості людей, яке відрізняється від мовної норми»... «...Різновид розмовної мови, яка оцінюється суспільством як підкреслено неофіційна («побутова», «фамільярна», «довірлива»). Сленгові властиво запозичувати одиниці арго і жаргонів, метафорично переосмислюючи і розширюючи їх значення... Напр.: *голова* – *байда, балабас, дах, диня, казан, казанок, кабіна, качан, маклабан*» [Ставицька. – С. 40–42; 415].

Лексика, що «...відбиває грубувато-фамільярне, інколи

гумористичне ставлення до об'єкта мовлення і вживається переважно в умовах невимушеного спілкування. Наприклад, із молодіжного сленгу такі слова: *фуцан* (*шанований молодий чоловік*), *гуру* (*знаюча людина*), *крутелік* («*новий українець*»), *брамкар* (*охоронець, що стоїть на дверях, порт'є*)» [СКМ. – С. 60–61].

СЛОВО – «найменша самостійно і вільно відтворювана в мовленні відокремлено оформлена значеннева одиниця мови, яка співвідноситься з пізнаним і вичленуваним окремим елементом дійсності (предметом, явищем, ознакою, процесом, відношенням та ін.) і основною функцією якої є позначення, знакова репрезентація цього елемента – його називання, вказування на нього або його вираження» [Тараненко. – УМЕ. – С. 565].

«Основна структурно-семантична одиниця мови, яка співвідноситься з предметами, процесами, явищами дійсності, їхніми ознаками та відношеннями між ними, вільно відтворюється у мовленні й служить для побудови висловлень» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 379].

«...Найменший, відносно самостійний носій значення, що кодифікується в лексиконі та графічно відокремлюється прогалинами. За фонетико-фонологічними показниками слово є найменшим звуковим сегментом, що теоретично відділяється від інших на основі та за допомогою певних фонетичних ознак; за морфологічними показниками воно характеризується тією чи іншою парадигмою флексій, а синтаксично є найменшою рухомою та незамінною основною мовною одиницею» [Левицький. – АМВЛС. – С. 34].

«Роль слова в художньому творі у процесі створення художніх образів неоднопланова. З одного боку, слово входить у національно-мовну систему, маючи постійне значення, на яке спирається письменник. З другого, у художньому тексті воно звернуте до того світу дійсності, який створюється або відтворюється в художньому творі. Цією неодноплановістю зумовлюється образність слова» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 18].

СЛОВО ПОТЕНЦІЙНЕ – «у широкому розумінні – ...будь яке похідне, що може заповнити наявну в словотвірному комплексі «пусту» ланку безвідносно до продуктивності / непродуктивності зразка його творення, тобто це – будь-яка одиниця, закладена в

системі словотворення, але не реалізована»... «Потенційні слова відповідають словотвірній нормі, але часто є аномальними з погляду норми лексичної..., напр.: *пілот* і *пілотка* – «головний убір», а не «жінка-пілот»...» [Клименко. – С. 51; 50].

СЛОТИ – «елементи пропозиції, реальні знання про об'єкт» [Чеботай. – С. 131].

«Ядерна частина фрейму, ...пропозиція...» [Кондратенко. – С. 175]. Див. **фрейм**.

СМИСЛ – «актуалізоване значення. На відміну від значення, смисл не є статичним, він не визначається в лінгвістичних термінах, а розпливається в глибинах індивідуального буття і неповторності конкретної ситуації. Якщо значення має національно-мовну специфіку, то смисл – універсальний, інтернаціональний (при перекладі з однієї мови на іншу передаються не значення, які є специфічними для кожної мови, а смисли)»; «зміст (значення), який слово (вислів, мовний зворот тощо) отримує в певному контексті вживання, в певній конкретній мовленнєвій ситуації» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 304; 380].

«...Прояв значення в мовленні (тобто на синтагматичній осі), що має парадигматико-словникове... та текстове вираження» [Левицький. – АМВЛС. – С. 34].

СМИСЛ ІМПЛІЦІТНИЙ – «це форма представлення імпліцитного знання, коли у фокус уваги мовця чи слухача потрапляють ті зв'язки, які «знаходились» на периферії, у стані повної неусвідомлюваності. ...Імпліцитний смисл не можна розглядати відірвано від тих факторів, які впливають на процес «фокусування уваги» (ситуація, контекст тощо). Вони входять в імпліцитний смисл як його складові (компоненти смислу)» [Єрмакова. – С. 21].

«Неявний, прихований смисл, який виводиться слухачем (читачем) із значень мовних одиниць під впливом конкретної ситуації та контексту спілкування» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 326]. Див. **імплікатура**.

СМИСЛ ТЕКСТУ ГЛИБІННИЙ – «узагальнений зміст, не «прив'язаний» до окремих мовленнєвих складників, який є витвором багатьох поверхневих смислів, «переломлених» у

мовленнєвій тканині цілого тексту» [Купіна. – СЕСрм. – С. 42].

«Узагальнення поверхневих смислів мовленнєвого витвору, базоване на усіх типах текстової інформації (предметно-тематичної і моральної, експліцитної і підтекстової), і розуміння смислової макроструктури тексту як відображення авторського задуму» [ПСЛТ. – С. 74].

СМИСЛ ТЕ́КСТУ ПОВЕРХНЕ́ВІЙ – «актуальне значення мовленнєвих засобів, використаних у певному тексті: звуків, звукосполук, слів і їх форм, речень» [Купіна. – СЕСрм. – С. 287].

СМИСЛОВА́ СТРУКТУ́РА ТЕ́КСТУ – «багаторівнева ієрархічна організація змістової сторони тексту (представлена на його поверхневій структурі взаємозв'язками текстових одиниць, ...архітектонікою, композицією тощо), компонентами якої є смисли, сформовані комплексом екстралінгвальних факторів, що детермінують стильову специфіку тексту» [Баженова, Котюрова. – СЕСрм. – С. 388]. Див. **структу́ра те́ксту, смислова́ структура худо́жнього те́ксту.**

СМИСЛОВА́ СТРУКТУ́РА ХУДО́ЖНЬОГО ТЕ́КСТУ – ієрархічна організація змісту тексту, яка «поєднує різноманітні компоненти: макроконтекст (широкий контекст культури, у якому функціонує твір), мікроконтекст (контекст конкретного образу), контекст лінійного руху тексту (мовленнєве розгортання твору), контекст реальної послідовності (сюжет і композиція)» [Баженова, Котюрова. – СЕСрм. – С. 390–391]. Див. **структу́ра те́ксту.**

СМИСЛОВЕ́ РОЗГОРТА́ННЯ ХУДО́ЖНЬОГО ТЕ́КСТУ – «поетапне відображення у свідомості комунікантів поліобразних знань про світ, виражених у словесно-образній формі з позиції визначеного естетичного ідеалу... У художньому тексті як формі комунікації диференціюють два аспекти його смислового розгортання: лінгвальний та екстралінгвальний. Перший пропонує систему контекстуального виокремлення дібраних і особливим чином організованих автором мовленнєвих засобів, покликаних «збуджувати» творчу уяву читача... (комунікативно-естетична стратегія автора)... Другий (екстралінгвальний) аспект смислового розгортання твору характеризується прагматичним потенціалом, який

зумовлює особливий асоціативно-образний характер відображення естетичної інформації у свідомості читача» [Болотнова. – СЕСрм. – С. 392–393].

СОЦІОЛÉКТ (СОЦІАЛЬНИЙ ДІАЛÉКТ) – «...сукупність мовних особливостей, притаманних якій-небудь соціальній групі – професійній, віковій та ін., – у межах тієї чи іншої підсистеми національної мови» [Загнітко. – СЛТ. – С. 178].

«Мова, якою розмовляє певна соціальна група, соціальний прошарок або яка переважає в середині певної субкультури. У цьому її головна відмінність від діалекту, яким послуговуються представники певного географічного ареалу, та ідіолекту – особливостей мовлення, властивих конкретному індивідові» [СУЛМ ЛФп. – С. 94].

«...Різновид мови, вживаний як засіб спілкування між людьми, пов'язаними тісною соціальною або професійною спільністю, тобто це мова певної соціальної групи. Найістотнішим чинником, що обумовлює виникнення соціальних діалектизмів, є соціальна неоднорідність суспільства, яка має різноманітні виробничо-професійні, а також вікові групи. Причиною появи соціальних діалектизмів може бути й соціально-класова неоднорідність суспільства» [Ставицька. – АЖС. – С. 20].

СПЛЕТІННЯ. Див. **симплóка.**

СПОЛУЧУВАНІСТЬ – «поєднання за певним синтаксичним зв'язком будь-яких повнозначних слів. Сполучуваність як різновид дистрибуції включає не тільки валентні, а й невалентні зв'язки (узуальні й okazіональні). Якщо валентні зв'язки синтаксично оформляються як підрядні, то сполучуваність охоплює і сурядні зв'язки» ...Лексична сполучуваність – ...здатність слова вступати у зв'язки з іншими словами в тексті взагалі. Залежно від факторів, що впливають на поєднання слів, розрізняють лексико-синтаксичну і лексико-фразеологічну сполучуваність. Лексико-синтаксична сполучуваність – це набір і умови реалізації синтаксичних зв'язків слова, це сполучуваність певних граматичних розрядів слів. Так, наприклад, у слов'янських мовах прикметники і слова, що вживаються у їх функції, можуть сполучатися з іменниками, дієслова – з іменниками, прислівниками і т. п. ...Лексико-

фразеологічна сполучуваність – це набір і умови реалізації лексичних поширювачів слова, які зумовлюються його індивідуальною семантикою. Так, наприклад, підметом при слові *ласувати* (смачно їсти) в стандартному мовленні може бути лише назва живої істоти, слово *коротати* підпорядковує собі тільки часові назви, слово *гнідий* може поєднуватися зі словами на означення коней» [Кочерган. – СК. – С. 28–29].

«Н. М. Амосовою та Ю. Д. Апресяном визначено три типи сполучуваності: 1) на рівні класу слів – **синтаксична** сполучуваність як здатність певних лексем керувати іншими чи бути ними керованими, що наочно простежується завдяки дистрибутивним формулам. У деяких випадках вона орієнтовно відповідає валентності; 2) на рівні семантичних підкласів – **семантична** сполучуваність як об'єднання лексем на основі спільної семантичної ознаки. Вона відповідає певним класам колокацій.; 3) на рівні окремого слова – конкретна **лексична** сполучуваність з певними словами» [Левицький. – АМВЛС. – С. 34–35]. Див. **валентність, колокація**.

СТАГНАЦІЯ – «вияв текстової категорії континууму»; «уповільнення або призупинення руху подій за допомогою уведення ліричних відступів, звернення до уявного читача або образу читача, описів інтер'єру, пейзажних уставок, портрета, зміни теми, повернення у минуле (ретроспекція) або перенесення в майбутнє (проспекція) тощо» [ЛЕ. – С. 687; 291].

СТЕРЕОТИП – «стандартне уявлення про соціальні групи чи про окремих осіб як представників цих груп. Стереотипу властива логічна форма судження, загострено спрощена й узагальнена, така, що в емоційно забарвленій формі приписує певним класам осіб певні властивості чи установки» [Дем'янков. – КСКТ. – С. 177].

«Когнітивно-психологічне утворення, схематизований і однобічний образ явища, людини, речі тощо, який ґрунтується на невеликій (часто одній) кількості рис оцінного характеру, що вважаються типовими (взірцевими) для всього класу явищ, речей тощо; суб'єктивне поняття поточного мислення і мовлення, невід'ємна складова мовної картини світу певного етносу. ...Розрізняють такі стереотипи: **НАЦІОНАЛЬНИЙ** – недиференційоване судження, яке позначає в цілому етнічну або національну групу,

передбачає наявність певної риси у всіх її представників, містить у собі – приховано або явно – певну оцінку; ПРОФЕСІЙНИЙ – персоніфікований образ професії, тобто узагальнений образ типового професіонала; ГЕНДЕРНИЙ – уявлення людей про те, як поводять себе чоловіки і жінки в комунікації» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 339].

СТИК. Див. **епаналéпсис**.

СТИЛІЗАЦІЯ – «свідоме переймання мовних ознак певного стилю, жанру, характерних для відповідної історичної доби, етнографічно-діалектного чи соціального середовища, для індивідуальної авторської стильової манери. Для С. необхідно знати, відчувати норми функціонального стилю, до якого належить створюваний текст, тобто внутрішні закони його організації, а також норми того стилю, який виступає зразком і засобом для С.» [Єрмоленко. – УМЕ. – С. 648].

«Цілеспрямована організація мовного матеріалу в тексті, яка є імітацією особливостей і мовних ознак певного соціального середовища, історичної епохи, літературного напрямку, жанру, індивідуального стилю автора. С. передбачає навмисну інтеграцію стилю створюваного тексту зі стилем укралень. Цілями С. є відтворення колориту певної епохи, уявлень про життя окремих соціальних верств населення, створення пародії, сатири, іронії, гротеску, а також поетизація, містифікація чи підробка... Кожний тип С. застосовує специфічні мовні засоби, композиційну й жанрову організацію...» [ЛЕ. – С. 693].

«Свідоме наслідування манери певного письменника, зовнішніх формальних ознак його стилю, певного фольклорного чи літературного жанру, стилю чи напрямку» [ЛСД. – С. 640].

«...Стилізація виконує передусім експресивну функцію. Це лише імітація інших стилів, штучне наслідування стилістичної манери інших письменників або функціональних стилів, проте виконані цілком свідомо... Стилізація може виконувати текстотвірну роль, визначаючи спосіб репрезентації цілісного тексту...» [Кондратенко. – С. 79].

Наприклад, стилізація розмовності – «свідоме переймання письменником характерних ознак розмовного стилю, яка полягає в увиразненні різнорівневих засобів живої народної мови та їх естетичної модифікації з метою досягнення в художній мові

необхідних авторові стилістичних ефектів. Метою стилізації розмовності є відтворення в художньому тексті часового й локального колоритів, соціального типу зображуваного середовища, характерних особливостей мовлення персонажів» [Ткаченко. Т. – С. 7].

СТИЛІСТИКА – «(від лат. *stilus, stylus* – гостра паличка для письма, манера письма) – розділ мовознавства, що стосується умов і мети використання мовних засобів у різних ситуаціях спілкування, відповідно до сфер суспільної комунікації» [УМ. – С. 174].

«С. як лінгвістична дисципліна має різноманітну диференціацію, згідно з якою варіюється її об'єкт і предмет, ключові поняття та підходи до вивчення мовного й мовленнєвого матеріалу... Відповідно до розмежування мови й мовлення розрізняють **С. мови**, спрямовану на опис мовних підсистем (функціональних стилів), і **С. мовлення**, яка вивчає відхилення від мовної норми в окремих текстах. С. мовних ресурсів розгалужується на **фоностилістику, словотвірну, граматичну, лексичну та фразеологічну С.**, кожна з яких орієнтована на опис додаткових стилістичних значень, створюваних ними стилістичних ефектів елементів різних мовних рівнів, їхнього функціонального навантаження у відповідних сферах спілкування. Разом із тим, виокремлюють **функціональну С.**, яка ґрунтується на узагальненому розумінні стилю повідомлення та досліджує систему функціональних стилів і підстилів, визначає їхні стильові доміанти й описує сукупність мовних засобів, властивих кожному зі стилів, а також значні масиви текстів, об'єднаних функцією, жанром тощо; **зіставну С.**, спрямовану на порівняння функціональних стилів і стилістичних засобів у споріднених мовах, і **С. індивідуального мовлення**, орієнтовану на дослідження закономірностей і мовних ресурсів індивідуальних стилів майстрів художнього слова. На перетині функціональної й індивідуальної С. виникла **С. тексту**, яка формувалася в англійській лінгвістиці тексту й була орієнтована на аналіз специфіки текстової організації. Прагматичний підхід до стилістичних явищ зумовив виникнення **С. декодування**, яка вивчає сприйняття й розуміння адресатом стилістичного навантаження тексту, стилістичних фігур і їхнього поєднання. На тлі теоретичної С. існує **практична С.**, а синхронне вивчення стилів і засобів мовлення поєднане з дослідженням еволюції стилів, змін стилістичної забарвленості лексики в межах **історичної С.**, підґрунтям якої була

історична поетика О. Веселовського, О. Потебні й ін.» [ЛЕ. – С. 693–694].

СТИЛІСТИКА ТЕКСТУ – «один із напрямів стилістики, предметом вивчення якого є цілий текст і його (текстові) одиниці в стилістичному аспекті, а точніше, закономірності організації тексту (мовленнєвого твору) як змістово-сислової, композиційно-структурної і жанрової спільності залежно від цілей і завдань спілкування, ідейного змісту і функціонально-стильової належності з усім комплексом екстралінгвальних факторів – для найдосконалішої його інтерпретації» [Кожина. – СЕСрм. – С. 429].

«Актуальна галузь лінгвістики тексту, що не лише зосереджена на типологічних особливостях функціональних стилів української мови, стилістичних прийомах і фігурах, а й вивчає ідіостиль сучасних письменників» [Кондратенко. – С. 35–36].

СТИЛІСТИЧНА ПАРАДИГМАТИКА – «сукупність різнорівневих одиниць, які формують стилістичні ресурси мови і забезпечують мовцеві можливість вибору для здійснення акту комунікації відповідно до цілей спілкування і всього комплексу екстралінгвальних факторів мовлення» [Баженова. – СЕСрм. – С. 439].

СТИЛІСТИЧНА СИНТАГМАТИКА – «стилістично значущі лінійні відношення між різнорівневими мовними одиницями, які функціонують у тексті, а також правила поєднання їх у певні послідовності (синтагматичні ланцюжки)», оскільки «стилістичний ефект повідомлення, як правило, створюється не мовною одиницею як такою, а фактом їх сполучуваності, співвіднесеності в тексті однієї мовної одиниці з іншою» [Баженова. – СЕСрм. – С. 447].

СТИЛІСТИЧНА ФІГУРА (СТИЛІСТИЧНИЙ ПРИЙОМ) – «мовностилістичний зворот, що полягає в особливій синтаксичній організації висловлення для досягнення відповідного виражально-зображального ефекту» [Тараненко. – УМЕ. – С. 756].

«Мовний зворот, особлива синтаксична побудова, що вживається для підсилення виразності висловлення. Стилістичними фігурами є анафора, градація, еліпсис, епіфора, плеоназм, повтор, полісиндетон, тавтологія та ін. Це особливі синтаксичні побудови, які

мають оригінальну форму образного вираження думок і почуттів людини. Термін «стилістична фігура» використовується також і в широкому розумінні: будь-який мовний засіб, у тому числі й троп, що надає мовленню образності і виразності» [СЛТ ГО. – С. 291].

«...Мовний зворот, орієнтований на незвичність слововживання, посилення емоційності, образності вислову. Найпоширеніші С.ф. – анафора, антитеза, багатосполучниковість, безсполучниковість, градація, еліпс, епіфора, інверсія, недоговорення, паралелізм, риторичне запитання, риторичне звертання» [УМ. – С. 175].

«...Синтагматично формалізований стилістичний прийом, що ґрунтується на прагматично мотивованому відхиленні від мовної чи мовленнєвої норми» [Сковородников. – СЕСрм. – С. 453].

«Незвичні синтаксичні звороти, що порушують мовні норми, вживаються задля оздоби мовлення. С.ф. ...покликані не лише індивідуалізувати мовлення автора, а й збагатити його емоційними нюансами, увиразнити художнє зображення. С.ф., яка ще називається фігурою поетичного мовлення (анафора, епіфора, кільце, паралелізм, градація, еліпсис, хіазм, інверсія, анаколуф тощо), слід відрізнити від тропів, які будуються не за синтаксичним принципом» [ЛСД. – С. 641]. Див. **фігура мови**.

СТИЛІСТИЧНЕ ЗАВДАННЯ – «спеціальний (продуманий) намір мовця створити виразний експресивний вислів, здатний викликати у сприйнятті адресата стилістичний ефект. Поняття С.з. належить до екстралінгвальної зони мовної діяльності і виявляється у стосунку до самого процесу мовотворчості як стимул (відправна точка) вибору і поєднання (з боку автора мовлення) у використанні тих чи інших мовних одиниць. Власне С.з. мовця визначає ступінь експресивності повідомлення» [Данилевська. – СЕСрм. – С. 490]. Напр.: *Тої ночі над Мотрюковим двором падали зорі. Ліси заперли в собі дух і надслухали. Сади у вікна зазирали. Води, як лебеді, тихонько довкруги двору линули. Камінні гори свої книги розтворили, чиєсь життя записали... А як сонечко нічку розігнало, ліси зашуміли, сади защебетали, води заіграли, гори почервоніли, то до Мотрюкового двору сорокати сороки гостя привели* (Марко Черемшина, «За мачуху молоденьку»).

СТИЛІСТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ – «додаткове значення (один із видів конотації) мовної одиниці, яке нашаровується на її предметно-

поняттєвий або граматичний зміст. У ширшому розумінні С.з. об'єднує стильове і власне С.з. Стильове значення вказує на усталене вживання мовних одиниць у певних функціональних різновидах мови. Власне С.з. існує як компонент загальної семантики мовної одиниці, як її оцінний, емоційно-експресивний зміст, що виявляється на тлі стилістично нейтральних мовних засобів» [Єрмоленко. – УМЕ – С. 602]. Наприклад, *матуся, дівчинонька* і т. ін.

«Особливе, експресивне забарвлення мовної одиниці (або висловлення), що визначає її як яскраву, виразну, незвичайну або нетипову для певної мовної сфери» [Данилевська. – СЕСрм. – С. 493]. Напр.: – *Куди тобі сонечко? / – До зими. / – Ось моє віконечко! / – Підвези. / – Де ж ті вузли-вузлики, / Як нема? / Вузлики-замерзлики край вікна! / – Що ж мені робитоньки? / Я пішло. / На затоки й витоки, / Де було...* (М. Вінграновський).

СТИЛІСТИЧНИЙ ЕФЕКТ – «закладений» у висловленні й реалізований у ньому за допомогою спеціальних мовних засобів намір автора мовлення викликати в адресата певну стилістичну реакцію на сказане» [Данилевська. – СЕСрм. – С. 488]. Напр.: *Великий Боже, все обсіли хами. Веди мене шляхетними шляхами* (Л. Костенко).

СТИЛІСТИЧНИЙ КОНТРАСТ – «одна з двох взаємопов'язаних... закономірностей використання стилістично значущих одиниць, що полягає у полярності (контрасті) стилістично забарвлених слів (чи більшості слів) у висловленні» [Данилевська. – СЕСрм. – С. 483]. Напр.: *реквізити совісті, протокол мовчання; Хоч на мить стати ікаром: / Стати тим, хто летить, / Хто з Прометеєм – не Каїном, / Хто ризикує упасти, / Щоб жити* (Т.Мельничук).

СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ – «мовні одиниці, тропи і фігури мовлення, ...стилістичні прийоми, мовленнєві стратегії і тактики, які використовуються при вираженні стилю... С.з. представлені на всіх рівнях мовної структури, найбільше – на лексичному» [Салімовський. – СЕСрм. – С. 482].

СТИЛІСТИЧНО ЗАБАРВЛЕНА (МАРКОВАНА) ЛЕКСИКА – «слова, що несуть на собі відбиток різних функціональних та експресивних стилів. Напр.: *хімерити, репрезентувати, пропозиція, класно,*

анічогісінько» [УМ. – С. 175].

«Лексичні одиниці (однозначні слова чи окремі значення багатозначних слів), які характеризуються здатністю викликати особливе стилістичне враження поза контекстом. Ця особливість зумовлена тим, що в значеннях таких слів сконденсована не тільки предметно-логічна (відомості про позначуваний предмет) інформація, а й додаткова (непредметна) – конотації. У непредметній інформації... виражено не тільки емоційно-експресивні конотації, але й відображено вплив різноманітних екстралінгвальних (стилетвірних) факторів, таких як: сфера спілкування, специфіка функціонального стилю, жанр, форма і зміст мовлення, взаємовідношення між адресантом і адресатом повідомлення, ставлення автора до предмета мовлення тощо» [Крижановська. – СЕСрм. – С. 453–454].

«С.з.л. протиставляється нейтральній лексиці. Протиставлення може відбуватися за різними ознаками. Це співвіднесеність із функціональними стилями: *розказувати* (нейтральне слово), *доводити до відома* (офіційно-діловий стиль); протиставлення «сучасне – застаріле»: *спальня – спочивальня*; «книжне – розмовне»: *комунальна квартира – комуналка*; «загальнонародне – діалектне»: *бачити – видіти*; «нейтральне – жаргонне»: *гроші – бабки*; «нейтральне – термінологічне»: *укол – ін'єкція*» [СКМ. – С. 66].

СТИЛЬ – «(від лат. *stilus, stylus* – гостра паличка для письма, манера письма) – парадигматична ознака мовленнєвої системи; організація мовних засобів, принципів їхнього відбору й інтеграції в мовленні і стереотипних способів комунікативної взаємодії, зумовлена певною сферою спілкування на підставі суспільно усвідомленого вибору. Відповідно до типу стилістики С. отримує різні атрибути й модифікує свій зміст. **Мовний С.** у стилістиці мови, на відміну від стилістики мовлення, є усвідомленою суспільством підсистемою в системі загальнонародної мови, закріпленою за тими чи іншими ситуаціями спілкування, яка історично склалася й характеризується набором засобів вираження і певним принципом їхнього відбору... **Мовленнєвий (функціональний) С.** кваліфікують як суспільно усвідомлену сукупність прийомів уживання, відбору та сполучення мовленнєвих засобів, функціонально зумовлену соціально значущою сферою спілкування» [ЛЕ. – С. 695].

«Сукупність ознак, які характеризують твори певного часу, напряму, індивідуальну манеру письменника» [ЛСД. – С. 641].

СТРОФА – «фонічно закінчена віршова сполука, яка повторюється... у поетичному творі» [Качуровський. – М. – С. 13].

С. «представлена інтонаційною та ритміко-синтаксичною цілісністю, відмежована від аналогічних сполук помітною паузою...» [СІС. – С. 865].

СТРУКТУРА ХУДОЖНЬОГО ТІКСТУ – «сукупність стійких внутрішніх зв'язків тексту, які забезпечують його цілісність і тотожність самому собі; принцип його внутрішньої організації, оформленості його змісту» [Голянич. – С. 177].

«Проблеми *структури тексту* пов'язані з категорією дискретності, тому аналіз структури основного тексту починають із вивчення категорії дискретності та архітекτονіки тексту... Елементами текстової будови вважають слово, речення, абзац, параграф, розділ тощо» [Кондратенко. – С. 33].

«...Модель, ...що відповідає трьом умовам: а) цілісності – ...підпорядкування елементів цілому і незалежність останнього; б) саморегулюванню – ...внутрішнє функціонування правил у межах даної системи; в) трансформації – упорядкований перехід однієї підструктури в іншу» [СЗД. – С. 620].

«В основі структури художнього тексту закладене прагнення до максимальної інформаційної насиченості» [Лотман. – С. 53].

«Текстові структури, крім загальномовних систем (підсистем) – фонетичних, морфологічних, синтаксичних, лексичних, – наповнені ієрархічністю образів і тем, що являють собою образно-поняттєві, смислові, композиційні рівні» [Мойсієнко. – ТАС. – С. 20].

СУБ'ЄКТИВНО-ОБРАЗНИЙ СИНКРЕТИЗМ – «поле, ореол образів, що утворюються навколо суб'єкта (ліричного «Я»). Сума парадигм суб'єкта» [СМІхт. – С. 53]. Напр.: *Душа тепер – як витоптана клумба: Чи пелюстки блищать, чи бите скло?* (О. Слоньовська).

«**СЎРЖИК**» – «(букв. суміш жита з пшеницею, ячменю з вівсом і т.ін., а також борошно з такого зерна) – мова, в якій шучно об'єднані без дотримання літературних норм елементи різних мов. Уживається переважно щодо українського просторіччя, засміченого невмотивовано запозиченими (внаслідок українсько-російської інтерференції) російськими елементами: **самольот, січас, тормозити, строїти, кидатися в очі, займатися в школі, гостра біль**»

[Ленець. – УМЕ. – С. 616].

«...Публіцистична назва суміші двох чи кількох мов, коли чергуються, плутаються українські і російські, українські і польські, польсько-англійсько-німецькі слова і звороти, викликаючи ефект неграмотної з погляду літературної норми мови. Напр.: *утром заходив сантехнік; дівочка така взросло; всьо вже перечитав і переробив*» [УМ. – С. 179].

СХЕМАТА – «різновид фрейму, що представляє конкретні об'єкти чи ситуації, які мають візуальні образи у свідомості людини (базовий рівень категоризації)...» [ЛЕ. – С. 712].

«Сполучна ланка між ментальною структурою (схемою) і поверхневою семантичною формою вербалізованого факту. При співвіднесенні понять «схема» і «схемата» з ієрархічно організованою сіткою можна розглядати саму сіткову модель як схему, а сітку, кожен вузол якої структурований у вигляді фрейму, як схемату цієї схеми» [Ніжегородцева. – С. 93].

СЦЕНАРІЙ – «структура репрезентації процедурних знань, яка представляє неавтоматичну життєву ситуацію та правила цілеспрямованої поведінки в ній, на відміну від фрейму, що оперує декларативними знаннями. С. демонструє послідовність процедур (сцен), які здійснюють учасники сюжету для досягнення мети. С. нерідко ототожнюють із фреймом і кваліфікують як різновид останнього...» [ЛЕ. – С. 712].

СЮЖЕТ – «подія чи система подій, покладена в основу епічних, драматичних, інколи ліричних творів, спосіб естетичного освоєння й осмислення, організації подій (художньої трансформації фабули), рух характерів у художньому часі й просторі. С. – динамічний аспект твору, ланцюг зображуваних подій, у тому числі й переживань, думок» [ЛСД. – С. 651].

«Упорядкування (система) подій у творі, рух конфлікту від зав'язки через розвиток подій і кульмінацію до розв'язки (обов'язкові елементи). Експозиція, пролог, епілог, післямова – необов'язкові елементи сюжету» [ОЛ. – С. 186].

«Ланцюжок подій, відтворений у літературному творі, тобто життя персонажів у просторово-часових змінах, ...у змінних обставинах» [Халізеєв. – С. 249].

«Словесні картини... виводять сюжетні лінії, що лежать на поверхні... мозаїки» [Степаненко. – С. 520] твору.

Т

ТАБУ́ – «(з полінезійських мов *ta* – виділяти, відзначати і *pu* – зовсім, цілком, *tapu* (*tabu*) – зовсім виділений) – заборона вживання певних слів (лайливих, вульгарних, нецензурних), зумовлена культурними, етичними, моральними чинниками. Звичайно Т. замінюються евфемізмами» [УМ. – С. 181].

«...Заборона на вживання певних слів, що зумовлюється містично-забобонними, соціально-політичними, культурними та морально-етичними чинниками» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 381].

«Заборонене слово на підставі релігійних, моральних, політичних та інших чинників» [ЛСД. – С. 654].

Виділяють такі види табу: **КОМУНІКАТИВНЕ** – загальне поняття, що об'єднує мовні, тематичні та контактні заборони, які накладаються на спілкування у певних культурах; **КОНТАКТНЕ** – заборона у певних культурах на будь-які форми міжособистісного спілкування; **МОВНЕ** – заборона у певній культурі вживання окремих слів, словосполучень, мовних виразів; **ТАБУ́ ТЕМАТИЧНЕ** – заборона у певній культурі розмов на конкретну тему» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 340].

ТАВТОЛО́ГІЯ – «...неусвідомлюваний, мимовільний або, навпаки, навмисний повтор у межах словосполучення, речення, спільнокореневих слів (формально-семантична тавтологія) або різнокореневих слів із тотожним чи подібним значенням (семантична тавтологія)» [Тараненко. – УМЕ. – С. 677].

«...Повторення змісту частини, вислову або цілого вислову. Т. свідчить про недостатню логічну і мовну грамотність мовця, який неусвідомлено вдається до небажаних повторів. Напр.: *дере́в'яне дере́во, залі́зне залі́зо, промовець промовляє промову*.

Проте Т. використовується і як стилістичний засіб для підсилення емоційності та виразності мови. Тавтологічні звороти нерідко фразеологізуються (*криком кричати, ходором ходити*); вони виступають ознакою народнопоетичної мови, вживаються як стилістичний засіб ораторського мислення. Напр.: *піши́й-пішани́ця, плаче-ридає, виглядає-видивляється, радіє радістю і*

под.» [УМ. – С. 181].

«...*Трон*, що полягає в повторному позначенні вже названого поняття тим самим, спільнокореневим або іншим *словом* чи висловом для додаткового уточнення його змісту, напр., *Богові – Боже, кесарю – кесарева; плакати-ридати; часто-густо*» [МФЕ. – С. 404].

«...1. Визначення, що повторює в іншій формі раніше сказане, не вносячи нічого нового. Наприклад, *авторські слова – це слова автора...* 2. Повторення одних і тих самих або близьких за змістом слів, виразів, мовних зворотів. Як стилістичний засіб, тавтологія використовується для підвищення виразності тексту чи висловлення, для посилення емоційного впливу. Поширена в художній літературі, фольклорі, публіцистиці, ораторському мистецтві, а часом використовується в розмовному мовленні...» [СЛТ ГО. – С. 302].
Напр.: *Божевілля моє, божемилля, / богомілья моїм сльозам!* (Л. Костенко).

ТВІР ВІДКРИТИЙ – «твір, який у своїй структурі містить можливості та перспективи для творчої взаємодії із читачем, для гри його уяви... Термін запровадив та ґрунтовно описав У. Еко у «*Поетиці відкритого твору*» [СЗД. – С. 601].

«...Т. відкритий до нескінченности, і жодний читач, жодний суб'єкт, жодна наука не можуть ув'язнити Т., ...а тільки ті форми та коди, відповідно до яких виникають значення» [Барт. – СЗД. – С. 162].

ТВІР ЛІРО-ЕПІЧНИЙ – «своєрідний літературний жанр, у якому гармонійно поєднуються зображально-виражальні засоби, притаманні ліриці та епосу, внаслідок чого витворюються якісно нові сполуки (вірш у прозі, байка, поема, роман у віршах та ін.)» [ЛСД. – С. 396].

«Це жанр, утворений на межі епосу і лірики, головний ліро-епічний жанр – поема, яка взяла від епосу сюжетну оповідь, а від лірики – віршовану форму й ліричного героя» [ОЛ. – С. 173].

ТВІР ЛІТЕРАТУРНО-ХОУДОЖНІЙ (СЛОВЕСНИЙ) – «діалектична єдність... контексту слів, контексту художніх образів і контексту ідей»; ...діалектична єдність раціонального, естетичного та емоційного; як система словесних художніх образів – ...не тільки образне відтворення дійсності й естетичне освоєння світу, [а й] закладені можливості відповідного впливу на почуття, свідомість і

волю читача» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 14–15].

«...Динамічний змістовний образ, зітканий із «нерухомого потоку» слів...» [Гром'як. – С. 33].

«Шлейф уявлюваного, що тягнеться за Текстом» [Барт. – СЗД. – С. 380].

«Необхідно рішуче відмовитись від уявлення про те, що текст і художній твір – те саме. Текст – один із компонентів художнього твору, звичайно, найістотніший компонент, без якого існування художнього твору неможливе. Однак художній ефект у цілому виникає через зіставлення художнього тексту зі складним комплексом життєвих та ідейно-естетичних уявлень»... «На відміну від нехудожніх текстів, твір мистецтва співвідноситься не з одним, а з багатьма кодами, що його дешифрують» [Лотман. – С. 37; 124].

«...У художньому творі є ті ж самі стихії, що й у слові: *зміст* (або ідея), який відповідає чуттєвому образу або розвинутому з нього поняттю; *внутрішня форма, образ*, який вказує на цей зміст, який відповідає уявленню (яке також має значення тільки як символ, натяк на відому сукупність чуттєвих сприйнять, або поняття), і, нарешті, *зовнішня форма*, в якій об'єктивується художній образ» [Потебня. – СЗД. – С. 29].

ТЕЗАУРУС – «(грец. thesaurus – скарб, скарбниця) – 1. Словник, що подає лексичний склад мови за семантичними розрядами (поняттєвими рубриками) різного ступеня узагальнення і кількості з перехресним групуванням... 2. Інформаційно-пошуковий словник, що подає в алфавітному порядку сукупність термінів (дескрипторів) певної галузі знань із систематизацією їхніх ієрархічних та корелятивних відношень... 3. Словник (здебільшого тлумачного типу), завданням якого є повне охоплення лексичного складу мови» [Тараненко. – УМЕ. – С. 627].

«Нормативний словник-довідник, що містить лексичні одиниці й словосполучення певної предметної галузі та парадигматичні відношення між ними» [МФЕ. – С. 406].

«Словник, призначений для систематизації понятійного простору предметної галузі або лексичного простору природної мови за певними структурними та тематичними параметрами. В енциклопедичних та тлумачних словниках розглядають три основні площини застосування та, відповідно, три такі значення терміна «тезаурус»: 1) Т. як словник, в якому з максимальною повнотою

наводяться всі слова певної мови та приклади їх вживання у текстах; 2) Т. як ідеографічний словник певної мови, де мають бути відображені семантичні відношення між її лексичними одиницями (родові, видові, синонімічні тощо); 3) інформаційно-пошуковий Т. як словник дескрипторів, що репрезентують понятійний склад предметної галузі та впорядковуються за допомогою регулярних логіко-семантичних відношень, які визначають «понятійну локалізацію» дескрипторів у інформаційному просторі певної предметної галузі» [ШВТ. – С. 312].

«Словники-тезауруси подають терміни у повному обсязі (перелік). Нерідко вони називаються ще слівниками. Можна сказати, що жоден словник термінологічний не може бути укладений без таких слівників» [Панько. – С. 155].

ТЕКСТ – «писемний або усний мовленнєвий масив, що становить лінійну послідовність висловлень, об'єднаних у ближчій перспективі смисловими і формально-граматичними зв'язками, а в загальнокомпозиційному, дистантному плані – спільною тематичною і сюжетною заданістю» [Баранник. – УМЕ. – С. 679].

«...Писемний або усний мовленнєвий потік, [побудований як] послідовність звукових, графемних елементів у синтаксичних структурах (реченнях), які виражають комплекс пов'язаних між собою думок (суджень)» [Ковалик. – С. 414].

«...У широкому значенні, – структура, що складається з елементів значення, єдності цих елементів та вираження цієї єдності; у вузькому значенні, – єдність мовних знаків, що організовані за нормами даної мови і є носіями інформації» [СЗД. – С. 621].

«...Механізм, утворений як система різних семіотичних просторів, у континуумі яких циркулює... вихідне повідомлення... У загальній системі культури тексти виконують... дві основні функції: адекватну передачу значень і народження нових смислів» [Лотман. – СЗД. – С. 431].

«...Не тільки генератор нових смислів, але й конденсатор культурної пам'яті. Текстові притаманна здатність зберігати пам'ять про свої попередні контексти»... «Породження» тексту пов'язане з багатократною семіотичною трансформацією»... «Читач вносить у текст свою особистість, свою культурну пам'ять, коди й асоціації. А вони ніколи не ідентичні авторським» [Лотман. – ЛТСІ. – С. 21; 108; 112].

Результат «...мовленнєвотворчого процесу, що характеризується завершеністю, об'єктивований у формі писемного документа, літературно оброблений згідно з типом цього документа, твір, що складається з назви (заголовка) і низки особливих одиниць (надфразних єдностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, який має певну цілеспрямованість та прагматичну настанову... Текстові притаманна двоїста природа – стан спокою і руху. Представлений послідовністю дискретних одиниць, текст перебуває у стані спокою, й ознаки руху виступають у ньому імпліцитно. Однак коли текст відтворюється (читається), він перебуває у стані руху, і тоді ознаки спокою виявляються в ньому імпліцитно» [Гальперін. – С. 18–19].

«Певне предикативне синтаксичне утворення, яке складається зі слова (чи його аналога) або синтаксично зв'язаної групи слів (чи їх аналогів) і виконує комунікативну функцію» [Попова. – С. 11].

«Комплекс вербальних знаків природної мови, що характеризується формально-змістовою цілісністю та прагматично-комунікативною єдністю» [Кондратенко. – С. 12].

«Як спосіб відображення дійсності є одночасно продуктом діяльності індивіда й продуктом певної епохи» [Плющ. – С. 296].

«Слово «текст» передбачає, власне, сплетіння окремих ліній у суцільну павутину, яка утримує себе і не дозволяє якійсь окремій нитці випасти із плетива, і художній текст відповідає цьому визначенню, позаяк його елементи сплетені у єдину словесно-звукову послідовність» [Гадамер. – ГП. – С. 157]. Див. **інтертекст**, **макротекст**, **мегатекст**, **мікротекст**, **надтекст**, **паратекст**, **текст антропонімний**, **текст безпунктуаційний**, **текст зв'язний**, **текст канонічний**, **текст креолізований**, **текст культури прецедентний**, **текст наративний**, **текст поетичний**, **текст прозовий**, **текст художній**, **текст у тексті**.

ТЕКСТ АНТРОПОНІМНИЙ – «текст, в якому переважають антропоніми, об'єднані в певній послідовності, що поєднуються з обов'язковими чи факультативними апелятивними компонентами, напр.: «Реєстр війська Запорозького», рекрутські списки, списки виборців, поминальні книги. Т.а. може бути побутовим, документальним чи літературним» [СУОТ. – С. 45–46].

«Антропонімні словесні знаки, організовані у мовленнєві послідовності певних типів, поєднані з обов'язковими або

факультативними апелятивами, які мають функціональну (номінативну) спрямованість. Антропонімними текстами вважаються різного роду списки, роздаткові відомості, канцелярські алфавітні покажчики тощо» [Парзулова. – С. 135].

ТЕКСТ БЕЗПУНКТУАЦІЙНИЙ – текст, у якому «або взагалі немає пунктуації, або наявні лише певні розділові знаки, необхідні для розуміння змісту... Єдиним засобом дискретності тут можна вважати міжслівні відступи, що зумовлені структурно-інтонаційними чинниками» [Кондратенко. – С. 255]. Напр.: *І сум і жаль і висновки повчальні / І слово непосильне для пера / Душа пройшла всі стадії печалі / Тепер уже сміятися пора* (Л. Костенко).

ТЕКСТ ЗВ'ЯЗНИЙ – «відрізок усного або писемного мовлення, що характеризується значною протяжністю, цілісною тематичною та логічною єдністю і розчленовується на більші або менші складові частини. Під зв'язним текстом розуміють, звичайно, певну (закінчену) послідовність речень, абзаців, надфразних одиниць, пов'язаних за смислом відповідно до задуму мовця (автора тексту)» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 8].

ТЕКСТ КАНОНІЧНИЙ – «текст, раз і назавжди встановлений, стабільний у цілому і зокрема, обов'язковий для всіх видань» [ЛСД. – С. 328].

ТЕКСТ КРЕОЛІЗОВАНИЙ – «текст, фактура якого складається з двох негомогенних частин: вербальної (мовної / мовленнєвої) та невербальної (такої, що належить до інших знакових систем, ніж природна мова) [Валгіна. – С. 192].

«Це ілюстровані тексти, в яких вербально виражена інформація сполучається із зображенням» [Загнітко. – С. 160].

ТЕКСТ КУЛЬТУРИ ПРЕЦЕДЕНТНИЙ – «одне з найважливіших понять міжкультурної комунікації та лінгвокультурології; тип тексту, добре знайомий будь-якому... члену національної лінгвокультурної спільноти і звернення до якого багаторазово поновлюється в процесах комунікації завдяки пов'язаним із цим текстом прецедентним висловленням і / або прецедентним іменам. Т.к.п. мають семіотичний характер, тобто впізнаються за натяком, цитатою,

жартом тощо. До Т.к.п. перш за все належать так звані «хрестоматійні» твори художньої літератури, шедеври фольклору, а також найбільш вдалі тексти пісень, реклами, анекдотів, популярні лозунги тощо. Володіння Т.к.п. – необхідна умова соціалізації особистості, прилучення до певної етнічної культури, комфортного самовідчуття; неволодіння Т.к.п. – ознака того, що особистість є «чужою» у межах саме цієї культури» [СТМК. – С. 172].

ТЕКСТ НАРАТИВНИЙ – «розповідь, опис..., які вибудовуються за допомогою відбору і сполучуваності відповідних засобів мови. Тут актуальними є 3-я особа персонажа, героя з позиції автора, розповідача (хоча буває розповідь і від 1-ї особи), таксисні ланцюжки дієслів недоконаного й доконаного виду, минулий час (хоча буває розповідь у теперішньому часі) та ін.» [Формановська. – С. 69].

ТЕКСТ ПОЕТИЧНИЙ – «...художнє мовлення, в основі якого лежить повторення певних ритмічно-римових строфічних елементів» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 8].

«...Концептуальна система, в якій трансформація слова і поетичних формантів спрямована на формування індивідуального смислу» [Лазебник. – С. 3].

ТЕКСТ ПРОЗОВИЙ – «художньо-словесне мовлення, якому не властиві строго визначені закономірності у відношенні до ритмічної організації» [Ковалик. – С. 415].

ТЕКСТ У ТЕКСТІ – «особлива реторична побудова, у якій відмінність у закодованості різних частин тексту стає виявленим чинником авторської побудови і читацького сприйняття тексту. Перемикання з однієї системи семіотичного усвідомлення тексту в іншу на якійсь внутрішній структурній межі стає у цьому випадку основою генерування смислу. Така побудова насамперед загострює момент гри у тексті: з позиції іншого способу кодування текст набуває рис підвищеної умовності, відзначається його грайливий характер, іронічний, пародійний, театралізований тощо зміст. Водночас відзначається роль меж тексту, як зовнішніх, що відділяють його від не-тексту, так і внутрішніх, що розділяють ділянки різної кодованості» [Лотман. – СЗД. – С. 436].

«Прийом інтертекстуальних зв'язків, який полягає у введенні до текстової архітектоники, здебільшого художнього змісту, ще одного, на перший погляд, чужого за своїм стилем тексту» [Єщенко. – С. 253].

ТЕКСТ ХУДОЖНІЙ – «динамічна, стратифікаційно-когерентна полізначеннева величина, соціокультурний феномен, що має свої сутнісні ознаки і розглядається як складний об'єкт вивчення...» [Голянич. – ХТСО. – С. 17].

«...Художній текст (дискурс) формується (перебуваючи в постійному процесі становлення) як онтологічно відкрита величина: він звільняється від конвенційних форм стереотипної закріпленості, відкриваючи в собі реляційно-сміслові парадигми, нове дистанціювання поверхневих і глибинних семантичних структур, що може спричинювати зміну текстуальних і міжтекстових перспектив, викликати зміщення диспозиційних властивостей оприявленого референта» [Голянич. – ВФД. – С. 36–37].

Х.т. «здатний виступати одним із компонентів акту художньої комунікації, представляючи особливу художню реальність, яка, поєднуючись із дискурсами автора та читача, створює новий тип дискурсу – художній» [Кондратенко. – С. 44].

«Генерування нових смислів – домінантний аспект тієї роботи, яку виконує художній текст у системі культури» [Лотман. – ЛТСІ. – С. 99].

«...Складна багаторівнева цілісна структура, створена із мовного матеріалу і наповнена таким обсягом різнотипної інформації, яку, на думку вчених, не може передати текст будь-якого іншого стилю» [Кочан. – С. 46].

«...Одна «із проміжних ланок, через яку мовна одиниця потрапляє в літературну мову, нормативно закріплюється в ній, кодифікується; це тло, на якому суспільна свідомість певного історичного часу вимірює мовні елементи за шкалою «літературне» – «позалітературне», на якій простежується загальний процес розвитку літературної мови» [Бибик. – С. 24].

«Художній текст імітує дійсність, створюючи вторинну реальність» [Формановська. – С. 42].

ТЕКСТЕМА – «1) субстрактна інваріантна одиниця текстового рівня мови, що характеризується певним тематичним змістом, композиційною структурою, відбором лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних засобів та інтенційно-прагматичними особливостями. Т. як віртуальна одиниця протиставлена актуалізованому тексту як її конкретній реалізації в мовленні... У когнітивній лінгвістиці Т. розглядають у ракурсі текстового простору як модель, схему класу текстів, які містять ієрархічно організовані прототипні ознаки класу текстів (семантичні, структурні, інтенційні, ситуативні, інтерпретаційні, соціокультурні тощо)... 2) Сукупність семантично та граматично поєднаних висловлень, яка характеризується єдністю теми й особливим синтаксичним зв'язком складників. Т. розглядається В. Кохом як одиниця членування тексту. У такому значенні відповідниками Т. є надфразні єдності, топіки» [ЛЕ. – С. 718].

«...Абстрактна інваріантна одиниця текстового рівня, що характеризується певним тематичним змістом, композиційною структурою, відбором лексико-фразеологічних, граматичних, стилістичних засобів та інтенційно-прагматичними особливостями» [Єщенко. – С. 253]. Див. **текстологема**.

ТЕКСТОЛОГЕМА – «інваріантна одиниця, яка утворює смислове ціле тексту та підпорядковує всі інваріантні одиниці загальної системи мови. Текстологема концентрує значення, основу якого складає концепт... Ознакою текстологеми є те, що вона набуває художньо-образного підтекстового значення, стає семантично багатомірною, ...характеризується смисловою узагальненістю, відзначається соціальною «намагніченістю» в межах наскрізних ідейно-тематичних ліній»... Зміст текстологеми визначається денотацією, тобто місцем текстологеми в загальній схемі квантування дійсності в певній мові, і конотацією, тобто сполученням текстологеми з іншими семантичними одиницями тексту або акту мовлення» [Форманова. – ПТ. – С. 51–52]. Див. **тексте́ма**.

ТЕКСТОВА́ ВІЗУАЛІЗА́ЦІЯ – «використання специфічних графічних засобів, що є семантично вагомими для розуміння змісту тексту, ...актуалізації певної інформації, для подання тексту реципієнтам... Графічні засоби, орієнтовані на читача, називають засобами візуалізації. Їх поділяють на текстові та позатекстові.

Текстові стосуються виділень всередині основного тексту: *курсив, шрифт, накреслення, колір літер* тощо»... «До позатекстових візуальних засобів... уналежнюємо *абзацний поділ і візуальну фрагментацію* тексту (тут не йдеться про мовленнєве явище – актуалізацію тексту, виявами якої є парцеляція та сегментація). Йдеться про графічну презентацію тексту архітектонічного типу, тобто текст розчленовано на фрагменти відповідно до його семантичної специфіки» [Кондратенко. – С. 122–123; 130].

ТЕКСТОВА КАТЕГОРІЯ – «надпарадигмальна інваріантна ознака, що відображає найбільш суттєві закономірності текстом й актуалізованих текстів... Українська дослідниця О. Воробйова кваліфікує Т.к. як концептуальні ознаки, що відображають найбільш сутнісні властивості, прототипні характеристики тексту, взаємодія яких забезпечує його специфіку та стійкість як якісно визначеного лінгвосеміотичного, комунікативного та мовномисленнєвого утворення... Проблема кількості Т.к. пов'язана з їхньою ієрархією як підпорядкованістю одних категорій іншим, вагомішим. Крім того, складність питання полягає в тому, що всі ознаки тексту інтегровані й важко відділити їх одна від одної. Чимало ознак тексту, названих категоріями, мають природу явища, а не інваріантної ознаки (наприклад, І. Гальперін розглядає інтеграцію й цілісність як категорії, хоча перша є способом досягнення другої як її результату)... У монографічному дослідженні «Основы лингвистической теории текста и коммуникации» з огляду на єдність функціональної природи тексту ми обґрунтували текстово-дискурсивні категорії цілісності, дискретності, інформативності (із підкатегоріями фактуальності, концептуальності, підтексту, аксіологічності, емотивності), зв'язності, континууму (із підкатегоріями прогресії, стагнації, часу та простору), інтерактивності (із підкатегоріями інтенційності, стратегічності, інтерпретанти, ефективності) й інтерсеміотичності (зокрема й інтертекстуальності)» [ЛЕ. – С. 718–720].

«Одна із взаємопов'язаних суттєвих ознак тексту, яка є відображенням окремої частини загальнотекстового смислу різними мовними, мовленнєвими і власне текстовими (композиційними) засобами. Т.к. має знакову природу, план змісту такого знака – це визначена поняттєва універсалія, єдиний текстовий смисл (напр., цілісність, тема, тональність, простір, перспекція), а план

вираження – функціонально орієнтована типова композиція різнорівневих мовних засобів» [Матвеева. – СЕСрм. – С. 533–534].

Типологія текстових категорій

<i>Основні текстові категорії</i>	інформативність комунікативність
<i>Внутрішньотекстові категорії</i>	зв'язність цілісність членованість
<i>Текстово-дискурсивні категорії</i>	референційність інтерсуб'єктність інтертекстуальність

[Кондратенко. – С. 23].

«ТЕКСТОВА СИТУАЦІЯ» – «термін, що окреслюється: 1) комунікативними функціями; 2) комунікативною настановою на художнє зображення, полеміку, узагальнення, аналіз тощо; 3) формами і способами викладу; 4) мовним матеріалом» [Загнітко. – С. 55].

ТЕКСТОВИЙ ПРОСТІР (ЛОКАЛЬНІСТЬ) – «текстова категорія, яка локалізує невід'ємні властивості всіх об'єктів дійсності, тому просторові характеристики приписуються і тим об'єктам, які генетично не наділені просторовою природою (напр., концептам і концепціям). Категорія Т.п. ізоморфна категорії текстового часу, з якою вона створює комплексну категорію хронотопу... Т.п. може ілюструвати відображену копію реальної дійсності та її суб'єктивну трансформацію. Поруч із основними типами Т.п. – *об'єктивного* (диктумного) і *суб'єктивного* (модусного) – ...виділяють концептуальний простір (різновид об'єктивного на рівні логічних абстракцій) і художній простір (різновид суб'єктивного, що створює художній образ простору)» [Матвеева. – СЕСрм. – С. 539–540].

ТЕКСТОЛОГІЯ – «галузь філології, що вивчає твори писемності, фольклору з метою встановлення їхнього первісного тексту для публікації й ...наукового вивчення» [УМ. – С. 662].

«Галузь історико-філологічного знання, наука, що вивчає і встановлює історію тексту творів писемності і документів. Термін

«Т.» вперше запровадив Б. Томашевський» [ЛСД. – С. 662].

ТЕКСТУАЛЬНІСТЬ – «зовнішня зв'язність, внутрішнє осмислення, можливість ...сприйняття, здійснення необхідних умов комунікації тощо...» [Ніколаєва. – ЛЕС. – С. 507].

«Особлива структура тексту, яка не тотожна подієвості, а включає в себе дієгезис, тобто дискурсивний аспект повісткування, більше того – розгортається через поєднання різних дискурсивних практик... Це особливий простір і сфера напруги між означуваним смислом / смислами, образними структурами, які його / їх означають, це взаємодія різних типів дискурсу в одному й тому ж просторі... Передбачається, що текстуальність об'єднує автора, твір і читача в такому означувальному полі, де діє ціла система кодів (Р. Барт)» [Гундорова. – С. 196].

Зіставлення «людиною себе із безмежжям текстів, що творять світ культури (на думку Ж. Дерріди, ніщо не існує поза текстом), практиковане постмодернізмом із 70-х рр. ХХ ст. ...Поняття «Т.» розглядає Р. Барт у своєму есе «Від твору до тексту», вбачаючи у ньому зміщення попередніх інтерпретаційних настанов (авторський намір, біографія, жанр, літературна історія), проголошує текст об'єктом постійного самотворення, несумісного з жанром, наявного на межі класифікації; твір, на його думку, існує як мова, відкрита для нескінченної гри. Отже, Т. ототожнюється з діяльністю, «виробництвом тексту» [ЛЕ. – Т. 2. – С. 469].

ТЕМА – «1. Предмет судження, зображення, дослідження, обговорення, напр., Т. лекції. 2. Підхід до проблеми, що визначає добір життєвого матеріалу й характер художньої оповіді. Т. твору завжди пов'язана з його ідеєю, з тим, як оцінюють зображуване, який із нього впливає висновок. Т. ліричного твору часто називають *мотивом*. 3. У вченні про *актуальне членування речення* – та частина речення, що є предметом висловлення, основою, вихідним пунктом для передачі нового, або *реми*. 4. Основа слова, що закінчується тематичним голосним...» [МФЕ. – С. 407].

ТЕМА ТЭКСТУ – «номінативно виражене смислове ядро цілого тексту, співмірне з авторським задумом в цілому... Т. відображає затекстову реальність і є функціонально-семантичною категорією, яка не має аналога в мові... Тема семантично конкретна в кожному

окремому тексті, хоча залежно від частотності вживання повторюваних ситуацій мовлення у багатьох текстах виділяють типові теми» [Матвєєва. – СЕСрм. – С. 543].

«Семантична макроструктурна категорія або *фрейм*, що виводиться із (чи дозволяє уніфікацію) чітких (іноді роз'єднаних) текстових елементів, які ілюструють її і виражають загальніші й абстрактніші єдності (ідеї, думки тощо) щодо тексту або його частини» [НС. – С. 132].

«Коло подій, життєвих явищ, змальованих, представлених у творі в органічному зв'язку з проблемою, яка з них постає і потребує осмислення... Т. іманентно пов'язана з конкретно-чуттєвим, образним мисленням, тяжіє до сюжету як розвитку подій, в яких беруть участь персонажі...» [ЛСД. – С. 662–663].

ТЕМПОРАЛЬНИЙ МАРКЕР – «сигнал часу» [СМІхт. – С. 54] у художньому тексті, напр.: *Сніги перейшли і зійшли, – і далеко по Дмитрію / Вернулася осінь, немов молодиця хутка...* (О. Слоньовська).

ТЕМПОРАЛЬНІСТЬ (ТЕКСТОВІЙ ЧАС) – «текстова категорія, ...за допомогою якої зміст тексту зіставляється з віссю часу: реальною історичною перспективою дійсності чи її трансформацією... Об'єктивний час – це відносно адекватно відображений у тексті реальний час, коли події тексту пов'язані з реальними моментами, періодами, процесами в житті особистості, існуванням концепту, світовим історичним процесом із його реальною хронологією... В об'єктивному часі відображаються різновиди реального часу: емпіричний, історичний, календарний час... Про семантику суб'єктивного текстового часу говорять тоді, коли ступінь суб'єктивного змісту при передаванні темпорального смислу настільки перебільшений, що модель об'єктивного часу змінюється у свідомості особистості (час тягнеться чи летить, зупиняється і переривається...)» [Матвєєва. – СЕСрм. – С. 536–537].

«...Темпоральна структура художнього тексту репрезентує відображення в тексті через перцептивний авторський час системи усвідомлених темпоральних відношень навколишньої дійсності, і, у свою чергу, становить певний порядок, послідовність буття речей і подій реального світу, їх змін, перетворень, впливів одна на одну» [Голосова. – С. 14].

ТЕОРІЯ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ – «логіко-лінгвістична теорія, що вивчає прагматику та структуру мовленнєвих актів як одиниць мовної комунікації та мовної діяльності у цілому» [ШВТ. – С. 227].

«Логіко-лінгвістична теорія, у межах котрої вивчається прагматика та структура мовленнєвих актів як складових повідомлень» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 341].

ТЕОРІЯ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ – «методологічна основа комунікативної лінгвістики і психолінгвістики й одночасно напрям у дослідженні мови. Розглядає мовлення як активну, цілеспрямовану і мотивовану діяльність, її функції, мотиви, зв'язок із мисленням, процеси породження і сприйняття повідомлень, дискурсів (текстів), механізми мовлення, види і типи мовлення, співвідношення мови, мовлення і комунікації (в останні роки), а також процеси оволодіння рідною та іноземною мовами» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 341].

ТЕОРІЯ ТЄКСТУ – «філологічна дисципліна, об'єктом дослідження якої є вербальний текст, його зв'язність, цілісність, комунікативна спрямованість, інформативність, партитурність, структурно-композиційні і жанрові різновиди та ін. Теорія тексту як комплексна дисципліна про форми мовленнєвої комунікації і ...категорії тексту виникла у другій половині ХХ ст. на стику текстології, поезики, риторики, прагматики, семіотики, психолінгвістики та інших наук. У сучасній лінгвістиці термін *теорія тексту* використовується із синонімічними... сполученнями *лінгвістика тексту, структура тексту, герменевтика тексту, граматики тексту, онтологія тексту* та ін.» [ВЛС. – С. 543].

«ТІ»-ТЕКСТ – «форма наративу від другої особи» [НС. – С. 135].

«Текст, побудований від 2-ї особи однини або множини» [Єщенко. – С. 254]. Напр.: *Якби ти знав, як багато важить слово, / Одно сердечне, теплеє слівце! / Глибокі рани серця як чудово / Вигоює – якби ти знав оце! / Ти, певно б, повз болю і розпуки, / Заціпивши уста, безмовно не минав, / Ти сіяв би слова потіхи і принуки, / Мов теплий дощ на спраглі ниви й луки, – / Якби ти знав!* (І. Франко).

ТОНАЛЬНІСТЬ – «текстова категорія... Мовні базові засоби тональності – ...слова та вирази із семантикою емоційності, підсилення (емоційно-оцінна лексика, фразеологія, афікси), експресивні синтаксичні конструкції. На текстовому ж рівні – це одиниці з контекстною конотацією, текстово марковані слова, ряди тематичних полів, певні предметно-тематичні лінії, ритмічні мовні засоби» [Бибик. – С. 56].

«Тональність (суб'єктивна модальність, текстова модальність, текстова експресивність) – текстова категорія, у якій відображено емоційно-вольову установку автора тексту при досягненні конкретної комунікативної мети, психологічна позиція автора стосовно висловлюваного, а також стосовно адресата і ситуації спілкування... Зміст Т. – суб'єктивне авторське бачення і його психологічне самовираження, наділене, за законом емоційного заряду, ефектом посиленого впливу на адресата... Семантичні сфери Т. виражені різними мовними і мовленнєвими засобами – це емоційна оцінка, інтенсивність... і волевиявлення... На дотекстовому (мовному) рівні базовими засобами Т. є мовні одиниці, які безпосередньо виражають емоційність, підсилення, волевиявлення... Текстовими [засобами] Т. є не тільки склад ядра і периферії поля, а й відкритий чи прихований характер емоційного і вольового авторського настрою...» [Матвєєва. – СЕСрм. – С. 549–550]. Див. **модальність, модальність об'єктивна, модальність суб'єктивна.**

ТОПІК – «текстовий фрагмент або їхня сукупність, об'єднаних певною темою. Синтагмами Т. виступають ключові слова теми, об'єднані спільною семою або кількома семами. Термін уведений німецьким дослідником тексту Е. Агриколою. Відповідником Т. є введений російською лінгвісткою І. Арнольд термін «тематична (лексико-семантична) мережа тексту», ідея якої належить голландському мовознавцю Т. ван Дейку. Т. опосередкований семантичною, смисловою й рефренційною зв'язністю» [ЛЕ. – С. 745].

«Основна тема тексту. У теорії комунікації топік – це загальне положення, яким можна користуватися в яких-небудь аналогічних ситуаціях» [ВЛС. – С. 653].

«Спираючись на концепцію В. Чейфа, зазначимо, що тема (топік) – це те, про що йдеться у дискурсі (тексті), або те, стосовного чого щось у дискурсі (тексті) стверджується... Топік тексту (дискурсу) можна виявити як макропропозицію або семантичну

макроструктуру, яка синтезує зміст дискурсу глобально, ієрархічно. Топік же окремого висловлення розподіляється лінійно, стосуючись, як правило, його іменної групи» [Бацевич. – НЛП. – С. 184].

ТОЧКА ЗОРУ – «найзагальніша когнітивно-психологічна пресупозиція людини, яка спирається на набутий раніше перцептивний і когнітивний досвід, віру, переконання тощо і визначає світосприйняття, категоризацію, оцінку сукупності сприйняття, зовнішніх вражень і внутрішніх відчуттів, а також певною мірою сам процес перцепції. В аспекті комунікації визначає стратегії й тактики спілкування, моделі адресанта й адресата, розуміння ситуації загалом, добір, профілювання дискурсів (текстів), мовленнєвих жанрів, мовленнєвих актів, кроки розгортання діалогу, шляхи й засоби аргументації, впливає на реєстр, тональність і атмосферу спілкування» [Бацевич. – НЛП. – С. 157].

«Центральна проблема композиції, [яка може мати] ...оцінний, фразеологічний, просторово-часовий і психологічний» плани [Халізеєв. – С. 309].

ТРАНСФОРМАЦІЯ – «(лат. *transformatio* – перетворення) – закономірна зміна основної моделі (ядерної структури), що приводить до створення вторинної мовної структури» [СЛТ ГО. – С. 312].

«Закономірне перетворення однієї мовної структури в іншу зі збереженням загального змісту» [УМ. – С. 185].

«...Видозміна структури стійких сполучень слів, яка спричиняє зрушення в їхній семантиці, унаслідок чого узуальна форма стійких словосполук протиставляється їхній оказіональній формі» [Кочукова. – С. 6].

ТРОП – «(гр. *τρόπος* – зворот) – мовностилістичний зворот, що полягає у вживанні слова або вислову в непрямому, переносному значенні для досягнення відповідного виражально-зображального ефекту: метафора, метонімія та ін.» [Тараненко. – УМЕ. – С. 692–693].

«Мовний механізм уподібнення одного явища (поняття) іншому, перенесення найменування або видозміна значення. Т. використовується як засіб створення естетичного ефекту мови у сфері художньої, публіцистичної, ораторської творчості. Найпоширеніші

Т. – метафора, метонімія, синекдоха, іронія, перифраза, гіпербола» [УМ. – С. 186].

«Стилістичний прийом, що полягає у використанні слова (словосполучення, речення) не в прямому, а в переносному значенні... Це можуть бути відношення подібності (метафора, порівняння...), контрасту (оксюморон, антифразис), суміжності (метонімія), відношення, що мають кількісний (а не якісний) характер (синекдоха, гіпербола, мейозис). Тропи служать для підсилення зображальності й виразності мови, вираження оцінного й емоційно-експресивного значень, створення образності» [Ємельянова. – СЕСрм. – С. 559].

«Слово, вживане у переносному значенні для характеристики будь-якого явища за допомогою вторинних смислових значень, актуалізації його «внутрішньої форми» (О. Потебня)... Основні різновиди Т. – метафора, метонімія, синекдоха. Водночас до Т. відносять й епітет, гіперболу, літоту, іронію та інші засоби поетичного мовлення, що розкривають багатство його асоціативних відтінків, посилюють та увиразнюють його емоційне й оцінне забарвлення, динамізують семантичні поля, вказують на домінантні ознаки авторського стилю» [ЛСД. – С. 679].

«Переносне вживання слів, при якому відбувається нарощення змісту і конотації» [Мацько. – С. 451].

«Семантично двопланові *найменування*, що використовуються як декоративні засоби художньої мови» [Москвін. – С. 75].

«...Результат вторинної семантизації знаків, набуття знаками вторинних значень за моделями семантичної деривації від їх первинних (вихідних) значень» [Нікітін. – КЛС. – С. 191].

«Слово в переносному значенні. Це і є той випадок, коли слово має розкриватися в даному контексті, бо ж автор – на свій ризик – вживає його в новому, одноразовому, індивідуальному значенні» [Качуровський. – С. – С. 88].

У

УЗУАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ – «(від. лат. *usus* – звичай, правило) – «значення, яке закріплене в літературній мові (фіксується у тлумачних словниках), є широко вживаним і достатньо відомим носіям мови. Протилежне: *оказіональне значення*» [ВЛС. – С. 661].

Узу́с – «(від. лат. *usus* – звичай, правило) – загальноприйняте серед носіїв певної мови вживання слів, словоформ, синтаксичних конструкцій; поширена мовна практика на відміну від тимчасового, принагідного, індивідуального вживання мовних одиниць» [УМ. – С. 188].

«Загальноприйняте використання мовних одиниць» [Матвеева. – СЕСрм. – С. 56].

УМОВЧА́ННЯ – «одна зі *стилістичних фігур* – мовний зворот, коли висловлена думка раз у раз обривається з розрахунком, що читач здогадається про недоговорене. Напр.: ...*Око, око! / Не дуже бачиш ти глибоко! / Ти спиши в кіоті, а царі... / Та цур їм, тим царям поганим!* (Т. Шевченко)» [МФЕ. – С. 421].

«Уривання початої розповіді, думки з метою спонукати читача домислити її» [СТСФ. – С. 162].

«Стилістична фігура, яка фіксує незакінчену, зненацька обірвану думку, підкреслює натяк на особливу ситуацію, що потребує делікатності, неординарного розв'язання» [ЛСД. – С. 686].

«Свідома незавершеність висловлення, яка породжує невизначеність змісту» і сприяє посиленню виразності [Нікітіна. – С. 140].

УОСО́БЛЕННЯ (ПЕРСОНІФІКА́ЦІЯ, ПРОЗОПЕ́Я) – «вид метафори, троп, що полягає в перенесенні ознак і властивостей людини на предмети, явища природи, абстрактні поняття, на тварин. Іноді під У. розуміють не тільки «олюднення», а й узагалі «оживлення» реалій неживого світу» [Тараненко. – УМЕ. – С. 750].

«...Надання тваринам, предметам, явищам природи та абстрактним поняттям людських властивостей. П. широко представлена у фольклорних та міфологічних творах» [МФЕ. – С. 300], інших художніх текстах. Напр.: *Красива осінь вишиває клени / Червоним, жовтим, срібним, золотим. / А листя просить: / Виший нас зеленим! / Ми ще побудем, ще не облетим* (Л. Костенко).

УПОДІ́БНЕННЯ – «розгорнуте *порівняння*, при якому розкривається низка подібних ознак між предметами, що розширює та поглиблює його *семантичне поле*» [МФЕ. – С. 422], «відтворює потік містких асоціацій» [ЛСД. – С. 687].

«Розгорнуте порівняння різних понять, яке передбачає опис і

мотивацію їхніх спільних ознак. Напр.: *Де поділися ви, голоснії слова, / що без вас моя туга німа? / Розточилися ви, як весняна вода / по ярах, по байраках, по балках. / Чом не станете ви, як на морі вали, не гукнете одважно до неба...* (Леся Українка)» [СТСФ. – С. 163].

Ф

ФІГУРА МОВИ – «(лат. *figura* – образ, вигляд)... – мовностилістичний зворот, що полягає в особливій синтаксичній організації висловлення для досягнення відповідного виражально-зображального ефекту» [Тараненко. – УМЕ. – С. 756].

Фігури мови – «мовні звороти, своєрідні сполучення слів і синтаксичні побудови фраз, які надають мові образності, посилюють виразність і емоційність висловлення. Найпоширенішими стилістичними фігурами є анафора, антитеза, безсполучниковість і багатосполучниковість, градація, еліпсис, епіфора, інверсія, паралелізм, риторичне запитання, риторичне звертання, умовчання» [СЛТ ГО. – С. 319]. Див. **стилістична фігура (стилістичний прийом)**.

ФІЛОСОФЕМА – «крилатий вислів філософського характеру... До філософем відносять чимало прислів'їв та приказок» [ВЛС. – С. 672]. Напр.: *Легеньким шумом повітря є випущене з уст слово, але воно часто або смертельно ранить, або приносить щастя й оживляє душу* (Г. Сковорода); *Не час минає, а минаєм ми. / А ми минаєм... ми минаєм... так-то... / А час – це тільки відбивання такту...* (Л. Костенко).

ФОЛЬКЛОРИЗМИ – «...народнопоетичні символи, слованомінації народних обрядів, етнографізми, топоніми, історизми, які виконують вторинну функцію в мові художньої літератури» [Єрмоленко. – ФЛМ. – С. 222].

«Фольклорні формули об'єднують зачини й кінцівки народних казок, постійні епітети, народнопоетичну фразеологію типу **виплакати очі**, ...тавтологічні звороти **вечір вечоріє.., гіллям гіллявая...** Здрібніло-пестливе значення таких форм, як **матусенька, сусідонька, братику...** і под. ...є підставою для виділення народнопоетичної лексики в словнику сучасної української

літературної мови... Століттями формувалися народнопоетичний словник, фразеологія, ...установлювалися вислови-формули... і національна мовна символіка (**хрещатий барвінок, зеленєє жито, руга-м'ята, червона калина, тройзілля**)...» [Єрмоленко. – УМЕ. – С. 760; 353].

Наявність фольклорних елементів у художньому тексті «виявляється на різних функціональних зрізах: через сюжетне запозичення, введення у текст окремих фольклорних мотивів чи образів, символічне переосмислення фольклорних міфологічних першоелементів» [ЛСД. – С. 699].

«Стилістичні одиниці, що мають виразне фольклорне походження: *орел сизокрилий, червона калина, чорнії брови, карії очі*» [Мацько. – С. 452].

«Фольклоризми виникають як особлива функція загальноживаного народнорозмовного слова, естетично осмисленого, майстерно обробленого, відшліфованого, розрахованого на емоційний вплив, на виникнення абстрактних асоціацій у слухача. Фольклоризми – це і лексичні одиниці, серед них фонетичні, словотвірні варіанти, це й словосполучення, тобто синтаксичні одиниці, це й цілі композиційні побудови, що відтворюють колорит фольклорного тексту, стилізують певний фольклорний жанр» [Єрмоленко. – МУС. – С. 122].

«Фольклоризми є не лише стилістичними засобами, а й формами вияву національного світобачення, осмислення та вираження навколишньої дійсності, закоріненими у менталітеті українського етносу» [Данилюк. – С. 50].

ФОНОВА ЛЕКСИКА – «лексика з національним асоціативним ореолом. Національні асоціації, пов'язані з певними словами, входять до національно-культурного компонента значення» [Кочерган. – ОЗМ. – С. 310].

«Слова (лексеми), які несуть у собі інформацію національно-культурного характеру, потребують лінгвокультурологічного коментаря, але не можуть бути перекладені іншими мовами» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 99]. Див. **лакúна**.

ФОНОВІ ЗНАННЯ – «фонова інформація, тобто той соціально-культурний фон, який характеризує зміст мовлення» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 10].

«Сукупність даних, якими володіє кожен: як той, хто створює текст, так і той, для кого він створюється» [Гюббенет. – С. 7].

«Імпліцитна інформація, спільна для співрозмовників, що додається до змісту вербального повідомлення й дає змогу оптимізувати його сприйняття та розуміння. Ф.з. поділяють на такі типи: *загальнолюдські* (циклічний час, географічні знання, знання про людину, будову світу та Всесвіту, наукова, міфологічна, релігійна, фольклорна інформація); *регіональні* знання, характерні для мешканців певного регіону; *країнознавчі* (знання традицій, обрядів, вірувань, забобонів, звичаїв певного етносу); *соціальні, професійні* (інформація про... рід занять людини)... У комунікативній лінгвістиці й лінгвістиці тексту Ф.з. розглядають як затекстові, залучаючи до них пресупозиції й імплікатури. Розрізняють *ситуативні* й *неситуативні* Ф.з. Перші є інформацією, актуалізованою умовами конкретної ситуації спілкування (інтенції, стратегії комунікантів, знання про партнера...). Інші представлені знаннями про дійсність, культуру, буття...» [ЛЕ. – С. 737].

«Обопільне знання реалій мовцем і слухачем, що є основою мовного спілкування» [СЛТ. – С. 498].

ФОНОСЕМАНТИКА – галузь мовознавства, яка вивчає «звукозображальну систему мови з просторових і часових позицій» [Воронін. – ЛЕС. – С. 166].

«До [явищ] фоносемантики належать... звуконаслідування... і звукосимволізм» [Левицький. – ЗС. – С. 16].

ФНОСТИЛІСТИКА – «(*грец. phōne: звук, голос і stylistique*) – розділ стилістики, що вивчає експресивні властивості звуків, евфонії, поетичний звукопис, ритміку вірша, римотворення тощо. Крім з'ясування специфіки фонематичного складу та ритмічних засобів мовлення, вона також висвітлює його інтонаційні можливості, естетичну та емоційну функцію звуків» [ЛЕ. – Т. 2. – С. 542].

«Наука, що виникла на стику фонетики і стилістики, яка вивчає реалізацію стилістичних можливостей фонетичних одиниць із врахуванням найрізноманітніших ситуацій і цілей спілкування. Фоностилестика також досліджує образні асоціативні уявлення, які виникають у людини при сприйнятті звуків мовлення» [ВЛС. – С. 681–682].

ФОРМА – «[< лат. *forma* – зовнішність, устрій] – Ф. слова – морфологічні видозміни *слова*, які мають певні *граматичні значення*, виражені формальними формозмінними показниками. Напр.: слово *друг* має такі різновиди: *друга* – форма чоловічого роду однини родового відмінка, *друзями* – форма множини орудного відмінка тощо. Слово утворює систему форм. Систему Ф. с. називають *парадигмою*. Утворення Ф. с. – це *словозміна*. За способом вираження Ф. с. бувають прості (синтетичні), які виражені однією *словомформою* (*пишу*), та аналітичні (складені), виражені *сполученням* повнозначного й службового слова (*буду писати*). 2. Сукупність виражальних засобів художнього твору» [МФЕ. – С. 427–428].

«Зовнішній вигляд, структурна організація художнього твору. В. Гумбольдт ввів поняття «Ф.» при інтерпретації багатства мови у контексті аристотелівського вчення про чотири принципи становлення буття – матеріальне; ідеальне, або ейдетичне, формальне; каузальне; доцільне» [ЛЕ. – Т. 2. – С. 542–543].

«Член головної бінарної опозиції твору (зміст і форма – це твір). Усе те, що можна зафіксувати, оглянути, виявити за допомогою рецепторів сприйняття» [ОЛ. – С. 190]. Див. **план вираження**.

ФОРМИ МОВЛЕННЯ – «форми (способи) здійснення мовленнєвої діяльності... *усне мовлення; письмове мовлення; монолог; діалог; авторське мовлення; пряме мовлення; невласне пряме мовлення*» [Трошева. – СЕСрм. – С. 572].

ФРА́ЗА – «1) основна одиниця спілкування, що становить змістову і граматичну єдність, тобто речення; 2) найбільша фонетична одиниця, що виділяється в мовному потоці паузами і поділяється на такти (синтагми)» [УМ. – С. 194].

«Основна одиниця мовлення, яка виражає закінчену думку; смислова єдність, цілісність якої створюється інтонаційними засобами (об'єднувальною фразовою інтонацією... і паузами, які відокремлюють дану Ф. від сусідніх), а також визначеною синтаксичною структурою. Ф. може відповідати *реченню*, яке характеризується формальними синтаксичними ознаками (напр., предикативністю), але інтонація перетворює на Ф. послідовність лексем, які не є реченням...» [Светозарова. – ЛЕС. – С. 559].

ФРАЗЕОЛОГІЗМ (ФРАЗЕОЛОГІЧНА ОДИНИЦЯ, ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ ЗВОРОТ, ФРАЗЕМА) – «нарізно оформлений, але семантично цілісний і синтаксично неподільний мовний знак, який своїм виникненням і функціонуванням зобов'язаний фраземотворчій взаємодії одиниць лексичного, морфологічного та синтаксичного рівнів. Напр., *лебедина пісня* ‘останній вияв таланту’» [Алефіренко. – УМЕ. – С. 708].

«...Надслівна, семантично цілісна, відносно стійка (з допущенням варіантності), відтворювана й переважно експресивна одиниця, яка виконує характеризувально-номінативну функцію» [Ужченко. – ФСУМ. – С. 26].

«...Лексико-граматична єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично організованих за моделлю словосполучення чи речення, яка, маючи цілісне значення, відтворюється в мові за традицією, автоматично» [СУЛМ Л і Ф. – С. 336].

ФРАКТАТА – «(лат. *frangere* – порушувати, ламати, розбивати) – риторичний прийом, що полягає у включенні в текст прецедентного (іноді дещо видозміненого) висловлювання або його фрагмента (рядок із літературного твору, афоризм, прислів'я тощо), логічно не пов'язаного з ним» [Сковородников. – КРМ. – С. 740].

«Перифразовий вислів (цитата), який використовується залежно від мети й умов висловлення» [ВЛС. – С. 688].

ФРЕЙМ – «структура, що репрезентує стереотипні ситуації у свідомості (пам'яті) людини або інтелектуальної системи і призначена для ідентифікації нової ситуації, що базується на такому ситуативному шаблоні» [ШВТ. – С. 323].

«...Репрезентація знань, у якій відображено набуту досвідним шляхом інформацію про деяку стереотипну ситуацію та про текст, що її описує, а також інструкцію щодо її використання» [ЛЕ. – С. 771].

«Сукупність пов'язаних мисленневих даних, що представляють різні аспекти дійсності й уможливають сприйняття і розуміння людиною цих аспектів» [НС. – С. 149].

«Фрейми представляють мережу семантичних вузлів, пов'язаних між собою, та мають рівневу або польову структуру. Ядерну частину фрейму ототожнюють з пропозицією, а нижні рівні називають асоціативно-термінальною частиною» [Кондратенко. – С. 175].

«Елементами асоціативної частини фрейму [є] термінали» [Чеботай. – С. 131]. Див. **семантика фреймова, фреймове знання**.

ФУНКЦІОНАЛЬНА СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНА КАТЕГОРІЯ (ФССК) – «різновид текстових категорій, що відображає функціонально-стильову диференціацію мовлення (типологію текстів). ФССК – це система різнорівневих мовних засобів (включаючи текстові), функціонально-семантично і стилістично поєднаних на текстовій площині (у цілому тексті, типі текстів одного функціонального стилю), які реалізують певну категоріальну ознаку тексту як представника відповідного функціонального стилю» [Кожина. – СЕСрм. – С. 573].

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МОВНОЇ ОДИНИЦІ – «сукупність синтагматичних, парадигматичних та епідигматичних відношень аналізованої одиниці до інших, показник місця певної, зокрема лексико-словотвірної, інновації в тексті та загалом у комунікативній ситуації» [Клименко. – С. 232].

Наприклад, функції слова – «призначення і мета використання слова, його актуалізація. **Функція комунікативна** – призначення слова служити засобом спілкування і повідомлення. **Функція номінативна** – призначення слова служити назвою предметів, ознак, якостей, дій, станів тощо. **Функція естетична** – призначення слова служити засобом художньої виразності» [СЛТ ГО. – С. 323].

«Естетична функція слова виявляється в сполученні його з іншими словами у тексті художнього твору. Спираючись на основні значення слів у національно-мовній системі, письменник через асоціативно-образні зв'язки нарощує смисли, створює додаткові емоційно-експресивні відтінки...» [Плющ. – С. 309].

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТИЛЬ – «різновид літературної мови, що характеризується систематичним об'єднанням мовних одиниць різних рівнів, функції яких зумовлені суспільною сферою використання мови, настановами та умовами спілкування» [Єрмоленко. – УМЕ. – С. 778].

«Сукупність мовних засобів, зумовлених потребами сфери, у якій вони використовуються, метою висловлення та особливостями змісту інформації» [Бабич. – КФМ. – С. 15].

«Специфічний тип людського цілеспрямованого спілкування та

мовомислення» [Бибик. – С. 15].

Х

ХАРАКТЕРИЗАЦІЯ – «сукупність прийомів, які виникають у моделюванні персонажа. Характеризація може бути більш або менш прямою (риси персонажа достовірно стверджуються наратором, самим персонажем чи іншим персонажем) або непрямою (вивідною від дій персонажа, реакцій, думок, емоцій і т. д.); вона полягає у комплексному представленні головних атрибутів героя (блокова характеристика) або вводить у наратив по одній кожен раз; вона може наголошувати на їх сталості чи підкреслювати їхню змінність; вона може схилитися до типовості (змушуючи персонажа експлікуватися як певний тип) чи, навпаки, індивідуалізації» [НС. – С. 153].

ХАРІЄНТИЗМ – «(гр. charientismos – жарт; приємно використати) – троп, що використовується як засіб сказати про погане приємними словами, делікатний вираз» [Мацько. – С. 452].

«Стилістична фігура, яка полягає у висловленні грубощів, сарказму за допомогою пестливих слів, ввічливих фраз» [ЛЕ. – Т. 2. – С. 556]. Наприклад: *Ото нагріємося, як запалимо власну хату.*

ХЕЗИТАЦІЯ – «нерішучість, невпевненість, роздумування, що передається в мовленні паузами. Паузи хезитації розривають семантичний ланцюг і пов'язані із труднощами адекватного оформлення думки, ваганнями у процесі породження мовлення. Такі паузи називаються паузами обдумування, роздумів...» [ВЛС. – С. 690].

«...Різновид паузи, викликаний обдумуванням можливих варіантів продовження мовлення, пошуком потрібного елемента мовного коду, перебудовою структури повідомлення в процесах вербалізації тощо» [Бацевич. – ОКЛ. – С. 342].

ХІА́ЗМ (ХІА́ЗМА) – «зворотне («хрестоподібне») розташування спільних синтаксичних елементів двох суміжних (лексично або тільки граматично) конструкцій, завдяки чому створюється враження симетрії» [Тараненко. – УМЕ. – С. 757].

«...Стилістична фігура зворотного синтаксичного паралелізму, у другій половині якого наявне зіставлення і зворотний порядок слів.

Напр.: *Найогидніші очі порожні, / Найгрізніше мовчить гроза, / Найнікчемніші дурні вельможні, / Найпідліша брехлива сльоза* (В. Симоненко)» [СТСФ. – С. 165].

«Вживаний у поезії мовностилістичний прийом, котрий полягає у переставленні головних членів речення (різновид інверсії) задля увиразнення віршованого мовлення. ...

Подеколи трапляються і звукові Х. як різновид анаграми, але в сув'язі з іншими засобами віршованої фоніки: «*Зілляло лави і вали*» (О. Стефанович)» [ЛСД. – С. 709].

ХОЛІЗМ – «(*грец. holos – весь, цілий*) – 1) принцип, який постулює неможливість отримання властивостей цілого із властивостей компонентів і визначає цілісність первинним началом; 2) філософія цілісності – вчення, розроблене південноафриканським філософом Я.-Х. Сматсом і опубліковане в його творі «Холізм і еволюція» (1929). Автор тлумачить світ як результат творчої еволюції, що спрямовується нематеріальним «фактором цілісності». Холістична позиція полягає в пріоритетному розгляді цілого з погляду нових якостей або цілісних властивостей, що виникають при взаємодії елементів у системі, відсутніх у складових, які утворюють цю систему. Проте абсолютизація цілісності може призвести до відриву вищого від нижчого як в структурному, так і в генетично-еволюційному аспекті, що унеможлиблює пізнання науковими засобами вищих проявів буття: органічної живої матерії, психологічних і соціальних систем» [ПЕН. – С. 385].

«Один із принципів когнітивних досліджень, що передбачає розгляд людської свідомості як цілісної функціональної системи, у якій мова є однією з підсистем, підпорядкованою спільним когнітивним законам... Х. ґрунтується на принципі паралельності (одночасності) переробки інформації, отриманої від різних джерел, і її взаємодії, тобто переробка інформації на одному рівні відбувається з урахуванням інформації інших рівнів...» [ЛЕ. – С. 82].

ХРОНЕ́МА – «одиниця довготи звука як семасіологічно релевантний елемент мовного вираження» [СЛТ. – С. 509].

«Часові параметри, які використовуються в комунікації як допоміжні, паравербальні (супровідні), зокрема тривалого спілкування, часові показники реплік діалогу, регламентованість часу спілкування, сприйняття часу партнерами комунікації (спізнання,

точність, обов'язковість, дотримання регламенту) і т. ін.» [ЛЕ. – С. 783].

ХРОНОГРАФІЯ – «(грец. *chronos*: час і *graphō*: пишу, креслю) – різновид письменства, започаткований в античну добу, що подає опис давніх територій, застосовуючи різні історичні, етнографічні матеріали очевидців» [ЛЕ. – Т. 2. – С. 563].

«Текст, що описує який-небудь відрізок часу (доби, місяця, року, епохи)... Прикладом хронографічного тексту можуть бути літописи» [ВЛС. – С. 691].

«...Змалювання перебігу часу, пов'язаного зі змінами як у приватному житті персонажів, так і в суспільно-політичній ситуації в країні. Х. поширена в прозі: «А час ішов: весною – сіячем, улітку – косарем, восени – молотниками, узимку – мірошником. Весною на дівочі голови час клав вінки, узимку – намітки. І вже на весіллях своїх подруг у душу Оксани забивався тривожний холодок: чому ж я не думаю ні про кого?» (М. Стельмах)» [СТСФ. – С. 165].

«...Історичний твір, де матеріал подано в календарній послідовності» [МФЕ. – С. 434].

ХРОНОТОП – «вид текстової категорії континууму; час і простір описуваних у тексті подій. Термін уведений... М. Бахтіним. У лінгвістиці тексту вважається категорією художнього тексту, сприймається читачем як час і простір художньої дійсності, модельованого, імітованого текстового світу. Виявом Х. у тексті є *проспекція*... і *ретроспекція*. Маркерами Х. в тексті служать мовні засоби різних рівнів, які є складниками функціонально-семантичних полів темпоральності й локативності...» [ЛЕ. – С. 383].

«Відношення часових і просторових категорій у художньому світі. Термін позначає взаємозалежність простору й часу в художніх текстах: дослівно означає «час-простір». Тексти і класи текстів моделюють дійсність і створюють картини світу стосовно різних хронотопів (різноманітних видів часо-просторових комплексів) і визначаються з їх погляду» [НС. – С. 152–153].

«Взаємозв'язок часових і просторових характеристик зображених у художньому творі явищ...» [ЛСД. – С. 714]. Див. **проспекція, ретроспекція.**

ХУДОЖНЄ МІСЛЕННЯ – «назва синтезованого психічного процесу митця, результатом якого є мистецькі твори, що мають естетичну вартість... Психічний процес, який приводить до створення оригінального літературно-художнього твору, є наочно-образним, проіннятим понятійними та інтуїтивними елементами, здійснюється на основі і у формі мовних засобів. Домінують у ньому уявлення і образи уяви, почуття, які через багатство асоціацій (часом дуже віддалених і незвичних) творять чуттєво-конкретний (ізоморфний), але інтенціональний (не обов'язково відображений) художній світ, невіддільний від мовленнєво-мовної оболонки...» [ЛСД. – С. 714–715].

«Синтезований психічний процес, який зумовлює написання творів, що мають неперебутню естетичну вартість... Х. м. є наочно-образним процесом, збагаченим понятійними та інтуїтивними елементами, який реалізується у мовних засобах. У ньому переважають уявлення та образи уяви, почуття, які завдяки багатству асоціацій витворюють конкретно-чуттєву інтенціональну художню дійсність» [ЛЕ. – Т. 2. – С. 564].

ХУДОЖНЄ МОВЛЕННЯ – мовлення, яке «великою мірою базується на втягненні адресата у процес породження – осмислення і домислювання його змісту. Цей процес стимулюється... новизною, нестандартністю висловлювання. Незвичні засоби і способи номінації, несподівана, часто парадоксальна сполучуваність, своєрідна «граматика сполучення смислів» і, як наслідок, – постійна необхідність виходити за межі автоматизму розуміння» [Нікітін. – КЛС. – С. 305].

ХУДОЖНІ ЗАСОБИ – «сукупність прийомів, способів діяльності письменника, за допомогою яких він досягає мети – творить художньо-естетичну вартість... До Х.з. належать: тропи..., стилістичні фігури..., принципи фоніки..., формотвірні засоби кожного роду літератури...» [ЛСД. – С. 715–716].

«Сукупність зображально-виражальних засобів, прийомів, способів діяльності письменника, за допомогою яких він творить нову художню дійсність за естетичними критеріями, рівнозначну будь-якій реальності довколишнього світу» [ЛЕ. – Т. 2. – С. 565].

ХУДОЖНИЙ ОБРАЗ. Див. **образ літературно-художній (словесний).**

ХУДОЖНИЙ СТИЛЬ – «функціональний різновид літературної мови. Виявляючи особливий спосіб мислення, Х.с. відтворює дійсність через конкретно-чуттєві образи..; це особливий спосіб мислення, створення мовної картини світу. Х.с. обслуговує духовно-естетичну сферу життя» [Єрмоленко. – УМЕ. – С. 717].

«...Своєрідна емоційно-образна система використання засобів загальнонародної національної мови для словесного образного зображення дійсності... Х.с. пов'язується з поетичним світосприйманням та з художнім образним мисленням. Йому притаманна комунікативна й естетична функції мовлення, емоційність і експресивність та художня смислова образність» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 13].

«...Сфера використання – література та інші види мистецтва... Основне призначення – впливати засобами художнього слова через систему образів на розум, почуття і волю читачів, формувати ідейні переконання, моральні якості та естетичні смаки. Основні ознаки: конкретність змісту, образність, виразність, емоційність. Основні мовні засоби: багатство найрізноманітнішої лексики з переважанням конкретно-чуттєвої (назви осіб, дій, явищ, ознак); емоційно-експресивна лексика, різні види синонімів, антонімів, омонімів, фразеологізмів; використання зі стилістичною метою історизмів, архаїзмів, діалектизмів, просторічних елементів... Особливою прикметою художнього стилю є широке вживання дієслівних форм... Повною мірою представлені стилістичні фігури і тропи» [СКМ. – С. 73].

ХУДОЖНИЙ ТВІР. Див. **твір літературно-художній (словесний).**

ХУДОЖНИЙ ТЕКСТ. Див. **текст художній.**

ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНА МОВЛЕННЄВА КОНКРЕТИЗАЦІЯ – «властивість власне художнього мовлення, яка відрізняє його від усіх інших різновидів мовного спілкування. Виявляється вона у такій навмисно створеній за законами мистецтва організації мовних засобів у мовленнєвій тканині художнього твору, завдяки якій *слово-поняття... трансформується у слово-образ*

(художній), стає вираженням індивідуально-неповторних, ніби бачених внутрішнім зором, цілісних художніх образів (і їх елементів – «мікрообразів»), обрамлених естетичною оцінкою письменника» [Кожина. – СЕСрм. – С. 585].

ХУДОЖНЯ ДЕТАЛЬ – «засіб словесного та малярського мистецтва, якому властива особлива змістова наповненість, символічна зарядженість, важлива композиційна та характерологічна функція. Через деталь значною мірою виявляється спосіб художнього мислення митця, його здатність вихопити з-поміж безлічі речей чи явищ таке, що у сконцентрованому, спресованому вигляді економно і з великою експресивністю дає змогу виразити авторську ідею твору [ЛСД. – С. 718–719].

«Один із найпростіших художніх засобів, коли певна реалія, певна ознака виділяється серед інших і стає важливим компонентом художності твору...: *І тоді пожалієш того, що спинявся, / що на русі коси твої задивився, / що забув про усе, скам'янілий немов, / бо тоді ти пізнаєш, що значить любов* (В. Сосюра)» [СТСФ. – С. 46].

Ц

ЦЕПЦЯ – «структура репрезентації знань, яка поєднує й узагальнює категорії чуттєвого сприйняття світу з категоріями понятійного мислення. Ц. уведена в обіг когнітивної лінгвістики американськими дослідниками С. Пальмером й Е. Рош, а розроблена представником когнітивної семантики Л. Таллі» [ЛЕ. – С. 784].

ЦИТАТА – «дослівно наведений у мовленні уривок якогось тексту чи точно відтворений вислів якоїсь особи» [Баранник. – УМЕ. – С. 784].

«...Один із виявів текстової категорії інтертекстуальності, дослівне введення до тексту фрагмента іншого тексту або висловлення. Ц. зумовлює рекурсивні відношення діалогічності тексту із семіотичним універсумом культури» [ЛЕ. – С. 784].

«Дослівний уривок з іншого твору, вислів, що наводиться письмово чи усно для підтвердження або заперечення певної думки з дотримання усіх особливостей чужого висловлення та з посиланням на джерело» [ЛСД. – С. 722].

«Інтертекстуальний знак із високим енергетичним потенціалом,

що дає змогу йому просуватися в часі та просторі інтертексту, накопичуючи культурні змісти і з огляду на це збільшуючи імпліцитну енергію» [Ш. – С. 99].

«Цитати – семантичні «вузли», що поєднують художні тексти під час інтертекстуальної взаємодії з передтекстом» [Кондратенко. – С. 185].

ЦИТАЦІЯ – «процес енергообміну між прототекстом (прототекстами) і метатекстом» [Ш. – С. 99].

Наприклад, «діалогічна цитация – повторення слова або фрази одного суб'єкта комунікації в мовленнєвому потоці іншого суб'єкта комунікації. Ознаками її є: ...зміна суб'єктів мовлення та наявність у їхніх висловленнях одного й того самого вербального компонента» [Калита. – С. 38].

ЦИТОВАНИЙ ДІСКУРС – спосіб «представлення висловлень і словесних думок персонажа. Цитований дискурс формально відрізняється від безпосереднього дискурсу (вільного прямого дискурсу) наявністю кінцевого реченнєвого компонента (або якоїсь іншої форми наративної медіації), що вводить думки і слова персонажа» [НС. – С. 154].

ЦІЛІСНІСТЬ ТЕКСТУ – «текстова категорія, яка відображає відносну закритість знакової системи тексту, забезпечується інтеграцією всіх його рівнів, синтезованою конденсацією змісту та сприйняття тексту як одного континуального об'єкта... І. Гальперін кваліфікував Ц. як конститутивну ознаку тексту, на відміну від не-тексту, представлену відотною закритістю тексту й забезпечену інтеграцією всіх його структурно-змістових і смислових рівнів... Дослідник розрізняв Ц. та інтеграцію, підкресливши спрямованість другої як процесу на результат – створення цілісності: інтеграція є поєднанням усіх частин тексту для досягнення його цілісності, зокрема шляхом когезії, пресупозиції й асоціації. Ц. зумовлює розгляд тексту як нерозчленованого сигналу, макрозаказ (Ю. Лотман, Я. Петєфі, В. Дреслер, П. Хартман...) у співвідношенні з текстом чи мовленнєвим жанром на рівні текстової парадигматики...» [ЛЕ. – С. 784–785].

«Це «стратегічна» властивість тексту, зорієнтована на окремий твір у цілому, включаючи заголовок, зміст, передмову, анотацію,

вступ, висновки і т. п... Джерелом смислової Ц.т. є екстралігвальний фактор, що зумовлює багатопланову смислову структуру тексту» [Котюрова. – СЕСрм. – С. 609–610].

«Цілісність указує на семантичну єдність тексту, чим і відрізняється від категорії зв'язності... Змістова цілісність указує на єдність теми тексту; комунікативна цілісність – на темо-рематичну єдність тексту; структурна цілісність – на наявність вербальних показників семантичного зв'язку між текстовими одиницями» [Кондратенко. – С. 24–25].

«Цілісність тексту співвідносна єдністю комунікативної інтенції мовця» [Ковалик. – ЛАТ. – С. 38]. Див. **когерентність**.

ЦІЛЬНІСТЬ ТЭКСТУ – властивість тексту, яка «співвідноситься з ...функціонально-стильовою визначеністю (виразністю) тексту: епістемічною – у науковому тексті, естетичною – в художньому, ...модально-логічною – в офіційно-діловому» [Котюрова. – СЕСрм. – С. 610].

Ц.т. «...забезпечується основним концептом, загальним смислом тексту, відповідно до якого кожний елемент твору набуває свого закінченого сенсу...» [Чепелева. – С. 81–82].

Ч

ЧЛЕНОВАНІСТЬ (ДИСКРЕТНІСТЬ) ТЭКСТУ – «текстова категорія, що передбачає різні способи поділу тексту: графічний (на слова, речення, абзаци, параграфи...), композиційно-змістовий (на змістові блоки, надфразні єдності, періоди, топіки і т. ін.), комунікативний (актуальне членування речень, надфразних єдностей), когнітивний (на пропозиції й оператори поєднання, фрейми, макроструктури, ментальні моделі, сценарії тощо)» [ЛЕ. – С. 797].

«Параметр, властивість (граматична категорія) тексту як результат мовленнєвотворчого процесу; наявність дискретних одиниць тексту, зумовлених його комунікативною і смисловою єдністю й цілісністю ... Найвідомішою є концепція І. Р. Гальперіна про два види членування тексту: 1) об'ємно-прагматичний (синтактико-смисловий), що зумовлює послідовність контактної розташованих відрізків тексту, орієнтований на оптимальну організацію текстової інформації... (надфразної єдності); 2) контекстно-варіативний (...композиційно-смисловий), що

передбачає різні типи передачі інформації й отримує реалізацію у формах мовлення (розповідь, опис, роздум), а також в елементах композиції як способі змістово-сислової впорядкованості тексту (абзац, параграф, розділ...)» [Котюрова. – СЕСрм. – С. 617].

Текстова категорія, яка має подвійну природу: «з одного боку, це формальне членування тексту (структурне, композиційне, графічне), з іншого – семантичне: кожний текст створює у внутрішньому світі реципієнта «своєрідну квазіпредметну ситуацію, вибудовує певний можливий світ, що складається з певного набору уявлень про предмети, особи, їхні властивості та відношення» [ОД. – С. 212].

«Зовнішній характер членованості тексту, що виражається в наявності структурних частин, спричинений особливістю світосприйняття людиною, тому мовець намагається досягти успішності текстової комунікації через адекватне членування продукованого тексту» [Кондратенко. – С. 26–27]. Див. **дискретність**.

ЧУЖА МОВА – «введена до авторської мови чи тексту мова іншої особи. Ч.м. може мати характер прямої цитації – наведення слів чи думок іншої людини у тій формі, у якій вони висловлені (див. *Пряма мова*). Вона може бути викладена автором як певна інформація із зазначенням її джерела (з посиланням на мовця) та відповідно до комунікативного спрямування мови за допомогою дієслів (сказати, спитати, повідомити, вигукнути і под.) (див. *Непряма мова*). Її включають до авторської мови також як *напівпрямую мову* та *невласне-прямую мову*, зберігаючи ознаки Ч.м., відтворюючи структуру та емоційно-експресивний характер усного мовлення. Передача Ч.м. у формі напівпрямой мови і невласне-прямой мови в художньому тексті має художньо-стилістичну мотивацію» [Багмут. – УМЕ. – С. 798].

Я

ЯДЕРНІ СТРУКТУРИ – «найпростіші синтаксичні моделі, які використовуються для різних трансформацій відповідно до вимог контексту. Ядерними, наприклад, є прості неускладнені речення, що описують яку-небудь типову елементарну ситуацію» [ВЛС. – С. 720].

«Я»-ТЕКСТ – «першоособова наративна форма» [НС. – С. 159].

«...Персональний тип тексту, побудований від 1-ї особи однини або множини» [Єщенко. – С. 255]. Напр.: *Я хочу стати під твоїм вікном і дивитися. Я буду так стояти ніч, чи не вчую дихання твого, чи не вбачу сну твого... І день мине, і знову буде наступати вечір, світитимуть вогні, а я все буду стояти й дивитись, дивитись і стояти* (Г. Хоткевич).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. [Агафонова. – ВЛУ] — Агафонова А. Проблема авторизованої оцінки у мовленні: культурологічний аспект / Алла Агафонова // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. — 2004. — Вип. 34, Ч. 1. — С. 311—317.
2. [Азнабаева] — Азнабаева Л. А. Коммуникативная оппозиция «говорящий–адресат» / Л. А. Азнабаева // Коммуникативно-функциональное описание языка : сб. научн. статей. — Уфа : Изд-во Башкирского ун-та, 2001. — 196 с.
3. [Алефіренко] — Алефіренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова. Синергетика языка сознания и культуры / Николай Федорович Алефіренко. — М. : Academia, 2002. — 394 с.
4. [Алефіренко. – ПФЛ] — Алефіренко Н. Ф. «Живое» слово: Проблемы функциональной лексикологии : [монография] / Н. Ф. Алефіренко. — М. : Флинта : Наука, 2009. — 344 с.
5. [Алефіренко. – СПС] — Алефіренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики : монография / Николай Федорович Алефіренко. — М. : Гнозис, 2005. — 326 с.
6. [Андрейчук] — Андрейчук Н. І. Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV– початку XVII століття : монографія / Н. І. Андрейчук. — Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. — 280 с.
7. [Андрейчук, Карамішева] — Андрейчук Н. І. Біблеїзми з точки зору когнітивної семантики / Андрейчук Н. І., Карамішева І. Д. // Вісник Національного університету «Львівська політехніка» : проблеми лінгвістики науково-технічного і художнього тексту. — 2000. — № 381. — С. 55—58.
8. [Арнольд] — Арнольд И. В. Импликация как прием построения текста и предмет филологического изучения / И. В. Арнольд // Вопросы языкознания. — 1982. — № 4. — С. 83—91.
9. [Арутюнова] — Арутюнова Н. Д. Понятие пресуппозиции в лингвистике / Н. Д. Арутюнова // Известия АН СССР. Сер. лит. и яз. — 1973. — Т. 32, № 1. — С. 325—331.
10. [Арутюнова. – ФА] — Арутюнова Н. Д. Фактор адресата / Н. Д. Арутюнова // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. — 1981. — Т. 40, № 4. — С. 356—367.
11. [Архангельська] — Архангельська А. М. До питання про засади побудови загальної ономазіологічної моделі номінації /

- А. М. Архангельська // Мовознавство. — 2007. — № 4—5. — С. 20—35.
12. [Ахманова] — Ахманова О. С. Вертикальный контекст как филологическая проблема / Ахманова О. С., Гюббенет И. В. // Вопросы языкознания, 1977. — № 3. — С. 47—54.
  13. [Ашиток] — Ашиток Н. І. Мовна картина світу у філософсько-освітньому дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філософ. наук : спец. 09.00.10 «Філософія освіти» / Ашиток Надія Іванівна. — К., 2011. — 36 с.
  14. [Бабенко] — Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика : учебник ; практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. — М. : Флинта, Наука, 2003. — 496 с.
  15. [Бабич] — Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посіб. / Н. Д. Бабич. — Львів : Світ, 2003. — 432 с.
  16. [Бабич. – КФМ] — Культура фахового мовлення : навч. посіб. / [за ред. Н. Д. Бабич]. — Чернівці : Книги — ХХІ, 2005. — 572 с.
  17. [Баган] — Баган М. П. Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви : монографія / М. П. Баган. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. — 376 с.
  18. [Бахтін] — Бахтин М. М. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. — М. : Худож. лит., 1975. — 540 с.
  19. [Бацевич. — НЛП] — Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : монографія / Флорій Сергійович Бацевич. — Львів : ПАІС, 2010. — 336 с.
  20. [Бацевич. — ОКЛ] — Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — 344 с.
  21. [Белянін] — Белянин В. П. Психологическое литературоведение. Текст как отражение внутренних миров автора и читателя : монографія / Валерий Павлович Белянин. — М. : Генезис, 2006. — 320 с.
  22. [Бибик] — Бибик С. П. Оповідність в українській художній прозі : монографія / С. П. Бибик ; за наук. ред. С. Я. Єрмоленко. — К. : Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2010. — 288 с.
  23. [Білоус] — Білоус П. Літературна медієвістика. Вибрані студії : у 3-х томах / Петро Білоус. — Житомир : ПП «Рута», 2012. — Т. 2 : Художній світ давньої української літератури: Ізборник. — 428 с.
  24. [Бірюкова] — Бірюкова О. О. Лінгвостилістичні особливості у діаспорній поезії 60—80-х років ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття

- наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Бірюкова Олена Олександрівна. — К., 2004. — 20 с.
25. [Бовсунівська] — Бовсунівська Т. В. Основи теорії літературних жанрів : монографія / Т. В. Бовсунівська. — К. : ВПЦ «Київський університет», 2008. — 519 с.
26. [Бовсунівська. — КЖ. — С. 13] — Бовсунівська Т. В. Когнітивна жанрологія і поетика : монографія / Т. В. Бовсунівська. — К. : ВПЦ «Київський університет», 2010. — 180 с.
27. [Бойко] — Бойко Н. І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти : монографія / Надія Іванівна Бойко. — Ніжин : ТОВ Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. — 552 с.
28. [Бойко. — АС] — Бойко Н. Антропоцентризм семантики експресивних лексичних одиниць / Надія Бойко // Вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія : зб. наук. праць. — Чернівці, 2009. — Вип. 475—477. — С. 373—377.
29. [Болотнова. — ФАТ] — Болотнова Н. С. Филологический анализ текста : учеб. пособ. / Н. С. Болотнова. — 3-е изд., испр. и доп. — М. : Флинта : Наука, 2007. — 520 с.
30. [Большакова] — Большакова А. Ю. Имя и архетип: о сущности словесного творчества // Вопросы философии. — 2012. — № 6. — С. 28—37.
31. [Булигіна] — Булыгина Т. В. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелёв. — М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. — 576 с.
32. [Валгина] — Валгина Н. С. Теория текста : учеб. пособ. / Н. С. Валгина. — М. : Логос, 2003. — 280 с.
33. [Вежбицкая] — Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая ; пер. с англ. ; отв. ред. М. А. Кронгауз ; вступ. ст. Е. В. Падучевой. — М. : Языки славянской культуры, 1996. — 416 с.
34. [Венгринюк] — Венгринюк М. І. Адресат у художньому тексті (на матеріалі української прози ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Венгринюк Мирослава Іванівна. — Івано-Франківськ, 2006. — 20 с.
35. [ВЕС] — Языкознание. Большой энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. — 2-е изд. — М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. — 685 с.
36. [Виноградов] — Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. — М. : Высшая школа, 1971. — 240 с.

37. [Вихованець] — Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник / І. Р. Вихованець. — К. : Либідь, 1993. — 368 с.
38. [Вихованець. — ТМ] — Вихованець І. Р. Теоретична морфологія української мови : академ. граматика укр. мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська ; за ред. І. Вихованця. — К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. — 400 с.
39. [ВЛС] — Стариченок В. Д. Большой лингвистический словарь / В. Д. Стариченок. — Ростов-на-Дону : Феникс, 2008. — 811 (1) с. — (Словари).
40. [Вокальчук] — Вокальчук Г. М. Авторський неологізм в українській поезії ХХ століття (лексикографічний аспект) : монографія / Галина Миколаївна Вокальчук ; за ред. А. П. Грищенка. — Рівне : Науково-видавничий центр «Перспектива», 2004. — 524 с.
41. [Вольф] — Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Елена Михайловна Вольф ; вступ. ст. Н. Д. Арутюновой, И. И. Чельшевой. — 3-е изд., стереотипное. — М. : КомКнига, 2006. — 280 с. — (Лингвистическое наследие ХХ века).
42. [Воробйова] — Воробьева О. П. Текстовые категории и фактор адресата : монографія / О. П. Воробьева. — К. : Вища школа, 1993. — 200 с.
43. [Гадамер] — Гадамер Ганс-Георг. Вибрані твори / Ганс-Георг Гадамер ; [пер. з нім.]. — К. : Юніверс, 2001. — 288 с.
44. [Гак] — Гак В. Т. К типологии лингвистических номинаций / В. Т. Гак // Языковая номинация. Общие вопросы. — М. : Наука, 1977. — С. 230—293.
45. [Галич. — СТ] — Галич В. М. Інтерпретація бібліонімів у публіцистиці Олесея Гончара / Валентина Галич // Стиль і текст. — 2009. — Вип. 10. — С. 41—45.
46. [Гальперін] — Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. — М. : КомКнига, 2007. — 144 с.
47. [Гнатковська] — Гнатковська О. М. Комунікативні інтенції «Я-висловлень» у сучасному англomовному дискурсі: лінгвокогнітивний та прагматичний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Гнатковська Олена Михайлівна. — Чернівці, 2009. — 20 с.
48. [Гніздечко] — Гніздечко О. М. Авторизація наукового дискурсу: комунікативно-прагматичний аспект (на матеріалі англomовних

- статей сучасних європейських та американських лінгвістів) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Оксана Миколаївна Гніздечко. — Київ, 2005. — 20 с.
49. [Голосова] — Голосова Т. М. Темпоральна структура художнього тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : 10.02.02 «Російська мова» / Голосова Тетяна Михайлівна. — К., 2002. — 40 с.
50. [Голубовська] — Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : монографія / Ірина Олександрівна Голубовська. — [2-е вид., випр. і доп.]. — К. : Логос, 2004. — 284 с.
51. [Голянич] — Голянич М. І. Внутрішня форма слова і художній текст : монографія / Марія Голянич. — Івано-Франківськ : Плай, 1997. — 178 с.
52. [Голянич. — ВФД] — Голянич М. І. Внутрішня форма слова і дискурс : монографія / Марія Голянич. — Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. — 296 с.
53. [Гордей] — Гордей А. Н. Основания комбинаторной семантики / А. Н. Гордей // Слово и словарь = Vocabulum et vocabularium : сб. науч. трудов по лексикографии. — Гродно, 2005. — С. 32—35.
54. [Горте] — Горте М. А. Фигуры речи : терминологический словарь / М. А. Горте. — М. : ЭНАС, 2007. — 208 с. — (Русская речь).
55. [Грайс] — Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16. Лингвистическая прагматика / сост. и вступ. ст. Н. Д. Арутюновой и Е. В. Падучевой ; под общ. ред. Е. В. Падучевой. — М. : Прогресс. — 1985. — С. 217—237.
56. [Григор'єв] — Григорьев В. П. Будетлянин / В. П. Григорьев. — М. : Языки русской культуры, 2000. — 812 с.
57. [Гриценко] — Гриценко П. Ю. Мова як акумулятор культури і одна з форм її вираження / П. Ю. Гриценко // Мова і культура. — К. : Либідь, 1986. — С. 66—90.
58. [Гриценко. — МСД] — Гриценко П. Ю. Моделивання системи діалектної лексики : монографія / Павло Юхимович Гриценко. — К. : Наук. думка, 1984. — 228 с.
59. [Гром'як] — Гром'як Р. Т. Давнє і сучасне : вибрані статті з літературознавства / Р. Т. Гром'як. — Тернопіль : Лілея, 1997. — 272 с.

60. [Гуйванюк] — Гуйванюк Н. Синтаксичні експресеми з антиципацією / Ніна Гуйванюк // Лінгвостилістика: об'єкт — стиль, мета — оцінка : зб. наук. праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко / відп. ред. академік НАН України В. Г. Скляренко. — К. : НАН України, Ін-т української мови, 2007. — С. 84—92.
61. [Гуйванюк, Пацаранюк] — Гуйванюк Н. В. Способи реалізації іронії у структурі речення : монографія / Н. В. Гуйванюк, Ю. М. Пацаранюк. — Чернівці : ЧНУ, 2009. — 168 с.
62. [Гундорова] — Гундорова Т. Проявлення Слова. Дискурсія раннього українського модернізму. Постмодерна інтерпретація / Тамара Гундорова. — Львів : Центр гуманітарних досліджень Львівського національного університету імені І. Франка, 1997. — 295 с.
63. [Гураль] — Гураль О. Ю. Лінгвальна реалізація концепту «персонаж» у романах Мартіна Аміса : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Гураль Оксана Юріївна. — Чернівці, 2012. — 19 с.
64. [Гюббенет] — Гюббенет И. В. Основы филологической интерпретации литературно-художественных текстов / И. В. Гюббенет. — М. : Изд-во МГУ, 1991. — 205 с.
65. [Данилюк] — Данилюк Н. Дослідження усної словесності в історії української літературної мови / Ніна Данилюк // Лінгвостилістика: об'єкт — стиль, мета — оцінка : зб. наук. праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко / відп. ред. академік НАН України В. Г. Скляренко. — К. : НАН України, Ін-т української мови, 2007. — С. 44—51.
66. [Дашченко] — Дашченко Н. Л. Паронімічна атракція в українській поезії 60—80-х рр. ХХ ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Дашченко Наталія Левківна. — К., 1996. — 20 с.
67. [Дегтярьова] — Дегтярьова І. О. Стилiстичний потенціал української постмодерністської прози : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Дегтярьова Ірина Олександрівна. — К., 2009. — 24 с.
68. [Дедушно] — Дедушно А. Функціональні та структурно-семантичні особливості комісивів (на прикладі мовленнєвих актів обіцянки, клятви, присяги) / Алла Дедушно // Філологічні науки : зб. наук. праць. — Полтава, 2011. — Вип. 1 (7). — С. 106—113.

69. [Дем'янков] — Демьянков В. З. Интерпретация как инструмент и как объект лингвистики / Демьянков В. З. // Вопросы филологии. — 1999. — № 2. — С. 5—13.
70. [Деркач] — Деркач Л. Наративна модель як спосіб художньої презентації світу / Лариса Деркач // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Літературознавство». — Вип. 31. — С. 245—256.
71. [Димитренко] — Димитренко Л. В. Когнітивні та лінгвостилістичні особливості поетичного образу (на матеріалі американської поезії ХХ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Димитренко Лариса Вікторівна. — Одеса, 2000. — 19 с.
72. [ДЛ] — Цалін С. Д. Логічний словник-довідник / С. Д. Цалін. — Х. : Факт, 2006. — 384 с.
73. [Дойчик] — Дойчик О. Я. Ідіостиль Джуліана Барнса у лінгвоконцептуальному вимірі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Дойчик Оксана Ярославівна. — Харків, 2012. — 20 с.
74. [Е] — Этнопсихолінгвістика / отв. ред. Ю. А. Сорокин. — М. : Наука, 1988. — 192 с.
75. [ЕП] — Енциклопедія постмодернізму / [за ред. Ч. Вінквіста та В. Тейлора ; пер. з англ. В. Шовкун ; наук. ред. пер. О. Шевченко]. — К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2003. — 503 с.
76. [ЕСУМ] — Етимологічний словник української мови : у 7 т. / [редкол. : О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.] — К. : Наук. думка, 2006. — Т. 5. — 2006. — 704 с.
77. [ЕУМ] — Етимологія української мови : навч. посіб. / О. І. Потапенко, Л. П. Кожуховська, Л. Е. Довбня [та ін.] ; за заг. ред. О. І. Потапенка. — 2-е вид., випр. і доп. — К. : Міленіум, 2002. — 204 с.
78. [Єрмакова] — Ермакова Е. В. Имплицитность в художественном тексте (на материале русскоязычной и англоязычной прозы психологического и фантастического реализма) : монографія / Е. В. Ермакова ; под ред. М. Б. Борисовой. — Саратов : Изд. Саратовского ун-та, 2010. — 200 с.
79. [Єрмоленко. — МУС] — Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд : монографія / Світлана Яківна Єрмоленко. — К. : НДІУ, 2007. — 444 с.

80. [Єрмоленко. — ФЛМ] — Єрмоленко С. Я. Фольклор і літературна мова : монографія / Світлана Яківна Єрмоленко. — К. : Наукова думка, 1987. — 247 с.
81. [Єфименко] — Єфименко О. Є. Концепт «степ» в українській мові : словникова, текстова і психолінгвістична парадигма : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Єфименко Олександра Євгеніївна. — Харків, 2005. — 19 с.
82. [Єщенко] — Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / Т. А. Єщенко — К. : Видавничий центр «Академія», 2009. — 264 с.
83. [Жайворонок. — УЕ] — Жайворонок В. Українська етнолінгвістика: нариси : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Віталій Жайворонок. — К. : Довіра, 2007. — 262 с.
84. [Жижома] — Жижома О. О. Індивідуально-авторські новотвори в поетичному дискурсі 80—90-х років ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Жижома Оксана Олександрівна. — Донецьк, 2003. — 18 с.
85. [Завальнюк] — Завальнюк І. Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти : монографія / І. Я. Завальнюк. — Вінниця : Нова Книга, 2009. — 400 с.
86. [Загнітко] — Загнітко А. Лінгвістика тексту : наук.-навч. посіб. / Анатолій Загнітко. — Донецьк : ДонНУ, 2006. — 289 с.
87. [Загнітко. — ОД] — Загнітко А. П. Основи дискурсології : наук.-навч. видання / А. П. Загнітко. — Донецьк : ДонНУ, 2008. — 194 с.
88. [Загнітко. — СЛТ] — Загнітко А. П. Сучасні лінгвістичні теорії : монографія / А. П. Загнітко. — 2-е вид., випр. і доп. — Донецьк : ДонНУ, 2007. — 219 с.
89. [Загнітко. — ТСС] — Загнітко А. Теорія сучасного синтаксису : монографія / Анатолій Загнітко. — Донецьк, ДонНУ, 2007. — 294 с.
90. [Золян. — П] — Золян С. Т. Поэтическая семантика и семантико-композиционная организация поэтического текста : автореф. дисс. на соиск. уч. степени докт. филол. наук : спец. 10.02.02 «Русский язык» / С. Т. Золян. — Ереван, 1988. — 36 с.
91. [ИММ] — Имплицитность в языке и речи / отв. ред. Е. Г. Борисова, Ю. С. Мартемьянов. — М. : Языки русской культуры, 1999. — 200 с.
92. [ИП] — Кузьмина Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка / Н. А. Кузьмина. — 4-е изд. — М. : КомКнига, 2007. — 272 с.

93. [Иссерс] — Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / Иссерс Оксана Сергеевна. — 3-е изд., стереотипное. — М. : Эдиториал УРСС, 2003. — 284 с.
94. [Калашник] — Калашник В. С. Людина та образ у світі мови : вибрані статті / Володимир Семенович Калашник. — Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. — 368 с.
95. [Калита] — Калита О. Реалізація іронії через горизонтальний контекст / Оксана Калита // Дивослово. — 2007. — № 1. — С. 35—39.
96. [Каменская] — Каменская О. Л. Текст и коммуникация / О. Л. Каменская. — М. : Высшая школа, 1990. — 152 с.
97. [Карасик] — Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. — Волгоград : Перемена, 2002. — 477 с.
98. [Качуровський. — М] — Качуровський І. Метрика : підручник / Ігор Качуровський. — К. : Либідь, 1994. — 120 с.
99. [Качуровський. — С] — Качуровський І. Строфіка : підручник / Ігор Качуровський. — К. : Либідь, 1994. — 272 с.
100. [Качуровський — Ф] — Качуровський І. Фоніка : підручник / Ігор Качуровський. — К. : Либідь, 1994. — 168 с.
101. [КЛЕ] — Хализев В. Е. Подтекст / В. Е. Хализев // Краткая литературная энциклопедия. — М., 1968. — Т. 5. — С. 829—830.
102. [Клименко] — Клименко Н. Ф. Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : монографія / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2008. — 336 с.
103. [Клюев] — Клюев Е. В. Речевая коммуникация : учеб. пособ. / Е. В. Клюев. — М. : Приор, 1998. — 224 с.
104. [Ковалик] — Ковалик І. Питання українського і слов'янського мовознавства / Іван Ковалик ; [упоряд. З. Терлак]. — Львів — Івано-Франківськ, 2008. — 496 с.
105. [Ковалик. — ЛАТ] — Ковалик І. І. Методика лінгвістичного аналізу тексту / І. І. Ковалик, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ. — К. : Вища школа, 1984. — 120 с.
106. [Коваль] — Коваль А. Крилаті слова в українській літературній мові : [енцикл. слов.] / Алла Коваль, Віктор Коптілов. — К. : Ярославів Вал, 2011. — 701 с.
107. [Кожина] — Кожина М. Н. Соотношение стилистики и лингвистики текста / М. Н. Кожина // Филологические науки. — 1979. — № 5. — С. 59—68.

108. [Козловський] — Козловський В. В. До питання дефініції мовної модальності (на матеріалі сучасної німецької мови) / В. В. Козловський // Мовознавство. — 1990. — № 3. — С. 48—53.
109. [Колегаєва] — Колегаєва І. М. Мегатекст як вияв комунікативної гетерогенності цілого завершеного тексту / І. М. Колегаєва // Мовознавство. — 1996. — № 1. — С. 25—30.
110. [Колоїз] — Колоїз Ж. Перлокутивна сила оказіональних утворень / Жанна Колоїз // Вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія : зб. наук. праць. — Чернівці, 2009. — Вип. 475—477. — С. 342—348.
111. [Коломійцева] — Коломійцева В. Явище плеоназму в українському синтаксисі / Вікторія Коломійцева // Українська мова. — 2009. — № 1. — С. 33—40.
112. [Колшанський] — Колшанский Г. В. Лингвокоммуникативные аспекты речевого общения / Г. В. Колшанский // Иностран. яз. в шк. — 1985. — № 1. — С. 10—14.
113. [Колшанський. — КС] — Колшанский Г. В. Контекстная семантика / Г. В. Колшанский. — М. : Наука, 1980. — 149 с.
114. [Колядко] — Колядко Л. Г. Имплицитность как грамматическое явление в современном французском языке : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.05 «Романские языки» / Л. Г. Колядко. — М., 1982. — 21 с.
115. [Кондратенко] — Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : монографія / Н. В. Кондратенко ; за ред. К. Г. Городенської. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. — 328 с.
116. [Кондратенко. — ВЛУ] — Кондратенко Н. Дискурсивність текстової фрагментації як вияв категорії дискретності / Наталія Кондратенко // Вісник Львівського ун-ту. Серія філологічна. — 2004. — Вип. 34, Ч. 1. — С. 318—322.
117. [Космеда] — Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки : монографія / Тетяна Анатоліївна Космеда. — Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. — 350 с.
118. [Космеда. — ДК] — Космеда Т. А. Денотат, конотація й аксіосемантика у проекції на лексико-семантичні відповідники російської та української мов / Т. А. Космеда // Мовознавство. — 1997. — № 4—5. — С. 58—63.
119. [Костенко] — Пахльовська О. «У майбутнього слух абсолютний»: інтерв'ю Ліни Костенко / Оксана Пахльовська //

- День. — 2011. — № 205—206 (11—12 листопада). — С. 6—7.
120. [Кочан] — Кочан І. М. Лінгвістичний аналіз тексту : навч. посіб. / І. М. Кочан. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К. : Знання, 2008 — 423 с.
121. [Кочерган. — ВМ] — Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 1999. — 288 с. (Альма-матер).
122. [Кочерган. — ЗМ] — Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2004. — 368 с. (Альма-матер).
123. [Кочерган. — ОЗМ] — Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства : підручник / М. П. Кочерган. — К. : Видавничий центр «Академія», 2006. — 424 с. (Альма-матер).
124. [Кочерган. — СК] — Кочерган М. П. Слово і контекст (Лексична сполучуваність і значення слова) / М. П. Кочерган. — Львів : Вища школа, 1980. — 184 с.
125. [Кочукова] — Кочукова Н. І. Експресивно-виражальні можливості трансформованих стійких сполучень слів (на матеріалі української преси кінця ХХ — початку ХХІ століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Кочукова Наталія Іванівна. — К., 2004. — 20 с.
126. [Кравець] — Кравець Л. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст. : монографія / Лариса Кравець. — К. : ВЦ «Академія», 2012. — 416 с. — (Серія «Монограф»).
127. [Красних] — Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации / В. В. Красных. — М. : Гнозис ; Кучково поле, 2001. — 270 с.
128. [КРМ] — Культура русской речи : энциклопедический словарь-справочник / [под ред. Л. Ю. Иванова, А. П. Сковородникова, Е. Н. Ширяева и др.]. — М. : Флинта : Наука, 2003. — 840 с.
129. [Крупа] — Крупа М. Лінгвістичний аналіз художнього тексту : посібник / Марія Крупа. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2008. — 432 с.
130. [КСКТ] — Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина ; под общей редакцией Е. С. Кубряковой. — М. : Филологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. — 245 с.
131. [Куриляк] — Куриляк Л. П. Корелерентність у сучасному українському текстотворенні : автореф. дис. на здобуття наук.

- ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Куриляк Леся Павлівна. — Івано-Франківськ, 2004. — 24 с.
132. [Кухаренко] — Кухаренко В. А. Інтерпретація тексту : підручник для студентів старших курсів філологічних спеціальностей / Кухаренко В. А. — Вінниця : НОВА КНИГА, 2004. — 272 с.
133. [Кухар-Онишко] — Кухар-Онишко О. С. Індивідуальний стиль письменника: генезис, структура, типологія / Олександр Савич Кухар-Онишко. — К. : Вища школа, 1985. — 176 с.
134. [Лагутін] — Лагутин В. И. Проблемы анализа художественного диалога (к прагмалингвистической теории драмы) / В. И. Лагутин. — Кишинев : ШТИИИИЦА, 1991. — 97 с.
135. [Лазебник] — Лазебник Ю. С. Поезія як модель світу: лінгвістичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Лазебник Юрій Станіславович. — К., 2001. — 47 с.
136. [Лазебник. — П] — Лазебник Ю. С. Поэзия XX века : слово, текст, мир / Ю. С. Лазебник, В. И. Ярмук. — К. : Наукова думка, 1992. — 144 с.
137. [ЛЕ] — Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. — Полтава : Довкілля — К, 2010. — 844 с.
138. [ЛЕ. — Т. 1] — Літературознавча енциклопедія : у 2 томах / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. — К. : ВЦ «Академія», 2007. — Т. 1 (А—Л). — 608 с. — (Енциклопедія ерудита).
139. [ЛЕ. — Т. 2] — Літературознавча енциклопедія : у двох томах / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. — К. : ВЦ «Академія», 2007. — Т. 2 (М—Я). — 624 с. — (Енциклопедія ерудита).
140. [Левицький. — АМВЛС] — Апроксимативні методи вивчення лексичного складу : навч. посіб. / В. В. Левицький, О. Д. Огуй, С. В. Кійко, Ю. Є. Кійко. — Чернівці : Рута, 2000. — 136 с.
141. [Левицький. — ЗС] — Левицький В. В. Звуковий символізм: основні поняття, ідеї, результати / В. В. Левицький // Мовознавство. — 1993. — № 1. — С. 16—25.
142. [Левицький. — С] — Левицький В. В. Семасиологія / В. В. Левицький. — Вінниця : НОВА КНИГА, 2006. — 512 с.
143. [ЛЕС] — Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. — М. : Сов. энциклопедия, 1990. — 683 с. : ил.
144. [Леськів. — ПФ] — Леськів Б. Поетичні фігури : словник / Богдан Леськів. — Тернопіль : Книголюб, 2000. — 152 с.

145. [ЛЗПЛ] — Лексикон загального і порівняльного літературознавства / за ред. А. Волкова. — Чернівці : Золоті литаври, 2001. — 636 с.
146. [Лисиченко] — Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української літературної мови (Семантична структура слова) / Л. А. Лисиченко. — Х. : Вища школа, 1977. — 116 с.
147. [Лисоченко] — Лисоченко Л. В. Речевой подтекст в романе М. А. Шолохова «Тихий Дон» (к проблеме имплицитного отрицания) / Л. В. Лисоченко // Труды преподавателей и аспирантов Таганрогского пединститута. — Таганрог : ТГПИ, 1998. — С. 16—56.
148. [Лотман] — Лотман Ю. М. О поэтах и поэзии / Ю. М. Лотман. — СПб. : Искусство — СПб, 1996. — 848 с.
149. [Лотман. — ЛТСІ] — Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек — текст — семиосфера — история / Ю. М. Лотман. — М. : Языки русской культуры, 1996. — 464 с.
150. [ЛСД] — Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка] ; 2-е вид., виправлене і доповнене. — К. : ВЦ «Академія», 2006. — 752 с. — (Nota bene).
151. [Луцак] — Луцак С. М. Домінанта як ментальне осердя художньо-естетичного процесу (на матеріалі української літератури межі ХІХ – ХХ століть) : монографія / Світлана Луцак ; [наук. ред. Р. Т. Гром'як]. — Івано-Франківськ : Фоліант, 2010. — 400 с.
152. [Манакін] — Манакін В. М. Теорія семантичних примітивів в аспектах лінгвофілософії та мовних картин світу / В. М. Манакін // Семантика мови і тексту : матеріали ХІ Міжнародної наукової конференції (Івано-Франківськ, 26—28 вересня 2012 р.). — Івано-Франківськ, 2012. — С. 354—357.
153. [Маслова. — Л] — Маслова В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Маслова В. А. — М. : Издательский центр «Академия», 2001. — 208 с.
154. [Маслова] — Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : учеб. пособ. / В. А. Маслова. — 3-е изд., перераб. и доп. — Минск : ТетраСистемс, 2008. — 272 с.
155. [Мацько] — Мацько Л. І. Стилїстика української мови : підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; за ред. Л. І. Мацько. — К. : Вища школа, 2003. — 462 с.
156. [Мацько. — КУФМ] — Мацько Л. І. Культура української фахової мови : навч. посіб. / Л. І. Мацько, Л. В. Кравець. — К. : ВЦ Академія, 2007. — 360 с.

157. [Мацько. — ЛАХТ] — Мацько Л. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту / Любов Мацько // Культура слова. — 2011. — № 75. — С. 56—66.
158. [Мацько. — ММР] — Мацько Л. І. Риторика : навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. — К. : Вища школа, 2003. — 311 с.
159. [Мізецька] — Мизецкая В. Я. Композиционно-речевая организация драматургического текста (на материале англоязычных пьес 16–20 вв. : автореф. дис. на соискание уч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Мизецкая Вера Ярославовна. — К., 1992. — 29 с.
160. [МЛС] — Мова. Людина. Світ: До 70-річчя професора М. П. Кочергана : зб. наук. статей / [відп. ред. Тараненко О. О.]. — К. : Вид. центр КНЛУ, 2006. — 352 с.
161. [Мойсієнко] — Мойсієнко А. К. Слово в апперцепційній системі поетичного тексту. Декодування Шевченкового вірша : монографія / А. К. Мойсієнко. — К. : Вид-во «Сталь», 2006. — 304 с.
162. [Мойсієнко. — ТАС] — Мойсієнко А. К. Текст як апперцепційна система / А. К. Мойсієнко // Мовознавство. — 1996. — № 1. — С. 20—25.
163. [Молотаєва] — Молотаєва Н. В. Етноміфологеми у художньому мовленні Т. Шевченка: концепт і знак / Н. В. Молотаєва // Мовознавство. — 1994. — № 2—3. — С. 15—20.
164. [Монастирецька] — Монастирецька Г. Лінгвокреативний потенціал ірреально-модальних форм у науково-популярному тексті (на матеріалі праці І. Вихованця «У світі граматики») / Ганна Монастирецька // Наукові записки : зб. наук. праць / відп. ред. В. Ожоган. — Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. — Вип. 86 : Філологічні науки (мовознавство). — С. 212—218.
165. [Москвін] — Москвин В. П. Тропы и фигуры: параметры общей и частных классификаций / В. П. Москвин // Филологические науки. — 2002. — № 4. — С. 75—85.
166. [МФЕ] — Мала філологічна енциклопедія : довідник / укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. — К. : Довіра, 2007. — 478 с.
167. [Науменко] — Науменко А. М. Філологічний аналіз тексту (основи лінгвопоетики) : навч. посіб. для студентів вищих навч. закладів / А. М. Науменко. — Вінниця : НОВА КНИГА, 2005. — 416 с.
168. [Невідомська] — Невідомська Л. М. Лінгвістична інтерпретація тексту: проблема підтексту та псевдопідтексту / Л. М. Невідомська //

- Українська мова в освіті. — Івано-Франківськ : Плай, 2000. — С. 196—210.
169. [Невідомська. — ІМА] — Невідомська Л. М. Імплицитність: мовносистемний аспект : монографія / Лілія Невідомська. — Харків : Ранок-НТ, 2012. — 416 с.
170. [Нелюба] — Нелюба А. М. Явища економії в словотвірній номінації української мови / Анатолій Нелюба. — Харків : ТОВ «Сучасний Друк», 2007. — 302 с.
171. [Нефьодова] — Нефедова Л. А. Когнитивно-деятельностный аспект имплицативной коммуникации / Л. А. Нефедова. — Челябинск : Челяб. гос. ун-т, 2001. — 151 с.
172. [Ніжегородцева] — Нижегородцева-Кириченко Л. О. Екстраполяція фрейму на структуру лексико-семантичного поля / Л. О. Нижегородцева-Кириченко // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. — 2007. — № 4. — С. 90—95.
173. [Нікітін. — ЗЗЯ] — Никитин М. В. Знак — значение — язык : учеб. пособ. / М. В. Никитин. — СПб. : Изд-во РГПУ, 2001. — 226 с.
174. [Нікітін. — КЛС] — Никитин М. В. Курс лингвистической семантики : учеб. пособ. для студентов, аспирантов и преподавателей лингвистических дисциплин в школах, лицеях, колледжах и вузах / М. В. Никитин. — СПб. : Научный центр проблем диалога, 1996. — 760 с.
175. [Нікітіна] — Никитина С. Е. Экспериментальный системный толковый словарь стилистических терминов. Принципы составления и избранные словарные статьи / С. Е. Никитина, Н. В. Васильева. — М. : Российская Академия наук ; Институт языкознания, 1996. — 172 с.
176. [Ніколіна] — Николина Н. А. Филологический анализ текста : учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Н. А. Николина. — М. : Издательский центр «Академия», 2003. — 256 с.
177. [НС] — Ткачук О. М. Наратологічний словник / О. М. Ткачук. — Тернопіль : Астон, 2002. — 173 с.
178. [ОД] — Сидоров Е. В. Онтология дискурса / Е. В. Сидоров. — [2-е изд.]. — М. : ЛИБРОКОМ, 2009. — 232 с.
179. [ОЛ] — Моклиця М. Основи літературознавства : посіб. для студентів філол. факультетів / Марія Моклиця. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. — 192 с.

180. [Падучева] — Падучева Е. В. Семантические исследования / Е. В. Падучева. — М. : Языки русской культуры, 1996. — 464 с.
181. [Панько] — Панько Т. І. Українське термінознавство : підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. — Львів : Світ, 1994. — 216 с.
182. [Парзулова] — Парзулова М. Антропонімний текст як джерело мовної та історичної інформації / Маріяна Парзулова // Проблеми слов'язознавства. — 2005. — Вип. 55. — С. 134—142.
183. [Пашунова] — Пашунова Л. О. Про лексико-тематичні лінії як компоненти польової структури тексту / Л. О. Пашунова // Мовознавство. — 1989. — № 6. — С. 44—47.
184. [ПЕ] — Постмодернизм : энциклопедия / сост. и науч. ред. А. А. Грицанов, М. А. Можейко. — Мн. : Интерпрессервис ; Книжный дом. — Минск, 2001. — 1040 с.
185. [ПЕн] — Психологічна енциклопедія / автор-упорядник О. М. Степанов. — К. : Академвидав, 2006. — 424 с. — (Енциклопедія ерудита).
186. [Підгородецька] — Підгородецька І. Ю. Асоціативно-образне поле *краса* в контексті української літератури для дітей (друга половина ХІХ — початку ХХ ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Інна Юріївна Підгородецька. — Харків, 2011. — 20 с.
187. [Плерома] — Єшкілев В. Повернення деміургів / Володимир Єшкілев // Плерома. — 1998. — № 3: Мала українська енциклопедія актуальної літератури. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1998. — 288 с.
188. [Плющ] — Плющ М. Я. Словоформа в семантично елементарному та ускладненому реченні. Вибрані праці / М. Я. Плющ. — К. : Вид-во Національного педагогічного ун-ту імені М. П. Драгоманова, 2011. — 362 с.
189. [Полюга. — ПСАУМ] — Полюга Л. М. Повний словник антонімів української мови / Л. М. Полюга. — 3-є вид., допов. і випр. — К. : Довіра, 2006. — 510 с.
190. [Пономарів] — Пономарів О. Д. Стилїстика сучасної української мови : підручник / Олександр Пономарів. — 3-тє вид., перероб. і доп. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2000. — 248 с.
191. [Попова] — Попова І. С. Фундаментальні категорії синтаксису української мови у формально-граматичному та метамовному аспектах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Попова Ірина Степанівна. — Чернівці, 2012. — 40 с.

192. [Поспелов] — Поспелов Г. Н. Лирика / Г. Н. Поспелов. — М. : Изд. Моск. ун-та, 1976. — 208 с.
193. [Потебня] — Потебня О. О. Эстетика і поетика слова : збірник / О. О. Потебня ; пер. з рос. ; упоряд., вступ. ст., приміт. І. В. Іваньо, А. І. Колодної. — К. : Мистецтво, 1985. — 302 с. — (Пам'ятки естет. думки).
194. [Потебня. — ДМ] — Потебня А. А. Мысль и язык / А. А. Потебня. — К. : Синто, 1993. — 192 с.
195. [Приходько] — Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. М. Приходько. — Запоріжжя : Прем'єр, 2008. — 332 с.
196. [ПСЛТ] — Матвеева Т. В. Полный словарь лингвистических терминов / Т. В. Матвеева. — Ростов-на-Дону : Феникс, 2010. — 562[1] с. — (Словари).
197. [Рафікова] — Рафікова Н. В. Психолінгвістическе исследование процессов понимания текста : монографія / Рафікова Н. В. — Тверь : Твер. гос. ун-т, 1999. — 144 с.
198. [РМЕ] — Русский язык : энциклопедия / гл. ред. Ю. Н. Караулов. — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Большая Российская энциклопедия ; Дрофа, 1997. — 703 с.
199. [Ронен] — Ронен О. Лексические и ритмико-синтаксические повторения и «неконтролируемый подтекст» / О. Ронен // Известия РАН. Серия литературы и языка. — 1997. — Т. 56, № 3. — С. 40—41.
200. [СЕСрм] — Стилистический энциклопедический словарь русского языка / под ред. М. Н. Кожинной. — 2-е изд., испр. и доп. — М. : Флинта : Наука, 2006. — 696 с.
201. [СЗД] — Слово. Знак. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. — Львів : Літопис, 1996. — 634 с.
202. [Синиця] — Синиця І. А. Лексичний повтор як засіб реалізації семантичної зв'язності тексту / І. А. Синиця // Мовознавство. — 1994. — № 2—3. — С. 56—60.
203. [Синиця. — ДНТ] — Синиця І. А. Діалогічність у науковому тексті / І. А. Синиця // Мовознавство. — 2004. — № 2—3. — С. 55—60.
204. [Сільман] — Сильман Т. И. Подтекст как лингвистическое явление / Т. И. Сильман // Филологические науки. — 1969. — № 1. — С. 84—90.

205. [СІС] — Словник іншомовних слів : 23 000 слів та термінологічних словосполучень / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. — К. : Довіра, 2000. — 1018 с.
206. [Скаб] — Скаб М. В. Концептуалізація сакральної сфери в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Скаб Марія Василівна. — К., 2009. — 36 с.
207. [Скаб. — КС] — Скаб М. Основні чинники формування індивідуально-авторської концептуальної картини світу / Марія Скаб, Мар'ян Скаб // Вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія : зб. наук. праць. — Чернівці, 2009. — Вип. 475 — 477. — С. 293—297.
208. [СКМ] — Струганець Л. В. Культура мови : словник термінів / Л. В. Струганець. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2000. — 88 с.
209. [СЛТ ГО] — Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів / Д. І. Ганич, І. С. Олійник. — К. : Вища школа, 1985. — 360 с.
210. [СЛТ] — Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. — 4-е изд., стереотипное. — М. : КомКнига, 2007. — 576 с.
211. [СМІхт] — Демський М. Т. Словник метамови інтерпретатора художнього тексту : навч. посіб. / М. Т. Демський, Л. В. Краснова ; за ред. М. І. Дубини. — К. : ІСДО, 1994. — 60 с.
212. [Сологуб] — Сологуб Н. Словники мови письменників / Надія Сологуб // Лінгвостилістика: об'єкт — стиль, мета — оцінка : зб. наук. праць, присвячений 70-річчю від дня народження проф. С. Я. Єрмоленко / відп. ред. академік НАН України В. Г. Скляренко. — К. : НАН України, Ін-т української мови, 2007. — С. 134—135.
213. [СПСТ] — Дейк ван Т. А. Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 23. Когнитивные аспекты языка. — М. : Прогресс, 1988. — С. 153—212.
214. [Ставицька] — Ставицька Л. Про термін «ідіолект» / Л. Ставицька // Українська мова. — 2009. — № 4. — С. 3—17.
215. [Ставицька. — АЖС] — Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: Соціально диференціація української мови / Леся Ставицька. — К. : Критика, 2005. — 464 с.
216. [СТД] — Современные теории дискурса: мультидисциплинарный анализ : сб. науч. трудов / гл. науч. ред. О. Ф. Русакова. — Екатеринбург : Издательский Дом «Дискурс-Пи», 2006. — 177 с.

217. [Степаненко] — Степаненко М. І. Літературний простір «Щоденників» Олеся Гончара : монографія / Микола Іванович Степаненко. — Полтава : ТОВ «АСМІ», 2010. — 528 с.
218. [Степанов] — Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю. С. Степанов. — М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. — 824 с.
219. [СТМК] — Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф. С. Бацевич. — К. : Довіра, 2007. — 205 с. — (Словники України).
220. [СТСФ] — Словник тропів і стилістичних фігур / автор-укладач В. Ф. Святовец. — К. : ВЦ «Академія», 2011. — 176 с. — (Серія «Nota bene»).
221. [Сулимов] — Сулимов В. А. Когнитивное описание языка и его культурологическая интерпретация: когнитивные трансформации / В. А. Сулимов // Филологические науки. — 2006. — № 1. — С. 40—47.
222. [СУЛМ Л і Ф] — Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / за заг. ред. акад. І. К. Білодіда. — К. : Наукова думка, 1973. — 440 с.
223. [СУЛМ ЛФп] — Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А. К. Мойсієнко, О. В. Бас-Кононенко, В. В. Бондаренко [та ін.]. — К. : Знання, 2010. — 210 с.
224. [СУЛМ П] — Сучасна українська літературна мова : підручник / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ [та ін.]. ; [за ред. А. П. Грищенка]. — 3-тє вид., доп. — К. : Вища шк., 2002. — 439 с.
225. [СУМ Ф] — Бондар О. І. Сучасна українська мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. / О. І. Бондар, Ю. О. Карпенко, М. Л. Микитин-Дружинець. — К. : ВЦ «Академія», 2006. — 368 с.
226. [СУОТ] — Словник української ономастичної термінології / уклад. Д. Г. Бучко, Н. В. Ткачова. — Харків : Ранок-НТ, 2012. — 256 с.
227. [Сюта] — Сюта Г. М. Фоностилїстична норма в українській поетичній мові другої половини ХХ столїття / Г. М. Сюта // Мовознавство. — 2012. — № 3. — С. 80—87.
228. [Титикало] — Титикало В. М. Функціонально-семантичні особливості ключових слів художнього тексту (на матеріалі романів О. Гончара «Тронка», «Собор», «Твоя зоря») : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська

- мова» / Титикало Валентина Миколаївна. — Дніпропетровськ, 1993. — 12 с.
229. [Ткаченко А.] — Ткаченко А. О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : підручник / А. О. Ткаченко. — К. : Правда Ярославичів, 1998. — 448 с.
230. [Ткаченко Т.] — Ткаченко Т. В. Засоби стилізації розмовності в прозі Михайла Стельмаха : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Ткаченко Тетяна Василівна. — К., 2006. — 20 с.
231. [ТМ] — Теория метафоры : сборник / [пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. ; вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой ; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной]. — М. : Прогресс, 1990. — 512 с.
232. [Турчак] — Турчак О. М. Оказіоналізми в мові української преси 90-х років ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Турчак Олена Михайлівна. — Дніпропетровськ, 2004. — 19 с.
233. [Ужченко. — СКГ] — Ужченко В. Д. Семна глибина концепту як складова фразеологізму / В. Д. Ужченко // Філологія : зб. наук. праць. — Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2006. — С. 42—53.
234. [Ужченко. — ФСУМ] — Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. / Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. — К. : Знання, 2007. — 495 с.
235. [УМ] — Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор ; за ред. С. Я. Єрмоленко. — К. : Либідь, 2001. — 224 с.
236. [УМЕ] — Українська мова : енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М. П. [та ін.]. — [2-ге вид., випр. і доп.]. — К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. Бажана, 2004. — 824 с.
237. [УМСД] — Українська мова : словник-довідник / [Загнітко А. П., Познанська В. Д., Омельченко З. Л. та ін. ; за заг. ред. А. П. Загнітка]. — Донецьк : Центр підготовки абітурієнтів, 1998. — 144 с.
238. [Федосюк] — Федосюк М. Ю. О лингвистических критериях разграничения информативных и индикативных референтов / М. Ю. Федосюк // Научно-техническая информация. Сер. 2. — 1978. — № 9. — С. 11—17.

239. [ФЕС] — Філософський енциклопедичний словник / НАН України. Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди ; голова редкол. В. І. Шинкарук. — К. : Абрис, 2002. — 712 с.
240. [Форманова] — Форманова С. В. Ключові слова як вектор інтерпретації художнього тексту / С. В. Форманова // Культура народів Причорномор'я : научн. журнал. — Симферополь : ТНУ, 1999. — Вып. 6. — С. 234—239.
241. [Форманова. — ПТ] — Форманова С. Поняття «текстологеми» як інваріантної одиниці смислу / С. Форманова // Південний архів. Філологічні науки : зб. наук. праць. — Херсон : ХГПУ, 2002. — Вип. XIV. — С. 50—52.
242. [Формановська] — Формановская Н. И. Речевое взаимодействие : коммуникация и прагматика / Н. И. Формановская. — М. : Издательство «ИКАР», 2007. — 480 с.
243. [Халізев] — Хализев В. Е. Теория литературы : учеб. для студентов высш. учеб. заведений // В. Е. Хализев. — 3-е изд., испр. и доп. — М. : Высшая школа, 2002. — 437 с.
244. [Хороб] — Хороб С. І. Українська драматургія: кризь виміри часу : зб. статей / Степан Хороб. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1999. — 200 с.
245. [ХТСО] — Художній текст — слово — образ: лінгвостилістичний аспект : монографія / [М. І. Голянич, І. О. Бабій, Н. Я. Іванишин та ін.] ; за ред. М. І. Голянич. — Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. — 408 с.
246. [Чеботай] — Чеботай В. Когнітивний аспект дослідження метафоричної мотивації назв лікарських рослин української мови // Південний архів. Філологічні науки : зб. наук. праць. — Херсон : ХГПУ, 2002. — Вип. XIV. — С. 131—136.
247. [Чепелева] — Чепелева Н. В. Вплив смислової структури тексту на його розуміння читачем / Чепелева Н. В., Яковенко Л. П. // Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Інституту психології НАПН України. Психологічна герменевтика. — 2011. — Том II, Випуск 7. — С. 79—89.
248. [Шапошникова] — Шапошникова И. В. Этнокультурные доминанты нового времени и мотивация участников исследовательской деятельности в системе иноязычного лингвистического образования / И. В. Шапошникова // Вопросы психолінгвістики : науч. журнал / [ред.-сост. вып. Н. В. Уфимцева]. — М. : Институт языкознания РАН ; НОУ ВПО

«Московский институт лингвистики», 2010. — Вып. 2 (12). — С. 27—47.

249. [Шатілова] — Шатілова Н. О. Ідіостиль Сидора Воробкевича : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Шатілова Наталія Олександрівна. — Чернівці, 2011. — 20 с.
250. [ШВТ] — Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманіт. дисциплін та гуманіт. інформатики / І. Б. Штерн. — К. : АртЕк, 1998. — 335 с.
251. [Шевченко] — Шевченко Н. В. Основы лингвистики текста : учеб. пособ. / Н. В. Шевченко. — М. : Приор-издат, 2003. — 160 с.
252. [Шендельс] — Шендельс Е. И. Имплицитность в грамматике / Е. И. Шендельс // Вопросы романо-германской филологии : сб. науч. трудов Московского гос. пед. ун-та им. М. Тореца. — М., 1977. — Вып. 112. — С. 109—119.
253. [Шмельов] — Шмелев Д. Введение / Д. Шмелев // Способы номинации в современном русском языке. — М. : Наука, 1982. — С. 3—44.
254. [Яцимірська] — Яцимірська М. Творче мислення в психолінгвістичних поняттях і категоріях / Марія Яцимірська // Вісник Львівського національного університету ім. Івана Франка. Серія «Журналістика». — 2003. — Вип. 23. — С. 17—26.
255. [Яшенкова] — Яшенкова О. В. Основы теории мовної комунікації : навч. посіб. / О. В. Яшенкова. — К. : ВЦ «Академія», 2010. — 312 с.

ПОКАЖЧИК ТЕРМІНІВ

- А**
Абзац – 8
Абсурд – 9
Аверсія – 9
Автодіалог – 10
Автокомунікація – 10
Автологія – 10
Авторизація – 11
Авторизована оцінка – 11
Авторське втручання – 11
Авторське мовлення – 11
Автосемантизм
(автосемантия) – 12
Автоцитата – 13
Адаптація тексту – 13
Адекватів – 13
Адресант – 13
Адресантність – 13
Адресат (отримувач, слухач,
читач, інтерпретатор,
аудиторія) – 14
Адресатна прогресія
художнього тексту – 15
Адресантність
(адресованість) – 15
Аксіологічність – 15
Акт драми – 15
Акт іллокутивний – 15
Акт комунікативний – 15
Акт номінації – 16
Акт перлокутивний – 16
Актант – 16
Актуалізатор – 16
Актуалізація – 16
Актуальне членування
речення – 18
Акумуляція – 18
Акцентуатори – 19
Алегорія – 19
Алегроформи – 20
Алітерація – 20
Алогізм – 21
Алофраза – 21
Алюзія – 21
Амбівалентність – 23
Ампліфікація – 23
Амфіболія – 24
Анаграма – 25
Анакладис – 25
Анаклаза – 25
Анаколүф – 25
Аналепсис – 26
Аналіз дискурсу – 26
Аналіз
дистрибутивний – 27
Аналіз
компонентний – 27
Аналіз
конверсаційний – 27
Аналіз контекстний – 27
Аналіз
концептуальний – 28
Аналіз
лінгвостилістичний
(художнього тексту) – 28
Аналіз літературного

- твору – 28
- Аналіз текстуальний – 29
- Аналіз тексту
лінгвістичний – 29
- Аналогія – 29
- Анантоподотон
(анантаподотон,
анантаподатон) – 30
- Анаподотон (аналодотон) – 30
- Анастрофа – 30
- Анатаподотон – 30
- Анафора – 31
- Анафоричний – 32
- Анахронізм – 32
- Анахронія – 32
- Андронім – 32
- Анепіфора (анаепіфора) – 32
- Анномінація – 33
- Антанаклазис
(антанакласис) – 33
- Антескриптом – 33
- Антецедент – 33
- Антиеліпсис – 34
- Антиклімакс – 34
- Антимерія – 34
- Антиметабола – 35
- Антиномія – 35
- Антипод – 35
- Антипрозопопея – 36
- Антистасис – 36
- Антитеза – 36
- Антифраза (антифразис) – 37
- Антиципація – 38
- Антоніми – 39
- Антономазія (антономасія) – 39
- Антропоморфізм
(антропоморфізація) – 40
- Антропонім – 41
- Антропоцентричність
(антропоцентризм) – 41
- Апелятив – 41
- Аплікація – 42
- Апокопа – 42
- Апокриза – 42
- Апосіопеза (апозиопеза,
апозиопезис,
апосіопезис) – 43
- Апострофа – 44
- Апофазія – 44
- Апперцепційна система
(поетичного тексту) – 44
- Апперцепційний фон – 44
- Апперцепція – 45
- Артионім – 45
- Архетип – 45
- Архісема (інтегральна
сема, гіперсема, родова
сема) – 47
- Архітектоніка – 47
- Асиндетон
(безсполучниковість) – 47
- Асонанс – 48
- Асоціат – 48
- Асоціативна структура
слова – 48
- Асоціативне поле
(асоціативна група) – 49
- Асоціативний
експеримент – 49
- Асоціативність – 49

Асоціа́ція – 50
Асоціа́ція худо́жня – 50
Асоціо́нім – 50
Аспе́кти до́слідження
худо́жнього те́ксту – 51
Астеї́зм – 51
Астеї́змус (астеї́змус) – 52
Атрибу́т (озна́чення) – 53
Атрибу́ція – 53
Афере́за – 54
Афори́зм – 54

Б

Багатосполучнико́вість – 55
Ба́зова метафори́чна
моде́ль – 55
Безеквіва́лентна ле́ксика – 55
Безо́бразна обра́зність – 56
Безсполучнико́вість – 56
Біблі́зми (біблеї́зми) – 56

В

Вале́нтність – 56
Варварі́зм – 57
Вари́анти сло́ва – 58
Вари́анти те́ксту – 59
Вари́ативність
(вари́антність) – 59
Верлі́бр – 59
Вертика́льний конте́кст – 60
Ви́гадані о́німи – 60
Ви́разність (обра́зність)
мо́влення – 60
Ви́словлення – 60
Ви́сування – 61
Відті́нок значення – 61
Відчу́ття – 62

Візіопо́езія (зорова́
по́езія, поезомаля́рство,
візуа́льна по́езія) – 62
«Він» («вона́», «воно́»-
текст) – 62
Віршови́й те́кст – 63
Вклю́чення – 63
Вну́трішнє мо́влення
(ендофа́зія) – 63
Вну́трішній адре́сат – 63
Вну́трішньофо́рмна
озна́ка – 63

Вну́трішньофо́рмна
преди́кація – 63
Вну́трішньофо́рмна
прогресі́я те́ксту – 63
Вну́трішньофо́рмне
значення – 63
Вну́трішня мо́ва
(персона́жа,
оповіда́ча) – 64
Вну́трішня фо́рма
сло́ва – 64
Вну́трішня фо́рма сло́ва
аналіти́чна – 64
Вну́трішня фо́рма сло́ва
синтетична – 65
Вокати́в – 65
Волити́в – 65
Втори́нні жа́нри – 65

Г

Гапа́кс (легомено́н,
ейремено́н) – 65
Геміна́ція – 66
Гендіа́дис (гендіа́діс) – 66

- Генологія – 66
 Герменевтика – 66
 Гетерозис – 67
 Гештальт – 67
 Гіпала́га (гіпола́га) – 66
 Гіпе́рбатон – 67
 Гіпе́рбола – 68
 Гі́перо-гіпо́німія – 68
 Гіпе́ро́нім – 68
 Гіпе́ро́ха – 69
 Гіперсемантиза́ція – 69
 Гіперте́кст – 69
 Гіпо́нім – 69
 Гіпо́німі́чні відно́шення – 70
 Гіпо́німія – 70
 Гіпо́таксис (підрядність, підрядний зв'язок) – 70
 Гістероло́гія (гістороло́гія, гістеропротерон, гістеро́н-протерон) – 70
 Гіфе́н – 71
 Глиби́нна структу́ра мо́вних ви́разів – 71
 Горизонта́льний конте́кст – 71
 Горизо́нт споді́ваного – 71
 Гра – 71
 Града́ція – 72
 Гра слів – 72
 Графо́н – 73
- Д
- Девальва́ція слова – 73
 Девіа́ція кому́нікативна – 73
 Девіа́ція мо́вна – 74
 Дедика́ція – 74
 Деетимологіза́ція – 74
- Де́йксис – 74
 Декларатив – 75
 Декодува́ння (дешифрува́ння) – 75
 Декомпози́ція – 75
 Деконстру́кція – 75
 Деліміта́ція (демарка́ція) – 76
 Деміну́тиви – 76
 Денота́т – 76
 Денотативне значення слова – 77
 Денотативний – 78
 Денота́ція – 78
 Десемантиза́ція – 78
 Дескри́птор – 78
 Дескри́пція – 79
 Дестру́кція – 79
 Деформа́ція ідіо́ми – 80
 Дигресія – 80
 Диз'ю́нкція – 80
 Дискре́тність – 80
 Ді́скурс – 81
 Ді́скурс пря́мий – 83
 Дискурсивна пра́ктика – 83
 Дискурсивний час і про́стір – 83
 Дискурсивність – 83
 Дискурсоло́гія – 8
 Дисона́нс – 84
 Дистрибу́ція – 84
 Дисфемі́зм (дефемі́зм, какофемі́зм) – 85
 Дитяча ле́ксика – 85

- Дихотомія – 85
 Діалектизм – 86
 Діалектне слово – 86
 Діалог – 86
 Діалогізація оповіді – 88
 Діалогізми / двоголосся – 88
 Діалогічна єдність (діалогічна синтаґма) – 89
 Діалогічність – 89
 Діафора – 90
 Дієгезис – 90
 Домисел – 91
 Домінанта
 емоційно-смилова – 91
 Домінанта ідіостилю
 письменника – 91
 Домінанта стилю – 92
 Домінанта тексту
 художнього – 92
 Домінанти етнокультурні – 93
 Домінанти когнітивні – 93
 Домінанти концептуальні – 94
 Домінанти культурні – 94
 Драма – 94
 Драматизм
 (драматичність) – 94
 Дублети – 94
- Е**
- Евритмія – 95
 Евфемізм – 95
 Евфонія – 96
 Езопівська мова – 96
 Екватив – 97
 Еквівалент – 97
 Екзотизми – 97
- Екскурс – 97
 Експланаторність – 97
 Експліцитний – 98
 Експліцитність – 98
 Експозиція – 98
 Експресема
 (експресив) – 98
 Експресивність – 99
 Експресія – 100
 Екстенціонал – 101
 Екстралінгвальний – 101
 Екстралінгвальні
 стилетвірні фактори – 101
 Еліпс (еліпсис) – 101
 Елокуція – 102
 Емосема – 102
 Емотивність – 102
 Емпатія – 103
 Емфаза – 103
 Еналаґа – 104
 Енантіосемія – 104
 Епаналепсис
 (епаналепса) – 105
 Епанортоза – 105
 Епіграф (мotto) – 106
 Епідигматика – 106
 Епізод – 106
 Епілог
 (постпозиція) – 106
 Епістрофа – 107
 Епітет – 107
 Епітома – 108
 Епіфора – 108
 Епос – 109
 Етимологізація – 109

- Етимоло́гія наро́дна – 109
- Етнографі́зми (етнографі́чні діалекти́зми) – 110
- Етнографі́я мо́влення – 110
- Етноїде́ми – 110
- Етнолінгві́стика – 110
- Етноміфоло́геми – 111
- Етноте́кст – 111
- Ефекти́вність кому́нікації – 111
- Ефе́кт ошу́каного очікува́ння – 112
- Є**
- Єдинопоча́ток – 112
- Ж**
- Жанр – 112
- Жарго́н – 112
- З**
- Заве́ршеність те́ксту – 113
- Зав'язка – 113
- Заголо́вок – 114
- За́дум те́ксту (тво́рчий за́дум) – 114
- Заперече́ння – 115
- За́спів – 115
- Звуко́вий повто́р – 115
- Звуко́вий симво́лізм – 115
- Звуконаслі́дування – 116
- Зв'язні́сть імплі́цитна – 116
- Зв'язні́сть онома́сіологі́чна – 116
- Зв'язні́сть прагма́тична – 116
- Зв'язні́сть рефе́ренційна – 117
- Зв'язні́сть сема́нтична – 117
- Зв'язні́сть смисло́ва – 117
- Зв'язні́сть те́ксту – 117
- Зе́вґма – 118
- Зі́ткнення – 119
- Змі́ст те́ксту – 119
- Змі́стово-концептуа́льна інфо́рмація – 119
- Змі́стово-підте́ктова інфо́рмація – 119
- Змі́стово-фактуа́льна інфо́рмація – 120
- Зна́к мо́вний – 120
- Зна́ки експресі́вно-обра́зної но́мінації – 120
- Зна́чення – 120
- Зооморфі́зм (зооморфіза́ція) – 121
- І**
- Іде́я худо́жнього тво́ру – 121
- Ідіоле́кт – 121
- Ідіості́ль (індивідуа́льний сти́ль) – 122
- Ізоко́лон – 124
- Ізото́пія – 124
- Іко́нічний зна́к – 125
- Іко́нічність – 125
- Іліте́рати – 125
- Іллеї́зм – 125
- Іллокути́вна си́ла – 126
- Іллокути́вний акт – 126
- Іллоку́ція – 126
- Імпліка́тура – 127
- Імпліка́тури мо́вленнєвого спі́лкува́ння, або
ді́скурсу – 127

- Імпліка́тури мовленнєво́ї поведі́нки – 127
- Імпліка́ційні зв'язки́ – 127
- Імплікаціо́нал – 128
- Імпліка́ція – 128
- Імплі́цитний (лате́нтний) – 129
- Імплі́цитність – 129
- Ім'я – 130
- Ім'я ко́нцепту – 131
- Ім'я ку́льтури прецеде́нтне – 131
- Інве́рсія – 131
- Інди́видуа́льна ко́нцептосфе́ра пи́сьме́нника – 132
- Інку́люзі́в – 132
- Інку́стаці́ї – 132
- Інтегра́тивність (інтегра́ція те́ксту) – 132
- Іntenсіо́нал – 133
- Іntenсіо́нальний – 133
- Іntenціо́нальна дія́льність суб'є́кта – 133
- Інте́нція – 133
- Інтера́ктивність – 134
- Інтера́кція – 135
- Інтеріо́риза́ція – 135
- Інтерпе́ляція – 135
- Інтерпо́зиція – 136
- Інтерпрета́нта – 136
- Інтерпрета́ція – 136
- Інтерпрета́ція те́ксту – 137
- Інтерсуб'є́ктність – 137
- Інтерте́кст – 137
- Інтерте́кстуа́льне прочита́ння – 138
- Інтерте́кстуа́льність – 138
- Інтона́ція – 139
- Інто́нува́ння – 139
- Інтроду́кція – 139
- Інфе́ренція – 140
- Інформа́тивність те́ксту – 140
- Іро́нічне висловле́ння – 141
- Іро́нія – 141
- Історі́зми – 142
- Історі́чний рома́н у ві́ршах – 142
- К**
- Кала́мбу́р – 143
- Карнаваліза́ція худо́жньої мо́ви – 144
- Карті́на сві́ту – 144
- Карті́на сві́ту ко́нцептуа́льна – 144
- Карті́на сві́ту мо́вна – 145
- Карті́на сві́ту наї́вна – 146
- Карті́на сві́ту науко́ва – 146
- Карті́на сві́ту худо́жня (худо́жній світ) – 146
- Ката́фора – 146
- Катахре́за – 147
- Категориза́ція – 147
- Категориза́ція худо́жня – 148
- Категорі́я – 148
- Ква́нтор – 149

- Кільце́ – 149
Кільце́ві стро́фи – 149
Кліма́кс – 149
Ключо́ві слова́ – 149
Когезі́я – 151
Когезі́я о́бразна – 152
Когерéнтний – 152
Когерéнтність – 152
Когні́тивна ка́рта (ма́па) – 153
Когні́тивна лі́нгві́стика – 153
Код – 153
Колі́зія – 154
Коло́рит – 154
Комі́сiв – 155
Компа́ратив – 155
Компетéнція
кому́нікати́вна – 155
Комплéксiя – 156
Компо́зит – 156
Компози́ція те́ксту – 156
Компо́ненти те́ксту – 157
Кому́ніка́нт – 157
Кому́нікати́вна мета́ – 157
Кому́нікати́вна
особи́стість – 157
Кому́нікати́вна пози́ція – 157
Кому́нікати́вна (мовленне́ва)
ситуа́ція – 158
Кому́нікати́вна страте́гія – 158
Кому́нікати́вна тактика – 159
Кому́нікати́вний
(мовленне́вий) акт – 159
Кому́нікати́вний
конфлі́кт – 161
Кому́нікати́вний ста́тус – 161
Кому́нікати́вний хiд – 161
Кому́нікати́вний
шум – 161
Кому́нікати́вність – 162
Кому́ніка́ція (мовленне́ва
кому́ніка́ція) – 162
Кондубліка́ція – 163
Конота́тема – 163
Конота́ція – 163
Коноте́ма (конотати́вна
се́ма) – 165
Консисте́нція
те́ксту – 165
Конситуа́ція
спілкува́ння – 165
Конста́нта культу́ри – 165
Констата́ція – 166
Констатив – 166
Контаміна́ція – 166
Конте́кст – 167
Конте́кст
вертика́льний – 168
Конте́кст
горизонта́льний – 169
Конте́кст культу́ри – 169
Контекстуа́льний
антропо́нім – 169
Континуа́льність
те́ксту – 170
Континуу́м – 170
Контрапунќт – 170
Контра́ст – 171
Конфлі́кт – 171
Конце́пт – 172
Конце́пт

- культу́рний – 174
 Конце́пт тексту – 175
 Конце́пт худо́жній – 175
 Концептосфе́ра – 176
 Концептуа́лізація – 176
 Концептуа́льна ба́за – 176
 Концептуа́льна озна́ка – 176
 Концептуа́льна систе́ма – 177
 Концептуа́льні зв'язки – 177
 Конце́пція – 177
 Кореля́ція
 (співвідне́сеність) – 177
 Кореляти́вність – 177
 Корефе́рентність – 178
 Корефе́ренція – 179
 Креативні́сть – 179
 Крила́ті ви́слови (крила́ті
 слова́, афорі́зми) – 179
 Крипто́нім – 180
 Кульміна́ція – 180
 Культу́ра мо́ви – 180
 Культу́рна інформа́ція – 181
 Кумуля́ція – 181
- Л**
- Лаку́на – 181
 Ланцюжо́вий зв'язо́к (між
 само́стійними
 рече́ннями) – 182
 Лапіда́рність – 182
 Лейтмоти́в – 182
 Лексико-семанти́чна сі́тка
 те́ксту – 183
 Лексико-семанти́чне по́ле
 (ЛСП) (семанти́чне по́ле) – 183
 Лексико-семанти́чний ва́ріант
 (ЛСВ) – 183
 Лексико-тема́тичні лі́нії
 (ЛТЛ) – 184
 Лінгві́стика те́ксту
 (транслінгві́стика,
 текстолінгві́стика) – 184
 Лінгві́стична прагма́тика
 (лінгвопрагма́тика) – 186
 Лінгві́стичний ана́ліз
 те́ксту – 186
 Лінгвоге́нрістика
 (лінгві́стична
 геноло́гія) – 187
 Лінгвокульту́ре́ма – 187
 Лінгвокульту́рний
 про́стір – 187
 Лінгвокультуро́логія –
 187
 Лінгвопое́тика – 187
 Лінгвостилі́стика
 (лінгві́стична
 стилі́стика) – 188
 Лінеариза́ція – 188
 Лінеа́рність
 (лінійні́сть) – 188
 Лі́рика – 188
 Ліри́чний адреса́т – 189
 Ліри́чний відступ – 189
 Ліри́чний геро́й – 189
 Ліри́чний суб'є́кт – 189
 Ліри́чність – 189
 Літо́та – 189
 Логі́чність те́ксту – 190
 Логогри́ф – 191
 Локу́ція

(локутивний акт) – 191

М

Ма́гія мо́вна (ма́гія сло́ва) – 192

Макароні́зм – 192

Макроконтéкст – 192

Макроо́браз – 192

Макрострукту́ра – 192

Макротéкст – 193

Ма́ксима – 193

Ма́ксими спілкува́ння – 193

Марко́ваний – 194

Мегао́браз – 194

Мегатéкст – 194

Мейо́зис (мейо́сис) – 194

Меліориза́ція – 194

Мелодика – 194

Мерехтли́ве значення – 195

Метаа́втор – 195

Металéпсис – 195

Металогія – 195

Метаморфо́за – 196

Метатéза – 196

Метатекстуа́льність – 196

Мета́фора – 196

Мета́фора
антропомо́рфна – 198

Мета́фора ботаномо́рфна – 198

Мета́фора генітíвна – 198

Мета́фора зоомо́рфна – 198

Мета́фора квалітатíвна – 199

Мета́фора квантитатíвна – 199

Мета́фора когнітíвна – 199

Мета́фора концептуа́льна – 199

Мета́фора лексична – 199

Мета́фора психологі́чна – 199

Мета́фора розго́рнута
(поетична) – 200

Мета́фора
темпоральна – 200

Мета́фора
хімеромо́рфна – 200

Ме́тоди лінгвістичного
аналізу – 200

Метоні́мія – 203

Мікроконтéкст – 203

Мікроо́браз – 204

Мікрострукту́ра – 204

Мікротéкст – 204

Міме́зис (міме́сис) – 204

Мініма́льний
наратíв – 205

Мітига́ція – 205

Міф (міт) – 205

Міфо́нім – 206

Мо́ва преси – 206

Мо́ва прози – 206

Мо́ва фольклору – 206

Мо́ва
художньої
літерату́ри – 206

Мо́вець – 207

Мовленне́ва
диверге́нція – 207

Мовленне́ва
компете́нція – 208

Мовленне́ва
конверге́нція – 208

Мовленне́вий вплив – 208

Мовленне́вий (мо́вний)
етикéт – 208

Мовленне́вий жанр – 209

Мовлення – 210
Мовна гра – 210
Мовна компетенція – 212
Мовна характеристика
(персонажів) – 212
Мовний портрет – 212
Модальна рамка – 212
Модальний – 213
Модальність – 213
Модальність об'єктивна – 214
Модальність суб'єктивна – 214
Модель діалогова – 214
Модель комунікації – 215
Модель ментальна – 215
Модель метафорична
базова – 215
Модель наративна – 215
Модель «смісл → текст» – 216
Модель тексту – 216
Модус – 216
Монафон – 217
Монолог – 217
Монолог внутрішній – 217
Монолог діалогічний – 218
Мотив – 218
Мотивованість мовного
знака – 218
Музика слова – 218

Н

Надтекст – 218
Надфразна єдність – 219
Наратив – 220
Наративність – 220
Наратор – 220
Народна етимологія

(псевдоетимологія) – 221
Невласне-пряма
мова – 222
Нейтральні стилістичні
засоби мови – 222
Непряма мова – 222
Номінативність – 222
Номінатор – 223
Номінація – 223
Номінація вторинна – 223
Номінація первинна – 224
Норма (мовна
норма) – 224
Норма стильова
(поетична) – 224

О

Образ – 225
Образ автора – 226
Образ
внутрішньоформний –
227
Образ епічний – 227
Образ літературно-
художній
(словесний) – 227
Образ наскрізний – 228
Образність – 228
Обрамлення – 229
Одноголосність – 229
Оказіоналізм
(індивідуально-
авторський, авторський,
стилістичний
неологізм) – 229
Оказіональний – 231

- Оксиморон (оксюморон) – 231
 Омоніми – 232
 Ономато́пéя – 232
 Ономатопоетичний – 232
 Оператор порівняння – 232
 О́пис – 233
 Оповідач – 233
 Оповідність – 233
 Оці́нка – 234
 Оці́нка авторизована – 236
 Оці́нні назви осіб – 236
- П**
- Паліндром – 236
 Паравербальні засоби
 комунікації – 236
 Парадигма – 237
 Парадигма́тика – 237
 Парадигматичні відношення в
 лексико-семантичній
 системі – 238
 Парадо́кс – 239
 Паралелі́зм – 239
 Паралінгві́стика – 240
 Пара́метри зв'язності – 240
 Пара́метри розмежування
 тексту і дискурсу – 241
 Парата́ксис (сурядний
 зв'язок) – 241
 Парате́кст – 241
 Паремі́я – 241
 Парентéза (парентéзис) – 242
 Парехéза – 242
 Паро́німи – 242
 Пароні́чна атра́кція – 243
 Паронома́зія
 (паронома́сія) – 244
 Парцеля́ція – 244
 Паси́вна ле́ксика – 245
 Паси́вний словни́к – 245
 Пейза́ж – 246
 Перемика́ння ко́дів
 (переключення
 ко́ду) – 246
 Перифра́з (перифра́за,
 парафра́з,
 парафраза) – 246
 Періо́д – 247
 Перку́сія – 248
 Перлокути́вна
 реакція – 248
 Перлокути́вний акт – 248
 Перлокути́вний
 ефект – 249
 Перлоку́ція – 249
 Персона́ж – 249
 Персона́ж
 шаблонний – 249
 Персоніфіка́ція – 249
 Перспекти́ва мо́вця – 250
 Перформатив – 250
 Перформативне
 речення – 250
 Перце́пція – 251
 Пита́ння – 251
 Підте́кст – 251
 Пісе́нність – 252
 План ви́раження – 253
 План змі́сту – 253
 Плеона́зм – 253

Побутова (розмовно-побутова)
 лєксика (побутовізми) – 254
 Повтор (повторення) – 255
 Повторення образів (вічні
 образи) – 256
 Поєзія – 256
 Поетизм – 257
 Поетика – 257
 Поетична лєксика – 258
 Поетична мова – 258
 Поетична (естетична) функція
 мови – 259
 Поетонім – 259
 Показники зв'язності – 260
 Полікодовість – 260
 Полілог (багатоголосся) – 260
 Поліпто́та (поліптотон) – 261
 Полісемант – 261
 Полісемія (багатозначність),
 полісемантизм – 261
 Полісиндетон – 262
 Поліфонія (гетероглосія) – 262
 Поняття – 263
 Порівняння – 264
 Порівняння заперечне – 264
 Постмодернізм – 264
 Постскрипту́м – 265
 Почуття – 265
 Прагматика – 265
 Прагматичний простір
 мови – 266
 Прагматогра́ма – 266
 Предика́т – 266
 Предикативна одини́ця – 267
 Предикативність – 267
 Пресупози́ція – 267
 Пресупози́ція
 загальна – 268
 Пресупози́ція
 лексична – 268
 Пресупози́ція
 прагматична – 268
 Пресупози́ція
 семантична – 269
 Прецеде́нтний
 фено́мен – 269
 При́казка – 269
 Примовка
 (приповідка) – 270
 Прислів'я – 271
 Прогрє́сія – 271
 Проза – 271
 Прозаї́зм – 271
 Прозаї́чна строфа́ – 272
 Прозопопе́я – 272
 Проксе́міка – 272
 Пролє́пис – 273
 Проло́г – 273
 Пропозиці́йні
 структу́ри – 273
 Пропози́ція – 273
 Просаподосис – 274
 Просіопе́зис (прозіопе́за,
 прозіопе́сис) – 274
 Проспє́кція – 274
 Просторі́чна
 лєксика – 275
 Просторі́ччя – 275
 Прототип – 276
 Профєсіоналі́зм – 276

Пряма мо́ва – 277
Пряме значення слова (вихідне, номінативне) – 277
Психолінгві́стика – 278
Психосема́нтика – 278
Публіцисти́чний стиль – 278

Р

Регі́стр – 279
Реду́плікація – 279
Ре́ма – 280
Рема́рка – 280
Реміні́сценція – 280
Ре́пліка – 281
Репрезента́ція те́ксту – 281
Репри́за – 281
Ретарда́ція – 282
Ретроспе́кція – 282
Реферéнт – 282
Реферéнтний про́стір – 283
Референці́йність – 284
Реферéнція – 284
Рефре́н – 285
Реце́пція – 285
Реципіéнт – 286
Ризо́ма – 286
Рі́ма – 287
Ритм – 287
Ритмомело́дика – 288
Ритмомело́дика худо́жньої про́зи – 288
Риторика – 288
Риторичне заперéчення – 288
Риторичне запитáння – 288
Риторичне зверта́ння – 289
Риторичне ствердженн́я – 289

Рі́вні мо́ви – 289
Розв'язка – 290
Розмо́вність – 290

С

Сарка́зм – 290
Сегме́нт – 290
Сегментува́ння (членува́ння те́ксту) – 291
Се́ма – 291
Се́ма диференці́йна (розрі́знювальна, видова, гіпосе́ма) – 292
Се́ма контекстуа́льна – 292
Се́ма культу́рна – 292
Се́ма okazaóнальна – 293
Се́ма потенці́йна – 293
Се́ма прагматична – 293
Семанте́ма – 293
Сема́нтика – 294
Сема́нтика когні́тивна – 294
Сема́нтика комбіна́торна – 294
Сема́нтика те́ксту – 295
Сема́нтика фре́ймова – 295
Семанти́чна сі́тка – 295
Семанти́чний про́стір слова – 295
Семанти́чні оберто́ни слова – 296
Семанти́чні примі́тиви – 297
Семе́ма – 297

- Сентенція – 298
Сигніфікат – 298
Силепсис – 299
Символ – 299
Символізм звуковий
(звукосимволізм, фонетичний
символізм) – 301
Сімпліка – 301
Синекдоха – 302
Синергетика – 302
Синестезія – 303
Синкопа – 303
Синкретизм – 303
Синоніми – 303
Синтагматика – 304
Синтаксис тексту – 304
Ситуація – 305
Складне синтаксичне ціле
(ССЦ) – 305
Скрипт – 305
Сленг (сленг) – 305
Слово – 306
Слово потенційне – 306
Слоти – 307
Смисл – 307
Смисл імпліцитний – 307
Смисл тексту глибинний – 307
Смисл тексту
поверхневий – 307
Смислова структура
тексту – 308
Смислова структура
художнього тексту – 308
Смислове розгортання
художнього тексту – 308
Соціолект (соціальний
діалект) – 309
Сплетіння – 309
Сполучуваність – 309
Стагнація – 310
Стереотип – 310
Стик – 311
Стилізація – 311
Стилістика – 312
Стилістика тексту – 313
Стилістична
парадигматика – 313
Стилістична
синтагматика – 313
Стилістична фігура
(стилістичний
прийом) – 313
Стилістичне
завдання – 314
Стилістичне
значення – 314
Стилістичний ефект – 314
Стилістичний
контрасти – 315
Стилістичні засоби – 315
Стилістично забарвлена
(маркована) лексика – 315
Стиль – 316
Строфа – 317
Структура художнього
тексту – 317
Суб'єктивно-образний
синкретизм – 317
«Суржик» – 317
Схеми – 318

Сценарій – 318

Сюжет – 318

Т

Табу – 319

Тавтологія – 319

Твір відкритий – 320

Твір ліро-епічний – 320

Твір літературно-художній
(словесний) – 320

Тезаурус – 321

Текст – 322

Текст антропонімний – 323

Текст безпунтуаційний – 324

Текст зв'язний – 324

Текст канонічний – 324

Текст креолізований – 324

Текст культури
прецедентний – 324

Текст наративний – 325

Текст поетичний – 325

Текст прозовий – 325

Текст у тексті – 325

Текст художній – 326

Тексте́ма – 327

Текстологе́ма – 327

Текстова́ візуалізація – 327

Текстова́ категорія – 328

«Текстова́ ситуація» – 329

Текстовий простір
(локальність) – 329

Текстологія – 329

Текстуальність – 330

Те́ма – 330

Те́ма те́ксту – 330

Темпоральний маркер – 331

Темпоральність

(текстовий час) – 331

Теорія мовленнєвих
актів – 332

Теорія мовленнєвої
діяльності – 332

Теорія те́ксту – 332

«ТИ»-текст – 332

Тональність – 333

То́пік – 333

То́чка зору – 334

Трансформація – 334

Троп – 334

У

Узуальне значення – 335

У́зус – 336

Умовчання – 336

Уособлення
(персоніфікація,
прозопе́я) – 336

Уподібнення – 336

Ф

Фігури мови – 337

Філософе́ма – 337

Фольклоризми – 337

Фонова лекси́ка – 338

Фонови́ знання – 338

Фоносема́нтика – 339

Фоностилі́стика – 339

Фо́рма – 340

Фо́рми мовлення – 340

Фра́за – 340

Фразеологі́зм

(фразеологі́чна одини́ця,
фразеологі́чний зворóт,

фразе́ма) – 341
Фра́кта́та – 341
Фре́йм – 341
Фу́нкціо́нальна семантико-
стилісти́чна категорія
(ФССК) – 342
Фу́нкціо́нальний потенціал
мовної оди́ниці – 342
Фу́нкціо́нальний стиль – 342

Х

Характе́ризація – 343
Харієнти́зм – 343
Хезита́ція – 343
Хіа́зм (хіа́зма) – 343
Холі́зм – 344
Хроне́ма – 344
Хроногра́фія – 345
Хроното́п – 345
Худо́жнє мі́слення – 346
Худо́жнє мо́влення – 346
Худо́жні за́соби – 346
Худо́жній о́браз – 347
Худо́жній сти́ль – 347
Худо́жній тві́р – 347
Худо́жній те́кст – 347
Худо́жньо-о́бразна мо́влення́ва
конкрети́зація – 347
Худо́жня дета́ль – 348

Ц

Це́пція – 348
Цита́та – 348
Цита́ція – 349
Цито́ваний ди́скурс – 349
Цілі́сність те́ксту – 349
Ці́льність те́ксту – 350

Ч

Членова́ність
(дискре́тність)
те́ксту – 350
Чужа́ мо́ва – 351

Я

Я́дерні структу́ри – 351
«Я»-те́кст – 351

Навчально-довідкове видання

*Голянич Марія Іванівна
Іванишин Наталія Ярославівна
Ріжко Руслана Любомирівна
Стефурак Роксолана Іванівна*

**ЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕКСТУ:
словник термінів**

В авторській редакції

*Дизайн обкладинки Світлани Прокіпчин,
Роксолани Стефурак*

*Комп'ютерна верстка Роксолани Стефурак,
Наталії Іванишин*

*Технічний редактор –
Ірина Бабій*